

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI

MEVLÜT SÜLEYMANLI'NIN ROMANLARINA
YANSIYAN
KOLONYAL – POSTKOLONYAL YAKLAŞIM

Mine GÖÇMEN

Danışman
Doç. Dr. Ayvaz MORKOÇ

MANİSA-2020

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “Mevlüt Süleymanlı’nın Romanlarına Yansıyan Kolonyal – Postkolonyal Yaklaşım” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

01/06/2020

Mine GÖÇMEN

ÖZET

MEVLÜT SÜLEYMANLI'NIN ROMANLARINA YANSIYAN KOLONYAL – POSTKOLONYAL YAKLAŞIM

Bu tez Mevlüt Süleymanlı'nın *Göç* (1980), *Ceviz Kurdu* (1981-82), *Ses* (1984) adlı eserlerini Kolonyal-Postkolonyal teori ışığında incelemek için yapılmıştır.

Mevlüt Süleymanlı 1943'te, Azerbaycan'da şu an adı Kızıl Şafak olan köyde doğmuştur. Şiir, kısa ve uzun hikâye çalışmalarına da ağırlık vermiştir.

Tezin konusu olan *Göç*, *Ceviz Kurdu* ve *Ses* romanlarını seçmemizin nedeni, Sovyet Rusya döneminde yazılıp basılan ancak son üç yüzyıllık Azerbaycan tarihini ele alan bu romanların Kolonyal-Postkolonyal teorinin uygulanmasına elverişli olmasıdır.

Süleymanlı, Sovyet komünizmine ters düştüğü gerekçesiyle uzun yıllar tenkide uğrayıp sancılı süreçlerden geçmiştir. Ancak yazar, komünist Rusya'nın baskıcı edebiyat şablonuna rağmen Türk toplumu ve tarihini anlatabilmiş hatta rejimi orijinal sembol ve metaforlarla eleştirmiştir.

Tezde öncelikle Kolonyal-Postkolonyal teori açıklanmıştır. Teorinin araçları olan edebiyat, melezlik, milliyetçilik, ast grupların kendilerini ifade edebilmesi başlıklarıyla açıklama desteklenmiştir. Sonrasında konu Çarlık Rusya'sının son dönemleri ve Sovyet Rusya'ya indirgenmiştir. Teorinin araçları bu özelde değerlendirilmiştir. Teorinin içinde olmayan “Kaybolma-Buharlaşıma” teoriye tarafımızdan dâhil edilmiştir. Anadolu sahası ve Anadolu dışı Türk Edebiyatına kısaca değinildikten sonra Mevlüt Süleymanlı'nın üç romanına geçilmiştir. Böylece Kolonyal-Postkolonyal teori ve Azerbaycan romanından teoriye uygun üç örnek Türk okuyucusuna tanıtılmak istenmiştir.

Ekler bölümüne ilk roman *Göç*'ün önemli grubu Karakellelerin soy kütüğünü gösteren tablo yerleştirilmiştir. Ayrıca bölümde Süleymanlı'nın romanlarıyla ilgili resimler bulunmaktadır.

Yazarın ilk romanı *Göç* Türkiye'de yayımlanmıştır. Medeniyeti yerleşiklikle bağdaştıran Batılı araştırmacılara karşın göçerek de medeniyet kurulabileceğini anlatan eser ilgiyle karşılanmıştır.

İkinci roman *Ceviz Kurdu*'nun Türkiye Türkçesine aktarması da Tutku Aygen'in “Mevlüt Süleymanlı'nın *Ceviz Kurdu* Romanı Üzerine Bir İnceleme” adlı yüksek lisans tezinin ek bölümündedir. *Göç*, göçüp yerleşmenin romanı

iken Ceviz Kurdu köy yerleşikliğine odaklanmaktadır. Romanda yazar, ceviz ve kurdu okuyucunun zihninde sembolik bir hale getirir. Cevizin Orta Asya, ceviz kurdunun ise Sovyet Rusya olduğu intibai uyanır.

Üçüncü roman olan Ses'in ise Türkiye'de üzerine çalışma bulunmamaktadır. Şehir yaşamını konu alan romanda komünist sistemi metaforik olarak temsil eden altı katlı bir bina bulunmaktadır. Binada yaşanan olaylar vasıtasıyla kolonyal sistem tüm araçlarıyla roman boyunca anlatılmaktadır.

Kolonyal – Postkolonyal teori Türkiye'de tanınmamaktadır. Çünkü son 800 yıldır Anadolu uzun süreli, sistemli şekilde yabancı bir toplulukla karşı karşıya kalmamış dolayısıyla kolonyal - postkolonyal süreçlerden geçmemiştir. Ayrıca teoride İngiltere, Fransa gibi devletlerin kolonyal faaliyetleri anlatılmış ancak benzer pratikleri Orta Asya'da gerçekleştiren Rusya ele alınmamıştır. Bunda Sovyet Rusya'nın dışa kapalı bir ülke olmasının payı büyüktür.

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığının Ulusal Tez Merkezinde Türk Dili ve Edebiyatı alanında “kolonyal”, “postkolonyal” sözcüklerini adında barındıran bir tez bulunamamıştır. “Mevlüt Süleymanlı'nın Romanlarına Yansıyan Kolonyal – Postkolonyal Yaklaşım” adlı tezimizin Türkiye'de Türk Dili ve Edebiyatı alanında bir ilki oluşturduğu kanaatindeyiz.

Anahtar Kelimeler: Kolonyal-Postkolonyal teori, Türk Edebiyatı, Mevlüt Süleymanlı, Azerbaycan Edebiyatı, roman

ABSTRACT
A COLONIAL - POSTCOLONIAL APPROACH
REFLECTED TO MEVLÜT SÜLEYMANLI'S NOVELS

This study has been carried out to elucidate the works by Mevlüt Süleymanlı called *Göç* (1980), *Ceviz Kurdu* (1981-82), *Ses* (1984) in the light of Colonial - Postcolonial theory.

Mevlüt Süleymanlı was born in the village what is now Kızıl Şafak in Azerbaijan in 1943. The author has also concentrated on poetry, short and long story works.

The reason why we chose the novels *Göç*, *Ceviz Kurdu* and *Ses* being subject of the thesis is that these novels, which were written and printed in the Soviet Russia period but dealing with the history of Azerbaijan for the last three centuries, are suitable for the application of the Colonial-Postcolonial theory.

Süleymanlı has been subjected to criticism for many years on the grounds that it is contrary to Soviet communism and has gone through painful processes. However, despite the oppressive literature template of communist Russia, the author was able to tell the Turkish society and history, and even criticized the regime with original symbols and metaphors.

In the thesis, primarily Colonial-Postcolonial theory was explained. The explanation was supported with the titles "literature", "hybridism", "nationalism", "Can subaltern speak?" which are the tools of the theory. Subsequently, the issue was minimized to the last periods of Tsarist Russia and Soviet Russia. The tools of the theory were evaluated in this particular way. "Disappearance-Evaporation", which is not included in the theory, was included in our theory. After briefly mentioning the Turkish literature in and out of the Anatolian area, three novels of Mevlüt Süleymanlı were elucidated. Thus, it was aimed to introduce the Colonial-Postcolonial theory and three examples from the Azerbaijani novel to the Turkish reader.

A table showing the pedigree of the important group Karakelles of the first novel "Göç" was placed in the appendix. Also in the section there are photos about Süleymanlı.

The author's first novel "Göç" was released in Turkey. Despite the Western researchers who associate civilization with settlements, the work,

which tells that a civilization can be established by emigrating, was widely acclaimed.

Turkey Turkish translation of his second novel “Ceviz Kurdu” is in the appendix of the thesis of Tutku Aygen named “An Analysis On Mevlüt Süleymanlı’s novel Ceviz Kurdu”. While “Göç” is the novel of the settling down, “Ceviz Kurdu” focuses on the village settlement. In the novel, the author makes walnut and worm symbolic in the reader's mind. He awakens an impression that the walnut is Central Asia and the walnut worm is Soviet Russia.

There are no studies on the third novel “Ses” in Turkey. In the novel about city life, there is a six-floors building that metaphorically represents the communist system. Through the events in the building, the colonial system is described throughout the novel with all its tools.

Colonial - Postcolonial theory is not recognized in Turkey. Because Anatolia has not faced a long-term, systematic foreign community for the last 800 years, so it has not undergone colonial-postcolonial processes. Also, in the theory, the colonial activities of states such as England and France were explained, but Russia, which carried out similar practices in Central Asia, was not discussed. The fact that Soviet Russia is a closed country has a great share in this.

In the National Thesis Center of the Higher Education Council, no thesis containing the words "colonial" and "postcolonial" in the field of Turkish Language and Literature was found. We believe that in Turkey, our thesis “A Colonial-Postcolonial Approach Reflected To Mevlüt Süleymanlı’s Novels” has created a first in Turkish Language and Literature.

Keywords: Colonial-Postcolonial theory, Turkish Literature, Mevlüt Süleymanlı, Azerbaijan Literature, novel

ÖN SÖZ

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığının Ulusal Tez Merkezinde “kolonyal” ve “postkolonyal” sözcüklerinin sorgulaması yapıldığında Türkiye’de bu konuda 2003 yılından itibaren lisansüstü düzeyde çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Yüksek lisans ve doktora tezlerinin sayısı otuz kadardır ve yarısından fazlasının dili İngilizcedir.

İngiliz Dili ve Edebiyatı, Amerikan Kültürü ve Edebiyatı, Felsefe, Sosyoloji, Radyo - Televizyon, Siyasal Bilimler, Uluslararası İlişkiler, Sahne ve Görüntü Sanatları, İletişim Bilimleri, Mimarlık, Tarih, Eğitim ve Öğretim alanlarında kolonyal ve postkolonyal çalışmalara rastlanmaktadır. Çalışmalar İngiliz Dili ve Edebiyatı sahasında yoğunlaşmaktadır. Türk Dili ve Edebiyatı alanında “kolonyal”, “postkolonyal” sözcüklerini adında barındıran bir tez bulunamamıştır. “Mevlüt Süleymanlı’nın Romanlarına Yansıyan Kolonyal – Postkolonyal Yaklaşım” adlı tezimizin Türkiye’de Türk Dili ve Edebiyatı alanında bir ilki oluşturduğu kanaatindeyiz.

Tezimize yakın alan olarak İngiliz Dili ve Edebiyatı ile Amerikan Kültürü ve Edebiyatı belirlenmiş, bu alanların tezlerine yoğunlaşmıştır.¹

Çalışmamızda Kolonyal-Postkolonyal teorinin verileri Mevlüt Süleymanlı’nın birbirinin ardılı olan *Göç* (1980), *Ceviz Kurdu* (1981-82) ve *Ses* (1984) adlı üç romanına uygulanmıştır.

Süleymanlı, 18 Mart 1943’te, eski adı Cücekend, yeni adı Kızıl Şafak olan ve günümüzde Ermenistan sınırları içinde bulunan köyde dünyaya gelir. Kolonyal süreci kendi hayatında da yaşamış yazarın romanları Çarlık Rusyası ve Sovyet Rusya’nın hüküm sürdüğü yaklaşık üç yüz yıllık Azerbaycan tarihini konu alır.

Şiir, hikâye, povest türleriyle de ilgilenen Süleymanlı’nın sadece ilk romanı *Göç* Türkiye’de yayımlanmıştır. İkinci roman *Ceviz Kurdu*’nun Türkiye Türkçesine

¹ Çiğdem Duran Karadağ, Colonial and postcolonial representations Africa: A comparative analysis of Joyce Cary's Mister Johnson and Chinua Achebe's Things Fall Apart - Afrika’nın kolonyal ve postkolonyal temsilleri: Joyce Cary’nin Mister Johnson ve Chinua Achebe’nin Things Fall Apart adlı yapıtlarının karşılaştırmalı bir analizi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2003.

Nazila Heidarzadegan, The problem of representation in middle eastern American theatre: A postcolonial approach - Orta doğu kökenli Amerikalıların tiyatrolarında sunum problemleri: Postkolonyal yaklaşım, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Erzurum, 2015.

İlknur Şahin, Postkolonyal çalışmalar ışığında Afro-Amerikan edebiyatından örnekler (1890-1950) - Examples from Afro-American literature in light of the post colonial studies (1890-1950), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019 künyeli tezler incelenen tezlere örnektir.

aktarması da Tutku Aygen'in "Mevlüt Süleymanlı'nın Ceviz Kurdu Romanı Üzerine Bir İnceleme" adlı yüksek lisans tezinin ek bölümünde bulunmaktadır. Her iki roman da birçok kez hem orijinal hem aktarma metinlerden okunmuş, değerlendirilmiş ve Kolonyal-Postkolonyal teori verileri ışığında fişlenmiştir.

Üçüncü ve uzun bir roman olan Ses'in ise Türkiye'de üzerine çalışma bulunmamaktadır. Romanın Türkiye Türkçesine aktarılmasında Karabağ'da doğup büyümüş, şu an Türkiye'de yaşamakta olan Ramile Obuz ile Nahcivan'da doğup büyüyen ve üniversite öğrenimini Türkiye'de tamamlamış olan Elmin Orucov'un yardımlarını gördük.

Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin karşılıklı anlaşılabilirlik oranı %90'dır. Ancak Süleymanlı romanları belli bir edebiyat şablonu dâhilinde "Ast Grupların Kendilerini İfade Edebilmesi" kapsamında değerlendirildiğinden içeriği anlamak oldukça zorlaşmaktadır. Bir Türkiye Türkü için kelimeleri anlayabilmek metnin tam anlamıyla kavranabilmesi için yeterli değildir ancak metnin çözümlenmesinde ilk basamaktır. 19. yüzyıla kadar yakın seyir izlemiş iki ülkenin dili ve edebiyatı ile ilgili olarak 20. yüzyılın başı kırılma noktasıdır. Azerbaycan edebiyatı komünist bir şablona bürünmek zorunda kalmış, yazarlar kendilerini anlatabilmek için sembollere başvurmuştur. Türkiye ise daha serbest edebi metinlerin yazılabildiği bir ortama girmiş, Anadolu sahası Türk edebiyatı da bu duruma uygun bir seyir izlemiştir.

Tezin dili Türkiye Türkçesidir. Süleymanlı'nın romanlarından yapılan aktarmalar ile yazar tarafından Azerbaycan'dan tarafımıza gönderilen makalelerden verilen alıntılar ise Azerbaycan Türkçesindedir. Hatıra Beşirli'nin Süleymanlı hakkında kaleme aldığı makalelerin künyelerine tam olarak ulaşamamıştır. Makalelere "Belge No: 1, Belge No: 2..." şeklindeki isimlendirme uygun görülmüştür.

Alıntılar italik ve Türkiye Türkçesi açıklamaları köşeli ayraç içinde verilmiştir. Özellikle Seyfettin Altaylı'nın Azerbaycan Türkçesi Sözlüğünden yararlanılmıştır. Sözlüğün yetersiz kaldığı ya da metnin cümle yapılarının karmaşıklaştığı durumlarda Ramile Obuz ve Elmin Orucov'un Azerbaycan'da yaşayan yakınlarından yardım alınmıştır.

Alıntılarda gırtlaktan çıkan "hırıltılı h" için "x" , "kalın k" için "q", Türkiye Türkçesinden daha dar ve kapalı olup "e" ile "i" arasındaki ses için "ə (é)" kullanılmıştır.

Tezimizde Kolonyal-Postkolonyal teorinin açıklaması yapıldıktan sonra teorinin araçları olan edebiyat, melezlik, milliyetçilik, ast grupların kendilerini ifade edebilmesi üzerinde durulmuştur. Dünya genelini ele alan bu bilgilerden sonra konu Çarlık Rusyasının son dönemleri ve Sovyet Rusya'ya indirgenmiş, teorinin araçları bu özelde değerlendirilmiştir. Teoride bulunmayan ancak özellikle Sovyet Rusya söz konusu olduğunda tarafımızdan dâhil edilen “Kaybolma-Buharlaşıma” başlığı da değerlendirilmiştir. Teoriyle ilgili Anadolu sahası ve Anadolu dışı Türk Edebiyatından örnekler sunulurken Mevlüt Süleymanlı'nın romanlarına geçilmiştir.

İlk roman Göç'ün önemli grubu Karakellelerde bazı torunlar aile büyüklerinin isimlerini taşımaktadır. Dolayısıyla aile bireylerini anlamakta zorluklar çekilebilir. Doğabilecek karışıklıkları gidermek için ek bölümüne Karakellelerin soy kütüğünü gösteren tablo yerleştirme gereksinimi duyulmuştur.

Tezin konusuna karar verme, kitap temini ve yazım sürecinde değerli bilgi ve emeklerini esirgemeyen hocamız Doç. Dr. Ayvaz MORKOÇ'a, Azerbaycan'dan eser ve hakkında yazılmış makaleleri gönderen yazarımız Mevlüt SÜLEYMANLI'ya, özellikle Ses'in okunup değerlendirilmesinde çokça yardımını aldığımız Ramile OBUZ, Elmin ORUCOV ve yakınlarına, en zor anlarda manevi destek sağlayan ailem ve arkadaşlarıma teşekkürleri bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	vi
ABSTRACT	viii
ÖN SÖZ	x
KISALTMALAR	xv
EKLER LİSTESİ	xvi

BİRİNCİ BÖLÜM

KOLONYALİZM, POSTKOLONYALİZM VE ARAÇLARI

1.1. KOLONYALİZM, POSTKOLONYALİZM	1
1.2. ARAÇLAR	
1.2.1.Edebiyat	5
1.2.2.Melezlik	8
1.2.3. Milliyetçilik	12
1.2.4. Ast Grupların Kendilerini İfade Edebilmesi	13

İKİNCİ BÖLÜM

RUS KOMÜNİZMİNDE KOLONYALİZM VE ARAÇLARI

2.1. RUS KOMÜNİZMİNDE KOLONYALİZM	14
2.2. ARAÇLAR	
2.2.1. Edebiyat	23
2.2.2. Melezlik	26
2.2.3. Milliyetçilik	28
2.2.4. Ast Grupların Kendilerini İfade Edebilmesi	31
2.2.5. Kaybolma – Buharlaşıma	33

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANADOLU SAHASI VE DIŞINDAKİ TÜRK EDEBİYATLARINDA KOLONYALİZM VE POSTKOLONYALİZM

3.1. ANADOLU SAHASI TÜRK EDEBİYATINDA KOLONYALİZM

VE POSTKOLONYALİZM	40
3.2. ANADOLU SAHASI DIŞINDAKİ TÜRK EDEBİYATLARINDA KOLONYALİZM VE POSTKOLONYALİZM	42

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
**MEVLÜT SÜLEYMANLI'NIN ROMANLARINDA KOLONYALİZM
VE POSTKOLONYALİZM**

4.1. MEVLÜT SÜLEYMANLI'NIN HAYATI VE EDEBİ ŞAHSİYETİ	44
4.2. GÖÇ (KÖÇ)	51
4.3. CEVİZ KURDU (CEVİZ QURDU)	78
4.4. SES (SƏS)	105
5. SONUÇ	137
6. KAYNAKÇA	143
EKLER	155

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
age	Adı geçen eser
agm	Adı geçen makale
agt	Adı geçen tez
aktr.	Aktaran
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
KGB	Rus gizli haber alma teşkilatı
No	Numara
s.	Sayfa
S.	Sayı
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
Yay.	Yayın

EKLER LİSTESİ

EK 1: Karakellelerin Soy Ağacı

EK 2: Mevlüt Süleymanlı'nın Romanlarındaki Resimler



BİRİNCİ BÖLÜM

KOLONYALİZM, POSTKOLONYALİZM VE ARAÇLARI

1.1. KOLONYALİZM, POSTKOLONYALİZM

“Kolonyalizm” ve “Postkolonyalizm” terimlerini doyurucu bir şekilde betimlemek oldukça zordur. Bu zorluk kolonyal ve postkolonyal incelemelerin edebiyat analizinden ekonomi teorisine kadar uzanan “disiplinler arası” mahiyetinden kaynaklanmaktadır.²

Aslına bakılırsa kolonileştirme insanlık tarihi kadar eski olabilir. Ancak “1930’lu yıllarda dünyanın yüzde 84.6’sı”³ gibi çok büyük bir kısmının Avrupa kaynaklı olarak kolonileştirilmesi, araştırmacıları kolonyalizm ve postkolonyalizm üzerine düşünme, araştırma ve yazmaya itmiştir.

“Koloni” kelimesi “bir anayurttan çıkma, gidilen yerde yerleşke ve topluluk oluşturma, anayurtla bağlantıyı koparmama” dairesinde kullanıldı. Bu kullanımlarda gidilen yerde “zaten daha önce yerleşmiş olanlar” bulunmuyordu. Oysa bu iki taraf arasında “ticaret, pazarlık, savaş, soykırım, köleleştirme ve isyanlar dâhil olmak üzere kapsamlı bir pratikler silsilesi”⁴ oluşacaktı.

Toplulukların birbirleri üzerinde tahakküm kurması hatta genişlemesi alışlagelmiş bir düzendir. Ancak dünyayı küresel bir biçimde saran bu hareketlenmeyi öncekilerden farklı kılan etmen ya da etmenler nelerdir?

Marksist düşünce kolonyalizmi eski ve yeni olarak ayırır ve yeni kolonyalizmin kuruluşunun miladını kapitalizm olarak belirler. Düşünceye göre Avrupa’da kapitalizme geçiş kolonyal yayılma sayesinde gerçekleşmiştir. Bu kolonyal yayılma sürecinde gittiği ülkenin topraklarını alan ülke sadece haraç, mal vb. şeylerle ekonomisini zenginleştirmiyor, gittiği ülkenin ekonomisini de yeniden yapılandırıyordu ve nihayetinde bu karşılıklılık karmaşık bir ilişkiler ağı oluşturdu: Hindistan’ın pamuğu İngiltere’ye taşındı ve imal edilen elbiseler yine Hindistan’a satıldı.

² Ania Loomba, Kolonyalizm Postkolonyalizm, (Çev. Mehmet Küçük), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 11.

³ Ania Loomba, age, s. 12.

⁴ Ania Loomba, age, s. 19.

Hem kolonileştirilenler hem de kolonileştirenler yer değiştirdi: “Birinciler yalnızca köle⁵ olarak değil, aynı zamanda sözleşmeli işçiler, hizmetçiler, gezginler ve tacirler olarak; ikincilerse yöneticiler, askerler, tacirler, yerleşim yeri arayan göçmenler, gezginler, yazarlar, özel hizmetçiler, misyonerler, öğretmenler ve bilim adamları/kadınları olarak...”⁶ Ancak yer değişikliği nereden nereye olursa olsun kârlar hep anayurda aktı.

Kolonyalizm tanımlanırken sık sık onun yerine kullanılan “emperyalizm” de akıllara gelecektir. “Emperyalizm”in kökünde “empire” sözcüğü vardır ki İngilizcede “imparatorluk” manasına gelmektedir. Ama sözcüğü açıklarken tek bir semantik anlama daraltmak doğru olmayacaktır; çünkü bu kavramların içeriği gerçek veya politik anlamda defalarca doldurulabilir, değiştirilip boşaltılabilir. Ancak günümüzde gelinen noktada “... emperyal ülke, iktidarın kaynağı ve dışa aktığı ‘metropol’dür; koloni ya da neo-koloni, ‘metropol’ün nüfuz ettiği ve denetlediği yerdir. Emperyalizm resmen koloniler olmaksızın işleyebilir ama kolonyalizm işleyemez.”⁷

Peki, 1930’larda büyük bir kısmı kolonyal görünümde olan dünyamız, bugün postkolonyal mı? Bu soru uzun ve hararetle tartışmalara yol açmıştır ve ülkelerin geçirdiği kolonyal süreçler aynı olmadığından postkolonyal süreçler hakkında söylenecekler de muğlaktır. Ancak bu muğlaklık kolonyal ve postkolonyal süreçlerin gerçekliğini örtemez.

Postkolonyal sözcüğündeki “post” ön eki “sonra” manasına gelir ancak aşağıdaki iki anlamı da ima edebilir:

- 1) Sonradan gelme anlamında “zamana bağlı” bir sonra
- 2) Öncekinin yerini alma anlamında ideolojik bir sonra⁸

Ayrıca bir ülke aynı süreçte hem postkolonyal hem de neokolonyal olabilir. Çünkü bir baskı altından çıkıp bağımsız bir sürece girdiyse postkolonyal olabilirken ekonomik ya da kültürel açıdan eski baskının altındaysa neokolonyal bir

⁵ “Köle –adının da işaret ettiği üzere- medeni haklar kullanmaya ehil olmadığı gibi, köle haklarından meydana gelen bir köle hukuku da yoktur. Bununla birlikte sahibi ile köle arasında uygulamada karşılıklı sorumlulukların belirlendiği birçok kural ortaya çıkarılmıştır.”(İsmail Doğan, Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar, Pegem Akademi, Ankara, 2010, s. 143) Bu görüşün aksi de savunulmuştur: “...Toplumsal bir olgu olan kölelik kurumu eski hukuk sistemleri tarafından da düzenlenerek yasallaştırılmıştır... Tüm eski uygarlıklarda kölelik kurumuna rastlayabiliriz. İnsanlar bu toplumlarda hürler ve köleler olarak iki sınıfa ayrılırlar ve bu ayırım hukuken meşru sayılırdı...” (Gülnehal Bozkurt, “Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1981, 38(1), s. 65.)

⁶ Ania Loomba, age, s. 21.

⁷ Ania Loomba, age, s. 24.

⁸ Ania Loomba, age, s. 24.

görünümde. *“Postkolonyalizmin kolonyal bir ülkenin politik yönetimindeki teknik devir teslimi gösteren bir terimden daha fazla bir şey olması isteniyorsa, bu içsel çatlak ve bölünmelere önem verilmesi gerekir.”*⁹ Bu tezin içeriğinde de özellikle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin (SSCB) Türk soylu halklar üzerindeki etkisi ve kısmen de sonrası üzerinde durulacaktır.

Kolonyalizm söz konusu olduğunda üzerinde durulması gereken bir diğer nokta kolonyalizmin baskı yapılan ülkedeki bazı insanlar tarafından desteklenme, benimsenme ve böylelikle iç bir dinamizmle etkisinin daha da güçlenmesidir. Çünkü başta işgal ve işkencelerle kabul ettirilenler, aradan zaman geçince sonraki dönemlerde torunların doğru ve gerçekleri haline gelebilir. *“O nedenle, kolonyalizm, ayırım gözetmeksizin uygulanabilecek bir terim olmak şöyle dursun, çelişkiler ve çekincelerle delik deşik olmuş gibidir.”*¹⁰ Çünkü kendi kıtalarından kopmuş/koparılmış Afrika kökenli Amerikalılar, aynı zamanda bugün dünyanın süper gücü olarak bilinen Amerika’nın yurttaşlarıdır ve önemli diasporaları oluşturmaktadırlar. Arif Dirlik, son yıllarda gücünü iyice kazanmış diasporaları göz önünde bulundurarak postkolonyalizmi *“...diasporik nüfuslar içinde yer alan ve kendi varoluş koşullarının yarattığı yeni bir bilinçle, etnisite ve kültürün eski biçimlerine meydan okuyan, kendilerini açıkça ifade edebilme yeteneğine sahip grupların ideolojisi...”*¹¹ olarak değerlendirir.

Bir başka düşünceye göre ise “postkolonyal” terimindeki sorun “post”tan değil “kolonyal”den kaynaklanmaktadır. *“Postkolonyal toplumlara ilişkin analizler genellikle bu toplumların tarihinin kolonyalizmden ibaret olduğu duygusuyla yapılır.”*¹² Gayatri Chakravorty Spivak (1942-...)¹³ gibi eleştirmenlerse koloni-öncesi yerli kültürlerin romantikleştirildiğini savunmuş ve bu romantikliği eleştirmişlerdir.¹⁴ Bizim tezimizde de Sovyet Rusya öncesi, sırası ve kısmen de sonrasında Türk soylu halkların kolonyalizm öncesi kültürlerinin romantikleştirilip

⁹ Ania Loomba, age, s. 27.

¹⁰ Ania Loomba, age, s. 29.

¹¹ Arif Dirlik, Postkolonyal Aura, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 28.

¹² Ania Loomba, age, s. 35.

¹³ Gayatri Chakravorty Spivak (1942-...): Hindistan, Kalküta’da dünyaya gelen Spivak, feminist teoriyi derinden etkileyen çalışmalar yapmış bir teorisyen ve edebiyat eleştirmenidir. 1959 yılında Kalküta Üniversitesi İngilizce Bölümü’nden mezun olduktan sonra, Cornell Üniversitesi’nde yüksek lisans yapmış, ardından da Iowa Üniversitesi’nden doktora diplomasını almıştır. 1980’li yıllarda, Ranajit Guha önderliğinde başlayan ve kolonyalist bilgi üretme tekniklerini eleştirerek, tarih içinde sessizleştirilmiş maddünların sesine görünürlük kazandırmaya çalışan Subaltern Studies (Ast Grup Çalışmaları) grubu içerisinde yer almıştır. (<http://www.mynet.com/cevaplar/gayatri-chakravorty-spivak-kimdir/5682022> 01.11.2019)

¹⁴ Ania Loomba, age, s. 36.

romantikleştirilmediği hususu özellikle Mevlüt Süleymanlı romanları aracılığıyla değerlendirilecektir.

Aslında postkolonyalizmin tabiatı gereği bir paradoksu da bünyesinde barındırdığı söylenebilir. Çünkü postkolonyalizm ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında yazarların¹⁵ özellikle sömürge dönemi hatta öncesiyle çokça ilgilendikleri görülecektir.¹⁶ Bu da dönemleri birbirinden ayırmanın oldukça zor olduğunu düşündürmektedir.

Fransız siyasetçi ve yazar Alexis de Tocqueville, ulusun mutlu olabilmesi için şanınin yürümesi gerektiği kanısındadır. Ulus, sömürge sahibi olup kapasitesini tüm dünyaya göstermelidir.¹⁷ Ona göre “*Modern toplumda ılımlı bir demokrasi için sömürge şarttır.*”¹⁸

Marksist düşünürler kolonyalizmi sömürüye dayalı ama aynı zamanda zorunlu bir evre olarak görme eğilimindedir. Çünkü “*Komünizm ... karşıt sınıflar arasındaki sert mücadelelerin bir sonucu olarak gerçekleşecektir.*”¹⁹

Antonio Gramsci (1891-1937)²⁰ “hegemonya” kavramını geliştirir: “*Hegemonya, zor kullanma ve rızanın bir bileşimi aracılığıyla başarılan iktidardır.*”²¹

Michel Foucault (1926-1984)²² ise iktidarın her şeyi kucakladığını değil de her yerden kaynaklandığını söyleyerek iktidarı “kılcal damarlar”a benzetecektir.²³

¹⁵ Teorinin ünlü yazarları Edward Said, Gayatri Spivak, Homi Bhabha, Frantz Fanon gibi isimlerdir.

¹⁶ Toplumbilim Dergisi, Postkolonyal Düşünce Özel Sayısı, Sayı 25, Ekim – 2010, s. 119.

¹⁷ Alexis de Tocqueville, Sömürge ve Kölelik, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2016, s. 10.

¹⁸ Alexis de Tocqueville, age, s. 11.

¹⁹ Ania Loomba, age, s. 39.

²⁰ Antonio Gramsci (1891-1937): İtalyan sosyolog, ekonomist, yazar ve Neo-Marksist düşünürdür. İtalya’nın Sardunya Adası’nda doğdu. 1911 yılında Torino Üniversitesi’nde okumaya başladı. Marx’ın görüşlerinden etkilendi. İtalyan Komünist Partisi genel başkanı oldu. Mussolini’ye suikast düzenlenmesinden İtalyan Komünist Partisi sorumlu tutuldu ve Gramsci milletvekili dokunulmazlığı olmasına rağmen hapis cezası aldı. Yedi yıl sonra şartlı tahliye edildi. Hegemonya kavramını egemen sınıfın iktidarını ne şekilde sürdüğünü anlatmak amacıyla kullanmıştır. (<http://www.realitehaber.com/2017/11/30/antonio-gramsci-kimdir-hayati-ve-dusunceleri/> 01.11.2019)

²¹ Ania Loomba, age, s. 48.

²² Michel Foucault (1926-1984): Felsefe, psikoloji ve psikopatoloji diplomalarına sahip Foucault, daha çok toplumdaki daimi doğruları inceleyen bir filozoftu. Nietzsche ve Heidegger’in düşüncelerinden oldukça etkilenen Foucault, çalışmalarında çoğunlukla Karl Marx ve Sigmund Freud’un fikirleriyle mücadele etti. Hapishaneler, polis, sigorta, delilik, eşcinsellik ve sosyal haklar konularında çalıştı. Bütün çalışmalarını modernitenin bireyler üstündeki etkisi ve getirdiği yeni güç ilişkileri üstüne kurdu. (Eric Paras, Foucault, Kolektif Kitap, İstanbul, 2016 künyeli eserden özetlenmiştir.)

²³ Ania Loomba, age, s. 62.

1.2. ARAÇLAR

Kolonyalizmin gerçekleştirilmesini sağlayan araçlar aşağıda başlıklar halinde belirtilmiştir. Aslına bakılırsa bu teori içerisinde kadının ezilmesi²⁴, cinsellik, feminizm gibi başlıkların da üzerinde durulmuştur. Çünkü erkek ve kadın dünyası söz konusu olduğunda feminist söyleme göre kadınlar kaybeden, ikinci sınıf, teori çerçevesinde dile getirilmesi gerekirse sömürülen taraftır. Ancak bu kısımlar teorinin alt dallarıdır. Dolayısıyla tezimizde bunlar için başlıklar açılmayacaktır; çünkü bizim ön plana çıkaracağımız kısımlardaki güç unsuru yabancı kaynaklı olacaktır.

1.2.1. Edebiyat

1970'lere kadar kolonyal-postkolonyal incelemelerde edebiyat ihmal edilmiş görülmüyordu. Bu boşluğu fark edip üzerine kapsamlı araştırmalar yürütmeye başlayan Edward Said²⁵ oldu. Aslında Said, kendi ruh halinden yola çıkmış ve insani bir arayışın peşine düşmüştü. Kendini doğduğu topraklarda Edward, büyüdüğü Batı'da ise Said olarak hissetmekteydi. Bu ikilik, yabancılaşma hali kolonyal ve postkolonyal çalışmalarının zeminini oluşturdu, *Oryantalizm*²⁶ en ünlü ve çokça atıf yapılan eseri haline geldi.

Edward Said, *Oryantalizm*'de Batılı edebiyat, seyahatnameler ve Doğu incelemelerine eğildi. Bu çalışmalar doğrultusunda şarkın nasıl "kurulduğu"yla ilgilendi: "*Oryantalizm daha ziyade 'jeopolitik bilincin' estetik, akademik, iktisadi, sosyolojik, tarihi ve filolojik metinler arasında dağılımıdır; sadece (Dünya Doğu ve Batı diye birbirine eşit olmayan iki parçadan oluşmuştur diyen) temel bir coğrafi ayrımın değil, bilimsel keşif, filolojik restorasyon, psikolojik tahlil, coğrafi görünüm*

²⁴ Örneğin kocaları ölen kadınların, bu ölümün hemen ardından kendilerini öldürmelerini buyuran bir Hindu göreneği olan 'sati' olmak ya da bazı coğrafyalarda halen uygulanmakta olan kadın sünneti gibi örnekler çarpıcıdır.

²⁵ Edward Said (1935-2003): Batı Kudüs'te doğar. Filistinli Arap-Hristiyan bir ailenin çocuğudur. Ailesiyle birlikte 1947'de Kahire'ye yerleşir. Kahire'de Amerikan Okuluna başlar. Orta öğrenimini, lisans ve yüksek lisansını Amerika'da tamamlar. Harvard Üniversitesi'nde İngiliz edebiyatı alanında doktora yapan Said, Columbia Üniversitesi'nde 1970'te profesör olur. Şarkiyatçılık alanında çalışan Said'e göre oryantalizm dünyayı Avrupa ve Asya olarak ayırmaya eğilimli kültürel baskıların aracılığıyla ayakta kalabilmiştir. Said, oryantalizmin Batı tarafından, zayıf olduğu için, Doğu'ya dayatılmış bir doktrin olduğunu ileri sürer. (<http://www.yorungedergi.com/2019/05/5-soruda-edward-saidin-hayati/> 01.11.2019)

²⁶ Edward Said, *Oryantalizm*, Pınar Yayınları, İstanbul, 1991.

ve sosyolojik tasvir yolu ile ‘yaratıp’ muhafaza da ettiği bir dizi ‘menfaatin’ ayrıntılı ifadesidir.”²⁷

Orijinal fikir ve yaklaşımlarıyla Said, daha sonra bu teoriye emek verecek çok sayıda araştırmacının ateşleyicisi haline geldi. Artık Robinson Cruose’daki başkahramanın yanında Cuma’ya da odaklanmak gerektiği fikri öne çıkmaya başlamıştı.

Edward Said’in çalışmaları taltif edildiği süreçte eleştirilere de maruz kaldı: “Şark’ın nasıl ‘kurulduğu’yla ilgilenirken, böyle bir kurgunun kolonyal özneler tarafından nasıl anlaşıldığına ... pek ilgi göstermediği doğrudur.”²⁸

Romanda, Robinson Cruose öznesi ve Cuma’yla olan karşıtlıkları anlatılıyor; ancak Cuma’nın ne demek istediği söylenmiyor / söylenemiyordu, çünkü Cuma konuşmuyordu.²⁹ Buradaki konuşmaktan kastettiğimiz kendi dilinde yazmaktır. Örneğin İngiltere tarafından kolonileştirilen Hintli, kendi dilinde bir roman yazdı mı? Ya da yazdığında İngiliz dili ve edebiyatı çevresinde kendine yer bulabilir mi? Bu soruların doğru ve gerçekçi cevapları bulunmalıdır.

Edward Said kolonyal-postkolonyal çalışmaların ilerleyebilmesi için kolonileştirilenlere vurgu yapar: “Edward Said’e göre, yeni anlamda karşılaştırmalı bir konumdan bakabilmek için Batı kültürünün dışında yer alan eserleri okumanın hayati bir önemi vardır.”³⁰

Tezimizde Çarlık Rusya’sından başlayarak Sovyet Rusya’nın kolonyalizmi Türk soylu halklar üzerinde nasıl gerçekleştirdiği belirtilecektir. Bu baskı altında kendi dilleriyle de yazmış yazarlardan örneklerle birlikte konu, Azerbaycan Edebiyatından Mevlüt Süleymanlı’nın üç romanı özeline indirgenecektir. Böylelikle Edward Said’in kolonyal-postkolonyal çalışmaların ilerlemesi için gösterdiği noktaya yönelinmiş olunacaktır.

Kolonyalizm, dilin en küçük parçasından edebiyatın en büyük eserlerine kadar birçok yerde kendini gösterir: Coğrafya ve tarih kitaplarımızda kullandığımız “Amerika’nın keşfi” tabiri gibi.

Batı dünyası tarafından “keşif” niteliğinde değerlendirilen, hatta bizim gibi Doğu medeniyetine ait toplumlarda bile kullanılan bu ifadenin, Amerika’nın zaten

²⁷ Edward Said, age, s. 30.

²⁸ Ania Loomba, age, s. 71.

²⁹ Mādünün (subaltern, ast grup) kavranışı şöyledir: “... sömürgeci söylem tarafından kurulan söz-sözlüğü ve yazı-sızlığı ile ilişkilidir. (anlatacak şeyi var dile getiremiyor/yazacak hikâyesi var tarihleştiremiyor.)” (Toplumbilim, s. 144.)

³⁰ Ania Loomba, age, s. 117.

orada “yerleşik” olan halkları için hiçbir anlamı yoktur. Ancak bu kullanım dile sinsice yerleşmiş ve desteklense de desteklenmese de kolonyalizmi meşrulaştırmıştır.

“Siyahlık” Ortaçağ’da dinsel açıdan küfür ve kiri çağrıştırdığı için siyah Afrikalıların hayvandan farksız oldukları düşünülmüştür.³¹ İngiliz milliyetçiliği gittikçe kendini siyahlardan hatta İtalyan, İrlandalı gibi beyazlardan bile ayrı tutar hale gelmiştir. Zaman içinde siyahlara isnat edilen “yamyamlık”³² sözlü ürünleri bile oluşturulmuştur. Bazı metinlerde Amerika fethedilmeyi bekleyen bir kadın bedeni olarak anlatılır.

De Guiana³³

Guiana ki altın madenidir zengin ayakları,
Çarpar alını yıldızların damına,
Parmaklarının ucunda kalkıp bakar İngiltere,
Öper ellerini onun, selamlar koca memelerini,
Ve gösterip bütün işaretlerini boyun eğişin.

George Chapman

Dil öğretimi ve edebiyat, eğitimde de çok önemli bir yerdedir ve kolonyalizm doğrultusunda tasarlanmıştır. Hindistan’daki İngilizce eğitimin mimarı Thomas Babington Macaulay (1800-1859)³⁴, sistemi “kan ve deri rengi bakımından Hintli”, “beğeni, kanaat, ahlak ve zekâ bakımından İngiliz” bireyler yetiştirmek için kurgulamıştır.³⁵

³¹ Ania Loomba, age, s. 94.

Örneğin 20.yy.da dahi Dallas Texas’ta bulunan Lonestar Restoran’da “No Dogs, Negroes, Mexicans” (Köpekler, siyahlar ve Meksikalılar giremez) tabelası mevcuttu. (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:No_Dogs-Negroes-Mexicans_-_Racist_Sign_from_Deep_South_-_National_Civil_Rights_Museum_-_Downtown_Memphis_-_Tennessee_-_USA.jpg 01.11.2019)

³² Oysa Hawaiiiler, Britanyalılar birçok Hawaii’yi kılıçtan geçirdiyse öldürdükleri düşmanlarını yiyen de onlardır diye düşünüyorlardı. Maorilerse kurban ritüellerinde yedikleri insan etini abartarak kolonyal güçlere karşıt güç olarak kullanmışlardır. (Ania Loomba, age, s. 126-127.)

³³ Şiir, Ania Loomba, age, s. 101’den alıntılanmıştır. Ayrıca Guyana Ülkesi Güney Amerika’da bulunmaktadır.

³⁴ Thomas Babington Macaulay (1800-1859): Tarihçi ve devlet adamı olan Macaulay, insanların toplumun temellerini sarsan değişim rüzgârlarıyla, güvenli bir biçimde, nasıl baş edebilecekleri üzerinde kafa yoran bir siyasetçidir. Yaygın talep uyarınca İngiliz Avam Kamarası’na seçim imtiyazını genişleten, Büyük Reform Yasa Tasarısı’nın [Great Reform Bill] (1832) harareti destekleyicisidir. Macaulay, İngiltere gibi dinamik ve sosyal değişimin sürekli yeni ihtiyaçlar yarattığı bir ülkede, reformu devrimin tek alternatifi olarak görmekte, İngiliz toplumunun sürekli bir değişim - ve ilerleme/gelişme- içinde olduğuna inanmaktadır. Nitekim bu görüşünü, II. James’in Tahta Çıkmasından İtibaren İngiltere Tarihi [The State of England from the Accession of James II] (1848) adlı beş ciltlik büyük eserinin ünlü bir bölümü olarak, “1685’te İngiltere Devleti” başlığı altında kaleme almıştır. (<http://dusuncetarihi.kapadokya.edu.tr/makale/1685-te-ingiltere.html> 01.11.2019)

³⁵ Ania Loomba, age, s. 109.

Peki, bu sistem amacına ulaşmış mıdır? Bugünün Hindistan'ına bakıldığında bu amaç doğrultusunda yetişmiş/yetiştirilmiş bireyler görülecektir. Ancak Homi Bhabha³⁶, taklide³⁷ vurgu yapar. Çünkü bir Hintli için İngiliz'i taklit etmek, “denetim” mekanizmasından kaçmanın bir yoludur. Bhabha, bunu “gerçeklik” değil, “kopya” olarak değerlendirir.

1.2.2. Melezlik

“Kolonyalizm, Postkolonyalizm” başlığı altında kolonyal güçlerle, kolonileştirilenlerin iki taraf olduğu belirtilmişti. Bu ikili karşıtlıkta büyük kültür ve ırk farkları³⁸ olduğu kadar, kesişme noktalarının da olduğu gerçektir. Bu duruma kolonyal kültürde “melezlik” adı verilir.

İncil, tüm insanların kardeş olduğunu savunuyordu. O yüzden özellikle siyah derili insanları açıklamak Hristiyanlar için oldukça güçtü. Siyah derililerin Hz. Nuh'un kötü oğlu Ham'ın soyundan geldiğini iddia ederek onları kötü olarak değerlendirdiler.³⁹ Ayrıca Hristiyanlığın karşısında büyük bir güç vardı: İslamiyet. Kötü kabul ettikleri iki şey yavaş yavaş birbirine yaklaştı ve beyaz derili Müslümanlara rağmen birlikte anılmaya başladı. Artık hem din, hem ırk yönünden beslenen bir “ötekilik” oluşmuştu. Bunun üzerine “ulus inşası”nı da gerçekleştiren İngiliz, Fransız, Hollandalı, İspanyol ve Portekizli kolonyalistler hızla Avrupa kökenli kolonyal yayılmacılığı başlattı. Artık karşılarında Türk, Afrikalı, Yerli Amerikan, Musevi, Hint, İrlandalı gibi çok sayıda grup bulunmaktaydı.

İlk kolonyal söylemlerde Rusya, Orta Asya ve Türkiye’de yaşayanlar barbar kâfirler, Amerika ve Afrika’da yaşayanlar ise vahşi halklar olarak sunuluyordu.⁴⁰ Oysa Osmanlı ya da Moğol saraylarında, Avrupalıların incilerine değersiz bir biblo olarak bakıldığı da bir gerçektir.⁴¹ Daha 1400’lerde Timur’un torunu Uluğ Bey

³⁶ Homi K. Bhabha (1949-...): Hindistan'ın Mumbai kentinde doğan, Edward Said gibi bir İngiliz Dili ve Edebiyatı uzmanı olan Bhabha, Naipaul, Forstre, Conrad vb. İngiliz yazarların romanlarında, Lacan, Said, Fanon gibi teorisyenlerin metinlerinde farklı kültürel ve toplumsal gelenek ile mensubiyetlerin iç içe geçmiş kozmopolitliğine ilişkin incelikli ve yer yer ironik çözümlemeler yapar. Melezlik, sömürgeci taklit ve ayrımcılıklar temel ilgi alanları arasındadır. (<https://www.star.com.tr/acik-gorus/somurgeci-taklit-klise-ve-melezlik-haber-1202882/> 01.11.2019)

³⁷ Ania Loomba, age, s. 112-113.

³⁸ Farktan kastettiğimiz “başkalık”tır. Aşağılık, yukarılık kastedilmemektedir.

³⁹ Ania Loomba, age, s. 130.

⁴⁰ Ania Loomba, age, s. 132.

⁴¹ Ania Loomba, age, s. 133.

(Mehmet Taragay) icatlarıyla asrını aşmış, günümüz biliminde hala geçerliliğini devam ettiren çalışmalara imza atmıştı.⁴²

Kolonyalistlerin gittikleri yerlerde kendilerine bağlı ırk kurma mücadeleleri de kendi ırklarına göre değişiyordu. İspanyollar Amerika’da, Portekizliler Hindistan’da evlenme ya da metres tutma yoluyla kendilerine bağlı “melez” topluluklar kurarken İngilizler evlenmeye sıcak bakmadı.⁴³ İngilizler daha çok yerel yönetimlerle anlaşarak kolonyal emellerini gerçekleştirmeye çalışıyorlardı. Ancak askeri şiddet her yerde az ya da çok uygulanıyordu. Çin’de icat edilen barut Osmanlı ve Moğol İmparatorluklarının zaten kullanım sahasındaydı. Böyle durumlarda kolonyal pratiklerini geliştirecek yeni çareler arıyorlardı.

Siyahlık; “ahlak bozukluğu”, “günahkârlık” ve “pislik” gibi olumsuzluklarla ilişkilendirildi. Ancak Hristiyanlaştırmak söz konusu olduğunda bunlar gözmezden gelinebilirdi. Örneğin tanınmış oyun yazarı Thomas Middleton (1580-1627)⁴⁴, Hristiyanlığı kabul eden bir Hintli kraliçeyi kutlar ve çevresindekilerden onu siyahlığın getirdiği olumsuzluklardan azade düşünmelerini ister. Zira artık kraliçe yeni inancının sunduğu manevi iyilikle donanmıştır.⁴⁵

Artık deri rengi, din, iktidar ve iktidarla gelecek ticaret kol koladır çünkü din kardeşinin zenginliklerini kullanma rahatlığı kolonyalizmi daha da meşru bir zemine oturtur, Hristiyanlar “Türkleşmez”.⁴⁶

Kolonyalistler önce göçebelerin atıl bıraktıklarını iddia ettikleri topraklarına el koydular. Oysa bu araziler gelecekte kullanılmak üzere hazır beklemekteydi. El koyduktan sonra demir yolları ve limanlar inşa etmeye başladılar. Bu geliştirmiş⁴⁷ gibi görülen yerlere ucuz işçi gerekiyordu. İşçiliği de isteyerek ya da zor kullanarak

⁴² Gleb Golubev, Uluğ Bey, (Çev. Abdrasul İsakov), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s. 140.

⁴³ Ania Loomba, age, s. 135.

⁴⁴ Thomas Middleton (1580-1627): İngiliz oyun yazarıdır. Gözleme dayalı yergici oyunları ile ünlenmiştir. Yazdığı tregedyalar da güçlü psikolojik çözümlemeleri ve etkin siyasal yergileriyle sahnede büyük başarı kazanmıştır. (<http://filozof.net/Turkce/edebi-sahsiyetler-kisilikler-biyografileri/17768-thomas-middleton-kimdir-hayati-eserleri-hakkinda-bilgi.html> 01.11.2019)

⁴⁵ Ania Loomba, age, s. 139.

⁴⁶ Eserin İngilizcesinde bu ibare “turning Turk” olarak kullanılmıştır. Birebir çeviri vermek gerekirse “Türk’e dönmek” yani “Türkleşmek” anlamındadır. Türkleşme, İngiliz diline Rönesans döneminde giren ve daha sonra tüm ihanetleri ve döneklilikleri temsil etmeye başlayan bir ibaredir. (Ania Loomba, Colonialism Postcolonialism, Routledge, 2005, s. 99.)

⁴⁷ Tezin son bölümünde bulunan Mevlüt Süleymanlı’nın Göç romanında, Batı’nın medeniyetle bağdaştırdığı yerleşikliğin bir Türk boyunun temsilcisi olan Karakellelere hiç de yaramadığı, roman boyunca savunulacak ve gösterilecektir.

yerel halktan karşılamaya başladılar. Böylelikle artık kolonyal devletin çok yönlü müdahalesi devreye girmişti.⁴⁸

Gitgide halkı oluşturan çeşitli sınıflarla ırk algısı yakınlaşmaya başladı. Afrikalılar köle ya da işçi olabilirdi. Asker, yazar, akademisyen, yönetici dendiğinde ise İngilizler akla gelmekteydi. Bu durum öyle uzun bir sürece yayılmıştır ki Afrikalıların bugünkü torunları hala atalarına yakın hayatlar yaşamaktadırlar.

Kolonyalizmin melezliği kullanırkenki önemli çelişkilerinden biri şuydu: “... hem kendi ‘ötekileri’ni ‘modernleştirmeye’ hem de bunları kalıcı bir ‘ötekilik’ konumuna mihlayıp sabitleştirmeye ihtiyaç duyma...”⁴⁹ Amerika’ya giden İngiliz, Kızılderiliden bir İngiliz yaratmak istemiyordu. Kurmak istediği, gerçeğe benzeyen bir melezlikti. Bu melezlikte “aralarındaki kalıcı gediğin farkında olmalarının tabii konumlarını sağlama alacağı varsayımı yatıyordu.”⁵⁰ Kimi kolonileştirilen gruplar birebir baskı altında yaşıyor, kimilerininse hayatlarında Avrupalı görmeden melezleşmesi bu konunun ironisini oluştuyordu.⁵¹

Beyaz adam sorumluluğunu anne-baba sorumluluğu gibi yansıtıyordu, ancak bu sorumluluk gerçek bir anne-baba sevgisiyle desteklenmiyordu: “Medeni düzey bakımından az gelişmiş olanların ‘bakımlarıyla ilgilenmek’, onları disipline sokarak itaatkâr olmalarını sağlamak.”⁵² Örneğin Afrikalı mahkûmlar, diğer mahkûmlar uzun pantolonlar giyerken “kısa pantolon” giymek zorundaydı. Bu bir “koca bebek”⁵³ vurgusuydu. Kısa pantolon, bebeklik veya çocuklukla özdeşleştirilen bir kıyafetti. Bu uygulamayla bedeni büyüse de aklı, ruhu büyümeyen insanlar olmakla itham ediliyorlardı.

1950’lerde dahi Afrika’da durum değişmemiştir. Nüfus, beyazlar, Hintliler-Asyalılar, melezler ve siyahlar arasında hiyerarşik ve yasal bir şekilde bölünmüştür. Irklar arası cinsellik ve evlilik “Ahlaksızlık Yasası”yla yasaklanmıştır. Öyle ki

⁴⁸ Ania Loomba, age, s. 152.

⁴⁹ Ania Loomba, age, s. 199.

⁵⁰ Ania Loomba, age, s. 199.

⁵¹ Ayrıca yakın tarih faşizan yaklaşımların ırkı ıslah etmeyi temel aldığına ve bunun için de öjeni ile ötanazi gibi iki temel yordamdan faydalandığına tanıklık edilmektedir. Öjeni evrimsel ayıklama süreçlerinin belli bir soyu ya da halkı geliştirmek amacıyla kullanılması anlamına gelmekte; niteliğinin ne olduğu gibi, böyle bir içeriğe sahip olması da onu tartışmaya açmaktadır. İyi ölüm anlamına gelen ötanazi ise kusurlu olarak nitelenen birtakım insanları yok ederek toplumun daha ideal bir yapıda devamlılığını sağlamak iddiasındadır. Öjeni ve ötanazi uygulamalarına dayalı politikaların, benimseyenlerine ve genel olarak insanlığa büyük zararlar ve acılar vermiş olduğu aşikârdır. (Gülay Halidi, Üç Öjeni Distopyası: Kızıl Nehirler, Cesur Yeni Dünya, Gattaca, Türkiye Biyoetik Dergisi, 2017, Vol. 4, No. 3, 111-117, s. 112)

⁵² Ania Loomba, age, s. 243.

⁵³ Ania Loomba, age, s. 244.

siyahlar kendilerine ayrılmış mahallelerden ancak bir tür pasaportla çıkabilmekteydiler.⁵⁴

Uygulamalar karşısında Nelson Mandela (1918–2013)⁵⁵ ilk direnişçilerden oldu. Steve Biko (1946-1977)⁵⁶, cesaret ve siyah olmanın gururunu aşılama hareketi olan “Siyah Bilinci”⁵⁷ başlattı. “Siyah Bilinci” hareketine Malcolm X (1925-1965)⁵⁸ gibi aktivistler de destek verdi. Kolonyal - Postkolonyal teorinin önemli yazarlarından olan Frantz Fanon’ın (1925–1961)⁵⁹ “*Siyah Deri Beyaz Maske*”⁶⁰ adlı

⁵⁴ Steve Biko, Siyah Bilinci, (Çev. Onur Eylül Kara), Dipnot Yayınları, Ankara, 2018, s. 8.

⁵⁵ Nelson Rolihlahla Mandela (1918–2013): Kabile adı Madiba’dır. Güney Afrikalı Anti Apartheid (ayrımcılık karşıtı) aktivist ve Güney Afrika Cumhuriyeti’nin ilk siyahî devlet başkanıdır. 1994’te ilk defa tüm halkın katıldığı seçimlerde devlet başkanı seçilmiştir. Yönetimi, Apartheid’in mirasının dağılmasına, ırkçılığı engellemeye, fakirlik ve eşitsizliğe odaklanmıştır. Siyasi görüş olarak Demokratik Sosyalist olan Mandela, Afrika Ulusal Konseyi siyasi partisinde 1990’dan 1999’a kadar parti başkanlığı yapmıştır. Mandela, anti-sömürgeci ve anti-apartheid görüşü ile uluslararası beğeni toplamış, Nobel Barış Ödülü, ABD Başkanlığı Özgürlük Madalyası ve Sovyet Lenin Nişanı da dâhil olmak üzere iki yüz ellinin üzerinde ödül kazanmıştır. Güney Afrika’da “Ulusun Babası” olarak görülür. (<https://www.sozcu.com.tr/2018/gundem/nelson-mandela-kimdir-irkcilikle-mucadelenin-sembol-ismi-mandela-100-dogum-yilinda-aniliyor-2526518/> 01.11.2019)

⁵⁶ Steve Biko (1946-1977): Güney Afrika’daki ve Afrika kıtasındaki siyahların özgürleşmesinde büyük önem arz eden bir liderdir. Steve Biko’nun liderliği ve idealleri sadece Güney Afrika’daki kurtuluş mücadelesi eylemcilerine değil, aynı zamanda Afrika’da ve dünyada ırkçılık, sömürgecilik ve emperyalizm karşıtlığını savunan pek çok lider ve aktiviste esin kaynağı olmuştur. Biko, adını ilk kez, 16 Haziran 1976’da, yedi yüz ortaokul ve lise öğrencisinin, hükümetin Afrika dilleriyle eğitimin yasaklanması kararını protesto gösterilerinde duyurdu. Güney Afrika Siyahlar Kongresi Onursal Başkanlığı da yapan Biko’nun faaliyetleri Mart 1973’den sonra ülkede yükselen ırkçılığa dayalı politikalar nedeniyle tamamen yasaklandı. Pretorya hapisanesinde 12 Eylül 1977’de hayatını kaybeden Biko’nun ölüm nedeni hala açıklığa kavuşmuş değildir. (Steve Biko, age.den özetlenmiştir.)

⁵⁷ Steve Biko, age, s. 13.

⁵⁸ Malcolm X (1925-1965): Zenci milliyetçiliğini savunan Elijah Muhammed ile mektuplaşmaya başlar. Elijah Muhammed’in milliyetçiliği, Allah’ın bile zenci olduğunu söyleyecek kadar şiddetli durumdadır. Yaşamı boyunca beyaz adamdan yalnızca şiddet ve adaletsizlik gören Malcolm, Elijah Muhammed’in bu sıcaklığından etkilenir ve X soyadını alır. Elijah Muhammed’in Nation of İslam hareketine dâhil olur. İlerleyen zamanlarda ikilinin arası açılır. Malcolm X, hareketten ayrılır. 1964’te Hacca gider. Hac dönüşünde Sünni-İslam’ı benimsediğini ve beyaz adamı artık “şeytan” olarak görmediğini söyler. Siyahilerin özgürlüğü konusunda eski görüşü nispeten devam etse de, ırkçı görüşünden vazgeçer ve Hac ibadeti sırasında gerçek kardeşliği bulduğunu söyler. El-Hacı Malik El-Şahbaz adını alır. 1965’te Afrika Birliği Organizasyonu’ndan esinlenerek Afro-Amerikan Birliği Organizasyonu’nu kurar. 21 Şubat 1965’te konuşma yaptığı sırada silahlı saldırıya uğrar. Hayatını kaybeder. Saldırganların üçü Nation of İslam hareketi üyesidir. (İlknur Şahin, Postkolonyal çalışmalar ışığında Afro-Amerikan edebiyatından örnekler (1890-1950) -Examples from Afro-American literature in light of the post colonial studies (1890-1950), (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ankara, 2019, s. 58-64.)

⁵⁹ Frantz Fanon (1925–1961): Fransız sömürgeci olan Karayip adası Martinik’te doğdu. İkinci Dünya Savaşı’nda bağımsız Fransız kuvvetleriyle savaşmak için Martinik’ten ayrıldı. Fransa’da tıp ve psikiyatri eğitimi aldı. Edebiyat ve Merleau-Ponty tarafından verilen felsefe derslerine devam etti. Fransa’daki ırkçı tutumlar karşısında son derece şaşırıldı. Bu durum onun felsefesinin şekillenmesinde önemli bir rol oynadı. “Siyah Deri Beyaz Maske” isimli kitabını yazdı. 1953’te Cezayir’e taşınan Fanon, bir hastanede psikiyatr olarak çalışmayı sürdürdü. Cezayir Bağımsızlık Savaşı sırasında işkence gören hastalarından dinlediği hikâyelerin ardından işinden istifa etti. Tunus’ta Cezayir’in bağımsızlık hareketi için çalışmalarını sürdürdü. Lösemi olan Fanon, hastalığı sırasında son kitabı olan “Yeryüzünün Lanetleri”ni yazdı. (İlknur Şahin, agt, s. 14 – 20.)

⁶⁰ Frantz Fanon, Siyah Deri Beyaz Maske, (Çev. Cahit Koytak), Versus Yayınları, İstanbul, 2009.

kitabı, siyah olmanın psikolojisi üzerine düşünen ve ses getiren önemli eserlerden biri haline geldi.

1.2.3. Milliyetçilik

İmparatorluklar dağılırken aynı dili konuşanlar yakınlaştı. Halkın isteklerine yönetimlerce kulak verildiği daha demokratik oluşumlar belirdi. Uluslar kendi içinde bu sancılı dönüşümleri yaşarken kolonileştirilenler açısından pek bir gelişme kaydedilemedi. İngilizleştirilmeye çalışılan Hintliye fikri soruldu, ancak yönetime katılmasına izin verilmedi.

Uluslar genellikle kendi imparatorluklarına karşı ama onların doğrultusunda kuruldu. Özellikle kolonileştirdikleri bölgelere karşı fikirler değişmemiştii ve kolonilerde oluşan anti-kolonyal milliyetçilik de “...kolonyalistin bahşettiği dile / fikirlere bağımlı olan ... bir ayaklanmadır.”⁶¹ şeklinde yorumlandı. İngiliz öğreniminde yetiştiği için Mahatma Gandhi (1869-1948)⁶² dahi bu eleştirilere maruz kalmıştır.

Genel olarak tüm dünyada kolonyalizme karşı duruş faaliyetleri milliyetçilik dairesinde toplanmıştır. Bu milliyetçiliğin iki yönü vardır: Maddi alanda özellikle ekonomi, bilim ve teknolojinin getirileri söz konusudur ve daha çok kolonyal gücün etkisindedir. Manevi tarafta ise kolonileştirilmiş bölgenin dini, gelenekleri ve aile kavramı yer almaktadır.⁶³ Örneğin Bengalli entelektüeller kolonyalistlerin eğitim kurumlarından farklı eğitim kurumları inşa etme çabasına girdi. Birçok kolonyal ortamda da rastlanabileceği gibi “Hindistan’da hem geleneksel değışkelerden hem de Batılı değışkelerden farklı ‘yeni bir kadın’ ve yeni bir aile yapısı milliyetçi birer ideal olarak tasarlandı.”⁶⁴ Topluluklar kolonyalizm karşısında müşterek bir geçmişe ya da kültüre başvurdu.⁶⁵

⁶¹ Ania Loomba, age, s. 215.

⁶² Mahatma Gandhi (1869-1948): Hayatta kalmak ve insanca yaşamak için mücadele yolunda tercihini pasif direnişten yana yapan Mahatma Gandhi, bu düşüncüyü ciddi anlamda siyaset boyutunda ilk uygulayan lider konumundadır. Hindistan’da tarihin en etkili pasif direniş hareketinin yapıcısı olarak, bugün uygulanmakta olan oturma eylemlerinin, diğer boykot türlerinin ve savaş aleyhtarı gösterilerin de öncüsü sayılır. (Esra Gümrükçüoğlu, “Mahatma Gandhi ve Sessiz Direnişi”, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 2018, 5 (16), ss. 378-393.)

⁶³ Ania Loomba, age, s. 217.

⁶⁴ Ania Loomba, age, s. 219.

⁶⁵ Ania Loomba, age, s. 221.

Kolonyalizm karşısında direneceklerin kendi aralarında anlaşılamaması, milliyetçiliğe karar verilirken durumun toplumda sınıf hatta Hindistan’da olduğu gibi kast mücadelesine dönüşmesi ise olayın başka bir boyutunu oluştuyordu. Zaten “Üçüncü Dünya” kabulüne göre, “Birinci” ve “İkinci Dünya” ülkelerinin üretim sistemlerinin (kapitalizm ve sosyalizm) tanımladığı, “kolonyalizmle oluşturulmuş Üçüncü Dünya ülkesi” yaftasını yedikten sonra bir de kendi iç çatışmalarıyla uğraşmak zorunda kaldılar: “... bizzat ‘ulus’un bir ihtilaf ve tartışma zemini olduğunu, farklı ideolojik ve politik çıkarların birbirleriyle yarışan tahayyüllerinin bir bölgesi olduğunu anlamaktan geçiyor.”⁶⁶

1.2.4. Ast Grupların Kendilerini İfade Edebilmesi

“Can Subaltern Speak?” (Ast Gruplar Konuşabilir mi?) Kolonyal - Postkolonyal teorisinin ünlenmiş, adeta “marka” haline gelmiş sorusudur. Dolayısıyla biz de tezimizde bu soruyu bir başlık altında değerlendirmeyi uygun bulduk.

Ast gruptaki (subaltern) “ast”, hem yüzbaşı rütbesinin altındaki subaylar için kullanılan bir terimdir hem de kökeni Gramsci’den ödünç alınan, ezilen herhangi bir kişiyi hâlihazırda kastetmeye yönelik bir kullanımdır.⁶⁷ Türkiye’deki çalışmalarda daha çok, “subaltern” karşılığı olarak, Arapça “mādūn” kelimesi tercih edilmiştir.⁶⁸

Spivak, 1980’li yıllarda bu soruyu ortaya atar, üzerine yorum ve değerlendirmelerde bulunur. Astın sesinin çıkmasının imkânsız olduğunu belirtir.⁶⁹ Çünkü sorunun cevabını Hindistan’daki “sati”lik üzerinden verir. Sati, kocası öldüğünde yakılan kadındır ve zaten sesi kesildiğinde yani öldüğünde sati olacaktır. Satiler Hint gelenekleriyle Hindistan’daki İngiliz Hükümetinin kesiştiği bir noktada bulunmaktadır. Bazı Hint geleneklerini ön planda tutan kişiler, satiliği desteklemekte hatta kutsamaktayken –zira kocaya sonsuz bir sadakat olarak algılanır– İngiliz Hükümeti bunun bir cinayet, dolayısıyla suç olduğunu belirtmektedir. Zaten Spivak’ın tezimizdeki kolonyal-postkolonyal başlığı altında koloni öncesi yerli kültürlerin romantikleştirildiğini savunduğunu belirtmiştik. Dolayısıyla Spivak’ın, fikir ve yaklaşımıyla karamsar bir tablo çizdiği düşünülebilir.

⁶⁶ Ania Loomba, age, s. 234.

⁶⁷ Ania Loomba, age, s. 72.

⁶⁸ Toplumbilim Dergisi, s. 17.

⁶⁹ Ania Loomba, age, s. 261.

İKİNCİ BÖLÜM

RUS KOMÜNİZMİNDE KOLONYALİZM VE ARAÇLARI

2.1. RUS KOMÜNİZMİNDE KOLONYALİZM

1856 Kırım Savaşı sonrasında Çar II. Aleksandr'ın dışişlerini yürüten Aleksandr Mihayloviç Gorçakov (1798-1883), Rusya ile diplomatik ilişkilerde bulunan ülkelerin hükümetlerine şu muhtırayı verdi:

*“Ruslar, medeni bir ülke olarak, Orta Asya’da muayyen bir sosyal teşkilatı olmayan, yarı vahşi, göçebe kabilelere rastlamaktadır. Tarih boyunca bu gibi vaziyetlerde, hudutların ve ticari münasebetlerin emniyet altında tutulabilmesi için, daha medeni olanın, birlikte yaşaması müşkül olan bu gibi komşular üzerinde daima hâkimiyet kurageldiği bilinen bir gerçektir.”*⁷⁰

Bu açıklamada Rusya'nın kendini “medeni”, hâkimiyet kuracağı toplulukları ise “yarı vahşi” olarak ilan ettiği görülür. Bundan sonra Rusların Kazak bozkırına girdiği bilinmektedir ki o zaman bahsi geçen “yarı vahşi” gruplar o dönemde göçebe olarak da yaşayan Kazaklardı. Ancak Ruslar kısa bir zamanda Maverâünnehir ve Fergana’daki yerleşik halkı da kontrolü altına almıştı.

Orta Asya’da fakirlik ve otorite boşluğu hüküm sürüyordu. Yeni coğrafi keşiflerle Orta Asya’nın ticaret yollarının önemi azalmış, iç ve dış çatışmalar çoğalmıştı. Rusya da bu çalkantılı dönemde bir güç olarak Orta Asya’da kendini kanıtlama amacındaydı. Özellikle Fergana sahasındaki pamuğa gözünü dikmişti. Batı – doğu yönlü genişletilen demir yolu ağını güneye kaydırdı. Böylelikle hem hammadde ve gerekli olduğunda askeri güç sevk edebilecek hem de kendi otoritesini sembolik olarak kuvvetlendirecekti.⁷¹ İngiltere örneğinde olduğu gibi Rusya’ya da hammadde ve kâr akışı başlamıştı.⁷²

⁷⁰ Sir Olaf Caroe, Sovyet İmparatorluğu – Sömürülen Topraklar, (Çev. Zerhan Yüksel), Kervan Kitapçılık, s. 136.

⁷¹ Demir yolları ve liman yapımları “Melezlik” başlığı altında da değerlendirilmiştir.

⁷² Bu akış “Kolonyalizm, Postkolonyalizm” başlığı altında da değerlendirilmiştir.

Ruslar gerçek güçlerini Türkistan’dan alacaklar, sanayi devrimini ve iktisadi kalkınmalarını buradan besleyeceklerdi. 1882 yılına kadar geçen sürede Taşkent, Hive Hanlığı, Buhara Hanlığı, Hokand Hanlığı, Türkmenistan Ruslar tarafından işgal edilmiştir. (Alaeddin Yalçınkaya, Sömürgecilik-Pan-İslamizm Işığında Türkistan, Çamlıca Basım Yayım, İstanbul, 2005, s. 47-93)

Sovyetler Birliğinin kurucu lideri Vladimir İlyiç Lenin, düşünce yapısı olarak Karl Marx (1818-1883)⁷³ ve Marx'ın birçok çalışmasını birlikte yürüttüğü Friedrich Engels (1820-1895)⁷⁴ temellidir. Komünizm fikrinin teorisyonu olan ve manifestosunu yayımlayan Marx-Engels iken, dünyada büyük çapta komünizm uygulayıcılarından biri de Lenin olmuştur.

Komünist Manifesto'da⁷⁵ o güne kadarki tüm toplumların tarihinin, sınıf mücadeleleri tarihi olduğu belirtilir. Marx-Engels'e göre dönemin son çalışmalarının verilerine göre birçok ülke tarihinde komünal yapılara rastlanmıştır. İnsanlık tarihi boyunca bu yapılar çözülmüş, özel sınıflar ve ardından da karşıt sınıflar oluşmuştur: Ezen ile ezilen karşıtlığı. *“Bu mücadele ya tüm toplum yapısının devrimci bir dönüşümüyle ya da mücadele eden sınıfların hep birlikte çöküşüyle sonuçlanmıştır.”*⁷⁶

Feodal toplum da çökmüş ancak yerini burjuvazi almış ve böylece burjuvazi-proletarya⁷⁷ karşıtlığı oluşmuştur. Marx-Engels'e göre burjuvazi insan ilişkilerinde “nakit ödeme” dışında bağ bırakmamış, tüm özgürlüklerin yerine vicdansız ticaret özgürlüğünü koymuş, sömürüyü genişletmiştir.⁷⁸ *“Burjuvazi, tüm ulusları, eğer yerle bir olmak istemiyorlarsa burjuva üretim tarzına uymaya zorluyor... kendi istediği gibi bir dünya yaratıyor kendine.”*⁷⁹

⁷³ Karl Marx (1818-1883): Yahudi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Bonn ve Berlin üniversitelerinde hukuk öğrenimi görürken tarih ve felsefeyle ilgilendi, Hegelci E. Gans'ın derslerini izledi. 1841'de “Demokritos'un ve Epikuros'un Doğa Felsefelerinin Farklılıkları” adlı doktora tezinde, dinin maddecilik açısından eleştirisini yaptı. Marx, devletlerin yönetici sınıf tarafından idare edildiğini ve devletin ortak kamu çıkarı adına hareket eder gibi yapıp yönetici sınıfın çıkarları doğrultusunda yönetildiğini düşünmektedir. Daha önceki sosyoekonomik sistemler gibi kapitalizmin de kendi yıkımına ve yeni bir sistem olan sosyalizmin onun yerini almasına neden olacak iç gerilimler ürettiğini öngörmektedir. (Karl Marx – Friedrich Engels, Komünist Manifesto, Nilüfer Yayıncılık, Ankara, 2016 künyeli eserin giriş kısmındaki Karl Marx bölümünden özetlenmiştir.)

⁷⁴ Friedrich Engels (1820-1895): 1844'te Paris'te Marx'la tanıştı ve onunla ortak kuramsal çalışmalara yöneldi. 1848 devrimi sırasında, Marx'la birlikte Köln'e geçti ve ayaklanmalara katıldı. 1864'te Uluslararası Emekçiler Derneği (Enternasyonal)'nin kuruluş çalışmasında yer aldı ve yürütme organına seçildi. Çalışma dünyasına ilişkin gündelik deneyimleri, kapitalist üretim tarzının gelişme biçimlerini derinlemesine çözümleyebilmesine olanak sağladı. Marx'ın ölümünden sonra Kapital'in ikinci ve üçüncü ciltlerinin bazı bölümlerini tamamlayarak yayımladı. Anti-Dühring, Doğanın Diyalektiği (1873-1886), üretim ilişkilerinin akrabalık biçimleri üstünde belirleyici rol oynadığını gösterdiği Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni (1884) adlı eserleri bulunmaktadır. (Karl Marx – Friedrich Engels, Komünist Manifesto, Nilüfer Yayıncılık, Ankara, 2016 künyeli eserin giriş kısmındaki Friedrich Engels bölümünden özetlenmiştir.)

⁷⁵ Karl Marx – Friedrich Engels, age.

⁷⁶ Karl Marx – Friedrich Engels, age, s. 64.

⁷⁷ Burjuvazi deyince, toplumsal üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduran ve ücretli emeği sömüren modern kapitalistler sınıfını anlıyoruz. Proletarya, deyince ise, kendi mülkiyetinde üretim aracı bulunmadığından, yaşayabilmek için işgücünü satmak zorunda olan modern ücretli işçiler sınıfını anlıyoruz. (1888 - Manifestonun İngilizce baskısına Engels'in notu.)

⁷⁸ Karl Marx – Friedrich Engels, age, s. 67.

⁷⁹ Karl Marx – Friedrich Engels, age, s. 69.

Onlara göre burjuvazi, köyü kente, Doğu'yu Batı'ya bağımlı kılmıştır. Eyaletleri tek ulus, tek hükümet, tek yasa, tek ulusal sınıf çıkarı, tek gümrük sınırı içine sıkıştırmıştır. Ancak burjuva krizler yaşamaktadır. Bu krizler yeni pazarlar bularak aşılmaya çalışılmaktadır. Ama bu faaliyetler burjuvazi için silah haline gelecek, silahları da burjuvazinin yarattığı proleterler kullanacaktır.⁸⁰

Komünist Manifesto'ya göre sermaye tek elde toplanmaya başladıkça proleter sınıf genişleyecektir. Proletaryanın varlık koşulları zaten yok edilmiştir. Proleter mülksüzdür. *“Yasalar da, ahlak da, din de, proleter için ardında bir o kadar burjuva çıkarları gizlenmiş burjuva önyargılarıdır.”*⁸¹ Burjuvazinin yıkılması da proletaryanın zaferi de aynı oranda kaçınılmazdır.

Marx-Engels'in öne sürdüğü “özel mülkiyetin kaldırılması” ve özel mülkiyet olmadığı için “miras hakkı”nın da kaldırılacak olması çokça eleştirilmiştir. Eleştiriye şöyle yanıt verilir: *“... sermaye, toplumun üyelerinin tümüne ait olan bir ortak mülkiyete dönüştürülürse, kişisel mülkiyet toplumsal mülkiyete dönüştürülmüş olmaz. Yalnızca mülkiyetin toplumsal karakteri değiştirilmiş olur. Sınıfsal karakterini yitirir.”*⁸² Toplumun zaten sadece onda birinin özel mülkiyeti vardır. Ayrıca “özel mülkiyetin kaldırılması”nın toplumu tembelliğe iteceği yolunda eleştiriler yapılmıştır. Marx-Engels'in buna yanıtı şöyledir: *“Buna göre burjuva toplumu çoktan atalet yüzünden çökmüş olmalıydı; çünkü o toplumda kimler çalışıyorsa, mülk edinmiyor, kimler mülk sahibiye, çalışmıyor.”*⁸³

Eğitim konusunda da düşünceler ileri süren *Komünist Manifesto* ev içi eğitim yerine toplumsal eğitimin getirilmesi gerektiği görüşündedir. Ancak bu da aile içi sıcak ilişkileri etkileyeceği fikriyle eleştirilmiştir.

Aile söz konusu olduğunda ise burjuvazi üretim ilişkileri ortadan kalkınca resmi veya gayri resmi fuhuş da kendiliğinden yok olacaktır.⁸⁴

Komünist devrim, geçmişten gelen mülkiyet ilişkilerini kopardığı gibi yine geçmişten gelen fikirlerle olan bağı da en kökten koparacaktır.

Proletarya ilk adımda mülkiyet hakkına ve burjuva üretim ilişkilerine despotça el atmak yoluyla egemen sınıf konumuna yükselecektir. Zorla eski üretim ilişkilerini ortadan kaldırdığından, sınıf karşıtlığını, sınıfı ve bir sınıf olarak kendi egemenliğini

⁸⁰ Karl Marx – Friedrich Engels, age, s. 71-72.

⁸¹ Karl Marx – Friedrich Engels, age, s. 77.

⁸² Karl Marx – Friedrich Engels, age, s. 83.

⁸³ Karl Marx – Friedrich Engels, age, s. 85.

⁸⁴ Karl Marx – Friedrich Engels, age, s. 87.

de ortadan kaldırmış olacaktır. O zaman her bireyin özgür gelişiminin sağlandığı bir birlik meydana gelecektir. Her ülkeye göre değişebilecek olmakla birlikte alınacak önlemler şöyledir:⁸⁵

1. Toprak mülkiyetinin kamulaştırılması ve toprak rantının devlet giderlerine kullanılması.
2. Yüksek artış oranlı vergi.
3. Miras hakkının kaldırılması.
4. Tüm rejim muhaliflerinin ve ülkeden kaçanların mülklerine el konulması.
5. Devlet sermayeli ve tekel olarak Ulusal Banka yoluyla kredilerin devlet elinde merkezleştirilmesi.
6. Taşımacılığın devlet elinde merkezileşmesi.
7. Ulusal fabrikaların ve üretim araçlarının artırılması, arazinin ortak bir plan uyarınca işlenir hale getirilip ıslah edilmesi.
8. Herkes için eşit çalışma zorunluluğu, özellikle tarım için sanayi ordularının kurulması.
9. Tarım ve sanayi işletmelerinin birleştirilmesi, kent ile kır arasındaki farkın süreç içinde giderilmesinde etkin olmak.
10. Tüm çocuklar için kamusal ve parasız eğitim.

Marx ve Engels, fikirlerinin kolayca uygulamaya geçmeyeceğinin farkındaydı. Burjuvazinin çöküşünün “uzun süreli doğum sancıları”⁸⁶ eşliğinde gerçekleşeceğini belirtmişlerdir. Bizim tezimiz de özellikle Türk soylu halkların Rus komünizmi etkisindeki uzun süreli doğum sancılarına odaklanmaktadır.

Marx hayattayken fikirleri ardından büyük kitleleri sürükleyecek kadar popüler değildir. Öldüğünde uyruksuz olan Marx'ın cenazesi on bir kişi eşliğinde defnedilmiştir. Londra'daki mezar taşının üzerinde *Komünist Manifesto*'nun son cümlesi olan “*Bütün ülkelerin işçileri, birleşin!*”⁸⁷ yazılıdır. Ancak ardından gelen Joseph Vissarionovich Stalin (1878-1953)⁸⁸, Mao Zedong (1893-1976)⁸⁹ gibi isimler komünizmi büyük çapta uygulamışlardır.

⁸⁵ Karl Marx – Friedrich Engels, age, s. 90-91.

⁸⁶ Vladimir İlyiç Lenin, *Sosyalizm ve Savaş*, (Çev. Evrensel Basım Yayın Çeviri Grubu), Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2014, s. 172.

⁸⁷ Karl Marx – Friedrich Engels, age, s. 111.

⁸⁸ Joseph Vissarionovich Stalin (1878-1953): Daha orta öğrenimi sırasında devrimci eyleme katıldı ve Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin Bolşevik kanadı saflarında yer aldı. Uzun yıllar Sibirya'da sürgünde kaldı. Lenin'in 1917'de Finlandiya'ya gitmesinin ardından Sverdlov'la birlikte partinin yönetimini üstlendi. Ekim Devrimi'nden sonra Lenin'in başkanlığındaki Sovyet hükümetinde Milliyetler Halk Komiseri oldu. "Planlı ekonomi", "Kollektivizasyon" ve "Endüstrileşme"

Lenin'in lider oluşunda 1905 yılı ihtilalinin⁹⁰ ve 1917'de⁹¹ bir kez daha ihtilal yaşanmasının payı büyüktür. Aslında Rusya'da komünizmin yerleşmesi Marx'ın ön gördüğü gibi olmamıştır. Çünkü Marx kendi çalışmalarında daha çok İngiltere, Fransa, Almanya gibi kapitalizm, endüstrileşme, sanayileşmenin ileri düzeyde olduğu ölkeleri hedef alıyordu. Ona göre özellikle buradaki işçiler birleşerek burjuvazinin elindeki mülkleri ve dolayısıyla gücü alacaklardı. Marx için kapitalizm çok önemli bir evreydi.

Yirminci yüzyılın başında Rusya'da halkın çoğu köylüdür. Ülkede sanayi, endüstri gibi alanlardan ziyade özellikle tarıma dayalı üretim şekilleri bulunmaktadır. Okuma yazma oranı düşüktür. Bu ülkede 1905'te "Kanlı Pazar"ın yaşanması bir milat oluşturmuştur.

O yıllarda özellikle tarım işçileri ülkenin ekonomik durumundan memnun değıldi. Henüz bu memnuniyetsizlik siyasi bir karakter kazanmamıştı. Halkın Çar'a olan saygısı yüksekti; ancak ekonomik şartlar işçileri zorluyordu. Tedbir alınması isteniyor, ama Japon savaşının da etkisiyle etkin tedbirler alınamıyordu.

Petersburg'daki Putilov lokomotif fabrikasında dört işçi içten çıkarıldı. Fabrika greve başladı ve grevler diğer fabrikalara da yayıldı. Kısa bir sürede kuvvet kazanan bir hareketle yüz kırk bin kadar kişi Çar'ın bulunduğu Kış Sarayı'na yürümek istedi. Çıkan olaylarda bin kadar işçinin öldüğü tahmin edilmektedir.⁹²

Bu olaydan sonra 1917'ye kadar yer yer ayaklanmalar çıktı ve bastırılmaya çalışıldı. Defalarca Duma⁹³ toplanmasına ve işçiler için kararlar çıkmasına rağımen bunlar kâğıt üzerinde kaldı. Japon hezimetinden sonra bir de 1. Dünya Savaşına giren Rusya'da ayaklanmalar dinmiyordu. En önemlisi artık ayaklanmalar siyasi bir nitelik

uygulamaları ile 1928-1936 yılları arasında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğı'nde köklü değışimler yaptı. İkinci Dünya Savaşı sırasında parti liderliğı, hükümet başkanlığı ve sovyet orduları başkomutanlığı görevlerini birarada yürüttü. [Akdes Nimet Kurat, Rusya Tarihi (Başlangıçtan 1917'ye Kadar), TTK, Ankara, 2014 ve Emine Gürsoy Naskali - Liaisan şahin, Stalin ve Türk Dünyası, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2007 künyeli eserlerden özetlenmiştir.]

⁸⁹ Mao Zedong (1893-1976): Çinli komünist devrimci, politikacı ve sosyo-politik kuramcıdır. Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurucusudur. Sanayi ve ticareti, devlet mülkiyetinde ve toplumun her alanında uygulanan sosyalist reformlarla kamulaştırdı. Destekçileri, modern Çin'in yükselişini sağıladığını iddia ederken eleştirmenler, insan hakları ihlallerinden sorumlu bir diktatör olduğunu düşünmektedir. Döneminde açlık, zorla çalıştırma, intihar ve infaz yoluyla yaklaşık yetmiş milyon insanın hayatını kaybettiğı tahmin edilmektedir. (Abdullah Turhan, Marksistler, Erasmus Yayınları, İstanbul, 2017 künyeli eserden özetlenmiştir.)

⁹⁰ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Akdes Nimet Kurat, age, s. 399.

⁹¹ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Akdes Nimet Kurat, age, s. 455.

⁹² Akdes Nimet Kurat, age, s. 400.

⁹³ Duma: Eski Rusya'da bazı merkez ve mahalli idare organlarının adıdır. Çarlık Rusyası'nda meclistir.

kazanmıştı. 1917’de “Kanlı Pazar”ın yıldönümü ve ardından çıkan olaylarda Çar II. Nikola tahttan vazgeçti. Böylece üç yüz üç yıllık Romanov ailesi sona ermiş oldu.⁹⁴

Çıkan olaylarda genellikle Lenin’in yönlendirmeleriyle hareket eden Bolşeviklerin payı büyüktü.

Başbakan Pyotr Arkadyeviç Stolipin (1862-1911)⁹⁵, Es-Er’ler (S.R.), Bolşevikler, Menşevikler gibi sosyalizm yanlısı gruplara karşıydı. Lenin bu olaylar dolayısıyla 1907-1917 arasında Avrupa’daydı. Es-Er’lerin fikirleri liberal içerikliydi ve terör yanlısı faaliyet yürütüyorlardı.⁹⁶ Çoğunluk oldukları için “Bolşevik” adını alan Lenin grubu “proleter devrimin” gerçekleşmesinin zorlayıcı hareketlerle olabileceğini öne sürerken Menşevikler daha ılımlı yaklaşımdaydılar.⁹⁷ 1912’deki parti kongresinde Bolşevikler ve Menşevikler birbirlerinden kesin olarak ayrıldılar. Lenin; Lev Troçki (1879-1940)⁹⁸, Rusya’da sosyalist hareketin “babası” görülen Georgi Valentinovich Plekhanov (1857-1918)⁹⁹, Menşeviklerin lideri Julius Martov (1873-1923)¹⁰⁰ gibi isimlere rağmen artık partinin ve ihtilalin lideri konumundaydı.

Lenin, özellikle toprakların köylüler arasında paylaşılması yönündeki vaatleriyle taraftar topladı ve çıkan ayaklanmaları siyasallaştırıp “Bolşevik”leştirdi. Bolşevik Partisi’nin Altıncı Genel Kongresindeki tarımsal sorun raporunda şunları

⁹⁴ Akdes Nimet Kurat, age, s. 457.

⁹⁵ Pyotr Arkadyeviç Stolipin (1862-1911): Gerçekleştirdiği tarım reformuyla varlıklı bir köylü tabakası oluşturarak Çarlık yönetimine yeni bir toplumsal destek sağlamaya çalışmış Rus devlet adamıdır. (<http://www.filozof.net/Turkce/tarihi-sahsiyetler-kisilikler/16919-pyotr-arkadyevic-stolypin-kimdir-hayati-hakkinda-bilgi.html> 01.11.2019)

⁹⁶ Akdes Nimet Kurat, age, s. 422.

⁹⁷ Akdes Nimet Kurat, age, s. 423.

⁹⁸ Lev Troçki (1879-1940): 1917’de Rusya’da Leninle birlikte Ekim devrimine katılmış, iç savaş sırasında Kızıl Ordu’yu kurmuştur. Bolşevik devrimiyle birlikte Lenin, Troçki’nin hükümette yer almasından yanadır. Ancak Stalin ve yandaşları tarafından Troçki’nin hem fikirleri hem de Yahudiliği Stalinist rejim için tehdit olarak görülecek, her fırsatta Troçki’nin “hainliği” ortaya atılacaktır. Troçki 1929’da Sovyetler Birliği’nden çıkarılmıştır. (Abdullah Turhan, age’den özetlenmiştir.)

⁹⁹ Georgi Valentinovich Plekhanov (1857-1918): Rus devrimci ve Marksist teorisyendir. Felsefe alanında ve toplum içinde sanatın, dinin rolü hakkında Marksizme katkıda bulundu. Ancak bunu siyasi mücadeleden ayrı olarak düşünmedi. Emeğin Kurtuluşu Grubu’nu kurup işçilerin bağımsız bir siyasi parti olarak örgütlenmesi için çalıştı. Siyasi mücadelenin önemi konusunu işlediği Sosyalizm ve Siyasi Mücadele (1883) adlı kitabında Marksizmi, anarşizm etkisinden korudu. Ayrıca ilk defa Bakunin tarafından yapılmış olan Komünist Parti Manifestosu’nun Rusça çevirisinde bulunan anlam ve çeviri hatalarını, kendi çevirisiyle gidermiştir. Plekhanov bu çalışmalarıyla Rusya’ya Marksizmi taşıyan isim olarak anılır. (https://www.felsefe.gen.tr/georgi_plehanov_kimdir.asp 01.11.2019)

¹⁰⁰ Julius Martov (1873-1923): ‘Enternasyonalist Menşevikler’ grubunu kurdu. Troçki de Bolşeviklere katılmadan önce bir süre bu grupla birlikte hareket etti. Enternasyonalist Menşevikler, Menşeviklerin yaptığı gibi varlıklı sınıflarla koalisyonun karşısında dursa da Bolşeviklerin proletarya diktatörlüğü önerisine de karşı çıkıyordu. Martov, özellikle İngiltere Sosyalist Partisi’nden etkilenen ve Rusya’ya daha ‘batılı’ fikirlerle bakan biriydi. Lenin Martov’un bu eleştirilerini, Ekim ve Şubat devrimleri öncesinde Çar otoritesi altında yaşamakla İngiltere’de yaşamının farklı olduğu gerekçesiyle reddediyordu. (<https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya-forum/2017/10/14/ekim-devriminde-kim-kimdir/> 01.11.2019)

söylüyordu: *“Bildiğimiz gibi küçük-burjuva savunmacı partiler, tarımsal sorunun çözümlenmesini Kurucu Meclis’in toplanmasına kadar ertelemişlerdir. Biz toprağın köylülere derhal devrini ve bunun en örgütlü biçimde yapılmasını istiyoruz. Biz, toprağa anarşist biçimde el konulmasına mutlak olarak karşıyız. Siz, köylülerin toprak beyleri ile anlaşma yapmasını öneriyorsunuz. Biz ise, içinde bulunulan kıtlığa çare bulunması için, ülkenin ezilip gitmesini önlemek için, toprağın derhal devrini ve ekilip biçilmesini öneriyoruz.”*¹⁰¹

Lenin’in Marx temelli düşüncelerini uygulamaya başlaması yavaş yavaş Bolşevizm adını aldı.¹⁰² Lenin artık sosyalizmin sadece ileri kapitalist ülkelerde değil, kapitalist gelişimi zayıf ülkelerde de olabileceğini dile getiriyordu. Proletarya disiplinli, sağlam, profesyonel ihtilalciler grubu tarafından temsil edilecekti. İşçiler ve köylüler artık müttefikti. Kapitalizmin bir gün sonu gelecek hatta sömürge bölgelerindeki işçilerin birleşmesi kapitalist devletlerdeki işçilere de ilham verecekti. İşçilerin ve köylülerin gerçek temsilcisi olan Bolşevik Partisi tek parti olacaktı.

Bolşevikler eski düzeni yıkıp yerine yepyeni bir devlet düzeni kurma isteği ve inancındaydılar.¹⁰³ Ancak Lenin’in liderliği 1924’te ölmesi sebebiyle kısa sürdü ve Rus komünizmi akıllarda uzun bir süre liderlik yapacak olan Stalin ile yer etti.

Lenin’in fikir arkadaşlığı yaptığı Troçki Türkiye’ye sürgüne gönderildi. Oradan Fransa, Norveç ve Meksika’ya sürülecekti.¹⁰⁴ Aslında Stalin de 1908 Martında Sibirya’ya sürülmüş¹⁰⁵ ancak devrimden sonra parti içinde yıldızı parlamıştı.

Bolşeviklerin planlarının özü şuydu: *“Rusya’da proletarya diktatörlüğünün içten pekiştirilmesi ve dünya emperyalizmine karşı Rusya’daki proletaryanın çabalarının, Avrupa’daki proletarya ve Doğu’daki ezilen halkların çabaları ile birleştirilmesi ve dünyadaki tüm ülkelerde proleter devrimlerin etki alanlarının yayılması temeline hazırladılar.”*¹⁰⁶

Bu temel dâhilinde Stalin, Japon Savaşı ve I. Dünya Savaşı görmüş, iki ihtilal yaşamış yorgun bir ülkenin lideri konumuna geldi.

¹⁰¹ Gorkiy, Molotov, Voroşilov, Kirov, Jdanov, Stalin, 1917 Sovyet Devrimi, (Çev. Alaattin Bilgi), Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2012, s. 346.

¹⁰² Abdullah Turhan, age, s. 70-71.

¹⁰³ Vladimir İlyiç Lenin, Devlet ve Devrim, (Çev. Tonguç Ok), Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2015, s.37.

¹⁰⁴ Abdullah Turhan, age, s. 79.

¹⁰⁵ Akdes Nimet Kurat, age, s. 422.

¹⁰⁶ Joseph Vissarionovich Stalin, Strateji ve Taktik, (Çev. A. Fırat), Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2012, s. 63.

Rusya için savaşlar son bulmayacaktı. Bu yüzden Stalin'in ilk icraatlarından biri endüstrileşmeye önem vermek oldu. Hitler'in saldırısından on yıl önce Stalin şöyle demişti: *"İleri ülkelerden elli ya da yüz yıl gerideyiz. Bu arayış on yılda kapatmalıyız. Ya bunu yaparız ya da bizi yok ederler."*¹⁰⁷

Stalin fikrî olarak Marx ve Lenin'den uzak değildi ancak Marx ve Lenin, fikirlerini icra edebilecek büyük çapta imkânlar bulamamıştı. Stalin ise artık uygulayıcı konumundaydı. Bunun iç ve dış gerçeklerin göz önünde bulundurularak yapılması gerekiyordu. Ekonomik temel, siyasal araçlar ve askeri kuvvet ile kurulmaya başlandı. Araçlar siyasal baskı ve polis zoruydu.¹⁰⁸

Bu araçlar hem ülkede endüstrileşmeyi sağlıyor hem de yeterli askeri güce kavuşma imkânı tanıyordu. Ayrıca amaçlar doğrultusunda bu araçların kullanımının gerekli ve yararlı olduğu konusunda Sovyet halkı yine bu araçlarla telkine çalışılıyordu. Oysa 1920'lerde Grigori Zinovyev (1883-1936)¹⁰⁹, tam da bu noktalardan burjuvaziyi eleştiriyordu: *"Burjuva rejimi proletaryayı baskı altına alan bir dizi kurumu içerir. Burjuvazi bu kurumları kamuoyuna, sınıfları yatıştırmayı ve ahengi sağlamayı hedefleyen organlar olarak tanıtmaya mecburdur; yığınlara, bunların sınıf mücadelesinin organları olduğunu söyleyemez."*¹¹⁰

Ancak bir yerden sonra işçilerin omuzlarına fazlaca yük bindiği için şikâyetleri artmaya başladı. Stalin "zorla kollektifleştirme ve aşırı hızlı endüstrileşmeyi"¹¹¹ getirmişti.

Stalin dönemi, gitgide sınırlarını kapatan, içe dönük, tecrit bir ülke yaratmaya başlamıştır. Zira bu taktik, ülke içindeki insanların kendilerini başka ülkelerle kıyaslamasını engellemeyi sağlayacaktı ve insanlar komünizme daha kolay entegre olacaktı.

Bu uğurda entelektüel bir sınıf oluşturuldu. Sözü edilen sınıf, özellikle edebiyat ve sanatın diğer dallarıyla¹¹² Stalin ile komünizm övgüsü çevresinde

¹⁰⁷ Abdullah Turhan, age, s. 76.

¹⁰⁸ Abdullah Turhan, age, s. 74.

¹⁰⁹ Grigori Zinovyev (1883-1936): Yahudi kökenli Ukraynalı devrimci ve Sovyetler Birliği'nin siyasetçisidir. 1917 Sovyet Devrimi'ni gerçekleştiren Bolşevik Partisi'nin önderlerindendir. (<https://www.biyografi.info/kisi/grigori-zinoviye> 01.11.2019)

¹¹⁰ G. Zinovyev, Rusya Komünist Partisi Tarihi, (Çev. İ. Kılıç – A. Yalman), Akış Yayıncılık, İstanbul, 1991, s. 15.

¹¹¹ Rıza Yürükoğlu, Sosyalizmin Çözülüşü Üzerine Üç Makale, Alev Yayınları, İstanbul, 1993, s. 73.

¹¹² Örneğin kurgulu Sovyet filmleri kitlelere propaganda yapmayı amaçlıyordu. Kurgu ustası Sergei Eisenstein, Ivan Groznyy 1 ile Stalin ödülü kazandı. Ancak Sovyet eleştirmenler tarafından "şekilcilikle" suçlandı ve filmin diğer bölümleri Stalin tarafından yasaklandı. (Daniel Borden, Florian Duijsens, Thomas Gilbert, Adele Smith, Başvuru Kitapları Film, Ntv Yayınları, İstanbul, 2013, s. 64.)

şekilleniyordu. Böylece Stalin tekleşiyor ve ululaşıyordu.¹¹³ Öyle ki Stalin iktidarından sonra yazılan “Bugünkü Sovyet İdeolojisi” adlı eser, kendi dönemini “şahsa tapma âdetinden vazgeçilmiş olmanın neticesi”¹¹⁴ olarak değerlendirir.

Böyle bir toplum ve ekonomi yapısında Rusya, II. Dünya Savaşına girdi ve Nazi Almanyası’na karşı zafer kazandı. Altı yıl süren savaşta Türkiye, her iki ülkeyle de dengeli politikalar sürdürmeye çabalamıştı.¹¹⁵ Ancak Sovyet halkları çok ağır bedeller ödüyordu.

Savaştan önce Stalin’in sözde halk düşmanlarını avlamak için 1936-1938 yılları arasında giriştiği “büyük temizlik” eylemi sırasında, ki ülkedeki Türkler bunu “kızıl kırgın” olarak adlandırmıştı, her tabakadan sayısız insan can vermiştir.¹¹⁶ II. Dünya Savaşında ise küresel olarak 30 milyon¹¹⁷ can kaybı olduğu tahmin edilmektedir.

Rusya’nın durumunu İngiliz devlet adamı Sir Olaf Caroe (1892 –1981)¹¹⁸ şöyle değerlendirir: “... belirtmek istediğimiz en önemli nokta, Rusların Orta Asya’daki mevcudiyetinin, bir Avrupalı devletin Asya ve Afrika’da giriştiği emperyalist bir müstemlekeleştirme hareketinden başka bir şey olmadığı, böyle bir hareketin tipik misalini teşkil ettiğiydi. Günümüzde de bu noktaya ilave edecek bir şey yoktur; çünkü değişen bir şey olmamıştır.”¹¹⁹

Ayrıca Rusya’nın dışı kapalı bir ülke olması dolayısıyla gerçekliği tam olarak bilinmemiştir ve günümüzde de bu bilinmezlik kısmen devam etmektedir. SSCB’nin 1991’de dağılmasından sonra bile yapılan yorumlar şu şekildedir: “Rusya Federasyonu Komünist Partisi Programı, komünistlerin Rusya’nın sorunlarına bakışı ve umutlarını yansıtıyor. Araştırmalarımız sonucunda programın ancak Almanca çevirisini bulabildik. Bu durum, sosyalizmin çözülüşünün Rusya’yı ‘kapalı kutu’ olmaktan çıkarmadığını, egemen ideolojik ve politik havaya ‘uygun olmayan’

¹¹³ Stalin’in tekleşmesi ve ululaşması “2.2.1. Edebiyat” başlığı altında değerlendirilmiştir.

¹¹⁴ Gusstav A. Wetter, Bugünkü Sovyet İdeolojisi, (Çev. Cemil Ziya Şanbey), Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, İstanbul, 1972, s. 5.

¹¹⁵ Osman Öndeş, 2. Dünya Savaşı, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 754.

¹¹⁶ Robert Conquest, Sovyet Rusya’da Tarım İşçilerinin Elli Yılı, Kardeş Matbaası, Ankara, 1971, s. 56.

¹¹⁷ Osman Öndeş, age, s. 4.

¹¹⁸ Sir Olaf Caroe (1892 –1981): İngiliz Hindistanı’nda yöneticiydi. II. Dünya Savaşı sırasında Hindistan Hükümeti Dış Sekreteri ve daha sonra Kuzey-Batı Sınır Eyaleti Valisi olarak görev yaptı. (Sir Olaf Caroe, age’den özetlenmiştir.)

¹¹⁹ Sir Olaf Caroe, age, s. 15.

bilgilere ulaşmanın zorluğunu gösteriyor. Verilen bilgiler de, medyanın prizmasından kırılarak yansıyor.”¹²⁰

2.2. ARAÇLAR

2.2.1. Edebiyat

Sovyet Rusya dendiğinde 1917-1991 yıllarını kapsayan yetmiş dört yıllık bir süreç akla gelir. Bu sürecin ilk yedi yılında Lenin faaliyet göstermiş, Stalin de arka planda olmak kaydıyla görevlerde bulunmuştur. Stalin iktidarıysa 1924-1953 yıllarında yaşanmış yirmi dokuz yıldır. Dolayısıyla devletin yarı yaşını Stalin’le tamamladığı söylenebilir. Bu durum akıllarda Sovyet Rusya’nın Stalin’le özdeşleşmesini doğurmaktadır. Dışa oldukça kapalı SSCB’nin yankıları Türkiye’de, Avrupa ve Amerika’da, kendi Rus unsurlarında ve Rus dışı halklarda farklı farklı gelişmiştir. Marx, Engels komünizmin teorisinde bulunurken Stalin dünyada kayda değer bir komünizm uygulayıcısı haline gelmiştir. Dolayısıyla 1953 sonrası süreç de Stalin etkisinde kalmıştır.

Bu konuda özellikle bilimsel düzeyde Avrupalı ve Amerikan araştırmacılar çalışmıştır. Düşman Rusya’yı tanıyıp yenebilmeleri için nesnel bir yaklaşım geliştirme yoluna gitmişlerdir. Günümüzde, bizim tezimizin kaynakçasından da anlaşılacağı gibi, en geniş Rusya araştırmaları külliyatı Batı’nın elindedir. Bunda Marx, Engels ve komünizm fikrinin Batılı olmasının da payı büyüktür.

Batının özellikle üzerinde durduğu başlıklar şu şekilde gelişmiştir: *“Özel mülkiyetin ve serbest ticaretin ortadan kaldırılması, tarım sektörünün kolektifleştirilmesi, planlı devlet ekonomisi ve hızlandırılmış endüstrileşme, ‘sömürücü’ olarak damgalanan varlıklı sınıfların kitlesel sürgünü, hapse atma, kurşuna dizme gibi yöntemlerle ortadan kaldırılması, düşman olduğu ileri sürülen kişilere karşı yürütülen büyük ölçekli siyasi terör, Stalin’i tanrılaştıran kült ve Stalin’in ülke üzerinde hemen hemen mutlak olan hâkimiyeti.*”¹²¹

¹²⁰ Engin Ekiner – Doğan Göçmen, Rusya’da Komünistler Ne İstiyor? – Rusya Federasyonu Komünist Partisi Programı, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1996, s. 7.

¹²¹ Emine Gürsoy Naskali - Liaisan Şahin, age, s. 17.

Özellikle Amerikan siyaset bilimciler¹²² “totaliter”, “diktatör” gibi sözcüklerle “Hitler” ve “Stalin” isimlerini - Mehmet Emin Resulzade’nin *‘Hitler’in Nasyonal-sosyalizm formülünü çevirip Sosyal-nasyonalizm haline koyan Stalinizm...*¹²³ şeklindeki anlatımını desteklercesine – birlikte kullanmaya başladılar. Görüşe göre Hitler ve Stalin karşı görüşleri savunurken benzer yöntemleri kullanarak dünya tarihinde olumsuz nitelikleriyle yerini almışlardır.

Günümüzde de Rusya’nın çok büyük bir komünist tecrübe geçirmiş olması sebebiyle Batı’da araştırmalar devam etmektedir.

Osmanlı Devleti söz konusu olduğunda ise ilk Rusya sefaretnamesinin 1722-1723 yılına ait olduğu bilinmektedir.¹²⁴ Aslına bakılırsa iki komşu devlet için sefirliğin kaydedilişinin oldukça geç olduğu anlaşılmaktadır.¹²⁵

Türkiye Cumhuriyeti ve Sovyet Rusya kurulurken de iki ülke arasında düzenli bir haber akışı yoktur. Attila İlhan anılarında 1940’ların Türkiye’sini şöyle anlatır: “... Sosyalizmle ilgili iki satır bir şey okumak istedin mi, ya korka korka, karaborsa kitapçılardan Dün ve Yarın Külliyyatı’ndan Haydar Rıfat’ın çevirilerini alacaksın, ya da bu işi bildiğini sananların iki sıkıyönetim arasında çıkardığı dergileri izleyeceksin: çoğunun çıkmasıyla batması bir olur, yazdıkları da açık vermemek kaygısıyla o kadar kapalıdır ki, bir şey anlayabilen beri gelsin!...”¹²⁶

Bilimsel çalışmaların azlığı ve üretiminin yavaşlığı halk nezdinde Rusya’yla olan münasebetleri daha ideolojik bir tarafa sürüklemiştir. Türkler uzun bir süre pek de sağlıklı olmayan biçimlerde Avrupalı kaynaklardan sosyalizm, komünizm gibi konuları izlemeye çalışmıştır. Örneğin Türkiye’deki baskısı 1978’te yapılmış Dr. Fred C. Schwarz (1913-2009)’ın “Komünistler Nasıl Yalan Söyler?”¹²⁷ adlı kitabının adı tamamen subjektif anlam taşımaktadır.

Türkiye Cumhuriyetinin Sovyet Rusya’ya kayıtsız kalamayacağı açıktır. Özellikle coğrafyasının çok yakın olduğu Kırım ve Azerbaycan’a Ruslar girmiştir. Uzak coğrafyadaysa neredeyse tüm Türk soylu halklara Ruslar hâkimdir. Türk

¹²² Emine Gürsoy Naskali - Liaisan Şahin, age, s. 18.

¹²³ Mehmet Emin Resulzade, Bir Türk Milliyetçisinin Stalin’le İhtilal Hatıraları, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2018, s. 10.

¹²⁴ Türkan Polatçı, Şehdi Osman Efendi Rusya Sefaretnamesi 1757-1758, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2011, s. 1.

¹²⁵ Sonrasında örneğin 1736-39 Osmanlı-Rus Savaşları ve Belgrat anlaşmasına müteakiben 1740’ta Mehmet Emni Beyefendi’nin Rusya’ya gönderilmesi gibi birçok diplomatik ziyaret gerçekleştirilmiştir. (Münir Aktepe, Mehmet Emni Beyefendi Paşa’nın Rusya Sefareti ve Sefaretnamesi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s. 3.)

¹²⁶ Attila İlhan, Hangi Sol?, Varlık Yayınları, İstanbul, 1970, s. 25.

¹²⁷ Dr. Fred C. Schwarz, Komünistler Nasıl Yalan Söyler?, Birlik Matbaası, İstanbul, 1978.

Dünyasının her yerinden Türkiye'ye göçler yaşanmıştır. Zeki Velidi Togan, Ayaz İshaki gibi binlerce insanın yaşadıkları ve anlattıkları Rusya'yla olan münasebetleri duygusal bir platforma taşırken bilimsel çalışmalara da kaynaklık etmiştir.

Bilimsel çalışmalar Batı ile kıyaslanamayacak azlıkta olsa da özellikle Türk Dili ve Edebiyatı ile Tarih Bölümleri tarafından günümüzde sürdürülmektedir.

Rusya'nın kendi Rus unsurları içinde Stalin dönemi, etkileri genişleyerek tüm Sovyet tarihi hatta Çarlık Rusya'nın son zamanlarına giderek oldukça içselleştirilmiş bir hal almıştır.¹²⁸ Ancak bunların yazılabilmesi Sovyet tarihinin son dönemlerinde gerçekleşmiştir.

Kendi tarihlerini oldukça geç sorgulayan, eleştiren, okuyup yazan Ruslar için açıklanması gereken çetrefilli sorular vardır. En önemlilerinden biri eleştirdikleri hatta dönem dönem rahatsız oldukları Stalin'in İkinci Dünya Savaşından galip çıkmasıdır. Sonrasında özellikle Kruşçev ve Gorbaçov'un daha serbest tutumlarına rağmen Soğuk Savaşta pek bir etkinlik gösterilememiştir. Eleştirel tavır böyle bir gerçeklik üzerine kurularak birçok farklı düşünceyi doğurmuştur.

Stalin'in ölümünden sonraki Kruşçev dönemi, Stalin'den arınma dönemi olarak bilinmektedir.¹²⁹ Siyasi suçluların aklanması, şahsiyet kültürünün zararlarının anlatılması gibi faaliyetler bu dönemde gerçekleştirilmiştir. Ancak bu faaliyetler halkta infiale sebep olur. Kruşçev görevinden uzaklaştırılırken Brejnev döneminde eleştirilere izin verilmez. Konuyla bağlantılı olmak üzere Aleksander Soljenitsin'in 1974'te ülkeden çıkarılmasına neden olan "*Gulag Takım Adaları*" adlı kitabı Batı'da ve Türkiye'de de yayımlanmıştır.¹³⁰ Ceza almış ve çalışma kamplarında kalmış olan yazarın Gulag mağdurlarını gerçekçi bir dille anlattığı bu eser, Sovyet sistemi eleştirisinin önemli kilometre taşlarından biri haline gelir.

1980 sonrasında ise "perestroyka"¹³¹ ve "glasnost"¹³² sloganlarıyla başa geçen Gorbaçov, tüm Rus tarihinin ortaya çıkarılmasından yana olduğunu dile getirir.¹³³

Bu dönemde Rusya'da adeta bir okuma seferberliği yaşanır, gazete ve dergilerin tirajları yüksek seviyelere ulaşır. Birçok yerde Stalin eleştirileri yayımlanır. Ancak ilim dünyası eskiden getirmiş olduğu alışkanlıklarını devam ettirmekte ve sessiz kalmaktadır.

¹²⁸ Ayrıntılı değerlendirme için bakınız: Emine Gürsoy Naskali - Liaisan Şahin, age, s. 28 - 49.

¹²⁹ Emine Gürsoy Naskali - Liaisan Şahin, age, s. 30.

¹³⁰ Aleksander Soljenitsin, *Gulag Takım Adaları*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1974.

¹³¹ Ekonomide yeniden yapılanma.

¹³² Siyasette demokratikleşme ve açıklık.

¹³³ Emine Gürsoy Naskali - Liaisan Şahin, age, s. 32.

Öğretmenlere anlatacakları tarihi kendilerinin araştırması özgürlüğü verilir. Sovyet Döneminde ortadan kaldırılan eski Rus eserler yeniden basılır ve Batı kaynaklarının Rusçaya çevrilmesine başlanır.¹³⁴ Ancak eleştiriler sadece Stalin dönemine odaklı kalmaz. Tüm sistem eleştiriye tabi tutulmaya başlar ve SSCB'nin dağılma süreci kendini gösterir.

Günümüzde Lenin'in ve yakın çalışma arkadaşlarının Yahudi olduğu iddiasıyla Stalinci olan gruplar da dâhil, birçok farklı fikir Rus topraklarında tartışılmaya devam etmektedir.

Sovyet Rusya'nın Rus olmayan halklarında ise yazılı ürünler bu coğrafyaya özel bir sembolizme tabi tutularak verilmiştir. Düşünceleri dile getirmedeki rahatlığın yaşandığı dönemlerde Rus vatandaşlara benzer şekilde gerçekleşmiş ancak milliyetçilik, özerklik, SSCB'den ayrılma ön plana çıkmıştır. Ayrılma 1990'ların başında yaşanmıştır.

Bahsettiğimiz sembolizm, tezimizde kısmen “Rus Komünizminde Ast Grupların Kendilerini İfade Edebilmesi”, “Anadolu Sahası Dışındaki Türk Edebiyatlarında Kolonyalizm ve Postkolonyalizm” ile “Mevlüt Süleymanlı'nın Romanlarında Kolonyalizm ve Postkolonyalizm” başlıklarında değerlendirilecektir.

2.2.2. Melezlik

Tezimizin ilk kısmını oluşturan genel melezlik başlığı altında ten rengine sıkça atıfta bulunulduğu belirtilmişti. İncelediğimiz pek çok Anadolu sahası dışındaki Türk yazılı eserlerinde, halkların deri rengi ya da göz yapısı gibi doğuştan getirilen Asyalı unsurlarla herhangi bir ayrıma tabi tutuldukları bilgisine ulaşılmamaktadır. Ancak Ruslar özellikle 1870'ten sonra endüstrileşme safhasında kaotik bir ortama düştüler ve milliyetçiliklerini abartarak kendilerine bir “öteki” ve zevk veren “öteki nefreti”¹³⁵ yarattılar. Özellikle Osmanlı-Rus Savaşı sırasında bu “öteki” Türklerdi.¹³⁶ Ayrıca bu durumun Türklerin İslam dinine mensup ve Asyalı olmaları dolayısıyla genişletilerek

¹³⁴ Emine Gürsoy Naskali - Liaisan Şahin, age, s. 34.

¹³⁵ Ulusların içine düştükleri olağanüstü hallerde “öteki” olarak algıladıklarına olan nefretleri yükselebilmektedir. Zaman zaman yaşanan bu durum, Hitler'in İkinci Dünya Savaşı kaosunda Yahudi ve diğerlerine uyguladığı politikalarda öne çıkmaktadır.

¹³⁶ Kezban Acar, Resimlerle Rusya – Savaşlar ve Türkler, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004, s. 40.

Orta Asyalıların ve Müslüman Kafkas halklarının da gruba dâhil edildiği görülmektedir.¹³⁷

Sovyet Rusya'ya baktığımızda ise Marx'ın ırkla ilgili fikirleri öne çıkmaktadır: Tüm proleterlerin kardeş olduğunu belirten Marx, ırk yerine “uluslararası” olma üzerine söylem geliştirmiştir. Ancak ırkı hesaba katmadığı ve “zoraki uluslararasılık” yarattığı için de eleştirilmiştir.¹³⁸

Uygulamada ise özellikle İkinci Dünya Savaşında faşizm ile savaşma iddiasında olan Sovyet Rusya'da “kardeşlik” söyleminin ardında “ağabey”lik¹³⁹ dairesinde Rus unsurlar ön plana çıkmaktadır.

En önemli kolonileştirme uygulamalarından biri Rusya tarafından yaratılan kıtlıklardır. Kıtlıklar özellikle Ukrayna¹⁴⁰ ve Kazakları vurmuştur. Kazak bozkırında yerleşik hayata zorlama ve kolektif çiftliklerin kurulması hayvanların büyük bir bölümünün telef olmasına yol açmıştır. Bunun sonucunda da göçler ve kıtlık, Kazak geleneksel hayatına ve insan yaşamına büyük darbe vurmuştur. 1940'tan 1959'a kadarki yıllarda Ruslar %14,1 nüfus artışı kaydederken Ukraynalılar %3,2, diğer milletler ise sadece %2,8 oranında artış kaydedebilmiştir.¹⁴¹ Kazakistan'ın 1990 yılı nüfusu ise 16.7 milyon civarında olup %60'ını Kazak Türkleri teşkil etmektedir. Bu nüfus ancak 1990'da, 1912 seviyesine ulaşabilmiştir.¹⁴²

Kolonyal - Postkolonyal teoride ayrı bir başlık altında tutulmasa da melezleştirmenin nüfuslarda olduğu gibi dil üzerinde de yapıldığı yadsınamaz bir gerçektir. Teoride de anılan kendi Kızılderili, ruhu İngiliz örneğine benzer olarak kendi Asyalı olsa da ruhu Rus bireyler inşa etmek Rus kolonyalizminin amaçlarındandır: *“Sovyet hükümeti, Sovyetler Birliği halklarını tehcir etmek ve karma bir millet haline getirmekle vaktiyle Lenin'in bahis konusu ettiği ‘milletlerin kaynaşması’ siyasetini yürütmektedir. Yalnız şu farkla ki, yine Lenin'in söz ettiği*

¹³⁷ Kezban Acar, age, s. 41.

¹³⁸ Toplumbilim Dergisi, s. 69.

¹³⁹ Büyük Birader (starşiy brat – старший брат) söylemi ünlenmiş ve tezimizin “Kaybolma-Buharlaşma” başlığı altında görülebilecek George Orwell'ın Bin Dokuz Yüz Seksen Dört adlı romanında da “Büyük Birader (Big Brother)” olarak verilmiştir.

¹⁴⁰ Dünyada Ukraynalıların deyimiyle “Holodomor” katliamı olarak tanınan bu yapay kıtlıkta (1921-22) milyonlarca Ukraynalının öldüğü bilinmektedir. (Salim Durukoğlu-Sevim Salik, “Türklerin Uğradığı İşkence, Sürgün, Katliam ve Soykırımlar Sözlüğü”, AKRA Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi, 3/7, Eylül, 2015, s. 216.)

¹⁴¹ P. Fedenko, “Yeni Tip Kolonyalizmin – Sovyet Kolonyalizminin Ana Hatları”, Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü, 1961, s. 27.

¹⁴² Sabahattin Zaim, Türk ve İslam Dünyasının Yeniden Yapılanması, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1993, s. 72.

‘dünya dili’ yerine Sovyetler Birliğinde başvurulmuş çeşitli tedbirlerle ‘nasyonaller’e Rus dili yükletilmektedir.”¹⁴³

1959’da çıkarılan kanunlara göre, devlet okullarında Rus dili öğrenimi mecburidir ve öğrenimine özel bir dikkat atfedilmelidir. Ancak yerli milletlerin kendi dilleri için öğretim mecburiyeti yoktur.¹⁴⁴

Dünyada Batılı kolonyalistlerin kolonileştirecekleri bölgelerin özelliklerine göre metotlarını değiştirdikleri gibi Ruslar da farklı metotlar kullanmışlardır. Sibiry’a’da yaşayan kuzeydoğu halklarına baktığımızda aynı kökten gelen bu insanlara hem birleştirme hem ayrıştırma politikası uygulandığı görülür: *“Ruslar buradaki çeşitli küçük Türk boylarını birleştirerek Sibiry’a’da farklı milletler ortaya çıkarmaya çalışmış ve bunda bir ölçüye kadar başarılı olmuştur. Bugün Tuvalar, Altaylar, Hakaslar, Sahalar kendilerinin ayrı ayrı milletler olduklarını düşünmektedirler.*”¹⁴⁵

2.2.3. Milliyetçilik

Macar tarihçi Lajos Ligeti, son bin yıllık Macar tarihini Batı medeniyetine ait sayarken ondan öncesini atlı göçebe ve askeri bir medeniyet olarak tarif ettiği İç Asya’ya bağlar ve insanlığın yeni çağının Asya’nın keşfiyle başladığını belirtir.¹⁴⁶

Çarlık Rusya’sı dağılıp Sovyet Rusya kurulurken faaliyet göstermiş bir Rus tarihçi olan Vasiliy Vladimiroviç Bartold (1869-1930) kendinin Orta Asya tarihçisi olduğunu beyan etmiş, ardında bu medeniyeti gelecek kuşaklara anlatacak büyük bir külliyat bırakmıştır.¹⁴⁷

Ayrıca Sovyet Rusya’nın son dönemlerinde Osmanlı’nın Arap ülkelerini fethini objektif bir gözle değerlendirebilecek Nikolay İvanov gibi Rus tarihçiler de yetişmiştir: *“Arap ülkelerinin Osmanlı İmparatorluğu’na dâhil edilişi, ‘klasik’ bir*

¹⁴³ P. Fedenko, agm, s. 27.

¹⁴⁴ P. Fedenko, agm, s. 28.

¹⁴⁵ Orhan Söylemez, Marufjon Yuldashev, Hülya Kasapoğlu Çengel, Şaban Mahmutoğlu Kalkan, Ceyhun Vedat Uygur, Murat Özşahin, Ufuk Tavkul, Oğuzhan Durmuş, Ekrem Arıkoğlu, Çağdaş Türk Edebiyatları II, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2753, Eskişehir, 2013, s. 216.

¹⁴⁶ Lajos Ligeti, Bilinmeyen İç Asya, (Çev. Sadrettin Karatay), Türk Dil Kurumu Yayınları: 527, Ankara, 1986, s. 10-11.

¹⁴⁷ B. V. Lunin, V. V. Bartold ve Rus Oryantalizminde Orta Asya, (Çev. Cengiz Buyar), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2015.

fetih değildi. Bu süreci, sosyal yenilenme amacıyla yapılan iktidar değişikliği olarak nitelendirmek daha doğru olur.”¹⁴⁸

Buna benzer verilebilecek örnekler çoğalır, “Kırgız” adına M.Ö. 203’teki Çin kaynaklarında dahi rastlanırken¹⁴⁹ Orta Asya’daki medeniyeti “yarı vahşi” algılayan Çarlık Rusyası, iki yüzyıl içerisinde Turan havzasını işgal etmiş bulunmaktaydı.¹⁵⁰ 1900’lere kadar tamamlanmış bu işgale karşı çıkan ayaklanmaları Sovyet Rusya yazarları ilk yıllarda tasvip eder görünmekteydiler.¹⁵¹

Kurulurken barışçıl bir portre çizmeye çalışan Lenin önderliğindeki Sovyet Rusya’da,¹⁵² Türk ve Müslüman halkların liderleri parlamaya başlıyordu.

Narkomnats (Milliyet İşleri Komiserliği) başkanlığına Stalin atandı. Yahudi, Ukraynalı, Gürcü, Ermeni, Leton, Çuvaş, Leh, Litvanyalı, Eston gibi nice grupların küçük komiserlikleri Narkomnats’a bağlıydı ve adeta hükümet içinde hükümet şeklinde çalışıyordu.¹⁵³ Stalin yerel liderlerin güvenini kazanma amacındaydı.

Yerel liderlerse kendi halklarına komünizm fikrini açıklamaya çalışıyorlardı. Ancak Marx’ın ihmal ettiği “milli his”¹⁵⁴ ve din algısı yakınlaşıyor, “ateizm” Rus ya da diğer gruplarda bir sorunsala dönüşüyordu. İnsanlar geçmişlerinden getirdikleri, içine doğmuş oldukları din ve milliyetlerini nasıl gözardı edecekleri ve bunu ne şekilde hayatlarına uygulayabilecekleri konusunda boşluk içindeydi.

Fyodor Dostoyevski (1821-1881) yaşamının son dönemlerinde kaleme aldığı Karamazov Kardeşler’den Katolik kurallara göre büyütülmüş Alyoşa adlı karakteri bu sorunsal içinde bırakır: *“Eğer ölümsüzlüğün ve Tanrı’nın olmadığına karar vermiş olsaydı, şimdi ateist ve sosyalist olurdu (çünkü sosyalizm, sadece bir işçi sorunu ya da dördüncü sınıfın sorunu değil, aynı zamanda ve özellikle ateizm sorunudur, ateizmin zamanımızdaki cisimlenmesi sorunudur...”*¹⁵⁵

Tatar Türkleri arasındaki algı ise şu anekdotla anlatılır:

¹⁴⁸ Nikolay İvanov, Osmanlı’nın Arap Ülkelerini Fethi (1516 – 1574), (Çev. İlyas Kemaloğlu-Rakhat Abdieva), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013, s. 13 (Ön söz).

¹⁴⁹ Mehmet Kıldıroğlu, Kırgızlar ve Kıpçaklar, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2013, s. 30.

¹⁵⁰ Sir Olaf Caroe, Sovyet İmparatorluğu – Sömürülen Topraklar, s. 145.

¹⁵¹ Sir Olaf Caroe, Sovyet İmparatorluğu – Sömürülen Topraklar, s. 153.

¹⁵² “... Sovyet Rusya, ilk yıllarından itibaren kendi sınırlarını çevreleyen devletlerle dostluk, tarafsızlık, saldırmazlık ve işbirliği antlaşmaları imzalama politikasını takip etti. Bu politikayla devrim sonrası başlayan iç savaşla mücadele etmeyi ve sınırlarının güvenliğini korumayı hedefliyordu.” [Sonay Ünal, Azerbaycan Milli Hükümeti (1945-1946), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2019, s. 24.]

¹⁵³ Alexandre A. Benningsen – S. Enders Wimbush, Sultan Galiyev ve Sovyetler Birliğinde Milli Komünizm, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 45.

¹⁵⁴ Toplumbilim Dergisi, s. 69.

¹⁵⁵ Fyodor Dostoyevski, Karamazov Kardeşler, Can Yayınları, İstanbul, 2018, s. 43.

“Rus Bolşevik ajitatörü¹⁵⁶: Yoldaşlar, haydi gelin, kilisemizi ahır olarak yeniden inşa edelim.

Tatar köylüleri: Çok iyi, yoldaş, çok iyi...

Rus Bolşevik ajitatörü: Ve şimdi de, yoldaşlar, mescitleri kulüp haline getirelim.

Tatar köylüleri: Hay lanet, köpoğlusu, sakın ha.”¹⁵⁷

Özellikle İkinci Dünya Savaşı boyunca Hindistan’da bulunmuş ve Orta Asya’yı uzun bir süre incelemiş olan ünlü İngiliz devlet adamı Sir Olaf Caroe durumun vahametini ve Orta Asya’daki yankısını şu sözlerle dile getirir: “Bir Batı hezeyanı olan komünizm, Batı’ya dönük olduğu zaman, Batı Hristiyanlığına karşı, yarı şarklı bir mukabil taarruz olarak görünür. Ama İslam dünyasına döndüğü zaman Asya’nın ileri karakollarına karşı yapılan Batı tecavüzünün en tehlikelisi”¹⁵⁸

Sovyet Rusya kurulurken ön planda olan ve sonrasında dış bir gözle gelişmeleri takip eden, dünyanın ünlü komünistlerinden Lev Troçki ise Sovyet okullarıyla öncesindeki Katolik okullarının kötülükte yarıştığını belirtir: “Sovyet okulu, bir çocuğun ruhunu Katolik okulunun bozduğundan daha az bozmuyor; Sovyet okulunun diğerine göre tek farkı, daha az istikrarlı olmasıdır.”¹⁵⁹

Eleştiriler bu yönde birçok grup içinde ilerlerken yerel liderler için komünizmi anlatmak kolay olmuyordu. Mir Said Sultan Galiyev (1892-1940[?])¹⁶⁰ “milli komünizm”¹⁶¹ söylemini geliştirmeye başladı.¹⁶² Sosyalist devrimin sonucunda

¹⁵⁶ Ajitatör: Kışkırtıcı.

¹⁵⁷ Alexandre A. Benningsen – S. Enders Wimbush, age, s. 12.

¹⁵⁸ Sir Olaf Caroe, Sovyet İmparatorluğu – Sömürülen Milletler, (Çev. Zerhan Yüksel), Kervan Kitapçılık, s. 360.

¹⁵⁹ Lev Troçki, Stalin’in Cinayetleri, (Çev. Maral Berberyan), Yazın Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 325.

¹⁶⁰ Mir Said Sultan Galiyev (1892-1940[?]): Millî komünizm akımının başlatıcısı, Asya’daki müslüman Türkleri federal bir sosyalist devlet içinde birleştirme çalışmalarıyla tanınan Kazanlı Türk düşünce ve siyaset adamıdır. Galiyevizm olarak da değerlendirilen “sömürgeler enternasyonalî” tezinde, ilk aşamada sırasıyla Tatar-Başkırt Devleti, Türkistan Cumhuriyeti ve Turan Federal Halklar Sosyalist Cumhuriyeti tesis edilecek, daha sonra Azerbaycan ile Altay ve Çuvaş bölgesindeki Türk toplulukları dâhil edilerek Sovyetler Birliği’ndeki bütün müslüman ve Türk halkların siyasî birliği tamamlanacak, ikinci aşamada ise benzer birliklerini oluşturmuş bütün dünyanın mazlum halklarının sömürgeler enternasyonalî gerçekleştirilecekti. Kendi ifadesine göre on altı yaşında ateist olan Galiyev, bir taraftan müslüman toplumlarda din karşıtı bir tavırla değişimin mümkün olamayacağını ileri sürerken diğer taraftan sosyalizm söz konusu olunca bir din olarak İslâm’ın insanlar arasında adalet ve eşitliğe verdiği önemin, demokratik mesajının ve Batı’da sanıldığının aksine yeniliklere açık karakterinin göz ardı edilmemesi gerektiğini vurgulamıştır. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/mir-said-sultan-galiyev> 01.11.2019)

¹⁶¹ Alexandre A. Benningsen – S. Enders Wimbush, age, s. 53.

¹⁶² Marx’ın fikirleri Rusya’da olduğu gibi ateizmin ön plana çıktığı uygulamalardan millî komünizme hatta “İslam ve Sosyalizm” adında esere kadar dünyada çok farklı zeminlerde değerlendirilmiştir: S. Müşir Hüseyin Kidvai, İslam ve Sosyalizm, (Çev. Semih Çelik), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2017.

sınıfsız bir toplum değil, sınıfsız - yani eşit - milletler dünyası oluşacaktı. Devrim halkların milletlerine olan sadakatlerini sıkılaştıracak, zira ancak bu yolla gerçek proleterler olabileceklerdi.¹⁶³ Bunun için İslam'a başvurdular: *"Sultan Galiyev ve Müslüman yoldaşları sezgisel olarak, Marksizm'i kendi toplumlarında yaymakta başarılı olmak istiyorlarsa, onun öğrettiklerini İslamkilerle bütünleştirmenin zorunlu olduğunu, zira bunların herhangi bir kafa kafaya vuruşmalarının kuşkusuz birincinin aleyhine bir felaketle sonuçlanacağını kabul ediyorlardı."*¹⁶⁴

Ancak Sultan Galiyev henüz çok erken bir tarih olan 1928'de tutuklandı ve akıbeti soru işaretleriyle dolu bir hayatı oldu.¹⁶⁵ Dolayısıyla bu tarihten sonra "Sultangaliyecilik" in kuramsal tarafı boşaldı. Yolunda yürüyen yerel liderler ve taraftarları da II. Dünya Savaşı arifesine kadar tamamen susturuldu.¹⁶⁶

Stalin farklı tarih aralıklarında, "nasyonalizm suçlaması" gibi çeşitli nedenlerle toplu kıyımlar yaptı: Resmi kayıtlara göre II. Dünya Savaşında 27 milyon SSCB vatandaşı ölmüştür. Bütün Sovyetlerde; 1935-36 yıllarında 190.246 kişi tutuklanmış, 2.347'si kurşuna dizilmiştir. 1937-38 yıllarında 1.372.392 kişi tutuklanmış, bunlardan 681.692'si kurşuna dizilmiştir. 1939-40 yıllarında ise tutuklananlar 121.033 kişi; kurşuna dizilenler ise 4.644 kişi olmuştur.¹⁶⁷

Lev Troçki özellikle Stalin dönemini değerlendirirken ölümlerin yanında manevi ölümleri şöyle anlatır: *"Bürokrasi, toplumsal ve siyasi yaşamın her alanında, ülke için bir zaaf, manevi çöküntü ve aşağılanma kaynağı haline geldi... Kültür alanında ise, eğer mümkünse, durum daha da kötüdür. Bilgisizlik ve yalanın diktatörlüğü, 170 milyonluk bir halkın manevi yaşamını öldürüyor."*¹⁶⁸

2.2.4. Ast Grupların Kendilerini İfade Edebilmesi

Tezimizin ilk bölümlerinde "Bir Hintli kendi dilinde roman yazdığında İngiliz'e ulaşabiliyor mu? Aslında İngiliz politikaları sonucunda oluşan edebiyat Hint edebiyatı başlığı altında mı yoksa İngiliz edebiyatında mı değerlendirilecek?" gibi

Kidvai, Hindistan'ın önde gelen Pan-İslamcı düşünürlerindendir. Sultan II. Abdülhamit ile doğrudan bağlantısı bulunmaktadır. İngiltere'de hukuk eğitimi alan yazar, Londra'daki İttihad-ı İslam Cemiyetinin kurucularındandır. (S. Müşir Hüseyin Kidvai, age, s. 1.)

¹⁶³ Alexandre A. Benningsen – S. Enders Wimbush, age, s. 60.

¹⁶⁴ Alexandre A. Benningsen – S. Enders Wimbush, age, s. 69.

¹⁶⁵ Alexandre A. Benningsen – S. Enders Wimbush, age, s. 114.

¹⁶⁶ Alexandre A. Benningsen – S. Enders Wimbush, age, s. 117.

¹⁶⁷ Emine Gürsoy Naskali - Liaisan Şahin, age, s. 7.

¹⁶⁸ Lev Troçki, age, s. 325.

sorular soruldu. Bu sorular “Can subaltern speak?(Ast gruplar konuşabilir mi?)” sorusunun değişik yansımalarıdır.

Kolonyal - Postkolonyal teori her toplulukta oluşabilecek ast gruplarla ilgilenirken daha çok yabancı unsurun baskısı altındaki gruplar üzerinde durmuştur. Bu grupların konuşabilmesini özellikle yazabilmesini önemsemiştir.

İktidarın her şeyi kucakladığından değil de her yerden kaynaklandığından bahseden Foucault, iktidarı kılcal damarlara benzetmiştir. 20. yy. Avrupa entelektüellerinin Freud’suz ve Marx’sız düşünemediğinden dem vurmuştur.¹⁶⁹ Ancak Foucault, Soljenitzin’in Batı’da 1973’te yayımlanan “*Gulag Takım Adaları*” adlı eserini okumuş ve “sosyalizm” adı altında uygulananları “açık bir faşizm” ve “kölelik” olarak değerlendirmiştir.¹⁷⁰ Hatta Soljenitzin de aslında kendisinin ve koşulların, eserini gönül rızasıyla yayımlamaya uygun olmadığını şu sözlerle dile getirir: “*Tamamladığım bu kitabı sızlayan bir kalple yıllarca yayınlamadım; çünkü hala yaşayanlara karşı vazifem ve ölenlere karşı bir borcum vardı. Fakat artık kitabımın müsveddeleri Devlet Emniyet makamlarının eline geçti; artık bana bunu yayınlamaktan başka yol kalmadı.*”¹⁷¹

Foucault’nun düşüncelerinden yola çıkılacak olursa Alman faşizminin, Rus komünizminin ya da İngiliz kolonyalizminin altındaki ast grupların yaşadığı olumsuzluklar benzeşmektedir.

İnceleyip değerlendirdiğimiz kaynaklardan çıkardığımız bir diğer benzerlikse “mülksüzlük” konusundadır. Kolonileştirilen bölgelerde “mülk” kolonyal gücün eline geçerken Rus komünizminde devletindir. Ancak birey olarak bakıldığında “mülksüzlük” aynı mülksüzlüktür.

Bir Türk milliyetçisi olan Mehmet Emin Resulzade, Stalin’le ihtilal hatıralarını anlattığı eserinde konuşmasının ya da yazmasının gecikmesini şu sözlerle anlatır: “*Bu hatıraları Stalin hayattayken vuku bulan bazı tekliflere rağmen neşretmek istememiştim; çünkü objektif olarak naklolunacak vakaların bir kısmı, bir bakımdan suitefsire*¹⁷² *mahal verebilirdi. Şimdi ise bu ihtimal meydandan kalkmış, Stalin artık tarihe karışmıştır.*”¹⁷³

¹⁶⁹ Eric Paras, age, s. 110.

¹⁷⁰ Eric Paras, age, s. 112.

¹⁷¹ Aleksander Soljenitsin, age, s. 6.

¹⁷² Yanlış, hatalı veya kötü yorumlama.

¹⁷³ Mehmet Emin Resulzade, age, s. 11.(Önsöz)

Resulzade bu satırları kaleme alırken sessizliği çok uzun sürmemiş ve 1954 gibi erken bir tarihte anlatabilmiştir. Ancak durum Kruşçev'in Şubat 1956 tarihli Komünist Partisinin 20. Kurultayı'ndaki konuşmasının yayımlanmasında farklıdır. Konuşmanın içeriği kısaca şu şekildedir: “*Stalin'in şahsi iktidar rejimini kurarak ve kendi şahsiyet kültürünü yaratarak ülkeye büyük zarar verdiği, bu zararın öncelikle ciddi boyutlarda haksız siyasi kovuşturmalar şeklinde gerçekleştiği ve bu kovuşturmalardan Stalin'in bizzat sorumlu olduğu ilan edilir.*”¹⁷⁴ Konuşma Amerika'da 1956 yazında yayımlanırken SSCB'de ancak 1989'da yayımlanmıştır.

“Rus Komünizminde Ast Grupların Kendilerini İfade Edebilmesi”, “Anadolu Sahası Dışındaki Türk Edebiyatlarında Kolonyalizm ve Postkolonyalizm” ile “Mevlüt Süleymanlı'nın Romanlarında Kolonyalizm ve Postkolonyalizm” başlıklarında da değerlendirilecektir.

2.2.5. Kaybolma – Buharlaşıma

“Kaybolma – Buharlaşıma” başlığı Kolonyal – Postkolonyal teori içerisinde bulunmayan bir başlıktır. Ancak Rus komünizmi baskısı altında yaşayanlar için George Orwell'in *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört'ünden* (1949) özellikle alıntıladığımız bir tabirdir. George Orwell'in diğer eserlerinde de benzer özelliklere rastlanacaktır.¹⁷⁵

Orhan Söylemez, Aytmatov'un ilgi uyandıran eseri *Gün Olur Asra Bedel'i*¹⁷⁶ şöyle yorumlar: “...George Orwell'in *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* adlı ütopyik¹⁷⁷ eserinden sonra ‘ötekileştirme’ veya ‘köleleştirme’ konusunda yazılmış önemli bir eser olarak dünyada da gereken ilgiyi görür.”¹⁷⁸ Dolayısıyla biz de dönemi daha iyi

¹⁷⁴ Emine Gürsoy Naskali - Liaisan Şahin, age, s. 30-31.

¹⁷⁵ Orwell'in önemli eserlerinden bir diğeri olan “Hayvan Çiftliği”(1944) Stalin Rejimine karşı sert bir taşlama olarak yorumlanmaktadır. (George Orwell, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*, Çev. Celal Üster, Can Yayınları, İstanbul, 2008, s. 5.) Bir domuz olan Koca Reis kitabın başlarında “Bütün hayvanlar eşittir.” şeklindeki açıklamasını “Bütün hayvanlar eşittir ama bazı hayvanlar öbürlerinden daha eşittir.” açıklamasına dönüştürür. Kitabın sonunda çiftliğin eski sahipleri insanlar ile yeni sahipleri domuzlar, zaferleri için kadeh kaldırırken diğer hayvanlar onları camın ardından izlemektedir. (George Orwell, *Hayvan Çiftliği*, Çev. Celal Üster, Can Yayınları, İstanbul, 2017, s. 148.) Burada Hristiyan dünyasının önemli unsurlarından biri olan domuzların daha eşit olması manidardır.

¹⁷⁶ Cengiz Aytmatov, *Gün Olur Asra Bedel*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2008.

¹⁷⁷ Distopya (anti-ütopyik) eserler olarak da değerlendirilen, bir Rus sistemi eleştirisi olan Yevgeni Zamyatin'in “Biz”i (1920) ve biyolojik verilerin çokça kullanıldığı, George Orwell'in da kendisinden dersler aldığı Aldous Huxley'in “Cesur Yeni Dünya”sı (1932) bu tarzın önde gelenlerindendir.

¹⁷⁸ Orhan Söylemez, Marufjon Yuldashev, Hülya Kasapoğlu Çengel, Şaban Mahmutoglu Kalkan, Ceyhun Vedat Uygur, Murat Özşahin, Ufuk Tavkul, Oğuzhan Durmuş, Ekrem Arıkoğlu, age, s. 133.

açıklayabilmek için biri Batı, diğeri Doğu medeniyetine ait bu iki eseri tezimizde kısaca ele alacağız.

George Orwell'ın Edward Said gibi Doğu-Batı ikiliğinde geçmiş bir hayatı vardır: 1903'te Bengal'de doğup kısa bir sürede annesiyle İngiltere'ye taşınan Orwell, öğrenimini İngiltere'de tamamlamış, İngiliz sömürgesi olan Burma'da bulunmuş ve kısa süreliğine buranın polis teşkilatında görev almıştır. *“Orwell'ın hem okul hayatı ve sömürge ülkelerindeki deneyimleri hem de İspanya İç Savaşı döneminde Franco'ya karşı savaşacak gönüllülere katılarak gittiği İspanya'daki deneyimleri, sonradan yazılarını etkileyecek gözlemlerle doludur.”*¹⁷⁹

Farklı coğrafyalarda yaşamış ve olayları yakından gözlemleme şansı bulmuş Orwell'ın eleştirel tavrı olumlu etkilenmiş, kısır bir döngü içerisinde kalmamıştır. Halide Edip Adıvar Orwell'ı *Hayvan Çiftliği'nin* ön sözünde şöyle değerlendirir: *“... bir taraftan komünist rejimin kudretli bir karikatürünü çizerken, diğer taraftan bunu, komünist olmayan rejimlerin bir propagandası haline sokmamış olmasıdır.”*¹⁸⁰

Gerçek adı Eric Arthur Blair¹⁸¹ olan Orwell'ın, Londra'da verem nedeniyle ölmesinden bir yıl önce, 1949'da¹⁸² yayımlanan *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört'ü* “kırk beş yaşlarında, siyah gür bıyıklı, sert çizgileriyle bir erkek yüzü”nün¹⁸³ basılı olduğu bir posterle başlar. Resmin altında “Büyük Biraderin Gözü Sende” yazılıdır.

Başkarakter Winston gibi tek tip tulum giyip¹⁸⁴ partiye bağlı çalışanların hayatlarında her yerde bu poster ve tele ekranlar bulunmaktadır. Tuvaletlerde dahi izleme süreklidir.¹⁸⁵ Proleterlerin hayatları ise daha rahat ve denetimsizdir çünkü proleterleri pek de kimse kale almamaktadır.

Düşünce polisinin kimi, ne şekilde izlediği hiçbir zaman bilinemeyeceğinden Winston bu durumu *“Kafatasınızın içindeki birkaç santimetreküp dışında, hiçbir şey size ait değildi.”*¹⁸⁶ şeklinde anlatır.

¹⁷⁹ George Orwell, Dali'den Karakurbağasına Bazı Düşünceler, (Çev. Begüm Kovulmaz), Sel Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 1.

¹⁸⁰ George Orwell, Hayvan Çiftliği, s. 15.

¹⁸¹ George Orwell, Hayvan Çiftliği, s. 6.

¹⁸² George Orwell, Hayvan Çiftliği, s. 11.

¹⁸³ George Orwell, Bin Dokuz Yüz Seksen Dört, s. 9.

¹⁸⁴ Tek tip tulum giyme uygulaması, Sevinç Çokum'un “Rozalya Ana” adlı hikâyesini akla getirmektedir. Hikâyede yurtlarından sürülen Kırım Türkleri, tek tip elbiseler içinde pamuk tarlalarında ömür tüketir. (Ayvaz Morkoç, “Sevinç Çokum'un Rozalya Ana Hikâyesinde Kırım Türklerinin Göç Hadisesi ve Vatan Sevgisi”, Turkish Studies, Volume 4 / 3 Spring, 2009, s. 1571.)

¹⁸⁵ George Orwell, Bin Dokuz Yüz Seksen Dört, s. 98.

¹⁸⁶ George Orwell, Bin Dokuz Yüz Seksen Dört, s. 31.

Partinin önemli sloganları, “*Savaş Barıştır, Özgürlük Köleliktir, Bilgisizlik Kuvvettir.*”¹⁸⁷ şeklindedir. Romanın başında bu sloganlar verilir ve okuyucunun bu kavramlar üzerine yeniden düşünmesi sağlanır. Zira okuyucu gerçek hayatında bilginin kuvvet olduğunu düşünme eğilimindedir.

Her an keyfi tutuklama yapılabilir ve yargısız infaz gerçekleştirilebilir. Cezasının çalışma kampı hatta ölüm olduğunu bilmesine rağmen Winston, günlük tutmaya devam eder. Geçmişin, partinin isteği doğrultusunda kaydedilmemesi olasılığının böyle büyük cezaları vardır. Kipling’in şiirlerini partinin isteklerine göre uyarlarlarken uyağın bozulmaması için “Tanrı” sözcüğünün kullanılmasına izin veren Ampleforth¹⁸⁸ bunlardan biridir. Uykusunda “Kahrolsun Büyük Birader” dediği için küçük kızı tarafından düşünce polisine ihbar edilmiş ve bununla gurur duyan Parsons¹⁸⁹ gibi kişilerin tutuklanmaları örneklerdendir. Sorgulamada öyle işkence edilir ki bir yerden sonra yalan itirafta bulunmalar başlar.

İnsanlar bir gece aniden ortadan kaybolur, adları, tüm yaptıkları kayıtlardan silinir ve var oluşları yadsınır. Böyle yok edilenlere “buharlaştı”¹⁹⁰ denir. Winston’ın da ilk önce babası ardından annesi ve kız kardeşi, sistemin yaşaması için kendilerinin ölmesi gerektiğini bilerek büyük temizlikler¹⁹¹ sırasında ortadan kaybolmuşlardır.

Her şey buharlaşabilir, yok olabilir.¹⁹² Etrafta on binlerce “bellek deliği”¹⁹³ bulunmaktadır. Bunlara atılan belgeler, sıcak hava akımıyla çekilir ve fırınlara gönderilip yakılır. Öyle ki dilci Syme, kullandıkları dilin sözcük dağarcığının her geçen yıl daralmasından gurur duymaktadır. Çünkü “bilincin alanı her yıl biraz daha daralacaktır.”¹⁹⁴

Foucault’ya göre okullar, hapishaneler gibi kurumlar toplumları gözetliyor, inceliyor ve etki altında bırakıyordu. Her kişiyle ilgili bilgi toplanıyor, kaydediliyor ve tarihte bireyler böyle ortaya çıkıyordu.¹⁹⁵ *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*’te de hiçbir

¹⁸⁷ George Orwell, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*, s. 11.

¹⁸⁸ George Orwell, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*, s. 203.

¹⁸⁹ George Orwell, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*, s. 206.

¹⁹⁰ George Orwell, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*, s. 24.

¹⁹¹ George Orwell, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*, s. 33.

¹⁹² Kendisinin ve iki yüz yirmi yedi kişinin anılarından faydalanan yazdığı eseri Gulag Takım Adaları’nda Soljenitsin, yok olma ile ilgili şunları yazar: “Takım Adalarının tarihini yazacak kadar cesaretim yok: vesikalar elime geçmedi. Fakat kimin eline geçer ki? Olanları hatırlamak istemeyenlerin tüm vesikaları yok etmek için vakitleri var ve daha da olacaktır.” (Aleksander Soljenitsin, age, s.10.)

¹⁹³ George Orwell, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*, s. 40.

¹⁹⁴ George Orwell, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*, s. 52.

¹⁹⁵ Eric Paras, age, s. 140.

zaman yaşamamış ama sisteme göre ideal biçimde tasarlanmış “Yoldaş Ogilvy”¹⁹⁶ adlı şahsı, bizzat Winston kayıtlara geçirir.

Hüseyin Özbay’ın “*Büyük Göz*,¹⁹⁷ ‘dâhiyane’ planlarını uygulamaya geçirebilecek daimi bir ‘teslim olmuşlar kadrosuna’ sahiptir.”¹⁹⁸ şeklinde yorumladığı İç Parti üyeleri, tele ekranlarını yarım saat olsa da kapatabilir¹⁹⁹ ya da halkın bulamadığı kahve gibi birçok ürüne ulaşabilir.²⁰⁰

Winston’a işkence eden O’Brien, Alman Nazileri ve Rus komünistlerinin kullandıkları yöntemlerin kendilerine çok yakın olduğunu itiraf eder.²⁰¹ İktidar araç değil, amaçtır. Romanın sonunda Winston, nefret ettiği bu dünyayı kabul eder, artık Büyük Birader’i sevmektedir.²⁰²

Bir diğer ele alacağımız roman olan *Gün Olur Asra Bedel*’in yazarı Cengiz Aytmatov’un gerçek hayatı, karakter Winston’ın hayatına benzemektedir. Aytmatov’un Moskova’daki Kızıl Profesörlük Enstitüsü’ne katılan parti görevlisi babası Törekul Aytmatov, 1937’de yok edilir.²⁰³ İlk Kırgız komünistlerinden olan, memuriyetlerde sorumluluklar alıp politika ve edebiyatla ilgilenen²⁰⁴ babadan elli bir yıl boyunca haber alınamaz. Stalin kurbanlarından olan Törekul Aytmatov’un kemikleri Çon–Taş’taki eski bir tuğla fabrikasından çıkarılmıştır.²⁰⁵ Kendisini hayatı boyunca etkileyecek bu kaybı, Aytmatov şöyle anlatır: “*O zamanlar Sovyet işbirlikçileri, ispiyoncuları hakkında kitaplar okumuş, casusu yakalamak üzere gönderildiğim, yakalayıp babamın suçsuzluğunu kanıtladıktan sonra öldüğüm hayaller kurmuştum.*”²⁰⁶

Aytmatov romanda özellikle üç unsur üzerinden Sovyet eleştirisi yapar. İki karakterleri olan Kazangap ve Abutalıp’tir. Bir diğeri ise “mankurt” kavramıdır.

Gün Olur Asra Bedel’in epigrafi Grigor Narckatsi’den alıntıdır:

“*Ve bu kitap benim vücudum,*

Ve bu söz benim ruhum.”

¹⁹⁶ George Orwell, Bin Dokuz Yüz Seksen Dört, s. 47.

¹⁹⁷ “Büyük Biraderin Gözü Sende” yazısına ithafen bu tabiri kullanmaktadır.

¹⁹⁸ Hüseyin Özbay, Aldanırların Penceresinden, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara, 2011, s. 108.

¹⁹⁹ George Orwell, Bin Dokuz Yüz Seksen Dört, s. 148.

²⁰⁰ George Orwell, Bin Dokuz Yüz Seksen Dört, s. 126.

²⁰¹ George Orwell, Bin Dokuz Yüz Seksen Dört, s. 230.

²⁰² George Orwell, Bin Dokuz Yüz Seksen Dört, s. 258.

²⁰³ Orhan Söylemez, Cengiz Aytmatov, KaraM Yayınları, Ankara, 2002, s. 95.

²⁰⁴ Orhan Söylemez, age, s. 95.

²⁰⁵ Arslan Küçükyıldız, “Cengiz Aytmatov ve Orhan Söylemez’in Eseri”, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 21, Erzurum, 2003, s. 340.

²⁰⁶ Orhan Söylemez, age, s. 96.

Aytmatov’un “benim vücudum” diyecek kadar benimsediği bu romanın diğer bölümlerinde defalarca tekrarlanan epigraf ise şöyledir:

“Bu yerlerde trenler doğudan batıya, batıdan doğuya gider gelir... gider gelirdi...”

Bu yerlerde demiryolunun her iki yanında ıssız, engin, sarı kumlu bozkırların özeği Sarı-Özek uzar giderdi.

Coğrafyada uzaklıklar nasıl Greenwich meridyeninden başlıyorsa, bu yerlerde de mesafeler demiryoluna göre hesaplanırdı.

Trenler ise doğudan batıya, batıdan doğuya gider gelir... gider gelirdi...”²⁰⁸

Tezimizde “Melezlik” ve “Rus Komünizminde Kolonyalizm” başlıkları altında da değerlendirdiğimiz, kolonyal devletin müdahalesini her yere taşımasına neden olan “demir yolu” romanın ana mekânını oluşturur.

Kazangap kendini demir yolundaki görevine adanmış bir karakterdir. Romanın başında Kazangap zaten ölmüştür ve okuyucu onunla ilgili tüm bilgileri yakın çalışma arkadaşı Yedigey’den öğrenir. Kazangap’ın babası gulagların²⁰⁹ tasfiyesi sırasında sürülmüş ancak yanlış anlaşılma olduğu ortaya çıkınca salıverilmiştir. Fakat sürgünden dönerken ölmüş ve gulag olmadığı gerçeği ortaya çıkıncaya kadar çocukları çok acı çekmiştir. Kazangap’a babası gibi sınıf düşmanlarının yeryüzünde hayat hakkı olmadığı kabul ettirilmeye çalışılmış ve babasını reddetmesi istenmiştir.²¹⁰ Ancak Kazangap bu reddi içselleştirememiştir. Kendine yapılmış bu davranışı ömrü boyunca bir haksızlık olarak görmüştür.

Kazangap hayatı boyunca yönetimle barışamaz. Ancak görevini devam ettirir, “emek kahramanı” diploması alır ve çocuklarını okutur. Oğlu Sabitcan’ın okuması için elinden gelen her çabayı gösterir. Ancak Sabitcan okudukça kendine ve ailesine yabancılaşmış bir oğuldur. Babasının cenazesine zorla gelir, gelenekleri uygulamak istemez. “Devletin çıkarları” için gelecekte merkez tarafından uzaktan kontrol edilebilecek bir toplum yapısını hayranlıkla anlatır.²¹¹ Sabitcan babasının aksine romandaki “mankurt” anlatımıyla özdeşleşir.

²⁰⁷ Cengiz Aytmatov, Gün Olur Asra Bedel, s. 5.

²⁰⁸ Cengiz Aytmatov, Gün Olur Asra Bedel, s. 29.

²⁰⁹ Gulag; varlıklı, toprak ağası anlamına gelmektedir.

²¹⁰ Cengiz Aytmatov, Gün Olur Asra Bedel, s. 85.

²¹¹ Cengiz Aytmatov, Gün Olur Asra Bedel, s. 48.

Üzerinde durulması gereken bir diğer karakter olan Abutalip Kuttubayev, bir coğrafya öğretmenidir. Rusya için savaşmış ancak Almanlara esir düşmüştür. O dönemde esir düşenlerle ilgili emir kendilerini öldürmeleridir.²¹² Ancak Abutalip bunu gerçekleştirmez. Savaştan sonra evlendiği Zarife'nin abisinin, Abutalip ile ilgisinin olmadığını belirten bir dilekçe vermesiyle gözler Abutalip'e çevrilir ve oradan oraya sürülmeye başlar.²¹³ En son kendilerini Sarı-Özek bozkırındaki demir yolunda bulurlar.

Abutalip burada işe başlar ve Yedigey'in çocuklarıyla kendi çocuklarını eğitime katmaya çalışır. Çocuklara gelecekte okumaları için bir emanet bırakmak ister ve anılarını yazmaya başlar. Ancak bunu öğrenen yönetim, asılsız iftiralar doğrultusunda bir akşam geç saatlerde Abutalip'i alır götürür.²¹⁴ *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört'ün* Winston'ının günlük tuttuğu için başına gelenlere benzer şeyler, *Gün Olur Asra Bedel'den* çıkarılıp müstakil bir eser olarak basılan *Cengiz Han'a Küsen Bulut'ta* anlatılır. Romanın en sonunda Abutalip trenin önüne atlayarak intihar eder.²¹⁵

Abutalip'in kaleme aldığı anılarının içerisinde “mankurt” anlatımına da rastlanır. “Mankurt” kötü bir nam bırakmış Juan-Juanlarla ilgilidir. Romanda Juan-Juanlar “başka yerlerden gelen ve uzun süre kalan”²¹⁶ olarak anlatılır. Fakat “Ne geldikleri yeri bilen var, ne gittikleri yeri.” şeklinde ekleme yapılması, “mankurt”u efsanevi hatta masalsı bir anlama sürükler. Zaten Abutalip'in başına gelenler bu masalsılığın asılsız iftiraya dönüşmesinden kaynaklanmaktadır.

Juan-Juanlar esirlerini “köle” olarak satarlar. Köle olarak satılmak çok daha iyidir çünkü esirlerine akıl almaz işkenceler uygularlar. Bunlardan biri “kafaya deri geçirme işkencesi”dir.²¹⁷ En güçlü olanlar seçilir ve saçları kökünden kazınır. Başın derisi yüzülür ve yeni kesilmiş deve derisi ile kaplanır. İki deri zamanla birleşince saçlar uzamaya başlar. Uzayan saçlar beyne batar ve insanın hafızasını yitirmesine sebep olur. Sadece efendisini dinleyen, geçmişi olmayan bu kişilere “mankurt” adı verilir. *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört'teki* işkenceci O'Brien'in Winston'a “Seni

²¹² Cengiz Aytmatov, *Gün Olur Asra Bedel*, s. 131.

²¹³ Cengiz Aytmatov, *Gün Olur Asra Bedel*, s. 137.

²¹⁴ Cengiz Aytmatov, *Gün Olur Asra Bedel*, s. 232.

²¹⁵ Cengiz Aytmatov, *Cengiz Han'a Küsen Bulut*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2011, s. 198.

²¹⁶ Cengiz Aytmatov, *Gün Olur Asra Bedel*, s. 143.

²¹⁷ Cengiz Aytmatov, *Gün Olur Asra Bedel*, s. 145.

boşaltıp yerine kendimizi dolduracağız.”²¹⁸ dediği gibi hafızası kaybolmuş, geçmişini buharlaştırılıp yerine efendisi doldurulmuş bir “mankurt” meydana getirilir.

Süleymanlı’nın özellikle ikinci romanı olan *Ceviz Kurdu* değerlendirilirken de “kaybolma-buharlaşıma” başlığına ihtiyaç duyulacaktır. Çünkü romanda hükümet görevlileri “Karı, kışın ortasına gönderelim de...” şeklinde tehditler savurmaktadır.



²¹⁸ George Orwell, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*, s. 224.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANADOLU SAHASI VE DIŞINDAKİ TÜRK EDEBİYATLARINDA KOLONYALİZM VE POSTKOLONYALİZM

3.1. ANADOLU SAHASI TÜRK EDEBİYATINDA KOLONYALİZM VE POSTKOLONYALİZM

Son 800 yıldır Anadolu sahası uzun süreli, sistemli şekilde yabancı bir toplulukla karşı karşıya kalmamış, dolayısıyla kolonyal - postkolonyal süreçlerden geçmemiştir.

Kolonyalizm ve postkolonyalizm dairesinde sadece yabancı gücün bu hali yaratmayacağı, yabancı güç sahada olmasa da yerel yöneticilerin eliyle kolonyalizmin gerçekleştirilebileceği dile getirilmiştir. Anadolu toprakları için bu düşünce kabul edilse/edilmese Anadolu'nun yetiştirdiği yazar ve şairler, bu görüş üzerine düşünce geliştirme, yazma ve yayımlama şansı bulmuştur. Ayrıca tüm dünyanın geçirdiği kolonyal-postkolonyal süreçlerle ilgilenmişlerdir.²¹⁹ Dolayısıyla bu faaliyetler Anadolu'nun özgürlük ortamını oluşturmaktadır.

Tezimizde özellikle işgal eden, görünen yabancı güce odaklandığımızda ise bunun Anadolu sahası Türk tarihinin sadece kısa bazı dönemlerinde yaşandığını görmekteyiz.

Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşındaki kısa süreli işgallerde Türk edebiyatı romanları genellikle başkaldıran mahiyettedir: Halide Edip Adıvar'ın *Türk'ün Ateşle İmtihanı* adlı eseri, İstanbul işgal altındayken Adıvar'ın Sultan Ahmet mitingini ve Kurtuluş Savaşı'na katılmasını anlatır.²²⁰

Anadolu sahası Türk romanı başta İstanbul merkezlidir.²²¹ Ancak mekân, Reşat Nuri'nin *Çalılıkusu*²²² adlı romanının bir kısmında Bursa, Nabizade Nazım'ın *Karabibik*'inde²²³ Antalya'dır. Ahmed Hikmet Müftüoğlu'nun *Gönül Hanım*²²⁴ adlı romanında ise mekân Orta Asya'dır. 1800'lerin sonuna ait romanda bir kadın başkarakterin Orta Asya'yı ziyaret etmesi, dönemi için oldukça ilgi çekicidir.

²¹⁹ Bilgin Güngör, Postkolonyalizm ve Edebiyat: Türk Edebiyatında Sömürgecilğe Bakış, Hece, Ankara, 2018.

²²⁰ Halide Edip Adıvar, Türk'ün Ateşle İmtihanı, Can Yayınları, İstanbul, 2016.

²²¹ Berna Moran, Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 11.

²²² Reşat Nuri Güntekin, Çalılıkusu, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2007.

²²³ Nabizade Nazım, Karabibik, Bordo Siyah Yayınları, İstanbul, 2005.

²²⁴ Ahmed Hikmet Müftüoğlu, Gönül Hanım, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971.

Günümüzde coğrafya üzerine Türkiye’de yazılan romanlardan Ahmet Bican Ercilasun’un *Gülner*’ındaki²²⁵ politbüro üyeleri ve ajanların anlatımı Türk okuyucusunun ilgisini çekmeye devam etmektedir.

Yirminci yüzyıla kadar Anadolu sahası ve Anadolu dışındaki Türk edebiyatlarının benzer bir seyir izlediği görülmektedir. Örneğin tezimizin odaklandığı Azerbaycan Edebiyatı; Kafkasya, Azerbaycan (Kuzey ve Güney), İran, Irak ve Doğu Anadolu (Türkiye) yörelerinde yaşayan Türklerin "Doğu Oğuzca" olarak tanımlanan Türk lehçesiyle oluşturdukları bir edebiyattır. Azerbaycan Edebiyatı, Türkmen ve Çağatay (Müşterek Orta Asya Türk Edebiyatı) edebiyatları ile Türkiye Türklerinin edebiyatları arasında yer alır. Türk edebiyatlarını birbirine bağlayan bir köprü vazifesi görür.²²⁶

Türkiye’de Divan şairlerinin en önemli şahsiyetlerinden 16. yüzyıl şairi Fuzuli, Azerbaycan sahası ile ortak şairlerimizdendir. Kolonyal - Postkolonyal teoride ast grupların kendilerini ifade edebilmeleri kapsamında düşündüğümüzde Fuzuli’nin ünlü eleştirel eseri Şikâyetname dikkate değer eserler içinde bulunmaktadır.

Eserde Fuzuli emeğinin karşılığını alamadığını belirtmektedir. Bu konuda bir eser kaleme alabilmesi Fuzuli’nin özgürlüğünü oluşturmaktadır. Ancak eserde kâtiplerin yani yazıcıların yönetimin isteği doğrultusunda çalıştıkları belirtilmektedir. Bu, kâtipler açısından tutsaklık olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda yönetim dolaylı da olsa edebiyatın seyrine etki etmektedir. Ancak Fuzuli’nin bu durumu dile getirebilmesi de aynı durumun özgürlüğüdür.

“Dedim: Hesaba alsalar bu tuttuğunuz yolun fesadı bulunur.

Dediler: Bu hesap kıyamette sorulur.

Dedim: Dünyada dahi hesap olur, haberin işitmişiz.

Dediler: Ondan dahi korkumuz yoktur, kâtipleri razı etmişiz.”²²⁷

Edebiyatın seyri verilen örnekler gibi ilerlerken Sovyet Rusya’nın kurulması, ardından sanatçıların komünist edebiyat şablonuna uygun hareket etmelerinin istenmesi Türkiye ile Türkiye dışındaki edebiyatlar arasında derin bir farklılık oluşturur.

²²⁵ Ahmet Bican Ercilasun, *Gülner*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1998.

²²⁶ Ahmet Buran – Ercan Alkaya, *Çağdaş Türk Lehçeleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001, s. 43.

²²⁷ Abdülkadir Karahan, “Şikâyetname”, Fuzuli’nin Mektupları, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dalı Mezunları Cemiyeti Yayınları, C. II, İstanbul, 1948.

3.2. ANADOLU SAHASI DIŞINDAKİ TÜRK EDEBİYATLARINDA KOLONYALİZM VE POSTKOLONYALİZM

Anadolu sahası dışında gelişen Türk edebiyatları ile Anadolu'daki seyir yirminci yüzyıla kadar benzeşse de özellikle yirminci yüzyıl, Anadolu sahası dışının kırılma noktasını oluşturur. Çünkü Sovyet Rusya ve istediğı dünya görüşü²²⁸ eserlerin şablonunu oluşturmaktadır. Böylelikle, sahanın zorlayıcı şartlarına özel bir sembolizm oluşmaya başlar.

Avrupa sembolizmiyle²²⁹ ilgili eserlere bakıldığında şartları o döneme kadar hazırlayan hâkim unsurların önce aristokratlar, sonrasında burjuvalar ve aristokratlarla burjuvaların karışmasıyla doğan aileler olduğu görülecektir ki okuyup yazan entelektüel grubun çoğunluğu yine burjuvazi kökenlidir. Kısacası Avrupa'da direnecek ya da sembole ihtiyaç duyacak sınıf ve hâkim unsurlar aynı kökendir. Kolonyal, postkolonyal sahalarda doğacak sembolizmde ise yabancı unsurun hâkimiyeti söz konusudur.

Anadolu sahası dışında gelişen Türk edebiyatlarına bakıldığında oluşturulan edebi eserlerin “yabancı yüzünden”, “yabancınn eliyle doğmuş” ve “ona rağmen oluşturulmuş” olduğu görülecektir. Çünkü Lenin, 1917'de Sovyet propaganda bürosunu kurar.²³⁰ Propaganda sanatın her dalında kendini hissettirmeye başlar. Tabi ki edebiyat da bunun dışında kalamayacaktır.

Dolayısıyla Avrupa sembolizminde görülen karamsarlık, içe kapanma, güzelliğı arama gibi uğraşlardan çok, sembolizmi kullanan Anadolu sahası dışında gelişen Türk edebiyatları yazarlarının hâkim yabancı güce direnen metinleri vardır.

Bu eserlerde anlatılan tarih, kullanılan destan, masal gibi türler katmanlı düşünölmeli, çıkarımlar metinlerin birçok bakış açısına tabi tutulmasından sonra yapılmalıdır.

Anadolu sahası dışındaki Türk edebiyatlarına ait birçok roman Türkiye Türkçesine aktarılmış ve basılmıştır. Mevlüt Süleymanlı'nın da dâhil olduğu

²²⁸ “...işgalci Rusya'nın, müdahaleci Rus düşünce-medeniyet kompleksinin XIX. yüzyılın ortalarında başlayan etkisine özel dikkat etmesine...” (Nizami Caferov, Klasiklerden Çağdaşlara, Gri Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 129.)

²²⁹ Bu tezde “Sembolizm” akımı için “Alfred North Whitehead, Sembolizm, Çev. Kadir Yılmaz, Şule Yayınları, 2009.”, “Erdoğan Alkan, Sembolizm, Varlık Yayınları, 2006.” ve “İsmail Çetişli, Batı Edebiyatında Edebi Akımlar, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003, s. 106-115.” adlı kaynaklardan yararlanılmıştır.

²³⁰ Daniel Borden, Florian Duijsens, Thomas Gilbert, Adele Smith, age, s. 140.

Azerbaycan edebiyatından Elçin'in *Ölüm Hükmü*²³¹, Yusuf Samedoğlu'nun *Kıyamet Günü*²³² adlı romanları önemli örneklerdendir. Abdullah Kadiri'nin *Ötgen Künler'i*²³³ ve Adil Yakubov'un *Uluğbey'in Hazinesi*²³⁴ ise Özbek edebiyatına aittir.

Kırgız edebiyatından özellikle Cengiz Aytmatov'a ait on kadar roman ve genellikle Kırım'ın çektiği sıkıntıları anlatan Cengiz Dağcı'ya ait *Onlar da İnsandı*,²³⁵ *Yurdunu Kaybeden Adam*,²³⁶ *Korkunç Yıllar*,²³⁷ *O Topraklar Bizimdi*²³⁸ isimli romanlar Türkiye'de ilgiyle karşılanmaktadır.

Dönemi için fazlasıyla cesaretli davranan Kazan Tatarlarından M. Ayas İshaki gibi yazarların romanları da Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. İshaki'nin Üyge Taba (Eve Doğru) adlı romanında başkarakter Miralay Demir Ali, planlarını şöyle anlatır: "...Altınordu'nun temelini kurar, İdil ve Ural nehirlerinden aşağı inen Rus akınına karşı nehir ağızlarına kâfi miktarda muhafız kuvvetleri kor, bütün İdil boyuna ve Hazer denizine hâkim olurdum..."²³⁹ Ancak Üyge Taba'nın Berlin'de yazılması ve Türkiye'de basılmasının yazarına açık sözlü konuşma fırsatı sunduğu kanaatindeyiz.

²³¹ Elçin, *Ölüm Hükmü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1996.

²³² Yusuf Samedoğlu, *Kıyamet Günü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1995.

²³³ Abdullah Kadiri, *Ötgen Künler*, Art Yayınları, İstanbul, 1993.

²³⁴ Adil Yakubov, *Uluğbey'in Hazinesi*, Selenge Yayınları, İstanbul, 2008.

²³⁵ Cengiz Dağcı, *Onlar da İnsandı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1997.

²³⁶ Cengiz Dağcı, *Yurdunu Kaybeden Adam*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1996.

²³⁷ Cengiz Dağcı, *Korkunç Yıllar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1995.

²³⁸ Cengiz Dağcı, *O Topraklar Bizimdi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1994.

²³⁹ M. Ayas İshaki, *Üyge Taba (Eve Doğru)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1998, s. 53.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MEVLÜT SÜLEYMANLI'NIN ROMANLARINDA KOLONYALİZM VE POSTKOLONYALİZM

Türkiye’de zaman, mekân, kişi, olay...²⁴⁰ bakımından yapılan roman değerlendirmeleri yoğunluktadır. Mevlüt Süleymanlı’nın romanlarıysa kolonyal – postkolonyal açıdan değerlendirileceğinden ilk katmanda kolonyal – postkolonyal teorinin bilgilerine ihtiyaç vardır. Katman derinleştikçe teori, Sovyet Rusya özeline indirilmektedir. Bu bölümde özellikle Türk soylu halkların kullandığı sembolizme odaklanılarak Süleymanlı’nın tarihsel olarak birbirinin devamı olan *Göç*, *Ceviz Kurdu* ve *Ses* adlı romanları değerlendirilecektir.

4.1. MEVLÜT SÜLEYMANLI'NIN HAYATI VE EDEBİ ŞAHSİYETİ

Her yazar toplumun bir üyesidir ve sosyal bir varlık olarak incelenebilir: “...Gerçi yazarın biyografisi ana kaynağımızdır; ama böyle bir inceleme yazarın geldiği ve içinde yaşadığı bütün ortama doğru kolayca genişletilebilir...”²⁴¹

“Həm jurnəlist [gazeteci] həm də yazıçı kimi ‘Azərbaycan Sovet ədəbiyyatı’ deyilən çərçivəyə yerləşməyən və heç kimin ‘ayaqladığı’ yolla getməyən ... Mövlud ona görə sevildi, tanındı ki, çox yazarlar kimi zamanın, partiyanın diktəsi ilə yox [değil] qəlbinin səsinə, babalarımızın sözünü dedi...”²⁴²

Miraslan Bəkirli’nin, Sovyet edebiyatı çerçevesinin dışında kalan, parti buyruğuyla değil kalbinin sesiyle yazan, ataların sözünü dile getiren gazeteci ve yazar olarak betimlediği Mevlüt Süleymanlı,²⁴³ 18 Mart 1943’te, eski adı Cücekend,²⁴⁴ yeni adı Kızıl Şafak olan köyde doğar. Kızıl Şafak, şu an Ermenistan sınırları içinde bulunmaktadır.

²⁴⁰ Mehmet Tekin, *Roman Sanatı 1 (Romanın Unsurları)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2008.

Şerif Aktaş, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Akçağ Yay., Ankara, 2000.

²⁴¹ René Wellek – Austin Warren, *Edebiyat Teorisi*, (Çev. Ömer Faruk Huyugüzel), Akademi Kitabevi, İzmir, 2001, s. 76.

²⁴² Yazıcı Dergisi, Mövlud Süleymanlı (özel sayı), Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı, 2003 – Mart, s. 12.

²⁴³ Mevlüt Süleymanlı’nın hayatı hakkındaki bilgiler, Türkiye’deki “Mevlüt Süleymanlı, Göç, aktr. Seyfettin Altaylı, Ötüken Neşriyat, 1997.” baskısının Seyfettin Altaylı tarafından kaleme alınan ön sözündeki bilgilerden yararlanılarak oluşturulmuş, kaynakça kısmında verilen ‘belgeler’ ve Yazıcı dergisiyle desteklenmiştir.

²⁴⁴ Yazıcı Dergisi, s. 12.

Mevlüt Süleymanlı'nın soyuna “Qarakelleler” (Karakelleler) ismi verilmiştir.²⁴⁵

Süleymanlı'nın babası Süleyman, İkinci Dünya Savaşına katılır ve cephede yaralanarak hayatını kaybeder. Yazar, babasını hiç görmemiştir.²⁴⁶

Kızılşafak'ta öğrenim hayatına başlayan, Cücekend'e yakın olan İlmezli (Yılmazlı) köyünde okula devam eden Süleymanlı, ilk ve orta öğreniminin ardından 1967'de mezun olacağı Azerbaycan Devlet Üniversitesi'nin Filoloji bölümüne 1962'de başlar.

Öğreniminin ardından Azerbaycan Devlet Televizyon ve Radyo Teşkilâtında dram redaksiyon şubesinde göreve başlar.

Senaryo eğitimi alan yazar, “Beyin Oğurlanması” senaryosunu yazar ve bu senaryo sayesinde geniş çevrelerce tanınır.²⁴⁷ 1974 - 76 yıllarında Azerbaycan sinemasında senaristlik vazifesinde bulunur.²⁴⁸

“Ulduz” (Yıldız) ve “Azerbaycan” dergilerinde çalışır. Qulu Ağses yazarın 2003'teki görevini şöyle anlatır: “Mövlud müəllim Dövlət Teleradio Şirkətinin sədr [başkan] müavini postunda otursa da, bağbana oxşayır...”²⁴⁹

Azerbaycan Devlet Televizyonu ve Radyo Teşkilatında başkan yardımcısı olarak görevine devam etmiş olan Süleymanlı, yirmi yıl boyunca çalışmış ve emekli olmuştur.²⁵⁰

Halkın duyuş ve söyleyişini tüm hayatına ve eserlerine yansıttığı için Qulu Ağses'in “bağban”a benzettiği Mevlüt Süleymanlı'nın ailesi de edebiyata epeyce düşkündür: Dedesi şiir söylemiş, babası yazarın mukaddes emanetler olarak telakki ettiği koşmalara imza atmıştır. Annesi Bağdagül de şiir yazmıştır.

Mevlüt Süleymanlı'nın Elay ve Elbey (Süleymanlı Karakelle) adında iki oğlu vardır.²⁵¹ Ayrıca yazarın Xətire isimli bir kızı da vardır.²⁵² Süleymanlı'nın kızıyla

²⁴⁵ Tutku Aygen, Mevlüt Süleymanlı'nın Ceviz Kurdu Romanı Üzerine Bir İnceleme, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2014, s. 18.

²⁴⁶ Belge No: 5, Xatirə Başirli, “Şair Mövludu Nasir Süleymanlıya Qovuşduran Poeziya”, s. 12.

²⁴⁷ Tutku Aygen, agt, s. 22.

²⁴⁸ Mevlüt Süleymanlı'nın günümüze kadar film olarak çekilen senaryoları şöyledir: “Çetirimiz Buludlardır” (1976), “Gökden Düşmüş Piano” (1982), “Dad” (1984), “Beyin Oğurlanması” (1986), “Hücum” (1989), “Ağstafa Şərabçıları” (1992), “Fəhlərin Divanı” (1997), yedi seri film olarak çekilen “Deportasiya” (2001) ve “Bəylik Dərsi” (2007). (Tutku Aygen, agt, s. 25.)

²⁴⁹ Yazıcı Dergisi, s. 19.

²⁵⁰ Tutku Aygen, agt, s. 22.

²⁵¹ Yazıcı Dergisi, s. 15.

²⁵² Tutku Aygen, agt, s. 19.

aynı adı taşıyan eşi Xətirə Bəşirli de Bakü'de Nizami Xudiyev kütüphanesinde yöneticilik yapmaktadır.

Elbey, Süleymanlı'nın romanlarından esinlenerek resimler yapmaktadır. Hayvanların sağımı gibi gündelik işlerden, göç, "Hocalı" gibi önemli olaylara kadar konuların ele alındığı resimler, romanların Azerbaycan baskısında yer alır.²⁵³

Mevlüt Süleymanlı'nın babasının kaybından sonra hayatına damga vuracak bir diğer kaybı, köyü Cücekend'dir. Yazar bu kıymetli iki varlığın hasretiyle edebiyata yönelmiştir: *"Atasını [babasını] itirmək, vətəndə qürbətdə olduğu kimi darıxaraq [özleyerek] yaşamaq, 'kiçik vətəninin' – Cücə kəndinin erməni qonşuları ilə haqq hesabları, gördüyü ədalətsizlik, sovet rejiminin bilərəkdən yerli türkləri sıxışdırması siyasəti və bunların ağırları ona ayrı şeylər diqtə edir: yaşlılarından fərqli olaraq tənhalığa çəkilməsi, kitablara qapanması da buna görə idi."*²⁵⁴

Edebiyat hayatına halk şiiri üslubunda, hece vezniyle²⁵⁵ şiirler kaleme alarak başlayan Süleymanlı'nın, matbaa yüzü gören ilk şiiri "Ellerim"dir. Azerbaycan *Gençleri* gazetesinde 1964 yılında yayımlanmıştır.²⁵⁶

Kitap halinde basılan ilk eseri ise, bir şiir kitabı olan *Bir Ünvan'dır*. 1969 yılında Gençlik Neşriyat tarafından basılmıştır.²⁵⁷

2002 yılında *"525 - ci qəzet"* yazarın şiirlerinden 60 - 70 - 80 ve 90'lı yıllara ait bir silsile oluşturarak yayımlamıştır.²⁵⁸ Bu tür bir yaklaşım edibin şiir sahasındaki gelişme çizgisini göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Xatirə Bəşirli, şair Mevlüt Süleymanlı'nın şiirlerini üç döneme ayırır: İlk dönem, yetkinleşme öncesi, deneme amaçlı yazılmış olan lirik parçalardır. İkinci dönem halk edebiyatından ve dünyada tanınmış Freud, Márquez, Joyce, Sartre, Brecht, Aziz Nesin, Nazım Hikmet gibi şahsiyetlerden etkilenmedir. Üçüncü dönemdeyse "kâmillik makamına" ererek insanın maneviyatına yönelen şiirler yer alır.²⁵⁹

Mevlüt Süleymanlı, *"Gecə Qapı Kimi, Aç..."*²⁶⁰ isimli şiir kitabını da 2011 yılında neşretmiştir.

²⁵³ Mövlud Süleymanlı, *Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs*, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı, 2004.

²⁵⁴ Belge No: 5, Xatirə Bəşirli, "Şair Mövludu Nasir Süleymanlıya Qovuşduran Poeziya", s. 2.

²⁵⁵ Belge No: 5, Xatirə Bəşirli, "Şair Mövludu Nasir Süleymanlıya Qovuşduran Poeziya", s. 2.

²⁵⁶ Belge No: 5, Xatirə Bəşirli, "Şair Mövludu Nasir Süleymanlıya Qovuşduran Poeziya", s. 3.

²⁵⁷ Belge No: 5, Xatirə Bəşirli, "Şair Mövludu Nasir Süleymanlıya Qovuşduran Poeziya", s. 3.

²⁵⁸ Belge No: 5, Xatirə Bəşirli, "Şair Mövludu Nasir Süleymanlıya Qovuşduran Poeziya", s. 6.

²⁵⁹ Belge No: 5, Xatirə Bəşirli, "Şair Mövludu Nasir Süleymanlıya Qovuşduran Poeziya", s. 12 – 13.

²⁶⁰ Mövlud Süleymanlı, *Gecə Qapı Kimi, Aç...*, Xəzər Universitəsi Nəşriyyatı, Bakı, 2011.

Süleymanlı 70'li yıllardan itibaren nesre yönelir: “Seçilmiş Əsərləri”²⁶¹ adlı eserinde basılı yedi adet povesti ²⁶² ve on dörd hikâyesi²⁶³ bulunmaktadır. Son povesti “Teymurlar” ise “And Olsun Əsrə”²⁶⁴ adlı kitabındadır.

Tezimizin ana metinlerini oluşturan, 1980'li yıllara ait üç roman, *Göç* (1980), *Ceviz Kurdu* (1981-82), *Ses* (1984) adlarını taşımaktadır ve bir kitapta toplanmıştır.²⁶⁵

Süleymanlı halk dilinde unutulmaya yüz tutmuş kelimelerden oluşan sözlük tarzında “Söz İçində Söz”²⁶⁶ adlı bir eser kaleme almıştır.

Mevlüt Süleymanlı bir halk edebiyatçısı gibi çalışarak halk edebiyatı ve folklora ait zengin unsurları romanlarında kullanır. Ancak “*Mən Azərbaycan dilini yaxşı bilmirəm.*”²⁶⁷ diyerek mütevazılığa bulunmaya da devam eder. Romanlarında insanın maneviyatını ön planda tutar. Bu tavrını “birey”in göz ardı edildiği komünist Sovyet Rusya’ya rağmen sürdürmüştür. İnsanın duygularını ve iç dünyasını ısrarla anlatması kendi sahasında değerinin bilinmesine ve takdir edilmesine vesile olmuştur: “...*Azərbaycan ədəbiyyatındakı yerini, sənətkar kimi özəlliklərini, dilin dərin qatlarınacan bilməsini qeyd edənler olub. Onun əsərlərinin Sovet imperialist rejiminin tuğyan etdiyi [coştuğu] çağlarda, dünya ilə əlaqənin qadağan [yasak] olduğu, insana ayrıca fərd kimi yox [değil], yalnız kollektivin bir üzvi kimi dəyər verildiyi zamanlarda insanın iç dünyasının açılmasında çox cəsarətlə yazıya gətirdiyi xarakterlər, hisslər, emosiyalar [heyecanlar], duyğular ədəbi ictimaiyyət [kamuoyu] tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir.*”²⁶⁸

²⁶¹ Mövlud Süleymanlı, Seçilmiş Əsərləri, “Şərq-Qərb”, Bakı, 2006.

²⁶² “Şanapipik” (1975), “Duzsuzluq” (1977), “Yel Əhmədin bəyliyi” (1977), “Şeytan” (1978), “Dəyirman” (1978), “Ot” (1984), “Ömürden qıraqda” (2005).

Türkiye’de kullanılmayan “povest” sözcüğü en kısa tanımıyla “uzun hikâye” anlamına gelmektedir. Ancak Azərbaycan’daki araştırmacılar romanın tanımı konusunda ortak bir kanaat taşımamaktadır. Bir araştırmacının roman olarak gösterdiği eseri bir diğer araştırmacı povest veya hikâye olarak adlandırmaktadır. [İrfan Murat Yıldırım, “Kaynaklar ve Teşekkül Bakımından (1921 Yılına Kadar) Azərbaycan Romanı”, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 24, Erzurum, 2004, s. 134.] Biz ise Süleymanlı’nın povest ve hikâyelerinin adlandırmasını Azərbaycan’daki baskıya uygun olarak gerçekleştirmiş bulunmaktayız.

²⁶³ “Yamacda bir kənd” (1970), “Armud ağacının nağılı” (1974), “Füşkürək” (1975), “Dünyanın işığı” (1975), “Sapand” (1976), “Qar” (1976), “Yanğın” (1975), “Qaraca kişinin yaylaqları” (1977), “Aydın aydınlığında” (1977), “Çoban İbrahim və velosiped” (1977), “Sığırcı Gülünün ala iti” (1974), “İt dərəsi” (1988), “Ağacan” (1988), “Quru kəllə” (1989).

²⁶⁴ Mövlud Süleymanlı, And Olsun Əsrə, Elm və Tehsil, Bakı, 2012.

²⁶⁵ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs...

²⁶⁶ Mövlud Süleymanlı, Söz İçində Söz, Ağrıdağ Nəşriyyatı, Bakı, 2006.

²⁶⁷ Yazıçı Dergisi, s. 6.

²⁶⁸ Belge No: 4, Xatirə Bəşirli, “Sabahlara Söz”, s. 2.

Süleymanlı, Türk tarihi ve sosyolojisine çok önem vermiştir. Bunları eserlerinde anlatmasını sağlayan ve kültür taşıyıcısı olan dil konusunda epeyce özenlidir: Yabancı kaynaklı olduğu için ‘ve’²⁶⁹ ve ‘ki’ bağlaçlarını kullanmaktan kaçınır. ‘Gül’ sözcüğünün yerine ‘çiçek’ demeyi tercih eder.²⁷⁰

Tahir Talıblı, Süleymanlı’nın kaç yaşında olduğunu hiçbir zaman fark edemediğini söyler.²⁷¹ Çünkü onun kalemi Hunlar, Orhun Abideleri, Oğuznameler ve destanlardan süzülüp gelen bir tarihi yazmaktadır. Anar da, Süleymanlı’nın genç yaşındaki olgunlaşmış eserlerini “erkən kişiləşmiş [adamlaşmış, böyümüş] yazıçı sözüdür”²⁷² şeklinde değerlendirir.

Ancak bu köklü tarihi dile getiren eserleri kaleme almak, Sovyet Rusya’nın dağıldığı 1991 tarihi öncesinde çok da kolay olmamıştır. Eserlerinin Sovyet karşıtı olduğu gerekçesiyle yazar hakkında soruşturma başlatılmıştır. 1979 gibi basın yayımın önceki dönemlere göre rahatladığını düşündüğümüz böyle geç bir dönemdeki soruşturmayı Əhməd Oğuz şöyle değerlendirir: “37-ci ildən sonra, daha doğrusu Stalin dönməmindən sonra Azərbaycan ədəbiyyatında yəqin ki, belə bir hadisə olmayıb.”²⁷³

Kamil Vəli Nərimanoğlu’nun değerlendirmesine göre Sovyet sisteminin en çok korktuğu şey belirsizlik, alışılmayan gerçekliktir. Süleymanlı köyden gelmiş, şehre ve muhite uymamış hem bilinen hem de bilinmeyen bir dilde yazmaktadır: “KQB²⁷⁴ (və ədəbiyyatlaşmış KQB) bu məchulluğu qəbul edə bilməzdi.”²⁷⁵

Ancak Azərbaycan’ın değerli edebiyatçılarından başlayarak Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev’e kadar birçok önemli şahsiyet, Süleymanlı’nın destekçisi olmuştur: “Rəsul Rza, İlyas Əfəndiyev, İmran Qasımov, Ənver Məmmədخانlı, İsmayıl Şıxlı, Anar, Elçin, Əkrəm Əylisli kimi yazıçılar isə o vaxt gənc M. Süleymanlını müdafiə edib dayaq durdular... Bir sıra həqiqətlərin çılpaqlığı ilə göstərilməsi, sətraltı mənalar, gizlin işarələr kommunist havadarlara xoş gələ bilməzdi... İş o yerə gəlib

²⁶⁹ Öncesinde “vü” şeklinde olan, Türkçede “ve” biçiminde kullanılmaya başlanan bu bağlaç, Farsça kökenlidir. (Ferit Devellioğlu, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi, Ankara, 2005, s. 1152.)

Anadolu sahası Türk edebiyatında Yusuf Atılgan da ‘ve’ bağlacını kullanmamakta ve bunu dile getirmektedir. (Engin Topuz, Edebiyatın Haziran Mezarlığı, Altınordu Yayınları, Ankara, 2019, s. 92.)

²⁷⁰ Yazıcı Dergisi, s. 19.

²⁷¹ Yazıcı Dergisi, 17.

²⁷² Yazıcı Dergisi, s. 2.

²⁷³ Yazıcı Dergisi, s. 6.

²⁷⁴ KGB: Rus gizli haber alma teşkilatı.

²⁷⁵ Yazıcı Dergisi, s. 4.

*çatdı ki, məsələyə Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Kommutəsinin I katibi Heydər Əliyev qarışası oldu...*²⁷⁶ Sonrasında olaylar durulmuş ve yazar rahat bir nefes almıştır.²⁷⁷ Durumu daha fazla dillendirmeyip zamanın akışına bırakmıştır.

Eleştirmen Kamil Veli Nerimanoğlu, Mevlüt Süleymanlı'nın eserlerinin “rejimin yüzüne çarpılmış ters sille (tokat) gibi edebiyat dünyasında ses getirdiğini”²⁷⁸ söyler.

Süleymanlı'nın eserleri yalnızca Azerbaycan Türkçesinde kalmaz. Göç, Seyfettin Altaylı tarafından Türkiye Türkçesine aktarılır. Rus Devlet Üniversitesi Türk Dili Bölümünden mezun olan Tamara Gyorgivna tarafından da Rusça'ya çevrilmiştir.²⁷⁹ Ressam Çingiz Əziz, Şeytan adlı povesti Rusçaya çevirdiğini kaydeder.²⁸⁰ Ancak Süleymanlı, eserlerinin sahasının genişlemesiyle ilgili sevinçli değil hüznölüdür: “*Mən yazdıqlarımı oğul kimi evləndirmişəm, qız kimi köçürmüşəm. İndən beləsi mənlik deyil.*”²⁸¹

Mevlüt Süleymanlı birçok ödüle sahiptir. Yazar, 1974'te Azerbaycan Yazarlar Birliği'nin “Qızıl Qalem” ödülü, 1983 yılında Moskova'da Rusça neşredilen ilk eseri “Çoban İbrahim ve Velosiped” (Çoban İbrahim ve Bisiklet) adlı eseriyle Maksim Gorki adına düzenlenen edebiyat ödülü, 1991'de yine Azerbaycan Yazarlar Birliği'nin “köy hayatını anlatan en iyi eser” adına verilen “Qızıl Sünbül” edebiyat ödülü, 1995 yılında estetik olarak çağdaş, aktüel konularda yazılmış sosyal ve siyasi eserler dalında “Araz” yüksek edebiyat ödülü, 2001 yılında ise “Göç” romanı ile yılın en güzel eseri ödülü ve “Anadolu Edebiyatı” kurulunda da takdir ödülüne layık görülmüştür. Ayrıca Süleymanlı, Azerbaycan'da çok az kişiye verilen, Anar ve Elçin'in de sahip olduğu “Halk yazıçısı” unvanına sahiptir.²⁸²

Yazar, son dönemlerini az yazarak geçirdiği ve içine kapandığı için tenkit edilmektedir. Uzun süre roman yayımlamaya ara veren Süleymanlı'nın son romanı, Ses'ten yirmi sekiz yıl sonra okuyucuyla buluşan²⁸³ *Ermeni Adındaki Harfler*'dir.

²⁷⁶ Belge No: 4, Xatirə Başirli, “Sabahlara Söz”, s. 6.

²⁷⁷ Belge No: 6, Xatirə Başirli, “Tərtibçidən”, s. 5.

²⁷⁸ Belge No: 1, Xatirə Başirli, “Əbədiyyətə Deyilən Söz”, s. 6.

²⁷⁹ Tutku Aygen, agt, s. 26.

²⁸⁰ Yazıçı Dergisi, s. 15.

²⁸¹ Yazıçı Dergisi, s. 19.

²⁸² Tutku Aygen, agt, s. 22-23.

²⁸³ “Ermeni Adındaki Harfler” adlı roman hakkındaki bilgiler için bakınız: Ayvaz Morkoç, “Mevlüt Süleymanlı'nın ‘Ermeni Adındaki Harfler’ Romanı ve Tarihi Gerçekler”, Journal of Human Sciences, 13(3), 5290-5303.

*And Olsun Asra*²⁸⁴ adlı kitapta yer alan *Ermeni Adındaki Harfler*, sürekli gündemde olan Ermeni – Türk mücadelesini ele alan bir romandır. Romanın savunduğu düşünce bugün Ermenistan olarak bilinen Batı Azerbaycan'ın, 11. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türk yurdu olduğudur. İyi derecede Ermenice bilen Süleymanlı, hem Ermenice hem Türkçe metinleri titizlikle değerlendirmiş ve romanı olabildiğince objektif bir yaklaşımla kaleme almıştır.

Romanın Türklük bilinciyle yoğrulmuş kişisi Azerbaycan Devlet Üniversitesinde öğrenim gören İmirhanlı, bu uğurda çok çaba sarf eder. KGB tarafından işkence görmesine rağmen bu bilinci ısrarla devam ettirir.

Bir diğer Türk karakter tarih profesörü Balacahunlu ise kendi toplumuna yabancılaşmış bir kişilik çizer.

Romanın Ermeni karakterleri genellikle - günümüzde Ermeni eğitim sisteminde de yer alan – Türk nefreti taşımaktadır. Irkçı sınıf öğretmeni Siranuş Sumikyan, bunu çocuklara da aşılama gayretindedir. Ancak ağır bir hastalığa yakalanınca Türk bir hanım olan Yeke Ayşe'nin tedavi yöntemleriyle iyileşmiş olması, nefretinin ironik tarafını oluşturmaktadır.

Siranuş'un eşi Şaliko da Ermenilerin emellerine ulaşana kadar Türklerle iyi ilişkiler sürdürülmesi riyakârlığını savunmaktadır.

Bunun gibi birçok örnekle Ermenilerin millet ve devlet olma çabalarının işgal yoluyla olduğunu savunan Süleymanlı, kadim Türk tarihini gözler önüne serer.

Azerbaycan'ın ünlü edebiyatçılarından Zelimxan Yakub, Ermeni meselesinin ele alındığı bu tür eserlerin en az elli yıl önce kaleme alınmış olması gerektiğini söyler ve bu gecikmeden hayıflanır.²⁸⁵ Kanaatimizce bu tür gecikmeler kayıtsızlıkla ilgili değil, aksine çok stratejik konular olması sebebiyle yaşanmıştır. “Ast Grupların Kendilerini İfade Edebilmesi”²⁸⁶ kapsamında düşünüldüğünde dünya tarihinde bu şekilde yaşanmış birçok gecikme olduğu söylenebilir.

²⁸⁴ Mövlud Süleymanlı, *And Olsun Əsrə...*

²⁸⁵ Ayvaz Morkoç, “Mevlüt Süleymanlı'nın ‘Ermeni Adındaki Harfler’ Romanı ve Tarihi Gerçekler”, s. 5294.

²⁸⁶ Kolonyal - Postkolonyal teorisinin ünlenmiş sorusudur: “Can Subaltern Speak?” (Ast Gruplar Konuşabilir mi?)

4.2. GÖÇ (KÖÇ)

Mevlüt Süleymanlı'nın ilk romanı olan *Göç*²⁸⁷ (1980) "*İlk Kend [köy] Soveti [sovyet] sedrlerinden olan Hürü nənəmin adına bağışlayıram.*" ithafıyla başladıktan²⁸⁸ sonra şu şekilde ilerlemektedir:

Roman, altı yaşındaki İmir'in bir yıldır garip rüyalar gördüğünün anlatıldığı bir paragrafla başlar. Uykuyla uyanıklık arasında bir nöbet halindeyken İmir, gelecekteki olayları görmektedir. Adeta tüm dünya mavi gözlerinin önüne serilir. Annesi ve babası olmayan çocuk, ağabeyi Bekil ve ninesi Hürü Kadın ile yaşar. İki yüzyıl önce obadan ayrılan Oral Amca'yı beklemektedir.²⁸⁹

İmir, Kanıkoğullarından Saraç ile Karakellelerden Begüm'ün yaklaşarak otlukta kucaklaştıklarını rüyasında görür. Ne ilginçtir ki bir süre sonra rüya gerçekleşir. İzlendiklerini anlayan Saraç, İmir'i kırbaçlar. O sırada İmir, ona atının ipini koparıp kaçacağını önceden haber verir. Bu da gerçekleşir. Saraç, İmir'i döverek kemiğini kırar. Ninesi otlarla iyileştirmeye çalışır. Kardeşinin dövülmesi ve gizli bir aşk beslediği Begüm'ün Saraç ile olan birlikteliği Bekil'i sarsar.

Deli Domrul, Kızbes Teyze'nin eşiğinin ayaklarını baltayla keser. Domrul, yirmi yıl önce Kanıkoğullarından Akça Hatun'u kaçırmıştır. Ancak yedi kardeşi hem Akça Hatun'u geri almış, hem de Deli Domrul'u ormanda bir ağaca bağlayıp vücudunu dağlamıştır. Aklını yitiren Domrul, on yıl Kanıkoğulları için çalışmıştır.²⁹⁰ Ömrünün yirmi yılını akli dengesi bozuk olarak geçirir. Eşiğin ayaklarını kesip

²⁸⁷ Mövlud Süleymanlı, *Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs*, s. 15

²⁸⁸ Azərbaycan Türkçesi Sözlüğünde "Kend Soveti"nin köylerdeki Sovyet hükümeti organı olduğu ve "sedr" in ise başkan manasına geldiği görülmektedir. (Seyfettin Altaylı, *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü I – II*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1994.) Mevlüt Süleymanlı'nın kendi büyüğü olan Hürü, gerçekte Sovyet hükümeti için çalışmış kişilerden biridir.

²⁸⁹ Kanaatimizce İmir şaman olacak bir çocuğun özelliklerini taşımaktadır: "Şamanın rastgele seçilmediğini çağrı başlamadan önce adayın gelecekte haber veren rüyalar görmesinde, çoğu kez toplumdan uzaklaşmasında görebiliriz. Çağrı en iyi Şamanlar için üç yaştan beş yaşa kadar, orta düzeyde olan Şamanlar için beş yaştan dokuz yaşa kadar olan dönemde, zayıf Şamanlar için ise 12-18 yaş arası başlar. Bundan sonra fiziki ve psikolojik değişimler, sarsıntılar başlar." (Fuzuli Bayat, *Türk Şaman Metinleri, Üç Ok Yayınları*, Ankara, 2005, s. 25) İmir'in annesi Senem, İmir'e hamileyken duvarın ardını görür. (Mövlud Süleymanlı, *Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs*, s. 35.) Bu gibi verilerle de İmir'in olağanüstü özellikleri bulunacağı, doğumundan önce desteklenmiş olur.

²⁹⁰ Cengiz Aytmatov'un *Gün Olur Asra Bedel* romanında Juan Juanlar tarafından mankurt haline getirilen Colaman, Juan Juanlar ne derse yerine getirir. Aklını yitiren Domrul da benzer biçimde Kanıkoğulları için çalışır. Domrul'un aklını yitirmesi ile Colaman'ın kimliğini yitirerek tanıyamadığı annesini öldürmesi arasında ciddi benzerlik mevcuttur.

Kızbes Teyze'ye saldıracakken Bekil²⁹¹ tarafından durdurulan Domrul, olaydan sonra Hürü Kadın'ın evine gider, yirmi yılın birikimiyle ağlar.

Üç yüz yıldan beridir Karakellelerle Kanıkoğulları arasında kan davası devam etmektedir. Önceden soyları sayıca az olan Kanık nesli, hükümetle anlaşıp silah desteği sağlayınca hızla çoğalırken Karakelle soyu azalmaya başlamıştır.

Ardından romanda yedi yıl öncesine gidilerek İmir'in babası Göğüş ile annesi Senem anlatılır. Göğüş'ü, Senem ile birlikte yayladan inerken Kanıkoğullarının adamları durdurur. Yanında karısı olduğu için ilişmezler; fakat onu Akçalı'da beklediklerini söyleyip giderler. Ancak Senem hamiledir ve hamile kaldığından beri duvarın ardını görebilmek gibi olağanüstü haller yaşamaktadır. Her şeye rağmen Göğüş, atını Akçalı'ya sürer. Çok geçmeden Senem oracıkta doğum yapar. İki erkek çocuk doğurur.

Çiftin on dört yaşında, Bike adında bir kızı daha vardır. Ne ilginçtir ki doğumun gerçekleştiği sırada bu kızın da erkek olduğu anlaşılır. Bu Bekil'dir. Bekil, düşmandan korunmak için yıllarca kız kıyafetiyle dolaştırılmıştır.

Akçalı'ya giden Göğüş, düşmanlarıyla vuruşur. Çatışma sonunda Kanık neslinden, Beybek ve iki kişi daha ölür. Ertesi sabah Eğrikar'dan çıkan altı tabutun üçü Kanık, üçü de Karakelle neslindendir. Karakellelerden Göğüş, eşi Senem ve ikizlerin birisi vefat etmiştir. Göğüş ve Beybek ölmeden önce bu düşmanlığın bitmesi gerektiğini söylemiştir. Sonunda Karakellelerle Kanıkoğullarının barıştığı ilan edilir. Bu arada Kanık evinden Dursun Ağa karnını yardığı kadınları, yediği haram lokmaları hatırlayıp acı çekerek ölür. Ölse bile hortlayacaktır: Dursun Ağa'ya üç kez ölüm görünür.

Romanda Karakelleler ve Kanık evinin tarihi kısaca verildikten sonra Hürü Kadın'ın evinde bulunan Deli Domrul'a dönülür. Deli Domrul'un ağladıkça hafızası yerine gelmiştir. Üç gün üç gece hiç uyanmadan uyumuş, akli dengesinin yerinde olmadığı süre zarfında, zamanın getirilerinden etkilenmeyen Deli Domrul'un simsiyah olan saçı sakalı bembeyaz olmuştur. Artık zamandan etkilenmekte ve iyileşmeye başladığı günden beri hızla yaşlanmaktadır. Bir akşam üzeri aniden Hürü Kadın'a birazdan öleceğini söyler ve ölür.

²⁹¹ Romanda Bekil'in Deli Domrul gibi çıgrından çıkmış bir gücü durdurabilmesi, İmir'in kemiklerini görür, omzundaki çatlağı tespit eder şekilde sarması Bekil'in de olağanüstü özellikleri olduğunu gösterir. Şamanlık ve rüyada buta (çiçek, bade ya da herhangi bir işaret) sunulmuş olması Bekil'de de muhtemeldir.

Saraç'ın İmir'i dövmesinden sonra daha da kinlenen Bekil, Saraç'ı ıssız bir yerde yakalar. İmir'in öcünü almak için kemiklerini kırar. Ancak kemiklerini sararak tedavi de eder. Saraç, iki ailenin barışından sonra İmir'e böyle bir şey yapmanın hata olduğunu anlar. Bekil'in evine saldırmak için gelen Kanıkoğullarına attan düştüğünü ve Bekil'in ona yardımcı olduğunu söyler. Böylelikle kan davasının yeniden başlamasını engellemiştir. Ancak Kanıkoğulları Saraç'ın yalanına inanmaz. Bekil'in İmir'in kemiklerinin acısını Saraç'tan çıkardığını anlamışlardır. Romanın birinci faslı biter.

İkinci fasılda Karakellelerin geçmişiyle ilgili bilgiler, geri dönüşler ve Hürü Kadın'ın hafızası aracılığıyla okuyucuya tanıtılır. Ancak Karakellelerin Hürü'nün hafızasında bulunanlardan çok daha eski, kadim bir geçmişi vardır.

Bir ilkbahar öncesinde Karayazı ormanından başlayan göç, bilmedikleri bir otlukta son bulur. Aynı dili konuştukları üç atlı ile karşılaşırlar. Atlılar Koçkaroğullarındandır. Onların aksakallı ihtiyarıyla, Karakellelerin aksakallı ihtiyarı birbiriyle çok iyi anlaşmış, adeta kaynaşmışlardır.

Karakellelerin aksakallısı, karşıdaki tepeleri göstererek yüreğinin oralara yerleşmek istediğini söyler. Karakellelerin ihtiyar kadınları yıllardır *“Bir yerdə yurd salaq... Nə ölənimizdən xəbərimiz var, nə qalanımızdan.”*²⁹² diyerek yalvarmaktadır.

Dedenin bahsettiği yerler Kanık soyuna aittir. Ancak Dede tepeliklerin kendilerinin olduğunu, dedesinin kendisine buraların adını söylediğini belirtir. Aksine Kanıkuşağı sonradan gelip onların topraklarını sahiplenmiştir. Artık ne pahasına olursa olsun ölüp bitseler bile oralarda yurt tutmaları gerektiğini dile getirir. Böylelikle Karakelleler, Eğrikar'a yerleşir.

Buraya yerleşir yerleşmez, romanda sıklıkla kullanılan gözlerin eşyanın ardını gösteren büyü gücü ve rüyanın etkisi ortaya çıkar. Karakelle Bekil ile Koçkar kızı Çiçek evlenir. Eğrikar'a yerleşmelerinden kısa bir süre sonra Dede ölür. Defnettikleri mezar artık yerleşik hayatın sembolüdür ve Eğrikar bundan böyle Karakellelerin vatanı haline gelecektir. Ölümün hemen ardından bir erkek çocuk dünyaya gelir ve ölenin ismi böylelikle yaşamaya devam eder.

Karakelleler toprağa tohum ekmeye başlar. Tohumları Koçkarlardan tedarik ederek yedi hisse arazi ekerler. Kısa bir sürede arazi yeşerir. Eğrikar'ı otlak olarak kullanan yerleşik Kanıkevi gelip Karakellelerden bu yerleri terk etmelerini ister. Bu

²⁹² Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 61.

kabul edilmeyince Kanıkoğulları Karakellelerin Ak Deve'sinin ölümüne sebep olur. Böylece yüzyıllarca sürececek olan kan davası başlar: Sürekli misilleme yapılır. Kanıkoğulları düşmanlarının beş ineğinin memesini yırtsa Karakelleler misilleme olarak beş kişinin parmağını keser.

Çiçek ile Bekil'in bir oğlu olur. Alay adı verilir. Doğumda Koçkarların Bilici Ana'sı yardımcı olur ve doğumdan sonra çocuğu alıp ovaya götürür. Bilici Ana, on beş yıl boyunca Alay'a ilaç yapmak, sınıkçılık²⁹³ gibi tedavi yöntemlerini öğretir. Alay iri yarı, gür sesli, tüm kadınların hayranlığını kazanacak bir yiğit olur. Karakellelerin arasına döner. Beyrek'in karısı Elagöz, Alay'ı görür görmez âşık olur. Dedikodu obada yayılır; fakat Alay hiçbir kadına ilgi göstermemektedir.

Alay'ın gelişini kutlamak için şenlik düzenlenir. Ancak şenlik sırasında Kanık evi, Karakellelerin sürüsünü zehirler. Karakelleler oç almak için atlarını Kanık evi'ne sürer. Beyrek ile Kutluk güreşe tutuşur. Beyrek, karısının Alay'la dedikodusunun çıkmasının verdiği hırsıyla Kutluk'u öldürür. Hırsını yenemez. Karısı Elagöz'ün de canına kıyar ve intihar eder.

Alay'ın tüm yakışıklılığına rağmen bir ilişkisinin olmamasına çareyi yine Koçkarların Bilici Ana'sı bulur. Alay'ın, Kanık evi'nden Kutluk kızı Çemen ile rüyada evlenmesini sağlar. Fakat Alay'ın babası Bekil, Çemen'i düşman kızı olduğu gerekçesiyle istemez. Alay, Çemen'i de alarak yurdundan ayrılmak durumunda kalır. Kanıkoğulları ise rüyada kızlarını evlendirmenin şaşkınlığı içerisinde.

Karakelleler yavaş yavaş zengin olmanın peşine düşer. Oğuz'un çok fazla hayvanı vardır. Bunu kıskanan Oral da elli koyunu çalar. Hırsızlığa alışır. Karakellelerin durumu fark edip yüzüne tükürmeleriyle de obayı terk eder ama sürüsü geri döner.

Çiçek ve Bekil yaşlanır. Çiçek, oğlu Alay'ın hasretiyle yanıp kavrulmaktadır. Kadına bir gün malum olur ve Alay çıkar gelir. Karısı Çemen ve üç oğlu da Alay'la birlikte. Oğullarını gören anne baba gönül rahatlığıyla ölür. Yıllar öncesi hareketleri dolayısıyla yadırganan Alay, bu kez yaptığı ilaçlarla kabul görür. Sınıkçılığı ve tüfek yapmayı bilen oğulları da sevilir. Aman, Ardiç gibi çocuklar ailenin tedavi yöntemleriyle iyileşir.

Alay'ın karısı Kutluk kızı Çemen, bir gün akrabalarını görmek ister. Kanık evi'ne ziyarete giderler ancak Kanıkoğulları düşmanca davranmaya devam eder.

²⁹³ Sınıkçılık: is. Kırık çıkıkçının işi, kırık çıkıkçılık.

Alay ve Çemen çiftinin oğullarından Beyrek omzundan vurulur. Geri dönmek zorunda kalırlar. Çemen ile Alay Karakelle yurdunda birbirlerine bakarak ölür.

Karakelle topraklarının Kurtan Ağa'ya satıldığı öğrenilir ve Kurtan göçüyle birlikte gelir. İnce, uzun erkekleri, eli kitaplı çocukları, güzel kadınlarıyla Kurtan'ın göçü Karakellelere ilgi çekici gelir. Bir de top getirilmiştir. Kurt Kurtan toprakların kendisine satıldığını ancak hizmet etmeleri durumunda herkesin altın para kazanabileceğini söyler. Teklif karşısında Karakellelerin bazıları heyecanlanırken kimi ihtiyatlı davranmayı tercih eder. Ancak Aman ile Kurtan'ın kızı Ella yakınlaşır. Bu sırada Beyrek, toprakların satılma gerekçesini öğrenmek üzere hükümete gider.

Beyrek uzun süre dönmez. Durum Kurtan Ağa'ya sorulur. Kurtan gidenlerin elbet döneceklerini söyler. Bu arada Aman ile Ella arasındaki aşk duyulur. Aman'ın babası Ella'ya karşıdır. Lemse Kurtan'ın bu aşka olan bakışı tam olarak anlaşılmaz. O ister akraba olarak ister istila şeklinde olsun Eğrikar'a sahip olmak istemektedir.

Aman ile Ella aşklarından vazgeçmez. Karakelleler alın yazısı olduğunu düşünerek Ella'yı kabul eder. Ancak Kurtan'ın karısı Gabriella da Karakelle Ardıc'a âşık olur. Kurt Kurtan durumu anlar. İyice hiddetlenir ve Aman'ı öldürtür. Ella perişandır. Suçu kimse üstlenmez. Bunun üzerine Karakelleler Kurtan Ağa ve Kanıkoğullarına saldırır. Vuruşmadan sonra sadece birkaç Karakelle sağ kalır.

1903 yılına gelinir. Şehirler büyümüş, demir yolu ağları gelişmeye başlamıştır. İnsanlık gümüş, altın ve petrolün peşindedir. Çarlık Rusyası karışıklık içindedir. Durum Kafkasya'ya da yayılmıştır. Haberi alan Lemse Kurtan, kimseye haber vermeden Eğrikar'ı terk eder.

Alay oğlu İmir, Karakelle katliamını rüyasında görür. Hamile karısını Koçkarlara yollar. Koçkarların İhtiyarı, bebeği keneci²⁹⁴ olarak büyütme ister. Her yeri kene saracağı hissedilmiştir. Göğüş doğar ve İhtiyarın uyguladığı yöntemlerle keneci olur. Çocuğun girdiği yerlerdeki keneler çatlayıp ölür. Göğüş'ün Karakelle soyundan olduğu gizli tutulur. Aksi takdirde Kanıkoğulları nüfusları gittikçe azalmış Karakellelerden olan bu çocuğu da öldürebilir.

²⁹⁴ Kenelerin çoğaldığı zamanlarda bazı çocuklar çeşitli yöntemlerle keneleri insanlardan uzaklaştırmak ya da keneden zarar görmüş insanları kurtarmak için keneci yapılır. Koçkar İhtiyarı, Göğüş'ü keneci yapmak için romanda çeşitli yöntemler kullanır: Kadın kırk gün Göğüş'ü saklar. Gündüzleri yatakları, koyunu kuzuyu, sığırı, atı kurcalayarak kene toplar. Keneleri pişirir ve çıkan yağı Göğüş'ün vücuduna sürer. Kırkinci günde çocuğun bulunduğu yerdeki keneler çatlayıp ölür. Kadın su ısıtır, yıkanır, Göğüş'ün annesini yıkar. Çocuğun kırkını çıkarırlar. (Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 162.)

Karakelleler kenelerini Göğüş ile öldürür. Kanıkoğulları da Göğüş'ü ister. Göğüş Karakelle soyundan olduğunu itiraf eder. Annesi onu öldüreceklerini düşünerek perişan olur.

Göğüş, Senem Hatun ile evlenir. Kadın hamile kalır. Bir gün kuzukulağı aşerer. Çift yaylaya çıkar. Kanıkoğullarından bir grup atlı yollarını keser. İkinci fasıl, birinci fasılda da anlatılan bu karşılaşma ile biter.

Üçüncü fasılda Kanık yurdunun iyice büyüyüp Karakelle yurduna karıştığı anlatılır. Karakelleler ise büyük sorunlarla boğuşmaktadır. Kanıkoğulları son kalan iki torundan biri olan Bekil'i öldürmenin peşindedir. İmir rüyasında ağabeyi Bekil'in öldürüldüğünü görür. Ancak nineleri Hürü, Bekil'i Kanıkoğullarından korumaktadır.

Sürgüne gönderilen Ardıç bulunduğu bölgeden kaçır. Kızıllara katılır. Önce köye haberi gelen Ardıç'ın sonra kendisi de döner. Hükümet yıkılmıştır. Kanıkoğullarının sahip olduğu topraklar ellerinden alınacak ve paylaştırılacaktır. Böylelikle Kanık evi büyük bir darbe almış olur. Burada Rus kolonyal güçlerin toprak mülkiyetini kaldırmasına atıf vardır.

Hırsızlığı nedeniyle Eğrikar'dan ayrılan Oral'ın soyundan olanlar da köye geri döner. Bu dönüşlerle Karakelleler yeniden dirilme şansı bulacaktır. İmir sessizce olan biteni izlemektedir. İmir'le başlayan roman yine İmir'le son bulur: *“Üç yüz ilin [yılın] başından çıkan köç, İmirden de keçib gələcəyə gedirdi.”*²⁹⁵

Bu paragraf, Süleymanlı'nın ikinci ve üçüncü romanının da habercisidir. Çünkü göç, yol almaya devam edecektir. Bahtiyar Vahapzade, Göç'ün adını “Yol” koyar ve şöyle devam eder: *“Çünki bu, bir xalqın doğula-doğula, ölə ölə təkə [yalnızca] torpaq üstündə deyil, həm də tarix boyu keçirdiyi enişli-yokuşlu, davalı-şavalı [münakaşalı] bir yolun təsviridir.”*²⁹⁶

Göç'ün anlatımıyla ilgili olarak Süleymanlı'ya hayranlık duyan Bahtiyar Vahapzade, yazarı çok yüksek bir mevkiye konumlandırır: *“Ədəbiyyatımızda hadisə olan ‘Köç’lə sən bu vaxta qədər [kadar] heç bir yazıçının eləmədiyini [yapmadığını] elədin [yaptın].”*²⁹⁷

Süleymanlı, göçün tarihi seyrini yazarken orijinal fikirleri romanına taşımıştır. Vahapzade bunları şöyle sıralar: Yerleşiklikle birlikte toprağa sınır çekilmeye başlanmış, göçme eyleminin ruhunda barındırdığı birliktelik duygusu azalmış ve

²⁹⁵ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 180.

²⁹⁶ Yazıçı Dergisi, s. 13.

²⁹⁷ Yazıçı Dergisi, s. 2.

hırsızlık artmıştır. Köpek, at gibi göç hayvanlarıyla bir yere bağlı olarak yaşayan hayvanlar arasındaki farklar ortaya çıkmıştır. Dedikodunun artması, tüfek ve paranın toplumda çok önemli hale gelmesi gibi başta önemsizmiş gibi görünüp toplumu içten içe kemiren durumlar oluşmuştur. Vahapzade, Süleymanlı'ya şöyle hitap eder: “*Sən bunları bir romana necə [nasıl] sığışdırma bilmisən [sığışdırabilmişsin]?*”²⁹⁸

Süleymanlı'nın Göç'e yerleştirdiği ilk önemli sosyolojik tespit “para”dır. İlgili paragrafa göre İmir altı yaşındadır. Bu tarihten çok uzun bir süre geçmeden Ardıç'ın sözlerinden artık Kanık evinin koruluğunun olmadığı ve ellerinden alınıp paylaştırılacağı öğrenilir. Demek ki 1917 Ekim Devrimi gerçekleşmiştir. Dolayısıyla para ile ilgili yapılan bu tespitin 1800'lerin sonu, 1900'lerin başı olduğu söylenebilir: “*Kəndin [köyün] pula [paraya] təzə-təzə [yeni yeni] alışan vaxtları idi. Kəndin üstünə pulun havası çökmüşdü... Pul yığan, pul artıran get-gedə öz içinə çəkirdi... qoyunların canlı olduğu yaddan [akıldan] çıxmaqda idi. Dünyanın heç bir var – dövləti [zenginliyi] pulun dadını vermirdi. Molla quranını, mürid meyxanasını [şirini] pulla oxuyurdu...*”²⁹⁹

Bu paragraftan yola çıkılarak Süleymanlı'nın yönetimi desteklediği yorumu yapılabilir. Çünkü halkın refah seviyesi yükselmektedir. Hatta bu, romanın basımı, denetim mekanizmasından geçebilmesi ve yayımını kolaylaştırabilir. Ancak Süleymanlı, burada bencilleşen bir toplum yapısından, insanın doğasına aykırılışmasından bahsetmektedir.³⁰⁰ Zira Süleymanlı, ikinci ve üçüncü romanında yönetim şeklinin toplumda yarattığı tahribatı gözler önüne serecektir.

Süleymanlı, böyle bir toplum yapısı içinde yaşayan Karakelleler adlı soyun özelliklerini şöyle verir: “- *Bunların kökündə haqq vergisi var. Qızlı – oğlanlı hamısına [hepsine] bu yaşında vergi verilir. Babam danışır ki, bunların nəslinnən kiməsə yuxuda [uykuda] buta verilib.*”³⁰¹

Buta rüyada sunulan çiçek, bade ya da herhangi bir işaret olabilir. Özellikle rüya halinin anlatıma girmesiyle roman masalsılaştır, anlatım büyümlü gerçekçi bir hale

²⁹⁸ Yazıcı Dergisi, s. 13.

²⁹⁹ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 20.

³⁰⁰ Süleymanlı'nın iştiaqla bağlı olduğu insanın özü, doğası, büyük babasının doğa tutkunu bir insan olmasıyla örtüşür. Yazara göre edebiyat buradan başlar. Yazar, büyük babasını şöyle anlatır: “O her şeyin eslini ahdaran [arayan] bir insandı. İnsanla tebietin ancağ çiğın çiğine [omuz omuza] yaşayacağına inanırdı. İnsanı ondan ayrı düşünmeği ağına sığışdırabilmezdi. Biz ise tebietden aralı düşmüşük, bunun faciası da özünü yavaş yavaş gösterir. İnsan su, ot, çiçek, ekin, ağaç, dağla yanaşı [beraber] yaşayıb öz kökü üsdünde berk [sağlam] dayanmalıdı. Menim üçün edebiyat buradan başlayır, ders kitablarından, âli [yüksek] mekteblerden yoh [değil]...” (Mevlüt Süleymanlı, Göç, Önsöz.)

³⁰¹ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 29.

bürünür. Bu da denetim mekanizmasının etkisini azaltabilecek, ast grupların kendilerini ifade edebilmesini kolaylaştıracak yollardan biri olarak değerlendirilebilir.

Kullandıkları anlatım yöntemleriyle edebiyat dünyasında Cengiz Aytmatov, Gabriel García Márquez ve Mevlüt Süleymanlı'nın yakın tarzları olduğu kanısı mevcuttur. Xatirə Başirli, bunu şöyle yorumlar: *“Daha çox, yaddaşsızlığa [unutkanlığa] üsyan (bu qatına görə Ç. Aytmatovla bərabərləşdirilən), şüur altına girib zahiri [görüən] olanları darmadağın edib əslə enmək, bununla da milli ləyagəti, qüdrəti, gəhrəmanlığı bayraq etmək (bu yönünə görə isə Q. Markeslə eyniləşdirilən) ‘Köç’ün ana xəttidir.”*³⁰²

Mevlüt Süleymanlı, Karakelle soyadını taşımasa da yazarın romanlarından esinlenerek resimler yapan oğlunun adı Elbey Süleymanlı Karakelle'dir. Bu, eserin otobiyografik tarafını oluşturmaktadır. Romandaki Hürü ve İmir adlı karakterlerle de bu özellik desteklenir: Süleymanlı “Göç”ü, Sovyet hükümeti için çalışmış kişilerden biri olan ninesi Hürü'ye ithaf etmiştir. Hatta Süleymanlı ‘sovet torunu’ olmakla itham edilmiştir. Ancak o, Miraslan Bəkirli'nin de ifadesiyle kalemine, halkına güvendiğinden yolundan şaşmamıştır. Başka bir ifadeyle Sovyet taraftarı olmamıştır. *“O öz qələminə, öz xalqının sözünə inandığından heç vaxt büdrəmədi [tökezlemedi], hətta ona atılan ‘sovet torundan’ da çıka bildi.”*³⁰³

Hürü, yazarın ninesiyse Süleymanlı'nın kendini İmir ile özdeşleştirdiği düşünülebilir. Çünkü Göç'ün adı anılan ilk karakteri olan İmir'in ninesinin ismi de Hürü'dür. Ancak İmir, sarışın ve mavi gözlü olarak tasvir edilmektedir. Bu özellikler, Mevlüt Süleymanlı'nın kendi fiziksel özelliklerinden uzaktır. Ancak vefat etmiş olan ikizine çokça benzemektedir. Zaten romanda İmir de ikiz olarak dünyaya gelmiştir. Ancak annesi Senem ve İmir'in ikizi doğumdan kısa bir süre sonra vefat etmiştir. Bir anlamda yazar, sarışın kardeşini yaşatıp kendini öldürmüştür. Ayrıca İmir'in babasının yüzünü - Süleymanlı'nın da kendi hayatında olduğu gibi - hiç görmemiş olması benzerliklerden bir diğeridir. Süleymanlı, Seyfettin Altaylı'ya şunları anlatır: *“Sarışın tayımı (kardeşini kastediyor) hele de hatırlayıram. Üzünü*

³⁰² Belge No: 2, Xatirə Başirli, “‘Köç’ Romanı Azərbaycan Folklorunun və Etnoqrafiyasının Aynası Kimi”, s. 1. - Márquez ile olan benzerlik, Belge No: 1, Xatirə Başirli, “Əbədiyyətə Deyilən Söz”, s. 3'te ve Belge No: 7, Xatirə Başirli, “Yaddaş Nəsr”, s. 4'te də desteklenir. Özellikle Göç ve Yüzyıllık Yalnızlık'ın (Yüz ilin tənhalığı) ruh akrabalığı olduğu dile getirilir. Her iki roman da değerlendirildiğinde bir boy üzerinden çok uzun bir tarihin anlatıldığı ve büyülu gerçekçi bir anlatım tarzının sürdürüldüğü görülecektir. (Gabriel García Márquez, Yüzyıllık Yalnızlık, Çev. Seçkin Selvi, Can Yayınları, İstanbul, 2010.)

³⁰³ Yazıcı Dergisi, s. 12.

görmesem de mene çox yaxındı. Ele bilirem içime köçüb... Anam diyirdi ki, senin tayın meléyke (melek) oldu. O vaht uşağdım, ağılıma yatmışdı, indi daha artık (fazla) inanıram ki, sarışın tayım doğrudan da meléyke olub.”³⁰⁴

Süleymanlı'nın hayatındaki bu önemli olay, Göç'ün birçok kırılma noktasının rüyaya bağlanması gibi, bir rüyaya dayandırılır. Yazarın yüzünü hiç görmediği babası Süleyman, İkinci Dünya Savaşında cephedeyken yolladığı mektupta şunları yazar: *“İki daşın arasında yattım, tuş (rüya) gördüm. Baktım ki, Bağdagül uyumuş, yanında da iki kundak var. Biri sarışın ve uzun, diğeri ise kısa ve esmer... Bağdagül sesime uyandı ve esmer olanı kucığına aldı, sarışın kaldı. O, fazla yaşamayacak. Kara (esmer) olana Mevlüd adını koyun. Adını men verdim, ömrünü Tanrı versin...”*³⁰⁵

Ancak rüyaya dayandırılma, okuru Göç'ün gerçekten koparılmış bir roman olduğu kanısına sürüklemeyiz. Yazar, romanını bir Dede Korkut anlatısı gibi oluşturur.³⁰⁶

Süleymanlı'nın amacı bir tarihçi gibi davranmak, tarihi şahsiyetleri ön plana çıkarmak değildir. Olayları, kesitleri, kişileri ön plana çıkarmadan halkın en küçük katmanına kadar sinmiş tarihi anlatır: *“Tarixi hadisə, tarixi şəxsiyyətler onun yaradıcılığında kompozisiya qurmaq, konflikt [fikir ayrılığı, çatışma] yaratmaq və ya bədii [güzel] detal [ayrıntı] xatirinə işlənir. O, tarixi həm də bədiiləşdirməyi məqsəd götürmür. M. Süleymanlı tanıdığı, sevdiyi türk insanını min [bin] illərin [yılların] o üzündən [yüzünden] də irəli [ileri] əcdadlarının əmanəti kimi, yaddaşı [hafızası] kimi milli ruhun, ləyaqətin, əxlaqın, tarix və gələcəyin ... vaxt, zaman qabağına [önünə] bürüyüb təqdim edir.”*³⁰⁷

Süleymanlı'nın romanlarında tarihi verileri bu şekilde değerlendirmesi, Kolonyal - Postkolonyal teoride önemsenen “histories from below”, Türkçeye “aşağının bakış açısından yazılan tarih” olarak çevrilebilecek tarih anlayışıyla örtüşür. 1920'li, 30'lu yıllarda teori dairesinde çalışan kimi tarihçiler, bu tarih anlayışıyla kolonyal ve postkolonyal süreçlerin birey bazında anlaşılabilmesi için tarihin sıradan insanların gündelik hayatlarından söz etmesi gerektiğini

³⁰⁴ Mevlüt Süleymanlı, Göç, Önsöz.

³⁰⁵ Mevlüt Süleymanlı, Göç, Önsöz.

³⁰⁶ Salim Çonoğlu, “Dede Korkut Kitabı Bağlamında Göç Romanı Üzerinde Bir Değerlendirme”, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Kış – 2007, s. 91.

³⁰⁷ Belge No: 3, Xatirə Bəşirli, “M. Süleymanlının Yaradıcılığında Tarixilik”, s. 1.

savundular.³⁰⁸ Dolayısıyla romanlar bu tarihi anlatabilecek önemli kaynaklar arasında bulunmaktadır.

Tarihin anlatılmasını desteklemek için mekân olarak Eğrikar özellikle seçilmiştir. Karakelle neslinin geri gelip Eğrikar'da yerleşmek istemesini Bahtiyar Vahapzade şöyle yorumlar: *“Qarakelle nesli uzun yol gelib, niye mehz [özellekle] Eyriqarda mesken saldı?.. Burda senin bedii [güzel] şekilde dediyin bir metlebi [gayeyi] açmaq, incelemek isteyirem: Azərbaycana Oğuz qebilelerinin axını bir defe deyil, bir neçe defe olmuştur. Eserindeki dedeni Eyrikarda yaşayıb torpağa qarışan ecdadının ruhu çekib getirir, ‘öz yurdlarında yurdçu’ olurlar.”*³⁰⁹

Vahapzade, tarihçilerin Eğrikar'a yerleşmek gibi düşünceleri açık açık dile getiremediğini, Süleymanlı'nın Eğrikar'ı romanına yerleştirmesininse eserinin gücü olduğunu ekler. Burada ast grupların kendilerini dile getirirken çektikleri zorluklar açıkça görülmektedir.

Süleymanlı, Eğrikar'ın gitgide azalan maneviyatını romanda şöyle verir: *“Hamının [hepsinin] yuxusundan [uykusundan] haqqa sarı [doğru] gözəgörünməz, duyulmaz, ağlqəsməz bir yol açılmışdı... Amma bunu anlayanlar get – gedə azalmaqdaydı, azalıb – azalıb bir ovuc adam qalmışdı... Pul [para] havası, geyim havası, qızıl [altın] havası Əyriqar deyilən bu balaca [küçük] kəndi [köyü] döyməkdəydi.”*³¹⁰

Eğrikar'a kolonyal devlet yavaş yavaş sızmaya başlar. Romanda Kanık evi ile Karakelleler arasında üç yüz yıldır süren bir kan davası vardır. Öncesinde Karakelleler güçlü Kanık evi sayıca az iken Kanıkoğulları hükümetle anlaşma yoluna gitmiştir. Kolonyalizmin meşrulaştırılmasında yereldeki düşman grupları desteklemek ya da birbirine kırdırmak kullanılan önemli yöntemlerdendir. Özellikle silah gücü bu aşamada büyük rol oynar: *“Bir vaxtlar Qanıq ağanın nəslində ölən qalandan çox idi, get – gedə kökü kəsilməkdəydi. Sonra hökuməti tanıdılar, bac [haraç] verib, bağır basıb qulluğunda durdular. Hökumət Qanıq nəslini yaraqladı [silahlandırdı]. At oynadıb meydan sürdüler. Qarakelle nəslə azalmağa, soğulmaya başladı.”*³¹¹

Örnekten de anlaşılacağı üzere kırsalda bu tarz anlaşma ve silahlandırma faaliyetleri kolonyal devlet tarafından devam ettirilmektedir. Teoride de sıklıkla dile

³⁰⁸ Ania Loomba, age, s. 228.

³⁰⁹ Yazıçı Dergisi, s. 13.

³¹⁰ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 33.

³¹¹ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 36.

getirilmiş olduğu üzere şehirlerde ise elitlerle anlaşıp onları kolonyal devletin gücüne ikna etme yoluna da gidilmiştir.

Romanda Karakellelerle Kanıkoğulları arasındaki bu anlaşmazlıklar anıldıktan sonra sayıları azalmakta olan Karakellelerin dört erkeğinden bahsedilir. Göğüş Kanık evi ile vuruşmak üzere Akçallı'ya gider, bunu duyan eşi Senem ikiz erkek doğurur ve yıllardır ölüm korkusuyla kız kıyafetleri içinde dolaşan Bike'nin aslında erkek ve adının Bekil olduğu ortaya çıkar. Olaylar bu şekilde ilerlerken Karakellelerin komşularından biri hemen göç fikrini ortaya atar: *“Gərək köçüb gedəydlər. Yermi yoxdu?”*³¹²

Yapılacak olan göç “zorunlu, travmatik” ya da “yaşam tarzı olarak” şekillenebilir.³¹³ “Yaşam tarzı olarak” yapılan göçlerde doğa değişimi, hayvanların ihtiyacı ya da savaş koşulları önemli rol oynar. Bu, gelecek kuşaklara da taşınan bir olgudur: *“Bu nedenle vakit tamam olduğunda, göç vakti geldiğinde, herkes bu duruma kendiliğinden bir tarzda hazırdır ve kaygıyla değil arzuyla beklemektedir. Göçün getirdiği değişim, bir nesne kaybından daha çok umudu ve kurtuluşu temsil eder.”*³¹⁴

Ancak kolonyal devlet – Kazak coğrafyasında yaşanmış yerleşik hayata zorlama örneklerinde de görüldüğü üzere³¹⁵ – kurtuluşu temsil eden bu göçü tasvip etmez. Çünkü o zaman kendisine karşıt olan grupları, kendisine yakın gruplara kırdıramaz.

Romanda Karakellelerin uzun tarihine geri dönüş yapılır ve “göç”ün bu insanlar için nasıl içselleştirilmiş bir noktada bulunduğu anlatılmaya başlanır. Eğrikar'dan yüzlerce yıl önce çıkmış göç, yine Eğrikar'a dönmektedir. Karakellelerin yüz yaşını aşkın Dedesi'nin hafızası adeta yüzlerce yıl önceyi hatırlar, atalarından devraldığı şuuraltı miras ihtiyar yürüdükçe berraklaşır.

Karakellelerin ilk karşılaştıkları grup olan Koçkarlar, Karakellelere “nereli” olduklarını sorar. Dede ise şöyle cevap verilmesini ister:

*“ – Göstər məni, deynən Dədəm ölməyə gedir, yer axtarıyıq [arıyoruz], harda [nerede] ölsə, orahıyıq.”*³¹⁶

³¹² Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 39.

³¹³ Erol Göka, Türklerin Psikolojisi, Timaş Yayınları, İstanbul, 2008, s. 99.

³¹⁴ Erol Göka, age, s. 106.

³¹⁵ Emine Gürsoy Naskali - Liaisan Şahin, age, s. 185.

Kazak bozkırında yerleşik hayata zorlama ve kolektif çiftliklerin kurulması 40 milyon hayvanın 36 milyonunun telef olmasına yol açmıştır. (Emine Gürsoy Naskali - Liaisan Şahin, age, s. 190.)

³¹⁶ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 50.

Koçkarın büyüğü de bu karşılıktan hoşlanır ve yeni karşılaşmış bu iki grup hemen kaynaşır.

*“Dövlətdən dövlət, quruluşdan quruluş görüb neçə şah, neçə sultan yorub, yola salıb, olanların, olacaqların, oturanların, duranların üstüylə neçə yüzilidi [yüzyıllardır] dünyanın beli uzunlu yol gedirdilər... Tanrı sultanlarıydı, dünya ölkələri idi. Daha doğrusu, belə olmalıydı...”*³¹⁷

“Dünyanın beli uzunlu” ifadesinde romanı aktaran Seyfettin Altaylı iki mana bulur:³¹⁸ Birincisi Türkler doğudan batıya göç ederken hep ekvator çizgisini takip etmişlerdir, ikincisiyse bu Türk soyunun ezelden gelip ebede gittiği vurgulanarak muazzam bir zaman derinliği yaratılmıştır.

Göç olgusunun yaşam felsefesi haline geldiği bu topluluklar için “Tanrı sultanlarıydı, dünya ölkələri idi” ifadesi adeta üzerine sınırlar çizilmemiş bir dünya özlemidir çünkü böyle olmasa bile, olması gerektiği fikri vardır.

Erol Göka, göçen grupların çeşitli ihtimaller doğrultusunda karşılaşacak oldukları sonuçları şöyle değerlendirir: Göç edenler karşılaştıkları yeni topluluğa bazı refleksif davranışlar gösterir. Çünkü genellikle zihin, yeni nesnelerin iyi olma ihtimalini kötü olasılıkların gerisinde tutar. Sonuç olarak toplumsal bir gerileme (regresyon, regression) ortaya çıkar. Erişkin insanın sıkıntılı bir durumla karşılaştığında çocuklaşması gibi topluluklarda da kitlesel düzensiz davranışlara rastlanabilir. Göç eden, korku ve endişeyle baş edebilmek için güvendiklerine ve kendine benzeyenlere sıkıca bağlanır.³¹⁹

Göç’te Karakellelerin ilk karşılaştıkları grup aynı dili konuştukları Koçkarlar’dır. İki topluluk kısa sürede kaynaşır. Koçkarlardan kız alır, akraba olurlar. Ancak yine de yerleşik Koçkarlar göçebe Karakellelerden farklıdır. Koçkarlar, dinamik göçebe Karakelleler karşısında yerleşiklikle kadınlı erkekli şişmanlaşmış, sürüleri hantallaşmış bir gruptur.

Bir diğer ihtimalse karşılaşılan yeni topluluğun tutumunun göç edenlerin zihnindeki olumsuz hükümlerle örtüşmesidir. Böyle bir durumda toplumsal gerileme ve kendine benzeyenlere tutunma eğiliminin daha da belirgin hale gelmesi beklenir.³²⁰

³¹⁷ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 51.

³¹⁸ Mevlüt Süleymanlı, Göç, s. 55.

³¹⁹ Erol Göka, age, s. 104.

³²⁰ Erol Göka, age, s. 104.

Karşılaşılan topluluğun tamamen farklı olması durumundaysa göç edenlerdeki yabancılık ve iğretilik duyguları hedefini somuttan soyuta kaydırarak kuşaktan kuşağa aktarılacak kadar güçlenebilir. Bu sefer sorun, toplumsal gerileme ve birbirine tutunma davranışıyla da çözülmez. Bu kişilerin psikolojileri, durumdan kurtulmak için bir hamle daha yapar ve yabancı tavrını karşılaştığı topluluğa püskürtür. Bu davranışıyla kendince çocuklaşmasını meşrulaştırmış olur. Buna benzer bir tutum, göç edilen yerdeki topluluk tarafından göç edenlere karşı da sergilenebilir.³²¹

Göç'te Karakellelerin yaşadığı iki kan davası vardır ve her ikisi de tespitlerdeki gibi gerçekleşir. İlk kan davasında Kanıkoğulları yerleşiktir. Yeni gelen topluluksa Karakellelerdir. Yerleştikleri Eğrikar, Kanıkevi'nin otlığıdır ve kan davası başlar. Eğrikar'ın Kanıkoğullarından da önce kendilerine ait olduğunu belirten Karakellelerin Dede'si bir rüya görür. Bindiği ak devenin ağzı kanamaktadır.³²² Dede kan döküleceğini anlar.³²³

İkinci kan davasındaysa Karakelleler artık yerleşik duruma geçmiştir ve Avrupa içlerinden gelen Kurtan Ağa'nın göçü yeni gelen topluluktur. Beyrek, Kurtan'a satılan toprakları hükümetten geri istemek için gider. Ancak bölgenin romanlarında sıklıkla karşımıza çıktığı gibi dönmez.³²⁴ Kan davası başlar ve kin, Karakelle Aman'ın öldürülmesiyle daha da artar.

Göç'te toplulukların birbirlerine besledikleri bu kötü duygular gelecek kuşaklara da aktarılır. Karakelleler ile Kanıkevi arasında üç yüzyıl sürecektir olan kan davasında yalnızca Karakellelerden Göğüş'ün oğulları Bekil ve İmir ile birkaç kişi sağ kalabilir.

Roman dışına çıkıp Sovyetlere baktığımızda ise göç olgusu zaten kendi içinde birçok zorluğu barındırırken Rusya'nın çeşitli yaptırımlarla coğrafyayı daha da sorunlu hale getirdiği görülmektedir. Halkının büyük bir bölümü hayvancılıkla uğraşan Kazakistan'da insanlar yerleşik hayata geçmeye zorlanmıştır. Buna karşılık yerleşik yaşama geçmiş Kırım Türkleri ile ilgili tam tersi bir strateji izlenmiştir. Ani

³²¹ Erol Göka, age, s. 105.

³²² Mövlud Süleymanlı, *Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs*, s. 59.

³²³ Masallardan alınıp roman dünyasına taşınmış "Ak Deve" bizzat Elçin Efendiyev'in romanının adı olmuştur ve İkinci Dünya Savaşı sırasında ele alan romanda Ak Deve ölümün sembolüdür. (Elçin, *Ak Deve*, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 2015.)

³²⁴ Tezimizde "Kaybolma – Buharlaşıma" başlığı altında ele aldığımız bu durum, Süleymanlı'nın üçüncü romanı olan *Ses*'te Demir'in babası Saray, Haley'in örnek aldığı Sak Mödü gibi kişilerde de görülecektir.

bir karar alınmış ve İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanlarla işbirliği yaptıkları iddiasıyla Kırım'dan çıkarılıp zorunlu bir göçe tabi tutulmuşlardır.³²⁵

Göç'te kavganın en çetini ev bark kurduktan sonra başlamaktadır.³²⁶ Yüzyıllarca birlikte göç eden Karakelleler arasına artık çitler çekilmektedir. Gerçek manada ev, bahçe ve arazileri ayıran çitler, Süleymanlı'ya göre insan ilişkilerine de sınırlar çizmektedir. Birbirlerine yabancılaşan bireylerde dedikodu artmakta, dirlik, düzen, birlikte iş yapabilme kabiliyeti azalmaktadır. Yüzlerce yıl Karakelle soyu düşman karşısında bu özellikleriyle dik durmayı başarmıştır ancak yerleşiklikle birlikte nitelikleri değişmiştir. Romanda bu halleriyle kolonyal devlet karşısında güçsüz kalmaya başlayacaklardır. Çarlık Rusyası'nın planlarını ön görmekte zorlanacaklar, stratejilerini yorumlamakta güçlük çekeceklerdir. Çünkü sorunlarını daha çok göçme eylemiyle çözmüş olan Karakelleler için yerleşiklik tecrübesi henüz yabancıdır. Bu tecrübeyi ise kolonyal devlet karşısında acı çekerek yaşayacaklardır.

Karakellelerin dış ilişkilerinde yaşadığı ilk büyük sorun Kanık evi ile olan kan davasıdır. İçeride ise Beyrek'in karısı Elagöz ile Alay'ın dedikodusunun çıkması ilk çatışmayı doğurur. Elagöz'ün katli, Beyrek'in intiharı, çitlerin çekilmesi çatışmayı daha da alevlendirir. Tüm bu olaylardan sonra Karakellelerin dirliğini sarsacak bir durum daha gerçekleşir. Oral ile Oğuz otlak yüzünden kavga eder ve birbirlerini öldüresiye döverler. Göç halinde olduklarında otlakları rahat rahat paylaşabilen ancak yerleşiklikte birbirine düşen Karakelleler içindeki bu kavga Kanıkoğullarını epey sevindirir.³²⁷

Kanıkoğulları toprağı parçalama, çitlere bölme, ayrı koyun sürüleri besleme konusunda alışkanlık geliştirmiştir. Hile ve aldatmayı öğrenmiş hatta bunları meşrulaştırmış bir topluluktur. Son zamanlardaysa Karakellelere besledikleri kan davası adeta onları birleştirmiştir. Grup nefretten beslenerek yakınlaşmakta ve güç toplamaktadır. Bu özellikleri taşıyan bir topluluk için Karakelleleri yok etmek üzere kolonyal devleti arkalarına almaları beklenmeyecek bir davranış değildir.

Süleymanlı sadakatleriyle ünlenmiş hayvanlar olan köpekler üzerinde özellikle duran bir yazardır. Çitler çekilip bahçeler gözlerden saklandıktan sonra göçten ilk ayrılanlar köpeklerdir.³²⁸ Köpekler ilk önce birbirlerini tanımaz hale gelmiştir.

³²⁵ Kırımlı yazar Cengiz Dağcı'nın "O Topraklar Bizimdi" adlı romanı Kırım'ın geçirdiği bu zorlu süreci anlatmaktadır. (Cengiz Dağcı, O Topraklar Bizimdi, Ötüken Neşriyat, 1994.)

³²⁶ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 85.

³²⁷ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 92.

³²⁸ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 93.

Sonrasında ise sahibinden başka her insanı düşman görür olmuştur. Göç ederken tüm topluluğu koruyan köpekler artık tek bir “efendiye” tabi ve fazlasıyla “bireyci”dir. Yazar böylelikle “efendi”sine tabi bir toplum yapısı geliştirmek isteyen kolonyal devletin amaçlarının etkisini köpeklerden başlatmıştır. Bu durum toplum geneline yayılacak ve insanlardan da köpekler gibi davranması istenecektir. Süleymanlı’nın üçüncü romanında altı katlı binayı bekleyen köpekten defalarca söz edilecek ve yavrularının nasıl yozlaştığı anlatılacaktır.

İlk ayrılanların köpekler olduğu anlatıldıktan hemen sonra Süleymanlı, Alay adlı karakter aracılığıyla kötülüklerin artacağı bilgisini verir. Karakellelerde okuma yazma bilen azdır ancak Alay, okumayı bilen, daima dua eden, ilaçlar hazırlayan bir delikanlıdır. Bu delikanlı bir gün atalarından kalan taşları okumaya başlar. Taşlardan öğrenildiğine göre yüzlerce yıl önce Karakelleler Eğrikar’da yaşamıştır. Sağdan ve soldan düşmanları tarafından sıkıştırılınca kurdukları medeniyeti kendileri yıkıp göçe yönelmişlerdir. Bu taşlar üzerinde şöyle bir kayıt mevcuttur: “*Gün gələcək, qardaş qardaşı tanımayacaq... Pis [kötü] yaxşının [iyinin] yerinde oturacaq...*”³²⁹ Süleymanlı’nın tasvir ettiği bu gelecekte Çarlık Rusya’sı yıkılacak, komünizm ilan edilecek ve kolonyalizm tüm güçleriyle Sovyetlere yerleşecektir.

Tezimizde “Rus Komünizminde Kolonyalizm” başlığı altında Çar II. Aleksandr’ın dışişlerini yürüten Gorçakov’un, Rusya ile diplomatik ilişkilerde bulunan ülkelerin hükümetlerine bir muhtıra verdiği mevcuttur. Muhtırada “Orta Asya’da muayyen bir sosyal teşkilatı olmayan, yarı vahşi, göçebe kabileler”³³⁰ ifadesi kullanılmaktadır. Süleymanlı’nın romanında üzeri yazılı taşları kullanması bu ithamlara bir yanıt niteliğindedir. Karakelle Alay, okuma yazma bilen, medeniyetler kuran ataların torunudur. Alay, taşlar için şunu söyler: “*Bir vaxt çıxıb gedəcəydilər, daşlara yazdılar ki, daşlarda qalsın.*”³³¹

Süleymanlı, Göç’ün ilk yarısında birçok yönüyle okuyucunun hafızasında bir Karakelle soyu oluşturduktan sonra bir yazar olarak çıkarımlarda bulunur: “... *Bilmirdilər ki, başqa dünyanın adamı bu dünyada rahat yaşaya bilməz. Yaşamaq üçün çox şey dəyişməlidir, çox şeylərini itirməlidirlər. Bir göz ki, ancaq qonşusuna baxmağa başlamışdı, uzağı görə bilməyəcəydi...*”³³²

³²⁹ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 94.

³³⁰ Sir Olaf Caroe, Sovyet İmparatorluğu – Sömürülen Topraklar, s. 136.

³³¹ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 100.

³³² Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 101.

Bu noktaya kadar Göç'e dair yaptığımız yorumlarla Süleymanlı'nın şahsi çıkarımları örtüşmektedir. Süleymanlı'ya göre de Karakelleler başka bir kültüre aittir ve yeni yaşamlarına alışmak için Karakelleleri Karakelle yapan birçok özelliği yitirmelidirler. Süleymanlı özellikle “yitirmek” gibi olumsuz anlam taşıyan bir fiil kullanmaktadır. Karakelleler iyi özelliklerini kaybederek yerleşik duruma geçebileceklerdir. Bu durumun yarattığı sıkıntılarla baş edebilmek içinse fazlasıyla içe dönük bir profil çizmeye başlamışlardır. Artık ilgilendikleri komşularıdır. Düşünce dünyaları, bakış açıları bozkırın genişliğine sahip değildir. Bakış açıları dar, menzilleri kısıdır. Bu durum geleceği öngörememelerine sebep olacaktır.

Süleymanlı özellikle “görə bilməyəcəydi” gibi hem “-ecek”le gelecek zaman hem de “-e bilirlik”in olumsuzuyla gücü yetmeme³³³ anlamı içeren bir fiil seçmiştir. Karakelleler Çarlık Rusyası'nın coğrafyaya dair kolonyal emellerini yorumlayamamış ve gereken tepkiyi verememiştir.

Karakelleler arasında kimse, atalarından kalan taşları okuyup anlayabilen Alay'dan feyz alamaz. Yazıyı okumayı öğrenmezler. Dolayısıyla Karakelleler atalarının öğütlerinden mahrum kalacaktır.

Karakelleler arasında dedikodu hızla artar. Gözü komşusunun malında olanlar çoğalır. Oral ve karısı da hayvanı çok olan Oğuz'u kıskanmaktadır. Bir gün kadın kocasına “... *Mən sağıram, onun badyası [kazanı] dolur.*”³³⁴ der. Bu kıyas Oral'ın aklından bir türlü çıkmaz ve Oral, hırsızlık yapmaya başlar.

Bir gece Oğuz'un sürüsünden elli koyun çalar ve otuz damızlık koyun karşılığında değişir. Adamlar hayvanların Karakellelere ait olduğundan şüphelenir. Ancak Oral hemen kendisinin bir Karakelle olmadığını söyler.

Süleymanlı, Oral yoluyla “kimlik” meselesini romanına taşır. Oral hayatını devam ettirebilmek için değil, mal artırabilmek için kendi soyundan vazgeçebilecek bir karakterdir. Hem de bunu ilk aşamada yapar.

Oral hırsızlıktan hoşlanır ve çalmaya uzun süre devam eder. Durum anlaşıncaya tüm Karakelleler Oral'ın yüzüne tükürür ve o da Eğrikar'ı terk etmek zorunda kalır. Ancak sürüsü geri döner. İşte İmir romanının en başında Oral adlı bu kişiyi

³³³ bil- : ‘bilmek, muktedir olmak’: ‘Göster-e+bilir misiniz?’, ‘Yap-a+bilirim.’
(Olumsuz şekli –AmA- ile yapılır.)

(Süer Eker, Çağdaş Türk Dili, Grafiker Yayınları, Ankara, 2003, s. 376.)

Sezai Güneş fiilin olumsuzunu ‘gücü yetmemek’ olarak açıklar. (Sezai Güneş, Türk Dili Bilgisi, Çağlayan Matbaası, İzmir, 2004, s. 223.)

³³⁴ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 104.

beklemektedir; çünkü sürü haramı helaline karışık bir şekilde iki yüzyıl boyunca yaşayacaktır.

Süleymanlı, olumlu özellikleri ön planda olan kahramanlarının bazılarında “ak” sözcüğünü kullanır. Fikri önemsenen kadın “ak pürçekli”dir. Dedeler “ak sakallı”dır. İkinci romanda önemli bir yeri olan ozan “Ak Aşık”tır. Yine Göç’te bir Ak Çoban çıkar ve şöyle der: “... *varağ gedək... Qalıp bir - birimizi yeyəcəyik.*”³³⁵ Karakellelerden biri yine göçerek bu sorunların üstesinden gelebileceklerini düşünmektedir. Ancak Kanıkoğulları hükümeti tanıyıp silahlanmaya başlamıştır.³³⁶

Rusların Ermenileri Azerbaycan Türklerine karşı silahlandırması, yanlışlarına göz yumması kolonyal düşüncenin tezahürüdür. Silah gücü, kolonyalizmi genişleten en önemli etmenlerden biridir. Edward Said, kolonyal çalışmalarında Cuma karakterine yoğunlaşır. Robinson’a baktığımızda ise onun barutu olduğunu görürüz. Hatta Daniel Defoe’nun Robinson Cruose adlı romanından esinlenilerek yazılan Michel Tournier’nin Cuma ya da Pasifik Arafı adlı eserindeki Robinson’un da barutu vardır.³³⁷

Batılılar kendi saldırılarını meşrulaştırmak için işgal etmeye gittikleri bölgelerdeki insanları yamyamlıkla suçlamışlardır. Bu anlatılarla Batılı, öldürmediği takdirde öldürüleceğini dile getirmeye çalışmaktadır. Oysa Ania Loomba, Maorilerin kurban ritüellerinde yedikleri insan etini abartarak kolonyal güçlere karşıt güç olarak kullandığını belirtmektedir.³³⁸ Bu gibi örneklerde Batılıların elindeki silahların yerlilerin ilkel silahlarına göre çok daha öldürücü olduğu açıktır.

Göç’te de tüfeğin ortaya çıkmasıyla Karakelle evinin korkusu büyümüştür. Süleymanlı, tüfeği şöyle anlatır: “...*dünyanın elə bir tapmacası [muamması] idi ki, Qarakəllələr cavabını tapa bilmirdilər [bulamıyorlardı] ...*”³³⁹

Aslında Karakelleler Kanık evine haraç vermektedir. Çünkü Kanık evinin üzerinde hükümetin himayesi vardır. Karakelleler için hükümetin himayesi silah korkusuna denktir. Artık çıkacak yolları, gidecek yerleri kalmamıştır. Bekil, her yere adam salmakta ve silah bulmaya çalışmaktadır.³⁴⁰ Ancak gidenler genellikle eli boş döner.

³³⁵ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 105.

³³⁶ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 108.

³³⁷ Kubilay Aktulum, Parçalılık / Metinlerarasılık, Öteki Yayınevi, Ankara, 2004, s. 322.

³³⁸ Ania Loomba, age, s. 126-127.

³³⁹ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 109.

³⁴⁰ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 110.

Hükümetlerin toplumun refah ve huzuru için kurulması gerekirken Karakelleler için hükümet, korku unsurudur. Çünkü Karakelleler kolonyal güce karşıdır. Ancak Kanık evine haraç vermek durumunda olmaları aslında hükümete haraç verdikleri anlamına gelmektedir. Çünkü artık kolonyal hükümet kendisine yerli işbirlikçiler bulmaya başlamıştır. Bu, topluluklar silah zoruyla sindirildikten sonra geçilen aşamadır. Bu aşamada kolonyal devletler halkın sempatisini kazanmaya çalışır. Çünkü şiddetin uzun süre devam etmesi karşıt bir şiddete sebep olacaktır. Kolonyal devletler bu durumu göz önünde bulundurdıklarından şiddeti uzun süreye yaymamaya çalışır. Halkın sempatisiyle kabul edilecek kolonyal güç kendi meşrulaşmasını kolaylaştırır. Kabul süreci iç bir dinamizmle beslenmiş olur.

Göç romanı özelinde düşündüğümüzde Çarlık Rusya'sı, Kanıkoğullarının sempatisini kazanmıştır; fakat aynı güç Karakelleler için büyük bir tehdittir. Bu noktadan hareketle kolonyal devletlerin emellerine ulaşmak için ayrı topluluklara farklı stratejiler uyguladıkları açıktır.

Kolonyal devletlerin bir diğer önemli özelliği ise amaçlarını gerçekleştirmede ısrarcı ve planlı olmalarıdır. Bunun İngiltere ve Fransa gibi örneklerde üç yüz, dört yüz yıl gibi uzun dönemlere yayıldığı görülmektedir. Rusya'nın 1700'lerin başından itibaren sistemli bir şekilde genişlemeye çalışan bir ülke olduğunu söylemek mümkündür. İşte Süleymanlı'nın ilk romanının yarısında başlayan bu ısrarcı ve planlı olma hali üçüncü romanın sonuna kadar devam ettirilecektir.

Karakellelerin silahsızlığını yıllar sonra yurduna dönen Alay çözer. Alay en küçük oğluna tüfek yapmayı öğretmiştir. Kendi omzunda saz, oğlunun sırtında tüfek Karakellelerin yardımına gelmişlerdir.

Tüfek topluluğun içinde değişik bir ruh haline sebep olur: *“Hamının [hepsinin] gözü tūfəngdəydi, ürəkləri sıxıla-sıxıla tūfəngə baxırdılar. İndicə açılmalıydı [patlamalıydı]. Qanıq evinin başlarına yağdırdıkları güllə [kurşun] səslərini yenidən eşidirdilər.”*³⁴¹

Karakelleler yıllardır düşündükleri muammayı tüfekte çözmüştür. Alay'ın büyük oğlu havaya bir el ateş eder. Silah sesi Kanık evi'ne ulaşır. Kanıkoğulları donup kalır.

Bekil ölürken yurdu Alay'a bırakır. Karakellelerden birbirlerine uzak olanları birleştirmelerini ister. Aksi takdirde Karakelle soyu tamamen dağılacak, yok

³⁴¹ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 111.

olacaktır. Alay'ın karısı Çemen de çare bulmaya çalışır. Kan davası iki yüzyıldır devam etmekte, biteceğe de benzememektedir.

Kanıkoğullarından Kutluk Kızı Çemen, Alay ile evlendiğinden beri kendi yurdundan uzaktır. Ölmeden önce ziyarete gitmek ister. İçinde bir nebze barış umudu vardır. Ancak Kanık evi hiç de barış yanlısı değildir. Çemen umudunu kaybetmiş şekilde Karakellelerin arasına döner.

Eğrikar'ın çehresi yavaş yavaş değişir. Karacalar, Bocallar gibi birçok göç gelip yerleşir. Alay oğlu Bekil bir demirci dükkânı açar ve tüfek yapmaya başlar. Artık neredeyse tüm topluluklar silahlanmıştı. Ancak silah Eğrikar'a güvenliği değil güvensizliği getirmiştir: “...*Tüfənglərin artması güc idi, böyüyüb-böyüyüb xata gəzirdi [bela arıyordu], adam axtarırdı [arıyordu] ...*”³⁴²

Silahlanma kendi içinde bir kısır döngü yaratabilir. Güvenlik tedbirleriyle edinilmiş silah, tehlike anında kullanıldığında ölümcül bir sonuç getirebilir. Bu durum Karakelleler örneğinde olduğu gibi uzun süre devam edecek bir kan davasına dönüşebilir. Dolayısıyla şiddet şiddeti doğurur.

Bir gün Kanıkoğullarından bir elçi gelir. Yanında hükümetin adamları vardır. Yönetimin halkta uyandırdığı duyguyu Süleymanlı şöyle anlatır: “... *Hökumətin adı böyük idi, güllə [kurşun] keçməz idi ...*”³⁴³

Hükümetin adı verilmez. Sadece gelen görevlilerin kıyafet ve silahlarının Karakellelere çok farklı geldiği anlatılır. Konuşmayı Kanıkoğullarının elçisi yapar. Sürüler artık otlaklara çıkarılmayacaktır çünkü hükümet, toprakları Lemse Kurtan'a satmıştır. Elçi, Allah'ın adını vererek Kanıkoğullarının bu olayla herhangi bir ilgisinin olmadığını yemin eder.

Kolonyal devlet yerli işbirlikçisini de yanına alarak tamamen sahaya indiğini göstermektedir. Hükümet görevlerinin hiçbir şey söylemeyişi dikkate değerdir. Yabancı oldukları için Karakellelerin dilini bilmiyor olabilirler ya da topluluklara cümle kurmaya bile tenezzül etmemektedirler. Çünkü kolonyal devletler gittikleri bölgelerdeki insanları daha çok “yamyam, vahşi, yaban, yarı vahşi, hayvan, köle, öteki, ikinci sınıf, insan dışı varlık vb.” olarak değerlendirmektedir. Ancak bu şekilde itham ettikleri topluluklarla olan ilişkilerini de kesmezler.

Alay oğlu Beyrek, can alıcı soruyu sorar: “*Qanıq oğlu, niyə sizin yerlər satılmayıb [satılmamış], bizim yerlər satılıb [satılmış]?*”³⁴⁴

³⁴² Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 122.

³⁴³ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 122.

Silah yapmayı bilen demirci Bekil hemen topluluğu birlikteliğe çağırır: “...
*Yağıdan [düşmandan] da böyük yağı varmış. Yerimizi – yurdumuzu satıblar. Bizim
də bir [sadece] ölməyimiz qalır. Neynəyək, birləşək, kürək – kürəyə [omuz omuza]
verək, yerimizi qoruyaq.*”³⁴⁵

“Düşmandan da böyük düşman varmış.” ifadesinde Karakelleler görünür düşmanlarının ardındaki sinsi ve böyük düşmanlarının farkına varmaya başlar. Ancak kolonyal güç kendinin tam olarak anlaşılması ve kavranmasını istemeyecektir. Dolayısıyla işbirlikçilerini çoğaltır. Yeni işbirlikçi Lemse Kurtan ve onunla birlikte gelen göçtür.

Kendi çıkarını ön plana almaya başlayan Karakelleler birlik, beraberlik çağrısına kayıtsız kalır. Dar bir perspektiften bakarak olacıklardan hızlıca sıyrılma peşindedirler: “*Qurtan ağa hökumət adamıdı, əlli qoyun verərəm, mənə toxunmaz.*”³⁴⁶

Süleymanlı, Karakelleler için birbirlerinin ağızlarına tükürürlermiş gibi aynı fikirde olduklarını söyler. Bir zamanlar sırlı, korku salan bir göl gibi bütün olan Karakelleler iyice sığlaşacaktır. Öyle ki bu sığılıktan geçerken Lemse Kurtan’ın ayağı bile ıslanmayacaktır.

Karakelle büyüklerinin öldüğünü, yol gösterenlerinin olmadığını söyleyerek Beyrek de geri çekilir. Atılımda bulunulmaması gerektiğinin en son tasdikini de Molla Veli yapar: “*Hökumət ... yer üzündə Allahın buyruğuynan yaranıb [meydana gelmiş] ... Allaha asi düşməyək.*”³⁴⁷

Böylelikle işgal, topluluk içinde meşrulaşmış olur. Uzun yıllar Kanıkoğulları ile husumet yaşamış Karakelleler yılmış, çareyi benmerkezci davranmakta bulmuş görünmektedir.

Kurtan Ağa ve göçü gelir gelmez Karakellelerin iki şey fazlasıyla ilgisini çekmiştir: Göçün büyük, zayıf, uzun, ince belli, ceylan zarafetinde koşan köpekleri vardır. Ayrıca Karakellelerin tam olarak ne işe yaradığını anlamadıkları iki top arabası göçe eşlik etmektedir.

Toplar ilk önce Karakellelere doğrultulur. Sonrasında dağa çevrilip ateş edilir. Böylece Karakelleler topun nasıl bir tahribata yol açabileceğini orada anlar. Ancak gelen göçün başı açık, topuğu yalın kızları Karakelle erkeklerini adeta büyülemiştir.

³⁴⁴ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 123.

³⁴⁵ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 123.

³⁴⁶ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 123.

³⁴⁷ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 123.

Topların atılması da toprakların satılması gibi Karakelle erkeklerini fazlasıyla üzmeyecektir. Kızlardan ilk olarak ön plana çıkan Ella olur. Hemen ardından keçi sakallı Kurt Kurtan tanıtılır. Kurtan'ın tercümanı bir daha Karakellelerin sürülerini, satın aldıkları bu topraklarda görmek istemediklerini söyler. Beyrek kendilerine ait mezarlar bulunduğunu öne sürerek çıkmayacaklarını dile getirir. Ancak Kurtan kim yanında çalışırsa onun sürüsüne izin vereceğini belirtir. Koyundan koyun, sığırdan sığır, attan at verecektir. İsteyenler “altın para”³⁴⁸ da alabilecektir. Özellikle Karakelle kadınları hükümetle başa çıkamayacakları, kendi kendilerinin parasız pulsuz hizmetkârı olacaklarına Kurtan'ın hizmetçileri olmanın daha kârlı olacağını savunur. Karakellelerin genç kızları da, yeni gelen göçün büyüleyici kızlarına hasetle bakmaktadır.

Karakelle erkekleri bir süre bu teklife ihtiyatlı yaklaşır; ancak Karakelle sürülerini zorlayacak çok önemli bir olay meydana gelir. Kurtan Ağa hükümetten satın aldığı otlakları çevirince Karakellelere küçük bir saha kalır ve sürü kısa sürede bu kısmı yer bitirir.

Ella ile Aman yaklaşır. Ancak bu yaklaşma hoş görülmez. Çıkan çatışmada Kurtan'ın adamlarından biri ölür. Haber hükümete ulaştırılır. Gelen hükümet görevlileri özellikle silah yapmayı bilen Beyrek'i götürmek ister. Beyrek toprakları hükümetten geri istemek üzere gittiği için mutludur.

Ella ile Aman'ın birbirlerine olan ilgisi bitmez. Bu, kolonyal güç ile yerli halkı yakınlaştıran ilk aşk olur. Teoride de belirtildiği üzere İspanyollar, Portekizliler yerli halkla evlilikler gerçekleştirebilirken İngilizler evliliğe sıcak bakmamıştır. Melezleşmeyi ve yerlilerin gücünü kırmayı sağlayacak bu tarz faaliyetlere Kurtan Ağa'nın nasıl yaklaştığı belirsizdir. Görünürde bu aşkı desteklemektedir. Ella'ya isteseler de Karakellelerin kendileriyle akraba olmak istemeyeceklerini söyler. Ella'nın Maks ile evlenmesi daha uygundur. Karakellelere de kendisinin adamlarının hayvancılık bilmediğini anlatır. Karakelleler Kurtan Ağa'yla çalışırsa Eğrikar'da evler, fabrikalar kurulacak, yollar yapılacaktır. Zaten Kanık evi Kurtan Ağa için çalışmaya başlamıştır. Ancak Beyrek henüz dönmemiştir ve Karakelleler bu durumun müsebbibinin Kurtan Ağa olduğunu düşünmektedir. Kurt Kurtan ise kendisinin hükümet olmadığını ancak Beyrek'in elbet döneceğini telkin etmektedir.

³⁴⁸ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 126.

Beyrek'in gidişinden sonra kafası iyice karışan ve aksakal olarak görülen Karakelle Uğur, Ella ile Aman aşkının alın yazısı olduğuna kanaat getirerek Kurtan Ağa ile yakınlaşmaya sıcak bakar: *"Hökumət adamıdı, hökumət tanıyır onu, biz də tanımalıyıq. Əgər bu qohumluqda [akrabalıqta] oğlum qurban gedəcəksə, qoy getsin. Dirəyə bağlanıb ölməkdənsə, belə ölsün..."*³⁴⁹

Bu kabullenistən sonra Süleymanlı yeni gelen göçün kadınlarını şöyle anlatır: *"...Avropadan uzun-uzun yollar keçib qazanc, var ardınca kişilərinin [erkeklerinin, eşlərinin] dalınca [ardına] düşüb gəlmiş arvadlar, qızlar... öz dillərində nəşə deyirdilər."*³⁵⁰

Bu paragrafla birlikte Kurtan Ağa'nın Avrupa'dan servetine servet katmak için gelen bir kolonyalist olduğu anlaşılmış olur. 1903 tarihine gelindiğinde Kurtan Ağa Rusya'nın içinde ayaklanmalar çıkması dolayısıyla Eğrikar'ı terk edecektir. Demek ki Kurtan, komünizm öncesi Çarlık Rusyası'nın Avrupalı işbirlikçisidir. Romanın sonuna kadar yönetim için "hükümet" sözcüğü kullanılacak, ancak romanın sonunda bu hükümetin Çarlık Rusyası olduğu anlaşılabacaktır.

Kurtan Ağa, Karakelleleri yemeğe davet eder. Ancak Karakelleler için ekmek kesip birlikte yemek akrabalıktan daha ötedir. Kabul etmezler. Çünkü Beyrek hala dönmemiştir: *"Sürgünə oxşayır [benziyor]... Öyrənmək lazımdı. Qurtanın nə 'hə'sinə inan, nə 'yox'una."*³⁵¹

Bu, Karakelleleri ne yapacaklarına karar veremez halde bırakan bir durumdur. Kurtan Ağa ve ardındaki kolonyalizm sinsi, güçlü ve getirdiği birçok yenilikle süslüdür. Kolonyal güçlerin kullandıkları önemli stratejilerden olan "sürgün" tezimizde ele aldığımız "kaybolma – buharlaşma"yı yaratmaktadır. Avrupa merkezli kolonyalizmde "kaybolma – buharlaşma" ön planda değildir. Çünkü Avrupa coğrafyası Rusya'ya göre çok daha dışa açık yönetimlere sahiptir. Yayıncılık faaliyetlerinin gelişkin olmasının da bunda katkısı büyüktür. Ancak Rusya çok uzun bir süre gözlerden uzak kalmış bir coğrafyadır.

Tezimizde George Orwell'dan esinlenerek oluşturduğumuz "kaybolma – buharlaşma" Cengiz Aytmatov'un bizzat yıllarca içinde bulunduğu ruh halidir. "Kaybolma – buharlaşma" geride kalanları hem arafta hem de umut içinde bırakır. Yönetim kişiyi katlettiğini açık açık söylese bu durum halk nezdinde kabul

³⁴⁹ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 140.

³⁵⁰ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 140-141.

³⁵¹ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 143.

görmeyecektir. Ama saklanırsa katledilenlerin çocukları ve torunlarının bile bunu öğrenmeye ömrü vefa etmeyebilir. Nitekim Aytmatov babasının katledildiğini ömrünün sonlarında öğrenmiştir.

Karakellelerin dünyasında hükümet ve yönetime dair her şeyde belirsizlik vardır. Onlar için hükümetin görünen yüzü öncesinde Kanikoğulları iken artık Kurtan Ağa'dır. Beyrek'in dönmeyişi ise belirsizliği körüklemektedir.

Kolonyalizmin görünen yüzü olan Kurtan Ağa bambaşka bir yaşam tarzının uzantısıdır. Yaptırdığı taş fabrika, kurdurduğu ferah ışıklı evler, her gün dağıttığı paralar ilgi çekicidir. Temiz giyimli erkekleri, eli kitaplı kadınlarıyla Kurtan'ın göçü yepyenidir ancak kökten sarsıcıdır. Süleymanlı o hayatı şöyle anlatır: *“Elə bir həyat ki, Qurtan ağanın alaçıqlarındakı [çadırlarındakı] qızlar, qadınlar kimi açıq – saçığ idi, getdikə də bu həyatın parıltısı o qızlar, qadınlar kimi ürəklərinə düşüb işıq saçırdı...”*³⁵²

Dünyanın hemen hemen bütün bölgelerinde kolonyalizm teknolojik üstünlüğün ve onun getirdiği yaşam tarzının sunulması ile meşrulaştırılmış görünmektedir. Kolonyal güç hem yerlinin varlığını ve özelliklerini reddetmekte hem de kendine benzetmekte ısrarcı davranmaktadır. Bu, topluluklarda red ya da kabul ile karşılanabilir. Bangladeşli yazar Mahasweta Devi “Shishu” (Çocuklar) adlı hikâyesinde yönetimle anlaşılamamış ve açlığa terk edilmiş Agariaları konu alır. Sonrasında hükümet görevli göndermiş olsa da tükenmiş Agarialarda gelen hükümet görevlisinin sağlıklı bedeni nefrete sebep olur. Çünkü Agarialar Hindistan'ın yetişkin yurttaşları olmalarına rağmen açlıktan çocuk gibi görünmektedir. Erkekleri mecalsiz, kadınları kısırdır.³⁵³ Göç'ün Karakelleleri ise büyülenmiş görünmektedir.

Alay oğlu İmir bir gece rüyasında ak devenin ağzından kan damladığını görür ve Beyrek'in sürgün söylentisi obada hızla yayılır. Bu olayların ardının kanla devam edeceği anlaşılır. Bir gün Kurtan Ağa kılıçlı, tüfekli, apoletli hükümet adamlarıyla yemek yerken Karakelle atlıları atlarını Kurtan Ağa'nın çadırlarına sürer. Beyrek'i sorarlar. Kurtan Karakelleleri avutmaya çalışan cümleler kurar. Ancak görevlilerden birinin kolonyal beyni devreye girmiştir. İçindekileri dışa vurur: *“Hamısını [hepsini] sürgün eləmək lazımdı bunların. Qırmaq [öldürmək] lazımdı hamısını, kefirmizi pozdu vəhşilər!”*³⁵⁴ Artık “sürgün”, “kırmak”, “vahşiler” gibi sözcükler de kullanılarak

³⁵² Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 144.

³⁵³ Ania Loomba, age, s. 28-29.

³⁵⁴ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 146.

kolonyal emeller açık açık dile getirilmeye başlanmıştır. Ast grup Karakelleler ölmesi gereken vahşilerdir.

Yemekte Kanık evi ile birlikte daha önce Karakellelere sığınmış çeşitli gruplardan kişiler de bulunmaktadır. Anlasınlar anlamasınlar her söze gülerler. Kolonyal zihniyet teoride sıklıkla adı anılan yerel elitlerle anlaşmaya başlamış, onları sofrasına çağırmıştır.

Ella ile Aman bir gün otlukta birbirlerine samimiyet derecesinde yaklaşmıştır. İki atlı çıkar gelir. Biri Aman'ın lisanıyla şöyle fısıldar: "*Elə [öyle] elə [et] ki, qıza dəyməsin.*"³⁵⁵ Aman'a ateş açarlar ve Aman ölür.

Bu atlılar ya yerlidir ya da Aman'ın dilini bilen yabancılardır. Ancak bir insanın cinayet işlemek gibi olağanüstü bir anda kendi dilinde konuşması çok daha mantıklı görünmektedir. Ayrıca diğer atlının da söyleneni anlaması için Aman'ın dilini biliyor olması gerekir. Dolayısıyla bu katillerin yerli olduğu düşüncesi daha baskındır.

Burada kolonyal gücün görünen yüzü olan Lemse Kurtan'ın riyakârlığı bir kez daha ön plana çıkar. Hem yerli grupları birbirine kırdırmakta hem de cenazeye tercüman yollayıp cinayeti kendilerinden bilmemeleri gerektiğini bildirmektedir. Ayrıca Kurtan'ın adamları, Ella'nın da bu olayda öldüğü haberini yayar. Oysa o anda bir fayton baygın Ella'yı Avrupa'ya götürmek üzere kaçırılmaktadır ve Ella Aman'dan hamiledir: "... *Ellanın özünün də xəbəri yox idi ki, qarnında bir Qarakəllə aparır [götürür]. Vaxt gələcəkdi, Avropanın bir şəhərində Ella indi qarnında gizlətdiyi qara saçlı, yaşıl gözlü bir uşağın əlindən tutub adını – Aaaman, deyə – deyə böyüdəcəkdə, boyunu seəcəkdə. Balaca [küçük] Aaaman da Əyriqarın qayalarından qopmuş daş parçası kimi beləcə qürbət ellərə düşəcəkdə.*"³⁵⁶

Kanaatimizce Ella'nın karnında taşınan, Avrupa'daki olmuş ya da oluşacak diasporayı işaret etmektedir. Günümüzde diasporayı oluşturan gruplarda çok karmaşık ruh hallerine rastlanmaktadır. Teori kısmında da anlatıldığı üzere Martinik'te kendini tam bir Fransız olarak tanımlayan siyahi Frantz Fanon, tam bir Fransız olmadığını Fransa'da yaşarken tanık olduğu ırkçı söylemlerle idrak edebilir. Ya da yeraltı ve yerüstü kaynakları Amerikalılar tarafından sömürülmüş insanların torunları bugün süper güç olarak anılan Amerika'nın vatandaşıdır. Burada efendisine âşık olmaktan başlayıp kendisinden sömürülmüş olanları geri almak istemeye kadar

³⁵⁵ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 148.

³⁵⁶ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 149.

birçok duygu durumuyla karşılaşabilir. Göç'te de Ella ve Aman çiftinin doğacak çocuğu farklı ruh hallerini yaşamaya aday bir bireydir.

Bu olaylardan sonra hükümete Beyrek'i sormaya giden Karakelle atlıları döner ve hükümetin kendilerine omuz silktiğini söyler. İyice hiddetlenen Karakelle erkekleri hücumla geçer ve Kanıkoğullarının, Kurtan Ağa'nın çadırlarına saldırır. Sadece birkaç Karakelle sağ kalana kadar vuruşurlar. Uğur son nefesini verirken geride kalan Karakellere şöyle tembihler: *“Səhv [yanlış] elədik, oğul. Sağ qalanlarınızı yığ, baş endirin, tanıyın!”*³⁵⁷

Artık ast grup olan Karakelleler için direnmek yanlıştır. Karakellelerin yeni doğrusu kolonyal güce baş eğmektir. Ardıç, Kurtan Ağa'ya esir düşer; ancak Kurtan'ın eşi Gabriella göz koyduğu Ardıç'a yardım eder. Durumu anlayınca daha da hiddetlenen Kurtan'ın kolonyal beyni yine devreye girer: *“Bunlar adam deyil.”*³⁵⁸

Azerbaycan Türkçesinde “adam” kelimesinin ilk anlamı “konuşan canlı, insan”dır. Seyfettin Altaylı da Göç'ün Türkiye Türkçesinde sözcüğü “insan” olarak aktarmayı uygun görmüştür.³⁵⁹ Gücünü yaymak için farklı stratejiler kullanmış olan Kurtan, sonunda asıl niyetini açığa vurmuştur. Romanda böylelikle Karakelleler için ilk önce “vahşi” kelimesi kullanılmış ve sonrasında “insan olmadıkları” belirtilmiştir. Artık roman tam anlamıyla kolonyal bir görünüme bürünmüş, ast – üst ilişkisi tüm yönleriyle romanda yer bulmuştur.

Hükümet, tüm arazileri Kurtan Ağa'ya tahsis eder. Artık Kurtan için çalışılacak ve vergiler ona verilecektir. Aksi takdirde Karakelle yurdu topa tutulacaktır.

Romanda 1903 yılına gelinir.³⁶⁰ Süleymanlı, yerin damarının yakalandığını söyler. Bu damardan kasıt altın, gümüş ve petroldür. Kurtan'ın uzak coğrafyalardan gelip sahada niçin yerleştiği iyice anlaşılmaktadır ve ili obayı yutan demir yollarından bahsedilir. Çıkarılan yer altı zenginliklerinin taşınabilmesi için demir yolu hayati bir öneme sahiptir.

Kolonyal – Postkolonyal teoriye göre demir yollarının inşa edilmesi bir medeniyet sembolü olarak sunulmuştur. Zira kullanılan bu yollar kârın hızlıca ana yurda akmasını sağlayacaktır. Demir yolu kolonyal devletin tüm coğrafyaya hükmetmesini kolaylaştıracak önemli bir ağıdır. Ekonomik tarafı kadar sosyolojik

³⁵⁷ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 151.

³⁵⁸ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 153.

³⁵⁹ Mevlüt Süleymanlı, Göç, s. 170.

³⁶⁰ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 155.

yönü de bulunmaktadır. Sürgünler söz konusu olduğunda yine en büyük rol demir yollarına aittir. Devlet kendisine karşı geleni, suçlu olduğunu düşündüğünü trenlerle oldukça zor şartları olan coğrafyalara yollayıp ölüme terk edebilir.

Ölümü getirecek kolonyal devlet uygulamalarından biri de işkencedir. “Kaybolma – Buharlaşıma” başlığı altında ele aldığımız Bin Dokuz Yüz Seksen Dört’te O’Brien’in Winston’a yaptığı işkence sayfalar boyunca tüm ayrıntılarıyla anlatılır. Ancak Rus komünizminde ast grupların kendilerini rahatlıkla ifade edemeyeceği göz önünde bulundurulacak olursa Süleymanlı, romanlarında işkenceyi birkaç kısa cümle ile anlatabilecektir. Göç’te işkence gerçeği şöyle anlatılır: “... *Qarakəllə kökünü əzirdilər. Hökumət qalalarında [kalelerinde, hapsedanələrində] çürüdürdülər. Amma hələ Qarakəllələr vardı, dibi qalmışdı...*”³⁶¹

İnsanları kalelerde, hapsedanelerde çürütmək roman zamanına görə Çarlık Rusyası’nın faaliyyəti olaraq görülməkdədir. Çünkü hənüz komünizm ilan edilməmişdir. Ancak Süleymanlı’nın ikinci romanı Ceviz Qurdu və üçüncü romanı Ses komünist zamanların romanıdır. Bu romanlarda işkence yapıldığına dair ifadələr ya da intiba uyandıracak paragraflar kullanılacaq, fakat metinlərdə oldukça kısa yer alacaqdır.

Aynı bölgənin insanları olmasına rağmen Karakəllələrin yavaş yavaş bitip tükenməsindən Kanıkoğulları adətə zəvk almaktadır. Kolonyal devlet tam anlamıyla yerliləri birbirinə düşürmüşdür. Təhrik etmələrinə rağmen kendilərinə saldırmayan sinmiş Karakəllə erəkələri için Kanıkoğulları şöyle düşünür: “... *Bu öldürməkdən yaxşıdı [iyidir], ölüb ayaq üstə [ayakta ölmək], meyiddən [cesətdən] pisdi [kötüydü]...*”³⁶²

İçə boşaltılmış, sindirilmiş bireylər kolonyal devletin tam anlamıyla istədiyi insanlardır. Kolonyal devlet kişiləri kendi eməlləriylə yönləndirəbiləcəyi, mankurtlaşdırabiləcəyi hələ getirmişdir.

Nəredəyse romanın sonuna kadar hökumətin hansı hökumət olduğunu söyleməyən yazər, ilk kez Rusya’nın adını kullanır: “*Rusiyada çaxnaşmadı [karişiklik], Qafqaza da yayılıb. Ayağa qalxıblar. Hökumət yıxılır.*”³⁶³

Ləmse Kurtan habəri aldığı günün gecəsi yerlilərə duyurmadan evlər, fabrikalar yaptırdığı toprakları tərk edər.

³⁶¹ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 156.

³⁶² Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 157.

³⁶³ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 157-158.

Kurtan ve göçünün sahadan ayrılmasından sonra tüm yurtları kene sarar. Bu sorun Karakelleler, Koçkarlar ve Kanıkoğulları gibi tüm yerlilerin ortak sorunu haline gelir. Koçkarlardan ihtiyar bir kadın Karakelle Göyüş'ü keneci³⁶⁴ olarak yetiştirir. Süleymanlı kene sorunuyla uzun süre boğuşmak zorunda kalan üç grubun içine kapandığını ve dünyalarının sadece gözlerinin gördüğü alan olduğunu söyler.³⁶⁵ Şehirden gelen haberlere inanamazlar. Duyduklarını akılları almaz. Göyüş kene sorununu halleder. Kanıkoğulları öldürmesin diye Göğüş'ün kimliği uzun süre saklanır. Ancak Göyüş bunu bir yerden sonra itiraf eder. Annesi çocuğunun öldürüleceği korkusuyla ağlar. Fakat Göyüş şöyle bir cevap verir: "*Kökümü necə danım [inkar edeyim]. Bu da ölüm döyülmü [değil mi]?*"³⁶⁶

Burada Göğüş'ün davranışı daha önce mal hırsıyla soyunu reddeden Karakelle Oral'ın tam tersidir. Göğüş için dünyada "kimliksiz" yaşamak gerçek ölümdür. Göğüş karakteriyle birlikte romanın sonu başına bağlanmış olur. Çünkü romanda anılan ilk karakterler, Karakellelerin son torunlarından İmir ve Bekil'in babası Göğüş'tür.

Sonunda her yer hükümetle anlaşılmış olan Kanıkoğullarına kalır. Karakellelerin bir dönem kendilerine tabi olan akrabaları bile köklerini reddederek sağ kalabilmişlerdir. Kanık evi Kurtan'ın bıraktıklarını sahiplenerek zenginleşir. Öyle ki toplulukların içinde Kurtan Ağa'nın döneceğini ümit edenler bile bulunmaktadır.

Karakellelerden Hürü Kadın ve Göğüş'ün oğulları İmir ile Bekil hayattadır. Bekil, ninesi Hürü'ye kulağına gelen dedikoduları anlatır. Çünkü Hürü, yeni bir beyliğin kurulmasını beklemektedir. Bekil ise bir beyliğin kurulmayacağını aksine kurmak isteyenlerin sürüleceğini duyduğunu söyler.

Aslında Karakellelerden biri daha hayattadır. Bu kişi Ardıç'tır. Ardıç sürgün edilmiş ancak tutulduğu yerden kaçarak Kızıllara katılmıştır. Çok iyi atlıları vardır ve Çarlık Rusyası görevlileri onu yakalayamamıştır. Bekil'in yalnız kaldığını düşündüğü bir gün Ardıç yanında atlılarıyla çıkagelir. Ardından da Oral'ın torunları döner. Böylelikle Eğrikar'da Karakelle nüfusu artmaya başlamıştır.

³⁶⁴ Keneci Göç'ün özet kısmında açıklanmıştır.

³⁶⁵ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 164-165.

³⁶⁶ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 166.

Komünizm ilan edilmiştir. Ardıç hükümeti kuranlardandır.³⁶⁷ Alınan karar gereği Kanıkoğullarının koruluğu ellerinden alınıp paylaştırılacaktır.

Karakelle Ardıç'ın hükümet kurucularından biri olarak anlatılması, Lenin'in yerel liderlerle anlaşıp komünizmi kurmasına atıftır. Karakellelere komünizm Lemse Kurtan, Kanıkoğulları, Çarlık Rusyası yönetimi gibi düşmanlardan kurtulmanın yolu olarak görünmektedir.

Açıkça söylenebilir ki Süleymanlı'nın ilk romanının kolonyal gücü Çarlık Rusyası ile yerli ve yabancı işbirlikçileridir. İkinci ve üçüncü romanın kolonyal gücünü ise Sovyet Rusya oluşturacaktır.

4.3. CEVİZ KURDU (CEVİZ QURDU)

Göç göçüp yerleşmenin romanı iken *Ceviz Kurdu* köy yerleşikliğinin romanıdır.

Ceviz Kurdu (1981-82) Süleymanlı'nın ikinci romanı olup “*Ağacın başından bir az torpaq, bir az süd, bir az da əzilmiş göy yarpaq qoxusu gəlirdi, qurd bu qoxuya yerikləmişdi [aşermişti], hardan [nereden] gəldiyini bilmirdi, amma nəyə [neden] gəldiyini yaxşı [iyi] bilirdi.*”³⁶⁸ epigrafi ile başlamaktadır. Roman şu şekilde ilerler:

Ceviz Kurdu, tüm köyün ağaçlarda kurt aradığı bir sahneyle başlar ve yavaş yavaş karakterlerin adı anılır. Esmergil otobüsle köye yaklaşmaktadır. Köy konseyi başkanının kâtibi Yellemçek Hamza kurt toplayanların parasını öder. Karakelleoğlu yorgunlukla, ninesini sallayan kızını izler. Diğer tarafta Halil Öğretmen'in karısı Sarış, şehirden kurt ilacı getirmesi için oğluna mektup yazmıştır. Halil Öğretmen çocukları sıraya sokmaya çalışırken Çiftçi Haley de Yellemçek'i şakalarıyla kızdırmaya çalışır. Eski yöneticiyle ilgili “Kurtlar gibi köyü yağmaladı, yedi, gitti...” şeklindeki dedikodu anıldıktan sonra yeni yönetici belirir.

Hemen ardından ceviz ağacının dibinde bekleyen artık pek bir geleceği olmasa da geçmiş olan bir ceviz kurdu anlatılır.

Esmer, Han'dan hamiledir ve annesinin köyüne derleme yapmaya gelmiştir. Han ise o sırada evli bir kadınla, o kadının evinde yakınlaşır haldedir. Esmer, Halil

³⁶⁷ Mövlud Süleymanlı, *Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs*, s. 180.

³⁶⁸ Mövlud Süleymanlı, *Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs*, s. 181.

Öğretmen ile karşılaşır. Halil Öğretmen ile Esmer'in annesinin evleneceği gece, Esmer'in annesi Narınc, Esmer'in babası Mustafa ile köyden kaçmıştır.

Derleme sırasında Ak Âşık gelecekten, milletlerin kardeşliğinden söz açar. Geçmişten söz etmesi istendiğindeyse hiçbir şey hatırlamadığını söyler.

Kurtlardan iyice yılan, canını alsalar dahi kımıldamayacağını söyleyen Karakelleoğlu'nun ninesi ölür.

Ceviz kurdu ilerlemekte, Narınc ise bahçelerindeki ceviz ağacını kireçlemektedir.

Zamanda geri dönüşle Esmer'in bir erkek çocuğundan farksız, sürekli at üstünde olduğu on üç, on dört yaşındaki zamanlarına dönülür. İçindeki bebeği hisseden Esmer, korkunç bir dolunun yağdığı günde, hamile sarı düvelerinin nasıl doğuramayıp öldüğünü, Han'ın annesinin "Vazgeç oğlumuzdan." şeklindeki yalvarmaları eşliğinde hatırlar ve ağlar.

Atların da içine kurt düşmüştür. Köyün her yanından at öksürüğü duyulur. Esmer'in babası Mustafa'nın Alça adındaki atında da kurt vardır. Coğrafya Öğretmeni, Alça'ya kertenkele yutturur. At bir daha öksürmez ama içi çürümüştür. Coğrafya Öğretmeni Halil'i de öksürük tutmuştur. Kurtlar öyle bir hale gelir ki üzerlerine dökülen böcek ilacını bile yiyip şişmanlamaya başlamışlardır.

Romanda zaman daha da geri götürülerek Esmer'in annesi Narınc ve Coğrafya Öğretmeni Halil'in gençliklerine odaklanılır. Halil, Narınc'la evlenmek ister ancak iki aile arasında kız düşmanlığı vardır.

Kız düşmanlığının sebebi şöyledir: Narınc'ın soyundan büyük Narınc'lardan biri bir gün bir erkekle görülür. Bu erkek de Halil'in soyundan büyük Halillerden biridir. Adam aslında evlidir. Bu nedenle beş erkeğin kardeşi Narınc, kardeşleri tarafından öldürülür. Kan davasına dönüşen olayı birçok ölüm izlemiştir. İki ailenin ilişkisi bu boyuttayken Halil, Narınc'a gönlünü kaptırır.

Sovyetler Birliği döneminde yeni kurulan hükümet, kan davasının bitmesini desteklemektedir. Ancak aile büyükleri düğünün kanı temizleyemeceğini savunur. Bu arada ceviz kurdunun sırtına asılan, ağaca tırmanmasına izin vermeyen, yarı yolda öldüren küçücük yeşil böcek de yok olur.

Hükümet tarafından köylere traktör paylaştırılır, bayram havasında geçen karşılamada topraklar ilk kez traktörle sürülür.

Köy konseyi başkanının ısrarlarıyla Narınc, Halil'e istenir ve yüzük takılır. Düğün başlar. Merkezden gelen Çapık Komiser de düğüne katılır. Komiserle ilgili

daha önce “vreditel”³⁶⁹ öldürdüğü ve öldürttüğü bilgisi de verilir. Komiser, kan davası bitirileceği için ödül de almıştır.

Babası iş bulamayacağı, annesi sürgün edilecekleri gerekçesiyle yalvarsa da Narınç, Halil’le birlikte olmaya ikna olmaz. Sürgün tehditlerine köy konseyi başkanı ve Yellemçek de katılır. Halk bu “hükümet düğünü” ya da “barış düğününe” destek verir görünerek “Yaşasın Şura hükümeti!” şeklinde naralar atar.

Ak Âşık saz çalmaktadır. Karakelleoğlu Şeytanın masalını³⁷⁰ anlatmasını ister. Ak Âşık anlatır, ancak Yellemçek dini yaymaya çalıştığı suçlamasıyla Ak Âşık’ın devam etmesini engeller.

Zaman düğünün öncesine çekilerek ağaların kaçtığı bilgisi okuyucuyla paylaşılır. Karabağ Hanı, Göyçe’den gelen bey, Borçalı Bey ve Ak Âşık’ı kendine âşık seçen köyün ağası Ayaz Ağa birden ortadan kaybolmuşlardır. Ayaz Ağa giderken Ak Âşık’ı da yanına almak ister. Ancak Ayaz Ağa köyden uzaklaşırken köyün çıkışından silah sesleri işitilmiştir.

Ceviz kurduna dönülerek Ak Âşık’ın sazının sesinden çok rahatsız olduğu anlatılır. Kurt artık cevizin tam ortasına yerleşmiştir ve şişmanlıktan hareket edemez duruma gelmiştir.

Karagüneoğlu “o tarafa”³⁷¹ geçmekle ilgili itham edilir. “O tarafa” geçip geçmediğinin sorgusu yapılır. Ancak “tarafın” neresi olduğu muğlak bırakılır. Romanda okuyucunun bu sınır ihlalini tam olarak kavrayacağı bilgisi bulunmamaktadır. O tarafa geçenler, Sovyet sistemini benimsemeyen, karşıt görüşte olanlar da olabilir. Ancak her ne olursa olsun Çiftçi Haley, Karagüneoğlu’nun destekçisidir.

Narınç’ın anne ve babası, Narınç’ın Halil’le evlenmek istemediğine ikna olur ve gizlice küçük kızları Sarıca’yı hazırlayıp Halil’e verirler. Tüm köyün beklediği silah sesi duyulur, iki aile artık akrabadır.

Ayaz Ağa’nın evini köy halkı geceleri yağmalamaktadır. Narınç’ın anne ve babası da yağmaya katılır.

Ak Âşık telkinler, tehditler, uykusuz geceler sonunda sloganları söylemeye, geleceği anlatmaya ikna edilir. Artık “Kızıl bayrak elimizde...” diyerek saz çalıp söylemektedir.

³⁶⁹ Haşere; komplocu.

³⁷⁰ Yazar, eserde geçen “Şeytan ile Vasvası” hakkındaki hikâyeyi, gerçek hayatında köylerinde yaşayan bir ihtiyardan dinlediğini söylemiştir. (Tutku Aygen, agt, s. 29.)

³⁷¹ Romanın yorumunda “o taraf” ifadesi değerlendirilecektir.

Cevizin içinde kurdun yiyebileceği her şey bitmiştir. Kurt susuzdur ve yavaş yavaş zayıflar.

Karakelleoğlu Ak Âşık'a Şeytanın masalını anlatıp bitirmesi için bir inek hediye etme sözü vermiştir. İneği alıp Ak Âşık'a götürür. Ancak Ak Âşık rüşvet sayılacağı gerekçesiyle reddeder. İneğiyle geri dönerken postacı Tanrıverdi durumun nedenini öğrenmeye çalışır. Karakelleoğlu sinirlenir ve yıllarca kan döküp geldiğini, gerekirse yine dökebileceğini söyler. Haley böyle konuşmaması gerektiğini, kanın nedenini sorabileceklerini söyleyince de korkudan titremeye başlar.

Halil'le Sarıca'nın birlikteliğinden sonra Narınc'ın o köyde kalmasına imkân yoktur. Babası Narınc'ı alelacele herhangi bir kızı istemek için köye gelen akrabası Mustafa'ya verir ve Narınc ile Mustafa'nın hikâyesi başlar.

Narınc babasının kıyafetlerini giyer ve Mustafa ile birlikte köyü gizlice terk eder. Yolda bir köye rast gelirler. Köyün başka bir adı olsa da köye "Aktif Hasan'ın köyü" denmektedir. Bu köy, komünizme karşı yerel direnişçilerden olan Kara Bağır'ın yakalandığı köydür. Çapık Komiser, önce köyün yönetimini Arıkoğlu'na verir. Köprü, yol, okul yapmasını, yerli teşkilatlar kurmasını ister. Ancak aynı gece Arıkoğlu'nun uyuduğu ev ateşe verilir. Halk söndürmeye çalışsa da üzerlerine ateş açılır. Bu sefer Çapık Komiser başka bir Arıkoğlu olan Aktif Hasan'ı görevlendirir.

Bu arada Kara Bağır'ın hikâyesi de Mustafa üzerinden anlatılır. Kara Bağır, yönetime at temin ettiği için Mustafa'nın babasını "Vurun, bu Rus casusunu." diyerek öldürtmüştür.

Mustafa, sığır çobanı olan tanıdığı Umut'u bulur. Umut onlara bir oda verir ve Narınc ile Mustafa için köyde yaşam başlar. Mustafa kendilerine bir ev inşa eder.

Ak Âşık'ın yaşadığı zorluklara benzer şekilde bu köyde de Aktif Hasan, Kara Dayı'ya sıkıntılar yaşatmaktadır. Kara Dayı, "eski okul" dediği düzene göre okumuş bir molladır. Nikâh kıydığı, ölenlerin ardından dua okuduğu gerekçesiyle Aktif Hasan'ın dikkati hep Kara Dayı üzerindedir. Sonrasında Hasan sadece ağaç ustası olmasına duyduğu saygıdan Kara Dayı'nın kanını akıtmadığını söyleyecek kadar ileri gider.

Kara Bağır'la karısı Gülöyşe arasında bir yakınlaşma olduğundan şüphelenen Seyid Ahmet, Kara Bağır'ı öldürür. Bunun üzerine Deli Nebi de Seyid Ahmet'in ellerini keser. Çapık Komiser, Deli Nebi ve yanındaki otuz kadar atlıyı dağdan inmeleri için ikna eder. Devlet, Deli Nebi'yi affetmiştir.

Köye köprü, yol yapılır. Diğer köyde ise Ayaz Ağa'nın topraklarını halk paylaşmış, işlemektedir. Ak Âşık merkezde söylemeye devam eder. Postacı Tanrıverdi'nin sarışın oğlu hala Ayaz Ağa'nın evini yağmalamaktadır. Halil okur, coğrafya öğretmeni olur ve çoluk çocuğa karışır.

Karakelleoğlu köyü terk eder ve Aktif Hasan'ın köyüne yerleşir. Kara Dayı, Oral'ın torunlarından Karakelleoğlu'nu görür görmez tanır. Çocuklukları birlikte geçmiştir. Aynı yerde demir işiyle uğraşıp tekerlek yaparlar.

Köyde düğünün olduğu bir gün düğün evine Kahraman Âşık adında bir âşık davet edilmiştir. Kara Dayı ve Karakelleoğlu da düğün evine gider. Karakelleoğlu gözlerine inanamaz çünkü bu âşık aslında Ak Âşık'tır. Ancak artık yönetim için çalıp söylediğinden göğsünde birçok madalyası vardır. Kolonyalist devlet için çalışanlar hak etmedikleri halde taltif edilmekte ve itibarları yükseltilmektedir. Karakelleoğlu yine Şeytanın masalını ister. Ortam gerilir ve arbede çıkar. Düğün evi dağılır.

Ertesi gün Aktif Hasan, Karakelleoğlu'nu haksız çıkarınca Karakelle ailesi için yine göç başlar. Aslında birinci romandaki Karakellelerin hanımları gibi Karakelleoğlu'nun hanımı da yerleşik hayata geçmek, “yurd salmaq” istemektedir fakat Karakelleoğlu yine göçmek ister.

Aradan yirmi yıl geçer. Orta Asya'ya okumaya gitmiş olan Molla Veli köye döner. Kara Dayı ölüm döşeğindedir. Molla Veli de başında Kuran okur. Aktif Hasan, Kara Dayı'yı görmeye gelir ve helallik ister. Kara Dayı, Hasan ve cemaatle helalleşir ve çok geçmeden ruhunu teslim eder.

Romanın en başına dönülür ve Esmer, annesinin eski köyüne derleme yapmaya gelmişken annesinin yaşadığı yeni köye de uğrar. Evlendiğine dair yalan söyler. Hamiledir. Okuldaki arkadaşlarına da aynı yalanları devam ettirmektedir. Sığır çobanının oğlunun gönlü Esmer'dedir. Ancak aile hamile olduğunu öğrenir.

Esmer, bir süre köyde kaldıktan sonra bir çuval cevizle okula döner. Kız arkadaşlarıyla birlikte dilek tutup ceviz çekerler ama Esmer'in cevizi kurtlu ve çürük çıkmıştır.

Roman boyunca her hareketi en ince ayrıntısına kadar tasvir edilmiş, metnin genelinde parça parça verilmiş olan o kurt, iki ay öncesinde yerleşmiş olduğu cevizden çıkar. Esmer'in parmaklarının arasından kayarak masaya düşer, oradan da toza toprağa karışır.

Han, Esmer'e bir ev kiralar ve bakıcı tutar. Ancak hiç görüşmezler. Çünkü Han'ın özellikle annesi Esmer'i istememektedir. Han'ın iki kızla birlikte eğlencede olduğu bilgisi okuyucuya verilir.

Vakti gelince doğum hastanede gerçekleşir. Ancak bebeğinin yüzünü görmek istemeyen Esmer hastaneden kaçır. Çıktığında Mehmet Kulu'nun oğlu Esmer'i zorla arabaya bindirmeye çalışır. Esmer, Mehmet'e tokat atar, başına gelenlerin intikamını adeta ondan çıkarır ve roman son bulur.

Süleymanlı'nın oğlu Elbey Süleymanlı Karakelle'nin kendini ve Cücekend'i tasvir ettiği resmi, Ceviz Kurdu romanının baş sayfasında yer alır. Bu resim, küçük bir kısmı şehirde geçen, ana mekânı köy olan romanın otobiyografik izler taşıdığını düşündürmektedir.

Süleymanlı Göç'ü Hürü Ninesi'ne ithaf etmiştir. İkinci roman ise yazarın köyü Cücekend'in resmi ile başlamaktadır. Süleymanlı ile aynı köyde doğup büyüyen Əhməd Oğuz, Hürü ile Cücekend'in yazarın hayatındaki yerini şöyle anlatır: *“Bir kərə kənddə rəhmətlik Hürü nənəsini uzaqdan göstərib: - Onu itirsəm, elə bil bu kəndi itirdim,- dedi.”*³⁷² Sonrasında Cücekend yitirilir. Dolayısıyla Hürü Nine birinci romana, Cücekend ise ikincisine sinmiş durumdadır.

Əhməd Oğuz aslında Ceviz Kurdu'nun epigrafının şöyle olduğunu kaydeder: *“Qapını açanda gördüm ala qararıqlıqda otağın [odanın] bir küncündə [köşəsinə] çəkilib nəsə yazıram.”*³⁷³ Ancak bu epigraf basılmamış, özetin başında verdiğimiz epigraf³⁷⁴ romanda yerini bulmuştur.

Yazar, kitabın adını “Ceviz Kurdu” koyarak ve epigrafta ceviz kurduna odaklanarak okuyucuyu bu temel üzerinde düşünmeye sevk etmiştir.

Romanda ceviz ve ceviz kurdunun metaforlaşma sürecini anlayabilmek için ceviz ile ceviz kurdunun biyolojisinden hareket edilmesinin uygun olduğu kanaatindeyiz.

Ceviz içi ile beynin benzerliği zaman zaman dile getirilmektedir. Bu benzerlik ceviz ile beyin arasındaki ilişkinin bilimsel olarak açığa çıkarılmasında ilk önemsenmiş verilerdendir. Ceviz ve içerdiği yağ asitleri insan sağlığı açısından oldukça önemlidir. Bilim insanları, ceviz ile beynin fiziki yapısının yanı sıra,

³⁷² Yazıcı Dergisi, s. 6.

³⁷³ Yazıcı Dergisi, s. 6.

³⁷⁴ Özetin başında verdiğimiz epigraf şöyledir: “Ağacın başından bir az torpaq, bir az süd, bir az da əzilmiş göy yarpaq qoxusu gəlirdi, qurd bu qoxuya yerikləmişdi [aşermişti], hardan [nereden] gəldiyini bilmirdi, amma nəyə [neden] gəldiyini yaxşı [iyi] bilirdi.” (Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 181.)

cevizdeki besinler ile beynin ihtiyacı olan vitaminlerin benzerliğine dikkat çekmişlerdir. Ayrıca beyin elektronik vazifesini yerine getirebilmek için gümüş elementine ihtiyaç duyan tek organdır ve bütün meyveler içinde gümüş sadece cevizde bulunmaktadır.³⁷⁵

Ceviz kurduna baktığımızda ise şu verilerle karşılaşmaktayız: Kurt girebileceği kadar bir delik açarak cevizin içine girer ve yemeye başlar. Ağırlığı artar. Öyle bir büyür ki cevizin dışına çıkmak istediğinde girdiği delikten çıkamaz. Deliği genişletmeyi dener. Ancak içi boşalmış ceviz kurumuş ve sertleşmiştir. Kurdun dışarı çıkabilmesi için zayıflaması gerekir. Yoğun çabanın ardından eski haline dönünce dışarı çıkabilecektir. Hem kendi zayıflamış hem de ardında kuruyup bitmiş bir ceviz bırakmıştır.

Süleymanlı, Ceviz Kurdu'nda kurdun bu hallerini tüm ayrıntılarıyla tasvir eder. Roman boyunca kurda defalarca dönülür. Bu dönüşler, ceviz ve kurdu okuyucunun zihninde sembolik bir hale getirir. Böylece okuyucu farklı katmanlarda düşünmeye sevk edilir.

Kurdun durumu ile bazı insanlardaki para, mal, mülk hırsı benzerlik gösterir. Ya da gereğinden fazlasını yiyen kişi hayatını çeşitli hastalıklar, ilaçlar ve diyetlerle geçirmek zorunda kalabilir.

İnsanların beyninin ceviz olduğunu kabul edersek olumsuz düşüncelerle doldurulan zihinde bir vakit sonra olumlu düşünceye yer kalmayacağı düşünülebilir.

Ceviz ve kurt birçok manada sembolleştirilebilecekken biz özellikle Kolonyal – Postkolonyal teori dairesinde düşünerek kolonyal güce odaklanacağız.

Romanın başlangıcında ilk göze çarpan karakter, Göç'ü ikinci romana da taşıyacak olan Karakelleoğlu'dur. Karakelleoğlu, kurttan iyice yılmış görünmektedir: *"Qoy [bırak] yesin, gəlib canıma daraşsa [canımı alsa] da, tərənən deyiləm [kıınıldamam]."*³⁷⁶

Kurt toplayan çocuklardan biri alnında "A"ya benzer işaret bulunan bir kurdu Halil Öğretmen'e getirir. Bunu Amerika'nın gönderip göndermediğini sorar. Halil ihtimal vermez, ancak kurda bakınca içi ürperir. Burada bir gönderme şeklinde de olsa Soğuk Savaş dönemi anılmış olur. Amerika ile Sovyetler Birliği arasındaki siyasi ve askeri gerginlikleri içeren bu dönem hatırlatılır. Ast grupların kendilerini

³⁷⁵ Mikdat Şimşek - Ersin Gülsoy, Ceviz ve İçerdiği Yağ Asitlerinin İnsan Sağlığı Açısından Önemi Üzerine Yapılan Bazı Çalışmalar, Iğdır Üni. Fen Bilimleri Enst. Der. / Iğdır Univ. J. Inst. Sci. & Tech. 6(4): 9-15, 2016, s. 11.

³⁷⁶ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 181.

uzun uzun ifade edemeyeceği göz önüne alındığında kısaca anmanın dahi önemli olacağı kanısındayız.

Eski yöneticinin köyü kurtlar gibi yağmalayıp gittiği söylendikten sonra yeni yönetici gelir. Ancak yüzlerine bile bakmadan ceviz ağaçlarıyla değil bostanlarla ilgilenilmesi emrini verir. Emri takip eden paragrafta ceviz ağacının dibinde bekleyen, öfkesi şehre, insanlara, kuşlara, ışığa kadar yayılan bir ceviz kurdu tasvir edilir.³⁷⁷ Süleymanlı ard arda getirdiği paragraflarla okuru Sovyet yönetimi hakkında düşündürmeye çalışmaktadır.

Esmer, annesinin köyüne derleme yapmaya gelmiştir ve Han'dan hamiledir. Bebek evlilik dışıdır. Derleme yapacak olan Esmer ve arkadaşları romanda kültür taşıyıcısı görevindedir. Dolayısıyla Ak Âşık'ı ziyaret etmek isterler. Kapısında “Ömөkdar aşiq Qəhrəman Quliyev”³⁷⁸ yazan Ak Âşık, yönetimin verdiği madalyaları şingirdatarak klasik âşık üslubuyla bugünden, gelecekte ve milletlerin kardeşliğinden bahseder. Geçmişten söz etmesi istendiğindeyse hiçbir şey hatırlamadığını söyler. Bu anlatım, George Orwell'ın Bin Dokuz Yüz Seksen Dört'ünde işkenceci O'Brien'in Winston'a “Seni boşaltıp yerine kendimizi dolduracağız.”³⁷⁹ deyişini akla getirir. Ayrıca Esmer ve arkadaşları anlatılanları yazmak istediklerini söyler. Oysa milli varlığı ön plana çıkaracak halk edebiyatı ürünlerinin kaydedilmesi Sovyet döneminde epeyce tehlikeli hale gelebilir. Bu da, Aytmatov'un *Gün Olur Asra Bedel*'inde çocuklarına gelecekte okumaları için bir emanet bırakmak isteyerek anılarını yazmaya başlayan ancak bunu öğrenen yönetim tarafından cezalandırılan Abutalıp'i hatırlatır. Eskiye ait hiçbir şey bilmediğini iddia eden Ak Âşık'ın nasıl bu duruma getirildiği roman boyunca aşama aşama anlatılacaktır.

Ak Âşık'ın hafızasıyla ilgili bilgiler verildikten sonra Yellemçek, Karakelleoğlu'nun ninesinin öldüğünü gülerek haber verir. Aslında ninenin ölümü geçmişle bir bağın daha koptuğu anlamına gelir. Zira Göç romanında Aksakal olan erkeklerin, Akpürçekli kadınların geçmişi geleceğe taşıdığı görülecektir. Köy konseyi başkanının kâtibi olan Yellemçek Hamza köyde kurt toplamaları karşılığında parayı dağıtan kişidir. Dolayısıyla yönetimin köydeki temsilcisidir. Daha romanın ilk sayfalarında kolonyal devlet kendini göstermeye başlar. Roman boyunca özellikle

³⁷⁷ Mövlud Süleymanlı, *Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs*, s. 183-184.

³⁷⁸ Mövlud Süleymanlı, *Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs*, s. 186.

³⁷⁹ George Orwell, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*, s. 224.

yerli memurlar kolonyal devletin varlığını ve gücünü çeşitli yöntemlerle gösterecektir. Açıkça söylenebilir ki Ceviz Kurdu'nda kolonyal devlet yerli memurları aracılığıyla görülecektir.

Romanın önemli karakterlerinden biri Halil'dir. Önce Narıncı'ı isteyip sonra kız kardeşi Sarıca ile evlenen Halil, evliliğinin ardından okumaya gidip köyde coğrafya öğretmeni olur. Halil ile birlikte romana din – bilim karşıtlığı ve belli bir miktar ateizm dâhil olmaya başlar. Köyü adeta mahveden bir dolu yağar. Dolunun durmasını dilemek için Molla Veli yüksek bir tepeye çıkarak ezan okur. Halil ise dolu darbeleriyle dövülen Molla'nın haline okulda kahkahalarla güler.

Süleymanlı'nın doğaya bakışında güneşin doğup battığı, suyun aktığı bu sistemde şimdiye kadar el değen bir yer yoktur. Sistem bin yıldır aynı şekilde işlemektedir.³⁸⁰ Ancak yavaş yavaş her yeri kurt sarar. Ceviz ağaçları gibi atların içine de kurt düşmüştür. Köyün her yanından at öksürüğü duyulur. Mustafa'nın atına da kurt düşer. Coğrafya Öğretmeni Halil, ata öksürüğü kesilsin diye kertenkele yutturur. At bir daha öksürmez ama içi çürümüştür. Atın akıbeti, içine kurt giren cevizle aynıdır. Halil'i de öksürük tutar. Böylelikle din – bilim karşıtlığı ve bir miktar ateizmi romana taşıyan Halil de içi çürüyen ceviz ve atın akıbetini yaşayacaktır. Kurtlar öyle bir noktaya gelir ki üzerlerine dökülen böcek ilacını dahi yiyip şişmanlamaktadır.³⁸¹

Romana farklı molla profilleri sokulur. Böylece ateizmin ön planda olduğu komünist dönemde denetim mekanizmasının eserler üzerindeki yükü hafifletilmeye çalışılır. Yıllar öncesinde yaşamış bir Narıncı'tan bahsedilir. Bu Narıncı evli bir erkek olan Halil'le uygunsuz vaziyette yakalanmıştır. Olayı namus davası haline getiren beş erkek kardeşi Narıncı'ı öldürmeye karar verir. Gelen Molla cinayete karşı çıkmadığı gibi bu tür günahları Allah'ın affedeceğini söyler. Narıncı öldürüldükten sonra sadece kadınlar tabutu mezarlığa taşımıştır. Mezarlıkta bir kadın olan Molla Tükez kadınların istediklerini yaptıklarında da yapmadıklarında da günah içinde olduklarını söyler. Burada Molla Tükez, bu infaz kararını veren erkek dünyasını suçluyor olabilir. Bu olay kan davasına dönüşür ve birçok kişi ölür. Romanda buna “kız düşmanlığı”³⁸² adı verilir.

³⁸⁰ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 190.

³⁸¹ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 204.

³⁸² Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 205.

Yeni hükümet kurulur.³⁸³ Ne ilginçtir ki Göç'te sadece bir kez Rusya ismi zikredilir ve çok uzun süre yönetimin adı anılmaz. Benzer biçimde Ceviz Kurdu'nda da hükümetin adı verilmez. Ancak hükümetin bireyler arasında baş veren düşmanlıktan hoşlanmadığı söylenir. Komünizm kendini başta çok barışçıl olarak yansıtmaya gayreti içindedir. Kan devam ederse hükümet kişiyi sınıf düşmanı olarak değerlendirecektir.³⁸⁴ Zaten Göç'ün sonunda Ardıç'ın hükümet kuranlardan olduğu söylenerek Lenin'in yerel liderlerle anlaşmasına atıf yapılmıştır.

Yaz başıdır ve toprak yeşillenmektedir. Karga gözü çiçeği ilerlemiş ancak yolundan dönmüştür. Sanki köy onunla imanını yitirmiştir.³⁸⁵ Bir süre sonra tamamen yok olur. Çiçekle birlikte kaybolan küçük yeşil bir böcekten bahsedilir. Bu böcek karga gözü çiçeği üzerinde yaşar ve ceviz kurdunu ağaca tırmanırken yarı yolda öldürür. Romanda kısaca anlatılan bu böcek romanın seyrini değiştirecek bir öneme sahiptir. Yeşil böcek öldükten sonra artık sahada kurtlarla savaşılabilecek bir güç kalmamıştır. Böylece meydan böcek ilacını bile yiyip şişmanlayacak kurtlara kalacaktır. Sonrasında ağaçların kuruyup gözsüz kuzuların doğacağı günler gelecektir. Coğrafya Öğretmeni ise Allah'ın kuzuya göz koymayı unuttuğunu söyleyip yine kahkahalarına devam edecektir. Köyün imanını kaybetmesi ve kahkahalar, çok yakında yaygın hale gelecek ya da halk arasında kabul görmesi istenecek ateizme işaretir.

Yeşil böcekten önce hükümetten ve faaliyetlerinden söz edilir. Sovyet hükümeti tarafından köylere traktör paylaştırılmaktadır. Göç'te bulunan Kanıkoğullarının otlaklarının ellerinden alınıp bölüştürüleceği haberi yeni düzenin ilk faaliyetidir. İkinci romanda ilk dikkat çekici komünist faaliyet ise traktörlerin paylaştırılmasıdır. Komünist düzen yavaş yavaş köye tüm araçlarıyla hâkim olmaya başlayacaktır. Köyün büyükleri ülkede güzel şeylerin olabileceği hayaliyle traktörlerin ardından gülümseyerek bakmaktadır.³⁸⁶

Sovyet yönetiminin isteği doğrultusunda iki aile kesinlikle barışmak zorundadır. Bunun aksi yönünde takınılacak tavır iki ailenin felaketiyle sonuçlanabilir. Köy konseyi başkanı “yoksa...” şeklinde bir cümle kurmaya niyetlenir ancak cümleyi bitirmez. Halksa bu tehditkâr tavrı hemen anlamıştır.

³⁸³ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 208.

³⁸⁴ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 209.

³⁸⁵ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 210.

³⁸⁶ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 211.

Başkanın başka bir olayda “*Sürgün eliyəcəm hamınızı [hepinizi]...*”³⁸⁷ şeklindeki tehdidi de akıllara gelir. Göç’te Beyrek’le Süleymanlı’nın roman dünyasına giren insanları sürgün etme tehdidi, ikinci romanda da bir sindirme pratiği olarak devam ettirilmektedir. Sürgün, üçüncü roman olan Ses’te de Sak Mödü adlı karakter ile tüm çıplaklığıyla karşımıza çıkar.

Evlenmenin gerçekleşmesi riske girdiğinde ilçe merkezinden üst düzey yöneticiler olaya müdahil olur. Başka bir ifadeyle “büyük adamlar” olaya el koyar. Yüzünde yara izi bulunan Çapık Komiser görünür. “Çapık” kelime anlamı olarak “yara izi” demektir. Komiserin romanda gerçek ismi bilinçli olarak verilmez. Çünkü yeni sistemde bireyin değeri azalmış, komün hayatı önemsenmeye başlanmıştır. Aslolan artık komünizm adı altında gerçekleştirilen kolonyalizmin devam ettirilmesidir. Bir yerli memur olan Çapık da yabancı kolonyalist Kurtan Ağa gibi romana dâhil olur. Başta misyonu veya niyeti tam olarak anlaşılamaz. Çapık ilkin bir çocuğun hafızasında bir komsomola üç kişinin “vur” emrini verirken canlanır. Ancak aynı Çapık, köy konseyi başkanına bir çocuğun ağzına vurduğu için şu sözleri sarf eder: “ – *Yox, vurma, öz əlimizlə gələcəyimizi vurmayaq.*”³⁸⁸

Çapık, sloganlarını ise şöyle açıklar: “*Atasını [babasını] tanıma, anasını tanıma, insan gördün sev, ...*”³⁸⁹ Çapık, söylemlerinde güya tüm dünyayı sevgiyle kucaklamaktadır. Ancak köyden ayrılırken “... *Bizim dostumuz yoxdu...*”³⁹⁰ der ve ardında iki nöbetçi görevli bırakır.

Narınç ile Halil’in arasında gerçekleşmesi beklenen evlilik kan davasını bitirecektir. Narınç istemese de babası kızını evliliğe zorlar. Çünkü romanda o ana kadar adı anılmamış başka bir tehdit belirir. Babası kendine iş verilmemesinden başka bir ifade ile rejim düşmanı olarak görülmekten korkmaktadır. Annesi ise bu evliliğin gerçekleşmemesi durumunda sürgün beklemektedir. Annesine göre bu evlilik zehir olsa bile kızı içmelidir.³⁹¹ Köy konseyi başkanının kâtibi Yellemçek Hamza gelir, Narınç’ı sürgün ile tehdit eder. Ancak Narınç’ın inadı kırılmaz.

Çapık Komiser’in bıraktığı iki görevli meydan okur bir şekilde yürümektedir. Yürüyüşleri sanki emirlere göredir: “*Şuluq salanın [kuralları bozanın] qollarını*

³⁸⁷ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 214.

³⁸⁸ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 216.

³⁸⁹ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 216.

³⁹⁰ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 216.

³⁹¹ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 218.

bağla, canını al.”³⁹² Bu paragraf yapılacak keyfi tutuklamalar hatta infazlara bir göndermedir.

Göç’te Karakelleler ile Kanikoğullarını kan davası ile birbirine kırdıran gücün şimdi neden strateji değiştirdiği dikkat çeken bir noktadır. Bunda Çarlık Rusyası’nın yıkılıp Sovyet Rusya’nın kurulmasının bir miktar etkisi olduğu düşünülebilir. Oysa kolonyal anlayış her iki yönetim için de gerçekte değişmiş görünmemektedir. Bunun nedeni romanda Çapık Komiser’in ağzından öğrenilir: “*Bu düşmənçilikdən başqaları istifadə eliyər, aranı [arayı] qarışdırarlar.*”³⁹³ İnsanlar arasındaki düşmanlığın yarattığı kaotik ortamdan yararlanan yönetim önce Çarlık iken, sonra Sovyetler Birliği olmuştur.

Çapık’ın köyde bıraktığı iki asker düğünün getireceği akrabalığın gerçekleşmesiyle ilgili şüpheye düşer. Göç’te Karakellelere “vahşi, insan değil vb.” sözcüklerin söylenmesi gibi iki askerin köylülere bakışı şöyledir: “- *Bunnar bicin biridi ... nə desən çıxar bunnardan.*”³⁹⁴

Narınç inadından vazgeçmese de halk düğün merasimini yapmaya devam etmektedir. Göç’ün sonunda Hürü yeniden bir beylik kurulmasını bekler. Ancak Bekil komünizmin ilan edileceğini işitmiştir. Ceviz Kurdu’nda halk, söylemlerinde komünizmi destekler görünmektedir. Ayrıca artık hükümet üçüncü roman da dâhil olmak üzere “Şura Hükümeti” olarak anılacaktır: “*Xannan qorxumuz yox, bəydən qorxumuz yox. Belə, yaşasın Şura hökuməti!*”³⁹⁵ “Şura” kelimesi “sovet” ile karşılanmaktadır. “Sovet” ise Rusça bir isim olup “Danışma kurulu, konsey; Sovyetler Birliği” manasındadır.

Halka Sovyetler Birliği’nin kuralları kabul ettirilirken en çok kullanılan yöntemlerden biri ihbar mekanizmasıdır. Evlat ebeveynini, komşu komşusunu ihbar edebilmekteydi. Bu ihbarlar kişi hakkında delil olarak kullanılabilirdi. Dönemle ilgili romanlarda bu aslı olan ya da olmayan ihbarlarla birçok tutuklama yapıldığı görülmektedir. *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*’te uykusunda “Kahrolsun Büyük Birader” dediği için küçük kızı tarafından düşünce polisine ihbar edilmiş ve bununla gurur duyan Parsons bulunmaktadır. *Gün Olur Asra Bedel*’de anılarını yazdığı için tutuklanmış Abutalip gibi örnekler sıralanabilir. Süleymanlı’nın romanları söz

³⁹² Mövlud Süleymanlı, *Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs*, s. 222.

³⁹³ Mövlud Süleymanlı, *Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs*, s. 216.

³⁹⁴ Mövlud Süleymanlı, *Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs*, s. 223.

³⁹⁵ Mövlud Süleymanlı, *Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs*, s. 225.

konusu olduğuunda ihbar mekanizması Göç'te kendini fazlaca hissettirmez. Oysa Ceviz Kurdu ve Ses romanlarında aynı ihbarcılık belirgin bir şekilde görülecektir.

Karagüne'nin oğlu bir gün bir bilmece (bağlama) sorar: “*Ataya dəyməz, babaya dəyər, anaya dəyməz, bibiyə dəyər, dəyəərə dəyməz, dəyməzə dəyər.*”³⁹⁶ Cevabı dudak olan ve herhangi bir kötü niyeti olmayan bu bilmece değiştirilerek romanda ihbar haline döner. Kaçak Ali'ye ekmek götüren, Ayaz Ağa'yı uğurlayan, kolhozun samanını tutuşturan denerek birçok ihbar üretilebilir. Bu gibi ihbarların birer suç duyurusu kabul edilerek hüküm haline getirilmesinde ise yerel memurlar başrolüdür.

Köy konseyi başkanının kâtibi Yellemçek Hamza adeta bu iş için yaratılmıştır. Kendi kendini sorgular ancak cevabı bulamaz ve kendini durduramaz: “... *Allahın adına and içə-içə gördüklərimi, eşitdiklərimi, tanıdıqlarımı satam. Amma satanda da mən – Yelləmçəyin ürəyi soyumurdu. Niyə? Nolmuştu ki?*”³⁹⁷ Hamza halk düşmanlarını yakalatıp cezalandırmak amacıyla başladığı bu faaliyette halkına nasıl böyle düşmanca bakabildiğine hayret etmekte, nasıl bu hale geldiğini sorgulamaktadır. Romanda bu bilgiler verildikten hemen sonra bir ceviz kurdu Yellemçek'in üstüne düşer.

Yellemçek'ten daha üst bir mertebede bulunan Çapık Komiser için de romanda benzer ifadeler kullanılır: “... *Çapıq Komissar gələndə bərk [çok] qorxmışdım, birdən-birə elə bil içimi gəmindilər. Başımı qaldırıb həyətdəki qoz [ceviz] ağacının boyu uzunlu baxdım...*”³⁹⁸

Düğün sırasında Ak Âşık da oturmuş Ayaz Ağa'nın eski evinde Yanık Kerem'i söylemektedir. Ayaz Ağa köyün komünizm öncesindeki ağasıdır. Rus komünizminde gulag olarak adlandırılan bu zümre mensupları rejim düşmanı olarak görülür. Proleterlerin karşıtı kabul edilen ve burjuva olarak dışlanan ağalar süratle tasfiye edilmiştir. Ayaz Ağa köyden uzaklaşırken köyün çıkışından silah sesleri işitilir. Ne ilginçtir ki Ayaz Ağa'ya eskiden âşıklık eden Ak Âşık hala onun artık kulüp olarak kullanılan evinde Yanık Kerem'i söylemektedir. Yellemçek'e göre Ak Âşık'ın bu yaptıkları eskiye özlem ve övgü niteliğindedir. Bunlara izin verilmemelidir. Zira Marx komünist toplumlar için komünist devrimin geçmişten

³⁹⁶ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 227.

³⁹⁷ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 230.

³⁹⁸ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 232.

gelen mülkiyet ilişkilerini kopardığı gibi geçmişten gelen fikirlerle olan bağı da kökten koparacağını söyler.³⁹⁹

Romanda bunlar söz konusuken Karakelleoğlu'nun yüz yaşını geçmiş ninesi göç etmek ister. Yine bir Karakelle, çözümü göçte aramaktadır. Ancak Karakelleoğlu gerçeklikle bağını koparmış olan kadını avutmak için arabaya bindirmiş gibi bir hamakta sallar, uyutur.

Kurtan Ağa profili çizen, komünist ve kolonyal gücün görünür yüzü olan, romanda uzun süre niyeti anlaşılamayacak Çapık Komiser, Ayaz Ağa'nın gidişi üzerine yine ön plana çıkar: “- Ağanı [ağayı] qaçırtdınız... Kişi [adam] deyilsizmiş ki? Sürgün elatdıracem sizin hamınızı [hepinizi].”⁴⁰⁰

Bu paragraf Kolonyal – Postkolonyal teori çerçevesinde düşünüldüğünde kolonyal yönetimin yerleşme aşamalarının çoğu görülecektir. Çapık'ın söylemine göre komünist yönetim ağaları tasfiye etmemiş, halk Ağa'nın kaçmasına sebep olmuştur. Çünkü “kaybolma - buharlaşma” dairesinde de ele aldığımız gibi tasfiyeler halka açıklansa halkta infiale sebep olabilir. Birçok kişide olduğu gibi ağalar da buharlaşsa yani yönetim tarafından öldürülüp yok edilse bu durum geri dönme umudunu içinde barındıracağından halk uzun bir süre tepki göstermeyecektir.

Herhangi bir ayaklanma ihtimaline karşı Çapık hemen önlem alır ve halkı suçlamaya başlar. Ne olursa olsun halkı suçlu göstermek yönetimin kolonyal faaliyetlerini kolaylaştıracaktır. Bunu yerine getirmek için halkın aşağılanması gerekir. “Vahşi, yarı vahşi vb.” söylemlerin yanına bu kez de “Adam değilsiniz ki...” katılır. Ardından da en büyük tehditlerden olan sürgün gelir. Yani ağaların sürgününe karşı çıkacak olan halk da sürgün edilecektir. Bu örnekte mutlaka dile getirilmesi gereken, Kurtan gibi davranan Çapık'ın milliyetidir. Göç'te Kurtan Avrupalı bir kolonyalisttir ancak Ceviz Kurdu'nun Çapık'ı yerlidir. Artık kolonyal güç yabancı ve yerli elit işbirlikçilerini bulmuştur. Sonraki aşama olan elitlerin alt kadrosunu oluşturacak yerli memurlarını yetiştirmektedir.

Önceleri Ayaz Ağa'ya âşık olarak hizmet etmesi, gözlerin Ak Âşık üzerine çevrilmesine sebep olur. Haley, kendisinin de Ayaz Ağa'ya hizmet etmiş olduğunu söyler. Niçin Ak Âşık üzerinde bu kadar durulduğunu çözemez. Haley neye hizmet edeceğini bilemeyerek emeğini sorgulamaya başlar. Ak Âşık ise “Yanık Kerem”i okumaktadır. İlginç biçimde onun bir kültür taşıyıcısı olması hoş karşılanmaz: “- Bu

³⁹⁹ Karl Marx – Friedrich Engels, age, s. 89.

⁴⁰⁰ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 236.

da qudurub, - dedi, Yelləmçək. – Gör nə oxuyur bir. Kimə yas tutub köpəyoğlu. Bəlkə o taya addıyannar üçün oxuyur?! ”⁴⁰¹

Yellemçək'in “o taya addıyannar” dediği “o tarafa atlayanlar, sınırı geçenler, aşanlar” manasındadır. Ancak “o tay” tam olarak açıklanmamıştır. Komünist yönetimlerde ülke sınırları genellikle kapalıdır. Bilginin giriş çıkışının engellendiği gibi, insanların ülkeye giriş çıkışı da oldukça zordur. Sınırların dış dünyaya kapalı olmasının yönetimler açısından çok pratik bir sebebi vardır. Yalnızca kendi ülkesini hatta sadece kendi bulunduğu bölgeyi gören, dışarıdan bilgi almayan insan kendi şartlarını başkalarıyla kıyaslama şansı bulamaz. Bunun doğal bir sonucu olarak da kendi şartlarına kayıtsız, şartsız ikna olur. Kayıtsız, şartsız yönetime bağlanmış, mankurtlaşmış kişiler komünist sistemin istediği vatandaş modelidir. Burada “o taya addıyannar” ifadesi Sovyet sistemini benimsemeyen, karşıt görüşte olanlar için de kullanılmış olabilir.

Ak Âşık ile olan bu sürtüşmeden sonra Şeytanın masalını da okuması üzerine Ak Âşık dini yaymakla itham edilir. Yellemçək'in sorgusu ve tehditi şöyle olur:

“- Nədi təbliğ elədiyin, nə yayırsan camaatın arasında?”

...

- Ustadımdan belə eşitmişəm.

- Səni elə yerə göndərərəm ki, ustadını yanılırsan[yalanlarsın] ”⁴⁰²

“Üstadını yanılamak [yalanlamak]” *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*'ün başkarakteri Winston'ı akla getirmektedir. Winston, sorgulamalarda çok fazla işkence edildiğini ve bir yerden sonra yalan itirafta bulunmaların başladığını söyler. Kişi işkencenin başlamasını istemiyorsa yalanlamaya ya da itiraflara yönelebilir. Yellemçək Ak Âşık'ı böyle bir yere gönderecektir.

Romanda farklı yöneticilerin ağzından birçok kez tekrarlanan tehditlerden biri karın, kışın çok çetin olduğudur. İsim verilme de Sovyet Rusya'nın rejim muhaliflerini veya iftiraya uğrayanları Sibiry'a göndereceği tehdididir. Tehdit ve ihbarlar sonucu korku öyle bir boyuta gelir ki Halil'in babası, Halil'le birlikte olmayı reddettiği için Narınç'a şu sözleri söyler: *“- Allahdan qorxmuram daha [artık], qorxum hökumətdəndi, yoxsa səni özüm arvad eləyərdim*⁴⁰³ ... ”⁴⁰⁴ Paragrafta ayrıca

⁴⁰¹ Mövlud Süleymanlı, *Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs*, s. 234.

⁴⁰² Mövlud Süleymanlı, *Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs*, s. 238.

⁴⁰³ “...yoxsa səni özüm arvad eləyərdim...”, “Zorla kendi kadını yapardım, tecavüz ederdim.” manasında kullanılmıştır.

⁴⁰⁴ Mövlud Süleymanlı, *Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs*, s. 294.

dinin devlet eliyle kaldırılıp yerine hükümet korkusunun yerleştirilmesine de atıf yapılmıştır. Artık Allah korkusunun yerini hükümet korkusu almıştır.

Geçmişle olan bağlarını koparmak isteyen komünist sistemde köy konseyi başkanı Ak Âşık'a bazı tembihlerde bulunur. Ak Âşık, Ayaz Ağa'nın evinin üzerinde yazılı olan sloganları okumalıdır. Bugünü ve hürriyeti anlatmalıdır.

Ak Âşık uykusuz geceler geçirmeye başlar ve merkeze çağırılacağı o günü bekler. Çapık rüşvet alan bir memur olsa Ak Âşık her şeyini vermeye hazırdır. Çapık'ın ailesi, evi, malı, mülkü hiçbir şeyi yoktur. Hiçbir şeye ihtiyacı da yoktur. Süleymanlı, Çapık'ın ne için yaralandığını sorar. Bunu anlamaya çalışırlar ancak şaşırıp kalırlar. Çapık tam olarak komünist sistemin istediği memurdur. Zira o, birey olarak yoktur, komün için vardır.

O gün gelir ve Ak Âşık'ın merkezdeki sorgusu başlar:

“Ağ aşığı da otaqdan [odadan] otağa apardıqca [götürdükçe] elə bil [sanki] dərisini soyurdular. Beşinci otağa girəndə artıq ayaqlarını sürüyürdü.

- *Adın niyə Ağdı [Ak'tır]? Bu nə deməkdi, belə də ad olar?*

...

- *Hə, de görüm! Bəlkə ağalarla bir əlaqəsi var adıymı?!*

- *Atama [babama] lənət, yoldaş komsomol. Atam dərin getmiş qoyup adımlı.*

Neynək, Ağ olmasın, Qara olsun.”⁴⁰⁵

Sanat eserlerinin sıkı bir denetim mekanizmasından geçirildiği yıllarda Orwell'in *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*'ünde olduğu gibi sayfalarca sürececek bir işkence tablosunu Süleymanlı'nın romanlarında bulmak mümkün değildir. Göç'te kısa bir şekilde anlatılan işkence Ceviz Kurdu'nda yalnızca sezdirilmiştir. Âşık odadan odaya kendi gitmez, götürülür. Beşinci odaya girdiğinde artık ayaklarını sürür bir vaziyettedir. Roman başından itibaren geleneğine bağlı bir karakter olan Âşık birden babasına lanet eder, artık onun için ak olsun kara olsun fark etmez. Oysa Süleymanlı'nın geleneğine bağlı karakterleri tam tersi vaziyette davranır. Göç'te kimliğini saklamak zorunda olan keneci Göğüş bunun bir ölüm olduğunu söyleyerek Karakelle soyundan olduğunu itiraf eder.

Âşık'ın “Ağ olmasın, Qara olsun.” deyişinden adının “Ak” olduğu apaçık ortadadır ancak ağalarla zoraki bir bağlantı kurulmaya çalışılmaktadır. Karagüneoğlu'nun cevabı dudak olan bilmecenin aleyhinde kullanılması gibi asılsız

⁴⁰⁵ Mövlud Süleymanlı, *Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs*, s. 255-256.

bir sorgulama yapılmaktadır. Ayrıca Türk kültüründe “ak” ve “kara” kullanımının geniş bir sahası olduğu açıktır.⁴⁰⁶ Marx, komünist toplumlar için geçmişten gelen fikirlerle olan bağın en kökten koparılacağını söylese de⁴⁰⁷ halkın alışkanlıklarını değiştirmek pek de kolay olmayacaktır. Kara Molla, merkeze yeni koyulan heykele “Esselamünaleyküm!” diye selam verecektir.⁴⁰⁸

Romanda kişi kadrosuna dikkat edilecek olursa geleneğine bağlı kalmaya çalışan ve komünist toplumla uyuşmayan üç kişinin adında da “kara” vardır: Karakelleoğlu, Karagüneoğlu ve Kara Molla. Kara, Türk – İslam geleneğinde güç ve kudreti temsil etmektedir.⁴⁰⁹ Bu karakterlerin yönetime karşı muhalif bir duruşları vardır. Karakelleoğlu bir türlü “yerleşikliğe” geçmeyen ve aynı zamanda bozkır kültürünün önemli taşıyıcısı olan bir karakterdir. Karagüneoğlu ise devletin istemediği “o tarafa geçen”dir. Birinci romanla ikincisini bağlayan önemli bir karakter olan Karakelleoğlu, yine hep göçmek ister bir halde romanda bulunmaktadır. Bu, Karakelle soyuna ait yeni nesil bir Karakelledir. Köye yerleşmiştir, ancak yerleşikliğe tam olarak uyum sağlayamamıştır.

Muhalif duruşları olan kahramanları gibi Süleymanlı da, inanç dünyası olarak Marx’la taban tabana zıt bir yazardır. Süleymanlı, kadim Türk inanışlarıyla bin beş yüz yıllık İslam inancını harmanladığı bir anlayışla kahramanlarını konuşturur. Bunu Esmer’in babası Mustafa’da şöyle görürüz:

“- *Mən gərək səni qucaqlamaq üçün Allahdan da izn alam...*

-*Bilirsənmi, əlini yuyanda [yıkadığında] da gərək sudan icazə [izin] alasan, icazə almasan su əlini yalannan yuyur.*”⁴¹⁰

Sudan bile izin alınmasını düşünen Süleymanlı, doğayı ön planda tutar: Romanda mühendis, işçilere yolun planını gösterip merkeze gider. Ancak işçiler Mollanın eşeğinin bıraktığı izlere taş dizip işaretler koyar.⁴¹¹ Bu arada Mustafa’yla Narıncı’nın çıktıkları köyde Coğrafya Öğretmeni Halil’in o köyün mollasıyla dalga geçmesi gibi, yeni geldikleri köyde de Seyit Ahmet’in oğlu olan coğrafya öğretmeni, Mollayla dalga geçmektedir. Sovyetler Birliği’nin sosyal teorisyenlerine göre güya geleceğin ateizme meyilli gençlerinin temelini bu öğretmen kadroları oluşturacaktır.

⁴⁰⁶ Ahmet Karadoğan, “Türk Ad Biliminde Renk Kültü”, Milli Folklor Dergisi, Yıl 16, Sayı 62, 2004.

⁴⁰⁷ Karl Marx – Friedrich Engels, age, s. 89.

⁴⁰⁸ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 297.

⁴⁰⁹ Ahmet Kütük, “İslam/Türk Devlet ve Toplum Geleneğinde Renkler ve Anlamları”, Türkiyat Mecmuası, C. 24/Güz, 2014, s. 162.

⁴¹⁰ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 271.

⁴¹¹ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 290.

Ak Âşık da birkaç gündür çektiği ağrı, acı ve korkuları unutmuş idare merkezinde şöyle çalıp söylemektedir:

“Əlimizde qızıl bayraq,

Kommunizmə gedirik biz...”⁴¹²

Sözlerindeki “gidiyoruz”a dikkat edilmelidir. Önce Marx ve Engels olmak üzere Lenin ve Stalin’in açıklamalarına göre gelecekte, idealize edilmiş komünist bir topluma atıf yapıldığı görülmektedir. Sovyet Rusya’da komünizm henüz teoride olduğu gibi yaşanmasa da onlara göre yakın gelecekte gerçekleşecek bir idealdir. Ancak üçüncü roman olan Ses’te aradan elli yıl geçmiştir. Hala sloganlar gelecekteki komünist hayat idealini işaret etmektedir. Hacı adlı karakter de buna karşı çıkar ve sistemin bireyi göz ardı ettiğini belirtir: “... *ay yoldaş hökumət, mənə dəyiş [değiştir], görüm bacarırsanmı...*”⁴¹³

Romanda Ak Âşık’ın son hali epeyce değişmiştir. Âşık baskılar nedeniyle öyle bir raddeye gelir ki akıl soranlara, yardım edenlere, isteyenlere hiçbir şey bilmediğini artık aşığın eskisi gibi olmadığını söyler.⁴¹⁴

“- Aşıq dayı, atamın [babamın] qızdırması qalxıb [ateşi çıktı] yenə [yine], deyir, qızdırma otundan versin.

- Get atana de ki, aşıq dayı daha [artık] heç nə bilmir...”⁴¹⁵

Hükümet Ak Âşık’ın kişisel alanına müdahale ettiği gibi milyonlarca kişinin hayatını yönetmektedir. Ceviz Kurdu’nda bunlardan biri de Narınc yerine Halil’le evlendirilen Narınc’ın kardeşi, çocuk yaştaki Sarıca’dır. “Hükümet” ya da “barış düğünü” adı altında yapılan törenle evlendirilir. Gerçekleri anlamayacak kadar küçük yaşta olan Sarıca, düğünün ertesinde ezilmiş, dövülmüş harman samanına benzer.⁴¹⁶

Toplum hayatının tüm sahalarına müdahale eden komünist sistemin bireylerdeki tahribatı romanda uzun uzadıya anlatılır. Ardından yine Ceviz Kurdu’na dönülür. Kurt artık ceviz içinin her iki parçasını da yemiştir. Adeta deve gibi kendini yemektedir. Her şeyi bitirdikten sonra yavaş yavaş zayıflama evresine geçmiştir.⁴¹⁷

Köy halkı Ak Âşık’ın merkeze çağrılmasını Yellemçek’e sorar. Ancak adam cevap vermekten kaçınır. Çiftçi Haley’in ısrarı üzerine onu daha önce de olduğu gibi tehdit eder. Tehdide göre o güne kadar birçok çiftçinin sonu iyi olmamıştır. Haley’i

⁴¹² Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 256.

⁴¹³ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 495.

⁴¹⁴ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 261-262.

⁴¹⁵ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 261

⁴¹⁶ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 257.

⁴¹⁷ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 258.

de o sonla korkutur.⁴¹⁸ Dönemin şartlarını bilmeyen okuyucular için anlatılanları idrak etmek kolay değildir. Çünkü Süleymanlı, metinde bu kısa tehdidin öncesinde ya da sonrasında anlamaya destek çıkacak hiçbir cümle kurmaz. Muğlak ve kapalı ifadelerle başvurur. Ancak burada yine ağaların tasfiyesine gönderme vardır. Çarlık Rusya'sı ve feodal sistem dağılıp Sovyet Rusya kurulurken büyük toprak sahibi ağaların yanında birçok küçük toprak sahibi ya da işçi de benzer kötü muamelelere uğramıştır. Sürgüne gönderilme, toplama ya da çalışma kampı cezasına çarptırılma ve sonunda ölüm bu kişilerin akıbeti olmuştur. Geçmişle bağını koparmak isteyen Sovyet Rusya yerli yetkilisi Yellemçek, kolhoza hizmet etmekte olan Çiftçi Haley'i geçmişle tehdit etmektedir.

Karakelleoğlu, Şeytanın masalını anlatırken Ak Âşık'a bir inek hediye etme sözü verir ve ineği alıp Ak Âşık'a götürür. Ancak Âşık, artık öyle bir aşığın var olmadığını ve bu hediyeği kabul ederse rüşvet olarak algılanacağını söyler. Öldürüleceğinden korkmaktadır. Bu olayda yazarın soyunun adını taşıyan Karakelleoğlu'nun komünist sistemle asla uyuşamayacağını altı bir kez daha çizilir. Çünkü hediyeğin adı rüşvet olmuştur ve Karakelleoğlu verdiği sözü yerine getirememiştir. Adeta dünyası başına yıkılır. Dönerken postacı Tanrıverdi, Karakelleoğlu'na inekle ne yaptığını sorar. Karakelleoğlu cevap vermez. Adam ısrar eder. Karakelleoğlu çığrından çıkar ve şunları söyler: “- ...*Mən hər yerdə qan töküb gəlmişəm. Burda da qan salaram...*”⁴¹⁹

Karakelleoğlu şu ana kadar başına buyruk ve özgür iradesiyle çalışan, yüzyıllardır var olan atalarına sığınarak Tanrıverdi'yi kendisini tahrik etmemesi konusunda uyarmaktadır. Ancak çevrede meraklı bakışlar vardır ve ihbar mekanizması anında devreye girer. Çevredekiler seyirlik oyun izler edasındadır ve bu kan döküşün merkeze ne şekilde ulaştırılacağını merak etmektedir. Çoğunlukla şikâyet edilenin mahvına sebep olan ihbarlar kanıksanmış hatta halk nezdinde bir eğlence aracı haline gelmiştir. Son anda olayın ciddiyetinin farkına varan Karakelleoğlu'nun sakinleştikçe korkusu artmaktadır.

Mustafa'yla Narinç'in çıktıkları köyde de geldikleri yerde de ceviz ağaçlarında kurt vardır. Ancak geçtikleri ormanlık sahalardaki ağaçlar temizdir. Mustafa ağaçta kurdun oluşunu kemiklerinin sızlamasından anlar. Mustafa, Karakellelerin Göç'teki özelliklerine benzeyen bir şekilde doğaya yakındır. Bu kıyasa göre insanın ya da

⁴¹⁸ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 259.

⁴¹⁹ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 263.

yerleşikliğinin olduğu yerde kurt vardır. Zaten Mustafa Narıncı'tan olacak çocuklarını at üstünde büyötmek ister. Ona göre çöban oğlu yavaş biraz da tembel, çiftçi oğlu ise asık suratlı olur. En yiğidi at çöbanının oğludur.⁴²⁰

Göç'te yerleşik hayata geçen, hareketli bir yaşam tarzından uzaklaştığı için kilo almaya başlar. Yerleşiklikle birlikte nasıl Karakelleler kadınlı, erkekli köpeklerine varıncaya kadar genişlediyse kurt da cevizin içine yerleşip yemeye devam ettikçe dışarı çıkamayacak şekilde şişmanlar. Süleymanlı'ya göre hayvanların hummalı hareketliliği içinde bir tek karıncalarının ki iştir. Bütün böcek, haşere ve kurtların ki ise hırsızlıktır.⁴²¹ Sembolik olarak bu denklikte ceviz Orta Asya, ceviz kurdu Sovyet Rusya ise, devletin bölgedeki faaliyetleri -diğer kolonyal devletlerde de söz konusu olabileceği gibi- hırsızlıktır.

Yeni gelinen köyde yönetimin faaliyetleri anlatılmaya devam edilir. Köyün öncesinde başka bir adı olsa da köye “Aktif Hasan'ın köyü” denmektedir. Artık sistem her yerde kendini iyice belli etmeye başlamış, halk üzerinde tesiri artmıştır. Sovyet dayatmacılığı kadim yerler olan köy adlarına da yansıyacaktır. İnsanların adlarında da belirginleşecek, birinci ve ikinci romanda rastlamadığımız ancak üçüncü romanda kendini gösterecek soyadlarda “oğlu” yerine “-ov” uygulamasına geçilecektir. En belirgin örneği üçüncü romanın Çapık Komiser rolünü üstlenecek kişisi Kemal Rahimov'dur.

Önceki köyde Yellemçek kim ise, Aktif Hasan da bu köy için odur. Aktif Hasan Yellemçek gibi, üst düzey bir memur olan Çapık Komiser tarafından görevlendirilmiştir.

Köyün yönetimine önce Arıkoğlu getirilir. Ancak gece Arıkoğlu'nun bulunduğu ev ateşe verilir. Halk söndürmek ister, ama üzerlerine ateş açılır. O zaman Çapık Komiser başka bir Arıkoğlu olan Aktif Hasan'ı görevlendirir. Çapık Komiser'in verdiği görevler şöyledir: “*O kəndə yol yoxdu, körpü yoxdu, ildə beş – on adam axır [boğulur] çayda. Birinci belə şeylərə fikir verərsən... körpü tiksin, yol çəksin. Oxumağa uşaq göndərsin, yerli kadrlar hazırlasın.*”⁴²²

Kolonyal devlet kukla yerel yöneticileri başa geçirir. Ardından yenilik olarak görölecek, halkta sempati uyandıracak faaliyetlere geçilir. Yollar, köprüler vb. inşa edilmeye başlanır. Göç'ün sonunda anlatılan demir yollarına böylelikle yeni ağılar

⁴²⁰ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 269.

⁴²¹ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 269.

⁴²² Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 267.

eklenmiş olur. Kolonyal devlet adeta tüm coğrafyayı örümcek ağı gibi sarar. Sardıkça yeni ve kendine sadık yerli memurlar yerleştirmeye devam eder. Artık yabancı işbirlikçi ve hatta yabancı bir unsur olarak sahada kendisine bile ihtiyaç yoktur. Yerli halk iç bir dinamizm ile kolonyal yerleşmeyi kendi eliyle yine kendisi için meşrulaştırmaktadır.

En önemli faaliyetlerden biri okullaşmadır. Kolonyal devletler genellikle okullaşmayı ya da müfredatları yerele değil, kendi dil ve kültürlerine uygun şekilde programlamayı tercih eder. Çünkü bu, kendi emelleri doğrultusunda kadrolaşmayı sağlayacaktır. Nitekim Mustafa'yla Narınc'ın bulundukları her iki köydeki coğrafya öğretmeni de köyün mollasıyla dalga geçer. Sovyet yönetimine göre ateizme meyilli gelecek kuşakların temeli bu öğretmenlerle atılacaktır.

Romanda, Komünist Gençler Birliği Teşkilatına (Komsomol) komünizme eğilimli gençler hatta çocuklar yetiştirilmektedir. Çapık Komiser, tahıl ambarını yakıp suya zehir döken o “vreditel”i⁴²³ aramaktadır. Beş, altı kişiyi cami duvarına dayar ve bir erkek çocuğuna emir verir:

“Sonra mənə [bana] sarı [doğru] döndü:

-Hardasan,[neredesin] komsomol?

Qabağa [öne] çıxdım.

- Bunların üçünü sən vuracaqsan...

Hə... Həmən Çapıq Komissar, igid [yiğit] adamdı... ”⁴²⁴

Komsomol diye seslenilen, devlet eliyle cinayet işlettirilen bir çocuktur. Ne ilginçtir ki bu çocuğun babası olaylar karşısında sessiz kalmayı tercih eder. Çünkü babanın erkek kardeşi de bir gün götürülmüştür. Çocuk, amcasını şöyle anlatır: *“...Əmimi də bu neçə günlərdə aparmışdılar [götürmüşüldür]. Biri deyirdi oxumağa gedip, biri deyirdi əsgərliyə, harda [nerde] olsa, qayıdıp [dönüp] gələr, deyirdilər. Amma altmış ildən [yıldan] sonra da səsi-sorağı çıxmadı...”⁴²⁵* Böylelikle coğrafyaya ait romanlarda karşımıza çıkan, yine “kaybolma-buharlaşma” başlığı altında değerlendirebileceğimiz bir örnek romanda kendine yer bulmuş olur.

Mevlüt Süleymanlı'nın herhangi bir kadrodan değil, yerli kadrolardan (yerli kadrlar)⁴²⁶ bahsettiğine özellikle dikkat edilmelidir. Kolonyal devletlerin ilk başta kullandıkları askeri şiddetin devam etmesi sömürgeci devlete yönelik direnişe sebep

⁴²³ Haşere; komplocu.

⁴²⁴ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 215.

⁴²⁵ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 214.

⁴²⁶ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 267.

olabilir. Keza köy konseyi başkanı, Yellemçek'i halka fazlasıyla yüklenmemesi konusunda uyarır: *“Yox camaatı bu qədər narazı salmaq [incitmək] olmaz... bu eldi, ey, xalqdı, yığır hələ, xəbərin yoxdu, birdən elə qalxar ki, bağrın çatdayar. İş gərək ehtiyatla görəsən.”*⁴²⁷

Bağır çatlatacak şekilde direnişe geçebilecek bir halkı tehdit olarak gören köy konseyi başkanı, ılımlı davranma ve komünizm sempatisi oluşturma yolundadır. Buradaki ihtiyatla kast edilen komünizm ve kolonyalizmin sakın, derinden, alıştıran tüm araçlarıyla işletilmesidir.

Ceviz Kurdu'nun en önemli yanlarından biri romanda neredeyse yabancı kimsenin adının anılmamasıdır. Tamamen yerli olması, Sovyet Rus yönetiminin eleştirilmediği intibakı uyandıracaktır. Bu da yazar için sansür mekanizmasından geçebilmenin bir yolu olarak değerlendirilebilir.

En yüksek görevli olarak gösterilen Çapık Komiser yerlidir. Birçok yerde yiğit olarak anlatılır; fakat artık yiğitlik algısında farklılıklar gözlenmektedir. Sistemin devam etmesi için öldüren, öldürten olarak okuyucuyla tanıştıran yönetici, rüşvet yemeyen bir memur olmasıyla da ön plana çıkarılır. Zaten komünist sistemde teorik olarak para, mal, mülk gibi şeylere ihtiyaç yoktur. Burada Çapık Komiser ve nezdinde komünizm olumlanırken “mülksüzlük” üzeri kapalı olsa da anılmış olur. Çapık Komiser'in malı mülkü olmadığı gibi romanda adı dahi yoktur. “Çapık”, “yara izi” anlamına gelen bir lakaptır. Romanda Çapık'ın yara izine zaman zaman değinilse de neden ya da ne için yaralanmış olduğu açıklanmaz.

Yönetici seçiminde liyakattan çok dış görünüşe önem verilir: *“- Məncə o yerə onu təyin eləsək yaxşı [iyi] olar, hə, onu. Yaraşıqlıdı, boy-buxunu yaxşıdı, az danışır [konuşur], özünü ağır göstərməyi bacarır. Lazım olanda gülür, yeri gələndə qışqırır [kızır]. Düzdü [doğrudur], o biri savadlıdı [bilgilidir], əsəbidi, amma geyiminə də fikir vermir, özü də həddən artıq sadədi. Çox üzr istəyirəm, yoldaş komissar, bir az keçsə minərlər onu”*⁴²⁸.⁴²⁹ Esmer'i hamile bırakıp evlenmeyen Han'ın babası da yakışıklı olduğu için işe alınmıştır. Sonrasında kendisi de seçimlerini bu şekilde yapar.⁴³⁰ Bu anlayıştaki birinin karısı olan Han'ın annesi de Narınc'ı hor görür ve oğlu Han'ı bırakmasını ister. Han, romanın başında ve sonunda farklı kadınlarla birlikte görülür.

⁴²⁷ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 240.

⁴²⁸ “Tepesine binerler, çıkarlar.” manasında kullanılmıştır.

⁴²⁹ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 288-289.

⁴³⁰ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 188.

Çapık Komiser, halkta öyle bir güven duygusu uyandırmıştır ki karşıt gruptan olmasına rağmen Deli Nebi “Çapıq yalan deməz.”⁴³¹ diyecek kadar Çapık’a güvenir. Oysa Komiser’de halkına olan güven aynı değildir. Kan davasını halletmeye çalışırken askerlere verdiği emir şöyledir: “- *Hə, dediklərinə baxmayın. Bizim dostumuz yoxdu. Bu düşmənçilikdən başqaları istifadə eliyər, aranı qarışdırarlar. Gözdə – qulaqda olun...*”⁴³²

Göç’te birçok grubun tecrübe etmiş olduğu gibi kolonyal devlet gruplar arasına nifak sokabilir, grupları birbirine karşı silahlandırabilir ve şiddeti körükleyebilir. Bu örnekte ise görünürde kolonyal devlet kan davasını bitirmekte, barışçıl yüzünü göstermektedir. Aslında kolonyal devlet kendi yönetiminden çıkabilecek şiddet yaratan gruplara karşıdır. Yönetim her şeyi kontrol etmek istediği gibi yönetebileceği şiddeti tercih eder.

Çapık’ın “Bizim dostumuz yoxdu.” deyişindeki “biz”in üzerinde özellikle durulmalıdır. Çapık kendi milliyetinden yola çıkıyorsa yerlileri kastediyor olmalıdır. Memur kimliği söz konusu ise kastettiği yönetimdir. Yönetimse Sovyet Rusya’dır.

Çapık Komiser, halkın uzun süre çözümleyemeyeceği stratejileriyle tam bir yerli, yönetici “mankurt” profili çizmektedir. Sonunda halkta yarattığı güveni kullanarak yerli direnişleri dağdan indirmeyi de başarmıştır. Deli Nebi şöyle der: “- *Biz sənə inanıb dağdan enmişik, Çapıq, son söz sənindi.*”⁴³³

Çapık elini yüzündeki yara izine götürür ve konuşur: “-*Sözümüz sözdü. Danışmışam, hamınız [hepiniz] bağışlanmışız [affedildiniz].*”⁴³⁴

Çapık Komiser’in Arıkoğlu’nu görevlendirdiğinde gece vakti Arıkoğlu’nun kaldığı evin ateşe verildiğine dikkat edilmelidir. Halk yangını söndürmek ister ancak üzerlerine ateş açılır ve kimse yaklaşamaz. Artık roman halkın komünizm ve kolonyalizmi kabullendiği bir evreye girmiştir. Fakat dağlarda hala yerli direnişçiler mevcuttur. “Aktif Hasan’ın köyü” anlatılırken buranın Kara Bağır’ın yakalandığı köy olduğu açıklaması yapılır. Kara Bağır’ın anlatıldıkça komünizm karşıtı önemli yerli direnişçilerden biri olduğu anlaşılır: “-*bu hay-küyün [şamatanın] bir axırı [sonu] olacaq, yerimi-yurdumu qaytaracam [geri alacağım].*”⁴³⁵

⁴³¹ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 286.

⁴³² Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 216.

⁴³³ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 286.

⁴³⁴ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 286.

⁴³⁵ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 291.

Romanda protest duruşlarıyla ilgi çeken ve adında “kara” bulunan üç karakter olan Karakelleoğlu, Karagüneoğlu ve Kara Molla’ya Kara Bağır da katılmış olur.

Süleymanlı’nın yönetim karşıtı olan Kara Bağır’ın hikâyesini taltifle anlatması dönemin Sovyet edebiyat şablonuna uygun değildir. Bu, romanın hatta yazarın selameti açısından oldukça önemlidir. Dolayısıyla hikâye Narınç’ın evlendiği Mustafa üzerinden anlatılır ve Kara Bağır’ın Mustafa’nın babasını öldürttüğü belirtilerek karakter olumsuzlanır. Ancak Mustafa’nın babası yönetime at temin etmiştir. Kara Bağır da adamı “Vurun, bu Rus casusunu.” diyerek öldürtmüştür. Süleymanlı, bu cümlesinde oldukça cesur davranmıştır. Çünkü yazarın romanlarında sadece birkaç yerde “Rus” kelimesine rastlanır. O “Rus” kelimesini daima temkinli bir yaklaşımla kullanmıştır.

Seyid Ahmet, Kara Bağır’la karısı Gülöyşe arasında bir yakınlaşma olduğundan şüphelenir ve onu öldürür. Deli Nebi de Seyid Ahmet’in ellerini keser. Kara Bağır’ın geniş bir sürüsü vardır. Kendisinden zorla alınarak halka paylaştırılır.

Çapık Komiser, Deli Nebi ve yanındaki otuz kadar atlıyı dağdan inmeleri için ikna eder. Güya devlet, direnişçileri affetmiştir. Çapık’ın “...hamınız [hepiniz] bağışlanmışsınız [affedildiniz].” deyişi üzerinde hassasiyetle durulmalıdır. Aslında kolonyal devletin emellerine ulaşması için çalışan ama bunu fark etmekten yoksun olacak kadar başkalaşmış, halkına yabancılaşmış Çapık, yerel halkın özgürlüğü için direnenleri dağdan indirir. Bir de devlet tarafından affedildiklerini ekler. Çapık’ın aklında kolonyal devlet öyle yücedir ki bir lütufta bulunmuş, direnişleri affetmiştir. Böylelikle romanda Sovyet Rusya affedici yüksek merci olarak yine olumlanır.

Bütün köy birkaç gün içinde olan biten her şeyi öğrenir. Ama Süleymanlı kimsenin bir şey bilmiyormuş gibi gezindiğini söyler.⁴³⁶ Ast grupların sindirilmesi tamamlanmış, herkes yönetimin istediği gibi davranma yoluna girmiştir. Yine de Süleymanlı ast grupların kendilerini ifade edemediklerini, kendisi de bir ast grup olarak kısa ama etkin bir şekilde dile getirmeyi başarmış görünmektedir.

İlk anlatılan köyde Çapık’ın en yetkili elemanları köy konseyi başkanı ve yardımcısı Yellemçek Hamza’dır. Yeni gelinen köyde de Aktif Hasan, Yellemçek gibi davranır.

Narınç’la Mustafa’nın nikâhını kıyan kişi Kara Dayı olarak da anılan Kara Molla’dır. Mustafa’nın arkadaşı Umut onu nikâh kıymaya zor ikna eder. Aktif Hasan

⁴³⁶ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 286

durumu fark edip nikâhla ilgili Kara Molla'yı sorguya çeker. Kara Molla, Oğuz ata ve şeytanla ilgili hikâye anlatır, ölünün ardından dua eder. Her an Hasan'ın sorgulamalarına maruz kalır. Molla, medrese tarzı bir okulda eğitim aldığını söyler. Ama bu okul komünizmin ilanından sonra işe yaramaz hatta başına dert açmaya başladığı için pişmanlık vesilesi olur.

Molla'nın hayatı üzerinden okullaşmanın bireyler üzerindeki etkisi değerlendirilebilir: Kara Molla, bir molla olduğuna göre “eski okul” dediği bir eğitim sisteminde dini ağırlıklı olarak yetiştirilmiştir. Ancak komünizmin ilanı sonrası mescitler yıkılır, ateizm ön plana alınır. Aldığı eğitim artık Kara Molla'da saklanması gereken bir gerçekliktir. Kara Molla, komünizme dair yaşayışı öğrenmek üzere yeni okulu da akşam okulu şeklinde okur. Hatta okumakla ilgili “Lenin yoldaş” diyerek komünizmin kurucusundan veciz sözler söyler.

Hasan, Molla'ya göz açtırmaz. Hatta tehditlerini giderek artırır: “ – *Səni, - dedi, - o üstündə oturduğun təkərə bağışlayıram. Yaxşı [iyi] işçisən, yaxşı ustasan. Bir budu, qanıym [kanının] arasına girən...*”⁴³⁷

Xatirə Bəşirli'nin komünist sistemi “insana birey olarak değil, kolektifin bir parçası olarak yaklaşıldığı dönemler”⁴³⁸ şeklinde tasvir edişi bu örnekte açıkça görülmektedir. Hasan'ın kan dökmesini engelleyen tek şey Molla'nın iyi bir işçi olmasıdır. Burada emeğe saygı olarak da yorumlanabilecek bu davranış aslında sadece sistemin ilerleyişini sağlayacak dışlılardan birinin kırılmaması içindir. İyi bir demirci olan Karakelleoğlu'nun Aktif Hasan'ın köyünü terk edip yine göç yoluna koyulması üzerine köyün başkanı şu sözleri sarf eder: “- ...*mənə işçi lazımdı. Onun şeytanı da başına dəysin, aşığı da. Mənnən iş istiyirlər.*”⁴³⁹

Bu amaç için Kazangap'ın hayatında da tanık olduğumuz “emek kahramanı diploması” gibi taltiflerde bulunulur. En sonunda yönetim için çalıp söylemeye başlayan Ak Âşık'a da o kadar çok madalya verilmiştir ki bir madalyasını bir çocuğa hediye etmeye söz verir.⁴⁴⁰ Bu örnekle, verilen ödüller karikatürize edilmiş olur. Değer taşımadığı belirtilir.

⁴³⁷ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 285.

⁴³⁸ “...insana ayrıca fərd kimi yox [değil], yalnız kollektivin bir üzvi kimi dəyər verildiyi zamanlarda...” (Belge No: 4, Xatirə Bəşirli, “Sabahlara Söz”, s. 2.)

⁴³⁹ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 306.

⁴⁴⁰ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 298.

Kara Molla da Ak Âşık gibi sindirilir ve inkâra başlar. Kendisini de Molla Veli'nin ardından gönderecekler diye korkar: “- ...vallah molla döyüləm. Ustayam mən, ağac ustası...”⁴⁴¹

Çevresindekileri ikna etmek için içki içer.⁴⁴² Şu şekilde açıklamalar yapmaya başlar: “- Mən heç nə bilmirəm... Mənim boynuma qoyma. Nə Allahu tanıyıram, nə də şeytanı...”⁴⁴³

Kara Bağır'ın babasının yaptırdığı mescidi yıkarlarken ilk kazmayı vuran da Kara Molla'dır.⁴⁴⁴ Komiser, mescidin izinin dahi kalmamasını ister. Burada hem ateizme hem de yerel direnişçilere atıf vardır. Ateizm epeyce önemsendirken yerel direnişçilerin izine dahi tahammül yoktur. Ancak ölüm gelir. Kara Molla ölüm döşeğindeyken Aktif Hasan'a helallik verir. Molla Veli başında Kur'an okumaktadır. Ona şunları söyler: “- Bayaq [demin] harda [nerde] salmışdın [bırakmıştın], ordan oxu... Bir şeyi iki kərə oxumaq olmaz, onsuz da günah içindəyəm, günaha batırma mənı.”⁴⁴⁵

Aktif Hasan'la Kara Dayı'yı ölüm yakınlaştırır. Ne kadar inkâr etmeye çalışsalar, mescidi birlikte yıksalar da her ikisinde ahiret inancının devam ettiği açıktır: “- Dünya işidi, bağışla, ay Qara, - aktiv Hasan bir az da əyilib ağzını kişinin qulağına tutdu. – Deyirəm, mənı bağışla, halallıq ver, vidalaşmağa gəlmişəm.”⁴⁴⁶

Karakelleoğlu'nun Oral'ın torunu olduğu belirtilir.⁴⁴⁷ Karakelleoğlu yine kendisi, toprak, hava ya da halkın değişmiş olduğundan tereddüd etmektedir. Tereddüdün nedenini tam olarak çözemese de göç etme eğilimindedir. Romanda uzun yıllar geçmiş ancak Karakelleler bir araya gelememiştir. Ceviz Kurdu'nun son bölümlerine ait bu açıklamalarla roman birincisine bağlanmış olur. Karakelleoğlu'nun karısı da önceki Karakelle hanımları gibi göçmekten bıkmıştır.⁴⁴⁸ Ancak Karakelleoğlu önceki töre ve alışkanlıkları devam ettirmek ister. Aktif Hasan bunu fark eder ve Karakelleoğlu'nu Şeytanın masalını Ak Âşık'tan dinlemek istemesi ile yargılar. Onun içinde, yüreğinde bulunan şeytanın var olduğuna dair

⁴⁴¹ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 285.

⁴⁴² Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 295.

⁴⁴³ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 303.

⁴⁴⁴ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 308.

⁴⁴⁵ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 309.

⁴⁴⁶ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 308.

⁴⁴⁷ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 292.

⁴⁴⁸ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 305.

inancı silmek ister.⁴⁴⁹ Bu bir kez daha *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*'te O'Brien'in Winston'ın içini boşaltıp kendi değerleriyle doldurmak istemesini akla getirir.

Ancak yönetimin halktan istedikleri çok da hızlı gerçekleşmeyecektir. Kara Molla mescidin yıkılmasında ilk kazmayı vuran olduğu ve yaptığı birçok şey için halktan özür diler. Bağışlanma ister. Halk şöyle cevap verir: “ – *Biz bağışlayırız... Allah bağışlasın.*”⁴⁵⁰ Halktaki Allah inancı ya da Karakelleoğlu'nun şeytanın var olduğuna inanması mescidler yıkılsa da gönüllerden silinmemiştir. Mesme Teyze, Esmer hamile olduğu için ona hizmet etmenin sevap olduğundan bahseder.⁴⁵¹ Ceviz Kurdu romanı inanç dünyası olarak Müslüman olan bir halkı anlatmaktadır. Ancak çözümler de başlamıştır.

Göç'ün sonunda can korkusu olmasına rağmen Bekil, Oral'ın sürüsüne sahip çıkar ve sürüyü otlatmaya götürür. Tanrıverdi'nin sarışın oğlunu ise hastaneden kaçır Ayaz Ağa'nın altınlarını yağmalarken görürüz.⁴⁵² Bu para ve çalma hırsı üçüncü romanda doruğa ulaşacaktır. Komünist sistem devam ediyor olmasına rağmen birçok ilişki paraya göre belirlenecektir. Zaten Ceviz Kurdu'nun son bölümlerinde yapılan atıflar şehir hayatına ve ilişkilerine yöneliktir. Yazar, okuyucusunu bu atıflarla şehir yaşamını konu alan üçlemenin son romanı olan *Ses*'e hazırlamaktadır.

Artık şehir ve köy yaşamında derin farklılıklar gözlenmektedir. Köy için önemli bir karakter olan Kara Bağır'ın şehre haberi dahi ulaşmamıştır. Mesme Teyze, Esmer'e Kara Bağır'ın kardeşinin kızı olduğunu iddia ederken Esmer karaciğer diye Kara Bağır ile dalga geçer. Kara Bağır ile alay eden Esmer, çocuğunu doğdurduğunda yüzünü görmek istemez. Köyüne geri dönecektir. Doktorsa şehrin Esmer gibilerin şereflerini saklayıp gizlediğini söyler.⁴⁵³

Son kez kurttan bahsedilir. Kurt, bir ağaç boyunca yol alır. Bu, kurdun binlerce yıl boyunca geçtiği yoldur ve kurt, hiçbir yere varıp çıkmamıştır. Hala da yol gitmektedir. Süleymanlı, kurdun bu anlatımıyla üç yüz yıl öncesinden çıkarak İmir'den geçip geleceğe giden göçe benzer bir imaj oluşturmaktadır. Kurt aynı zamanda kolonyalistleri temsil eder. Son üç yüz yılda kolonyalist Batı devletleri dünya nimetlerini kurtlar gibi kemirmektedir.

⁴⁴⁹ Mövlud Süleymanlı, *Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs*, s. 306.

⁴⁵⁰ Mövlud Süleymanlı, *Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs*, s. 308.

⁴⁵¹ Mövlud Süleymanlı, *Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs*, s. 322.

⁴⁵² Mövlud Süleymanlı, *Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs*, s. 319.

⁴⁵³ Mövlud Süleymanlı, *Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs*, s. 327.

Romana adını veren kurdun anlatımından sonra roman şehre ait en önemli öğelerden olan “asfalt”a gönderme yapılarak biter. Yağmur suyu yüz yerinden eğrilerek ağzı nereye giderse asfaltın üzerinde oraya akacaktır. Çünkü altını hissedememektedir. Toprağa varınca da böyle eğri büğrü olarak yok olacaktır.⁴⁵⁴ Bu anlatım üçüncü romanın ana mekânını oluşturan altı katlı binanın altındaki fareler ve sıçanlarla devam edecek, eser bu şekilde sona erecektir.

4.4. SES (SƏS)⁴⁵⁵

Mevlüt Süleymanlı’nın üçüncü romanı *Ses* (1984) adını taşır ve “*Əger yuxu [rüya] görmək varsa, ölüm boş şey deyil...*”⁴⁵⁶ epigrafiyla başlar.⁴⁵⁷

Göç göçüp yerleşmenin, *Ceviz Kurdu* köy yerleşikliğinin romanı iken *Ses* şehir yaşamının romanıdır.

Roman altı katlı bir binanın bodrum katındaki köpeğin kötü kokular alarak ulumasının ama kimseye sesini duyuramamasının anlatıldığı bir paragrafla başlar.

Binanın altıncı katında Hacı adlı karakter yaşamaktadır. Çok karışık duygular içinde olduğu anlatılan Hacı’nın evine komşusu İskender, İskender’in kardeşi Bahadır ve Tevfik gelir.

İskender, Hacı’ya apartmanın üstüne bir iki oda yapmalarına göz yumması için üç yüz manat getirmiştir. Hacı “Beni bununla satın alamazsınız.” şeklindeki karşı çıkışına rağmen parayı cebine indirir. Bu, her ay tekrarlanacaktır.

Romanda köpeğe dönülür ve gece vakti garip işlerin yapıldığı anlatılmaya başlanır. Gizemli bir şeyler taşıyan iki, üç araba bahçeye girer. Bu arada köpeğe de çarparlar. Köpek engellemeye çalışsa da çaresiz kalır.

Binanın ikinci katında Melike adlı kadın yaşamaktadır ve Melike “profesör” lakaplı İskender için çalışır. Kızlı oğlanlı gruplara ücret karşılığı oda kiralamaktadır.

Binanın üçüncü katında yaşayan karakterin ismi Süsen’dir. Süsen hayatından hiç memnun olmayan ve hayatı değiştirmek için kocasına yalvaran bir karakterdir. Süsen, Kemal Rahimov’un apartmana yeni taşınan kardeşi Haley’den yardım

⁴⁵⁴ Mövlud Süleymanlı, *Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs*, s. 330.

⁴⁵⁵ Romanın en başında Elbey Süleymanlı Karakelle’nin “Hocalı” için resmettiği “Xocalı üçün ağı [ağıt]” ismini taşıyan çalışması bulunmaktadır.

⁴⁵⁶ Mövlud Süleymanlı, *Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs*, s. 331.

⁴⁵⁷ Bu epigraf sayfa 531’den alıntılanmıştır.

istemenin çarelerini aramaktadır. Haley’i kastederek kocası Rıfat’a “dayı” bulunduğunu söyler.

Romanda yavaş yavaş İskender’in yeni inşa edilecek odalarda neler yapacağı anlatılmaya başlanır: Birinde para sayılıp saklanacak, birinde erotik film gösterimi yapılarak her kişiden on manat kazanılacaktır. Diğerinde “anaşa”⁴⁵⁸ gizlenecek, bir diğerinde de İskender keyfine göre yaşayacaktır.

Haley, ikinci kata yerleşir. Sese karşı aşırı hassasiyeti olan Haley yoğun baş ağrısı yaşayan hasta bir karakterdir. Kırk yıl önce annesi ve kardeşi Kemal’le geçirdiği bir “yüyet”⁴⁵⁹ gününü hatırlayarak rahatlamaya çalışır.

Yine o gece de sesler, bahçede koşuşan insanların karaltıları vb. vardır. Polis, beş kilo anaşa bulundurduğu ihbarı almıştır. Ancak polis gelmeden önce yasaklı maddeler duvar içine saklanır. İskender, tüm suçlamaları reddeder. Rahimov’un kardeşi Haley, apartmana yerleştiğinden bu tarz şeylerin yapılamayacağını söyler.

Köpeğe dönülür ve bir dönem aynı cinste “Paraq” adında bir köpeğin koyun sürüsünü beklediği anlatılır. Ancak yine aynı cins köpek, başını kollarının üstüne koymuş bir şekilde anaşa kokusu almaktadır.

Haley, onu çok rahatsız eden, çatlamış bir şeyin sesini aramaktadır. Piyanoya, billur kaplara bakar, ona bina hatta hava çatlıyor gibi gelmektedir. Birini aramak ister ve ilk önce aklına eşi Güler gelir.

Kemal, bir kez bile Haley’i hastaneye ziyarete gelmediği için, Güler’i aramamasını söyler. Haley’e para yardımı yapar. Ancak Haley parayı bırakır. Kemal’in karısı Rena, Haley’i deli olarak nitelendirir. Ayrıca Kemal, hastalığını artırdığı gerekçesiyle Haley’in piyanoyla ilgilenmesine de kızar.

⁴⁵⁸ Anaşa: Haşhaştan yapılan çok zehirli narkotik madde, afyon.

⁴⁵⁹ “Ağırlığı-uğurluğu

qarğınnara-sellərə,

qara, qırmanc [kırbaç] yellərə,

pis nəfəsdi quşdara,

qara-qara daşdara,

oğruya [hırsıza], oğraşdara... axsı-ınn, getsin

...

Ağırlığı-uğurluğu

minilmiyən atdara,

yeyilmiyən otdara,

boşuna hürən [havlayan] itdərə,

pis arvaddara... axsı-ınn getsin!” (s. 341.) şeklinde okunur ve “şədən Allah” diyerek yıkanan çocuk “aydınlatılmış” olur.

Güler, Haley'in geçirdiği nöbetler dolayısıyla ondan korkup kendi annesinin yanına döner. Güler'in annesi Kemal Rahimov'u arayıp akraba olmaktan gurur duyduğunu ve Haley'in iyileşmesini bekleyeceklerini söyler.

Mahallenin ocukları Haley'i geçirdiği nöbetler, duyduğu seslere karşı verdiği tepkiler dolayısıyla alaya alır. Ancak Kemal Rahimov'un kendilerini sürgüne gönderebileceği gerekçesiyle ebeveynler dikkat etmelerini tembihler: Kemal'in st düzey bir görevli olduğu yavaş yavaş okuyucuya hissettirilmeye başlanır.

Umbike Hala, eşı Güler'in evi terk ettiği sıralarda Haley'e ekmek getiren komşusudur. Umbike'nin oğlu kendi kız kardeşı yüzünden hapistedir. Anaşa dolu bir çantayla yakalanacakken oğlu suçu üzerine alır. Bu kız kardeş Melike'dir.

Haley'in anılarında Sak Md'ye dnlr. Sak Md trk söyleyen, kaynar su içip dans eden, ara sıra cezbeye tutulan bir aşıktır. Haley ve Kemal'in annesi Lale de "meyxana" denilen bu yere devam etmektedir. Ancak eşı gitmesini istemediği için Lale'yi kırbaçlar. Haley de bir yıl boyunca babasından izinsiz Sak Md'nn yanına aşıklık öğrenmeye gider. Ancak onların Rus okuluna gitmesi gerektiğini düşünen babası Haley'i alıp geri getirir. Dve dve Rus okuluna gönderir. Daha sonra Sak Md'nn sürgün edildiğinin bilgisi alınır.

Romanda Süsen'in ailesine odaklanılır. Süsen, küçük kızıyla birlikte pişirdiği gzlemelerden Haley'e yollar. Haley kıztan piyano çaldığını öğrenir ve yukarı çıkıp piyanonun kendisini rahatsız eden çatlak sesini bulmaya çalışır. Süsen'e Haley'den yurt dışına gidebilme talebinde bulunmak için gün doğmuştur. Çünkü Kemal, Afa adındaki tanındıklarına Arabistan'a gidebilmesi için yardım etmiştir. Ancak Haley söyledikleri hiçbir şeyi anlamaz. O, atlak sesin peşindedir. En sonunda Süsen ve eşı Rıfat da Haley'in deli olduğuna kanaat getirir. Bu arada Süsen kızıyla birlikte "Profesör"n (İskender) oynattığı filmleri izlemeye gittiklerini itiraf eder.

Haley dervişliğe özendiği zamanlarda okuduklarını hatırlar. İlk kural kimseye kin beslememektir ve bu şartı yerine getirmeden diğer şarta geçilmez. Kemal ise bunları okuduğu için Haley'in sonunda delireceğini söyleyerek kitabı fırlatıp atar.

İskender, oğlu Tokay, kardeşleri Bahadır ve Mesi, Tevfik vd. uyuşturucu sevkıyatı ve diğer işlerine devam etmektedir. Ancak İskender yavaş yavaş daha sık "İhtiyatlı olun." cmlmesini kurmaktadır. Çünkü Haley'in apartmana özellikle onları gözlemek için taşındığını düşünmektedir.

Romanda birçok hukuksuz iş gibi fuhuş yapıldığı da anlatılmaya başlanır. Melike zellikle Yumru (gerçek adıyla Kumru) zerinden para kazanmaktadır.

“Kartof satan kişi” diye anlatılan patates satıcısı, Yumru ile birlikte olmuş ve evden ayrılırken köpek tarafından şaşırtıcı bir biçimde ısırılmıştır. Oysa köpeğin eskiden beri birine saldırdığı görülmemiştir.

Rahimov’un emrinde, ev idaresinde çalışan Demir, İskender’in izin almadan yedinci kata oda ilave ettiğini ve kayıt dışı alışveriş yaptığını bilmektedir. Hatta İskender’in bu işleri daha rahat devam ettirebilmek için yedinci kata kadar çıkacak bir asansör yaptırmak istediğinden bile haberdardır.

İskender, verdikleri paraya rağmen tehlikenin içeriden geleceğini hissetmeye başlar. Hacı’nın tehditlerinden ve köpeğin havlamasından rahatsız olmaktadır. İşlerin daha rahat devam ettirilebilmesi için köpek yok olmalıdır. Çünkü köpek her şeyi hissederek kanunsuz malları getirenlere havlar, saldırır. Anaşa (afyon) gizlenmiş duvarın önünde yatar. Köpeği bir daha dönemeyecek şekilde götürüp bırakması için bir adam tutarlar. Adam köpeğe seslenebilmek için adını sorar. Ancak kimse adını bilmez.

Köpeğin geçmiş yaşamına dönölür ve adının Kanık, annesinin adının da Parak olduğu belirtilir. Adam köpeğin uzaklaşmasını sağlamak amacıyla arabaya koyar ve yola çıkar. Yolda iki çobana rast gelir. Çobanlar köpeği peynir karşılığında almak istediklerini söyler. Adam ikna olur, köpeği onlara teslim edecekken hayvan kaçar ve hızla apartmana dönmek üzere koşmaya başlar. Bir süre sonra apartmanı bulmuştur. Kinlenen köpek İskender ve adamlarına saldırır. Duvara vurup bir torbaya koyarak yakındaki kale duvarlarının altına bırakırlar. Ancak hayvan ölmez.

İskender ve Hacı’nın karısı Ballı Tebrizlidir. Ballı, babasının Tebriz’i savunurken kullandığı silahları anımsar, hüzünlenir.

Yeniden Süsen’in yurt dışına gitme isteğine dönölür ve eşi Rıfat’ın soyadının “Süleymanlı” olduğu verilir.

Tevfik ve karısı iş bulması için Haley’e gidip ricacı olur. Rica ederken de rüşvet verirler. Haley durumdan bir şey anlamaz, rüşveti reddeder. Bu hareketi üzerine Tevfik ve karısı Haley’i deli olarak nitelendirir.

Bayram kızı Melike, hayli para kazanmıştır ve bu paraları nerede gizleyeceği konusunda kaygılıdır. Kız kardeşi Umbike’nin oğlu Sabir’e suç atarak yakalatmış, yakın arkadaşı Yasemin’in ailesini dağıtmış, çeşitli komplolarda yer almış ve bu işlerden eline yüklü miktarda para geçmiştir. Şehrin her türlü kirli işi örteceğine inanan Melike, yavaş yavaş tüylenmeye başlar. Bu tüylenme öyle bir hale gelir ki Mesi dahi Melike’yi tanıyamaz. Bu dertten kurtulmak için dua etmeye çalışan

Melike artık yüzünü Allah’a da dönemez. Zira o kendisinin affedilmeyecek bir günahkâr olduğunu düşünmektedir. Yanında kimsesi olmayan Melike paralarıyla bir başına kalır.

Melike türlü sorunlarla boğuşurken İskender ve kardeşleri bir milyona yakın parayı nerede, nasıl saklayacaklarını düşünmektedir. O sırada İskender’in aklına babalarının Yanıçar dediği ve onların Tebriz’den çıkmalarına yardım eden Sencer adlı oğlan gelir. Böylelikle İskender’in aile tarihine dönülür. Dört oğlan, iki kız kardeşi olan İskender ailenin küçük çocuklarındandır. Bahadır on, İskender sekiz yaşında ve Mesi annesinin kucağındadır. O yıl Tebriz’in Sakat Meydanındaki evlerinden babaları Balas tarafından çıkarılıp sınır boyuna götürülmüşlerdir. Bu üç çocuk anneleri Buta ile sınırı geçer. Balas çocukları Buta’ya bırakırken Şura Hükümetinin inkılap beşiği olduğunu düşünmektedir. Çocukların memleketlerini unutmayacak şekilde büyütülerek askeri okullara gönderilmesini istediğini söyler.

Yolculuk devam ederken faytona benzer arabayı süren, para karşılığı insanları Tebriz’den çıkaran Sencer’in hikâyesine odaklanılır.

Sencer, Maday oğullarındandır ve Sak Mödü amcasıdır. Arabadaki bir yaşlı, Madayların derin bir kök olduğunu ama çok fazla karışıklarını dile getirir. Sencer de yaşlı adamın Araplara benzediğini söyleyerek her kökün karışmış olduğunu savunur. Sencer aracılığıyla romanda üç bin yıl öncesine gidilerek Büyük Midiya (Med) İmparatorluğu ve çok sonra meydana gelen Çaldıran Muharebesi kısaca anılır. Güney Azerbaycan’da 1946’nın Mart ayında Seyyid Cafer Pişevari tarafından kurulup bir yıl yaşayabilmiş Azerbaycan Milli Hükümetinin son bulmasına değinildikten sonra 1981-82 tarihli Ses romanı, 1986 yılına gönderme yapar. O yıl Sencer’in soyundan gelen Molla Yaver Sencerpur, İslam hükümeti adına İskender’in sınırı geçmeyip memleketinde kalan ağabeyine oruç zamanı içki içtiği gerekçesiyle elli sopa vurulması şeklinde ceza verecektir. Ancak İskender’in ağabeyi otuzuncu sopada canından olacaktır. Bir diğer ağabeyi de savaşa katılmadığı gerekçesiyle Sakat Kalesinin karşısında astırılmıştır.

İskender, Tebriz’i yâd edip düşüncelere dalar. İskender’in dağılmış bir ailesi vardır: Bir oğlu seks filmi gösterimlerinden servet kazanan Tokay’dır. Diğer oğlu barlardan çıkmamaktadır. Kızı da evi terk etmiştir. Kendine böyle yoğunlaşmışken Bahadır ve Mesi ise parayı evden güvenle çıkarabilmenin yollarını aramaktadır. Sonunda parayı Qemer’in kıyafetlerine gizli cep dikerek saklamaya karar verirler. Aslında Yumru bu işler için biçilmiş kaftandır ancak çekici bir kız olmasının işi daha

da zorlaştıracığını düşünmektedirler. Bu sırada romanda Yumru'nun Mesi'de gönlü olduğu, onunla evlenmek istediği anlatılır. Ancak Mesi buna yanaşmaz.

Mesi kazandıkları paranın haram olduğunda ısrar ederek kardeşlerinin aksine bir profil çizmeye başlar. Anneleri Buta da öyle düşünmektedir. Ölüm döşeğindeyken helal para ile defin işleminin yapılmasını ister. Bahadır ve İskender helal parayı nasıl elde edeceklerini bulamazlar. Bahadır elinde bir deste parayla annesinin yanına gider. Güya kendi parasını helal yoldan para kazanan Süleymanlı (Rıfat) ile değişmiş ve para helal hale gelmiştir. Ancak yanına varamadan Buta son nefesini verir.

Kemal bir gece yarısı Haley'i rüyasında görür ve kalkıp gece vakti ziyaret etmek ister. Karısı Rena durdurmaya çalışsa da Kemal, Haley'in evine gider. Haley'le eski günler, anneleri ve âşıklıktan konuşmak ister ancak apartmanın bitmek bilmeyen sesleri konuşmalarının yönünü değiştirir.

Rahimov binanın plana göre yıkılması gerektiğini belirtir. Bu yıkımın binada devam eden hukuksuzluğu düzelterek hayırlı olacağını söyler. Haley ise bina yıkılsa da başka binalarda yine böyle şeylerin devam ettirileceği kanısındadır. Haley özellikle yaltaklığa vurgu yapar.

İki kardeş arasında konuşmalar devam ederken İskender ve Melike yüklü miktardaki paralarıyla dairelerinde korku içindedir. Süsen hala yurt dışıyla ilgili ricacı olmak istemekte, Demir ise gece olmasına rağmen Rahimov geçeceğinden sokağı temizletmektedir. Rahimov, evine dönmek için arabasına bindiğinde halk sıraya geçmiş, Rahimov'u bir tören edasında selamlamaktadır.

İskender'le Qemer tutuklanır. Ancak İskender'in tam bir yetişkin aklına sahip olmayan karısı Nazlı tedirgin değildir. Her zaman olduğu gibi İskender'in yine para ödedikten sonra özgürlüğüne kavuşacağını düşünmektedir. Nazlı hayatı boyunca her şeyin kurtuluşunu parada görmüştür.

Melike'nin komşusu olan beden eğitimi öğretmeni, Melike'nin uzun süredir evinden çıkmadığını fark eder. Dairesine girdiklerinde kadını, para ve altınlarıyla birlikte ölmüş bir halde bulurlar. Hemen kardeşi Umbike çağrılır. Umbike, Melike'yi bu hale getiren şartları apartman ve sakinlerine bağlar. Melike defnedilir.

Apartmentın içinde bu olaylar devam ederken köpek içinde tuttuğu kınıyla Tevfik'e saldırır. Tevfik hastaneye kaldırılırken köpeğin öldüğüne dair sesler yükselir.

Romanın ikinci bölümü “*Sevinə – sevinə atdığıın addımdan sonra nə olacağını bilmədiyın üçün sevinc də əbədi deyil...*”⁴⁶⁰ şeklindeki epigrafla başlamaktadır.⁴⁶¹

Bölümde yalnızca zamanın aktığı ancak apartmanda hiçbir şeyin değişmediği anlatılır. Hacı karakterine odaklanılır. Hacı önceden komsomoldur. Babasıyla ilgili bazı suçlamalar vardır. Adamın hükümet aleyhinde olduğu ihbar edilmiştir. Hacı bunların doğru olup olmadığını muhakeme etmeden hemen kabul eder.

Hacı birilerinin açığını arayıp onları tehdit ederek para kazanmaktadır ve bu sefer de hızlı bir şekilde terfi eden Demir’le uğraşmaya başlar. Demir’in babasının cepheden dönmek için kendi ayağına silah sıktığı ve karısının hafifmeşrep olduğuyla ilgili söylentiler üretir. Romanın sonraki sayfalarında Hacı’nın sorguda verdiği cevaplarla babasının sürgüne oradan savaşa gönderildiği ve sonrasında annesine “kara kâğıt” geldiği anlatılır.

Hacı Demir’le ilgili konuşmamak için sus payı olarak Demir’den bin manat ister. Demir de babasıyla ilgili durumu ne kadar gizlemek istese de gerçeklerin ortaya çıkmasına sinirlenerek içinden babası Saray’a söver. Eşi henüz on beşine varmamışken Demir onunla nişanlanmıştır. Hacı bu durumu da Demir’in aleyhine kullanmak istemektedir.

Romanın sonraki bölümlerinde uçakların test uçuşu yaptıkları ve yine test için bomba attıkları anlatılmaktadır. Demir’in babası Saray, alçaktan uçan bir uçağa “Gel gir bana!” diye bağırır. Bu sözüne istinaden Saray’ı tutup götürürler.

Roman zamanına dönüldüğünde bu kez de Hacı’nın hükümet aleyhinde konuştuğu gerekçesiyle oğlu yakalanmıştır. Hacı’nın karısı Ballı, oğlu Emiraslan’ı, Rahimov’un elinden kurtarması için Haley’e yalvarır. Ballı “Pir Sakat uşağının ışığı üstüne düşsün!” diye Haley’e dua eder. Sak Mödü’nün ulu babası Pir Sakat, Mekke’ye gittiğinde “Al gözlerimin ışığını, öz içimden bana yol aç.” diye dua etmiştir ve yeryüzüne katı karanlık çökmüştür. Roman ilerledikçe Emiraslan’ın oğluyla oynarken kurduğu cümlelerin başına iş açtığı anlaşılır. Oğlunu kaldırıp “Bayrak yapıp sokaklarda gezineceğim.” demiştir. Emiraslan ihbarla ilgili biraz babasından ama daha çok Neftçi Esat adlı karakterden şüphelenmektedir.

Emiraslan, Rahimov’la karşı karşıya geldiğinde içinde tuttuğu birçok şeyi söylemek ister ancak sadece iş istemeye cesaret edebilir. Herkesin Rahimov adına rüşvet istediği için iş bulamadığından bahseder. Rahimov bu rüşvetçilerin

⁴⁶⁰ Mövlud Süleymanlı, *Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs*, s. 481.

⁴⁶¹ Bu epigraf sayfa 525’ten alıntılanmıştır.

araştırılmasını ister. Ancak daha önce Rahimov'un sorguladığı Emiraslan'a benzeyen başka bir oğlan vardır. Rahimov'a kendisinin kul gibi yaşayamayacağını ama Rahimov'un kul (köle) gibi hayatına devam edebileceğini söylemiştir. Bu, Rahimov'un sık sık aklına gelir. Haley de bu sözlerin doğru olduğunu tasdik eder. Haley'e göre Rahimov öz eleştiri yapabilse bu doğruluğun farkına varabilecektir.

Tevfik ve karısı, Rahimov'un adını kullanarak iş bulmuştur. Kadın, eşiyle aynı iş yerinde çalışmasına rağmen patronun kendisinden faydalanmasına izin vermekte, ahlaksızlığa müsaade etmektedir. Melike'nin sarı saçlı komşusunun söylediklerine uyararak "...ye, iç, gez, dolaş." şeklindeki basit ilkesince keyfine bakmaktadır.

Akademisyen Balacahunlu roman boyunca ara ara ama etkili şekilde tasvir edilen bir karakterdir. Genellikle Rahimov'la bağlantılı olarak verilmektedir. Rahimov'un kayınpederidir ve Balacahunlu'nun bizzat kendisi kızı Rena'ya Rahimov'u eş olarak seçmiştir. Rahimov'un akıl hocasıdır. Tarih profesörü olan Balacahunlu, Rıfat ve Haley gibi karakterlerin Türk varlığıyla ilgili yorumlarına karşı çıkar, sistem yanlısı bir profil çizer.

Haley yine hastalığının sonucu olarak ataklar geçirerek fenalaşır. Hacı ile Demir, Haley'e yardım etmek ister. Ambulansı beklerken Demir ve Hacı yine para yüzünden (1000 manat) kavga ederler. Hacı, ağzı yüzü kan içinde hastaneye kaldırılır.

Rıfat, kızının "Lenin, Lenin yolunda..." şeklinde devam eden marşı söyleyişini izlerken birden banyoya gidip kusmaya başlar. Apartmanda ve tüm toplumda görülen riya, rüşvet, zina artık Rıfat'ın midesini bulandırmaktadır. Rıfat biraz kendine gelince apartmandan önceden Haley'in duyduklarına benzer "çat" sesi gelir ve apartman sallanmaya başlar.

Demir, uzun süredir karısından şüphelenmekte ve onu kendini aldatma konusunda sorguya çekmeye çalışmaktadır. Hacı'nın söylentiler yayması da bunda etkili olur. Demir, şüphelerinde haklı çıkar çünkü karısı, Kemal Rahimov ile birlikte. Demir, haberi olmasa da, bu şekilde terfi alır. Hatta Rahimov, Demir'i "general" dahi yapabileceğini söyler.

Haley'in özellikle atakları sırasında söylediği dualar şehirde ünlenir ve yeni bir din yarattığına dair dedikodular yayılır. Bu durumdan epeyce rahatsız olan Balacahunlu dedikoduları bastırmaya çalışır.

Romanın sonlarına doğru Haley, babası Cabbar'ı düşünür. 1900 doğumlu olan Cabbar Erdebil'dendir. Onu Rusça eğitim veren bir okula göndermek ister. Ancak

Haley karşı durur. Cabbar, bundan kendi annesini sorumlu tutar. Nine söylememiş olsa Haley, Rus ya da Ermeni kimdir bilmeyecektir. Haley'in romanda son anlatılan hali elinde ip ile sonsuzluk duygusunu tattığıdır.

İskender hala Tebriz'i ve babasını düşünmektedir.

Romanın ana mekânı olan altı katlı bina 1900'lerin başında birden zengin olan bir "Sarı adam" tarafından yaptırılmıştır. Binanın altının boş olduğu ve elbet yıkılacağı söylense de "Sarı adam" yaptırmaktan vazgeçmemiştir. Binanın tohumu olarak anlatılan sıçanların anılmasıyla roman son bulur.

Roman hakkında değerlendirmelerde bulunan Bahtiyar Vahapzade, Göç'ün mekânının Eğrikar⁴⁶² olarak seçilmesinin özel bir anlamı⁴⁶³ olduğunu dile getirir. Ses'te de mekân altı katlı bir bina olarak seçilmiştir. Süleymanlı'nın romanlarında mekân, geniş bozkırdan başlayıp adeta bir apartmana sıkışmış olarak görünmektedir.

Romanın ilk paragrafında altı katlı binanın bodrum katındaki köpeğin çürük kokusu aldığı anlatılır. Köpeğin heybetli bir görünümü vardır. Hayvan ulur. Ancak bu uluma içine doğrudur. Yanındaki sıçanlar dahi bu ulumayı duymaz.⁴⁶⁴ Eserin sonraki sayfalarında köpeğin adının Qanıq, annesininse Paraq olduğu anlaşılabacaktır.⁴⁶⁵

Ceviz Kurdu romanında ceviz ve kurdun hem gerçek hem mecaz anlamda kullanılması gibi bu ilk paragraftaki altı katlı bina ve köpek, romanı hem gerçek hem mecaz manada yorumlamamızı sağlayacaktır. Romanda artık şehir hayatı yer almaktadır. Komünizmin ilanının üzerinden uzun zaman geçmiştir. Okuyucu romanın olgunlanmış bir komünizme ait olduğu ön kabulündedir.

Metaforik olarak bu altı katlı bina komünist sistemdir. Binayı bekleyen heybetli ama sesini hiçbir yere ulaştıramayan köpek bir ast grup üyesidir. Yan yana yaşadığı ve diğer ast gruplar olan sıçanlara dahi sesini duyuramaz. Tarihsel olarak kolonyalizm ile başlamış, ardından komünizm adını almış olsa da kolonyal sistemin tüm araçları kullanılmaya devam etmektedir. Bu kolonyal yönetim şekli altı katlı bina, köpek, sıçanlar vb. nezdinde tüm roman boyunca anlatılacaktır.

⁴⁶² Yazıcı Dergisi, s. 13.

⁴⁶³ Mekân seçimine önem atfedildiği diğer Azerbaycan romanlarında da göze çarpmaktadır. Örneğin Elçin'in Ölüm Hükümü adlı romanında mezarlığın mekân olarak seçilmesine Sedat Adıgüzel'in yorumlarından biri şöyledir: "... Sovyet rejiminin yaptığı zulüm Azerbaycan dâhil tüm Orta Asya'yı bir mezarlık haline getirmiştir..." (Sedat Adıgüzel, Ölüm Hükümü ve Tarihi Gerçekler, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 12, Erzurum, 1999, s. 227.)

⁴⁶⁴ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 331.

⁴⁶⁵ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 394.

Binanın altıncı katında Hacı adlı karakter yaşar. İskender, apartmanın üstüne bir iki oda yapmalarına göz yumması için Hacı'ya her ay üç yüz manat rüşvet verir. Hacı'nın rüşvet almasını istemeyen fabrika işçisi karısının ağzından şu sözler duyulur: “*Külək [rüzgâr] zəhrimar*”⁴⁶⁶, *yenə zavod [fabrika] səmtdən [tarafən] əsir.*”⁴⁶⁷

Şehir hayatının önemli simgelerinden biri olan fabrika, 1800'lerin sonu 1900'lerin başında Avrupalı bir kolonyalist olan Lemse Kurtan ile Süleymanlı'nın roman dünyasına girer. Ancak birinci ve ikinci romanda daha çok havası temiz kırsal alanlar mevcuttur. Paragrafta ise artık rüzgârlar fabrika dumanı taşımaktadır. Böylelikle üçüncü roman Ses'e tamamen şehir hayatının hâkim olduğu anlaşılmaktadır.

Altı katlı binanın dışında şehir yaşamı son hızıyla devam etmektedir: “*Alaqaqıdan çıxıb səkidəki su kimi [gibi] arasıkəsilməz insan axınına qarışdılar...*”⁴⁶⁸ Şehrin kalabalığı da romana en baştan dâhil olur.

Romanın mekânı okuyucunun zihninde oluşturulduktan sonra kişiler ön plana çıkarılmaya çalışılır. Ses, adeta tüm karakterleriyle dejenere olmuş bir toplumun romanıdır. Haley gibi birkaç karakter dışında birçok kişi komünist sistemden yara almış ve olumsuz özellikleriyle romanda yer bulmuştur.

Binanın ikinci katında yaşayan Melike kızlı oğlanlı gruplara oda kiralamaktadır. Üçüncü katta yaşayan Süsen kısa zamanda zengin olmak için yurt dışında çalışma hayalleri kurar. Ses'te gayrimeşru işlerin yürümesini sağlayan en önemli araçlardan biri rüşvettir. Rüşvet her kurumu, bireyi sarmış hatta meşrulaşmıştır. Süsen, Kemal Rahimov'un apartmana yeni taşınan kardeşi Haley'den yurt dışına gitmek için “dayı”lık yapmasını isteyecektir. Bunu duyan Tevfik'in karısı ise açık açık Haley'e rüşvet verip ekleyecektir: “– *İndi [şimdi] pulsuz [parasız] heç nə düzəlmir.*”⁴⁶⁹

Romanı bir ağ gibi saran ahlak dışı işlerin odak noktasında İskender bulunmaktadır. Yaptırdığı odalarda para saklayan, erotik film gösterimi yapan İskender üstüne üstlük uyuşturucu işi yapmaktadır. Yazar, binanın tasvirini bu işleri

⁴⁶⁶ “Zehrimar”ın asıl anlamı Farsçada “yılan zehiri” demek olup Azerbaycan Türkçesinde “zehir, çok acı şey, çok kötü” anlamlarında ya da “adı anılmak istenmeyen şeye işaret etmek” için kullanılır.

⁴⁶⁷ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 333.

⁴⁶⁸ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 335.

⁴⁶⁹ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 410.

destekleyecek öğeler çerçevesinde yapar: “*Daşına-divarınacan [duvarına kadar] qapqara qaralıb qaya kimi [gibi] bütöv [bütün] görünən altımərtəbəli binaydı.*”⁴⁷⁰

Ses'te adından da anlaşılacağı gibi sesler ön plandadır. Sürekli baş ağrısı çeken, nöbetler geçiren Haley altı katlı binada kırılmalar, çökmeler olduğuna dair sesler duyar. Ancak bu sesler Haley dışında kimseye ulaşmaz. Zaten halk da Haley'i garip bir kişilik olarak görmekte, üst düzey yönetici olan Kemal Rahimov'un kardeşi olması dolayısıyla dışlamaktan çekinmektedir.

Ses'te sestən sonra en önemli öğelerden biri kokudur. Haley binadan gelen sesleri duymada yalnızdır. Binanın içten içten yıkılmakta olduğunu çok uzun bir süre Haley'den başkası duyamaz. Koku almada yalnızlık yaşayan da altı katlı binayı bekleyen ama yapılan kötülükler karşısında pek bir varlık gösteremeyen köpektir. Romanda Haley ile köpeğin yalnızlığı, çaresizliği benzeşir.

Ses'te Ceviz Kurdu'nda da olduğu gibi ön plana çıkan hiçbir yabancı karakter bulunmamaktadır. Ancak bu, romanda Sovyet Rusya'nın etkisi olmadığı anlamına gelmez. Sansür mekanizmasından kurtulmak için Rus ya da diğer yabancı karakterler romanda yer almıyor olabilir ancak yönetim yine Sovyet Rusya'dır. Ceviz Kurdu'nun kolonyal devletin yerli işbirlikçileri olan yerli memurları, Ses'te de sahadadır.

Teoride kolonyal devletlerin kendi dillerinin öğretilmesi ve öğrenilmesinde oldukça hassas ve baskıcı olduğu belirtilmiştir. Birçok coğrafyada yerel diller yerine İngilizce, Fransızca gibi kolonyal devlet dillerinin konuşulması, gelişmiş bir medeniyete ait olma olarak anlatılmakta ve görülmektedir.

Süleymanlı'nın birinci ve ikinci romanında fark edilmese de Ses'te Rusçanın Azerbaycan Türkçesi üzerindeki kötü etkisi görülmektedir. Öyle ki bu etki soyadlarda yer alacak kadar ileri ve dramatik bir düzeye varmıştır.

Ses'te hiçbir yabancı karakter ön plana çıkmasa da en yüksek mertebeli memurlardan biri olan Kemal'in soyadı “Rahimov”dur. Artık Sovyet Rusya'nın sahada bulunmasına gerek yoktur. Yetiştirilen kadrolar Sovyet Rusya'nın misyonunu gönüllü olarak devam ettirmektedir. Kolonyal devlet, son ek “-ov” şeklinde soyadlara kadar girmiştir.

Soyadlardaki bu kullanım birinci ve ikinci romanda bulunmamaktadır. Soyadların Ruslaştırılmasına 1920'li yıllardan itibaren başlanmış,⁴⁷¹ Türkçe

⁴⁷⁰ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 358.

soyadlara “-ov”, “-ev” gibi Rusça son ekler getirilmiştir. Günümüzde Azerbaycan vatandaşlarının soyadlarını değiştirme özgürlüğü bulunmaktadır. Dikkat edilmesi gerekirse yazarımız da 80’li yıllarda dahi “Süleymanov” değil, “Süleymanlı” soyadını kullanmıştır.

Romanda Süsen’in eşi Rıfat’ın soyadı da Süleymanlı’dır.⁴⁷² Dilci olan Rıfat uğraştığı iş bakımından yazarımıza yakın bir profil çizmektedir. Ayrıca Süleymanlı soyadının romanın bir karakterine verilmesi Ses’in otobiyografik tarafını oluşturur. Rıfat’ın bir tarama sözlüğü üzerinde çalıştığı anlaşılmaktadır.⁴⁷³ Bu çalışmada Rıfat, yer adlarıyla nesil – soy – kök adları arasındaki bağlantılara eğilir ve “İmirxanlı – Qarakəllələr” gibi sözcüklerle ilgilenir.⁴⁷⁴ “Karakelle” sözcüğünün kullanılmasıyla üçüncü roman yine ilkinin bağlanır ve üç romanın çerçevesi belirlenmiş olur.

Rıfat’ın karısı Süsen, eşinin dille ilgili çalışmalarını çok saçma bulur. Yurtdışına gitmek ister. Kocasını desteklemez. Rıfat öyle bir noktaya gelir ki yaptıklarından şüphe duymaya başlar: “...*fala baxan kimi [gibi] uydur özünən, oxşat [benzet], tutuşdur, kimə lazımdı...*”⁴⁷⁵

Geçmişle sıkı sıkıya bağı olan Rıfat dahi fikrî yönden sarsılmakta, geleceğin geçmişte yattığına olan inancı kaybolmaktadır. Geçmişle bağların koparılmasını isteyen Marx’ın fikirleri tüm kahramanlara yerleşmeye başlamıştır.

“Süleymanlı” soyadlı Rıfat romanda bu haldeyken “Rahimov” soyadına sahip Kemal, adeta yönetimin kendisidir. Emrindeki Demir, Rahimov’a aşırı hassasiyetle yaklaşmaktadır. Demir, Kemal Rahimov’un kardeşi Haley’le dahi titizce ilgilenir: “*Kamal müəllimin qardaşı yaşayan [yaşadığı] küçə [sokak] gərək palçıqlı [çamurlu] olmasın.*”⁴⁷⁶

Halktan bir erkek, hizmetlerin halka değil kişiye özel yapıldığını hemen dile getirir: “*Haley de gedənnən [gittikten] sonra bizim buralara heç baxmazsınız.*”⁴⁷⁷

Kırk yıl önce, annesi ve kardeşi Kemal’le geçirdiği bir “yüyet”⁴⁷⁸ gününü hatırlayarak rahatlamaya çalışan Haley’in doktora söylediği cümle çok sarsıcıdır:

⁴⁷¹ Ülker Yakar, “1920-1930 Yıllarında Azerbaycan’ın Milli ve Manevi Değerlerine Karşı Sovyet Rusya Tarafından Yürütülen Asimilasyon Siyaseti”, Vakanüvis, 2018, s. 320.

⁴⁷² Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 403.

⁴⁷³ Mövlud Süleymanlı da halk dilinde unutulmaya yüz tutmuş kelimelerden oluşan sözlük tarzında “Söz İçində Söz” adlı bir eser kaleme almıştır.

⁴⁷⁴ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 440.

⁴⁷⁵ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 450.

⁴⁷⁶ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 358.

⁴⁷⁷ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 358.

⁴⁷⁸ Romanın özet kısmında yüyet günüyle ilgili bilgi verilmiştir.

“*Suyu hiss eləmirəm, doktor, su mənə yumur [yıkamıyor]!*”⁴⁷⁹ Artık suyun bile yıkayıp temizlemediği günler yaşanmaktadır. Bu arada Kemal Rahimov “yüyet” gününde yıkanmak, “aydınlanmak” istemez.

Haley’e göre Kemal’in hiç değişmeyen, şehrin gürültüsüyle uyumlu bir sesi vardır. Kemal şehre bu kadar adapte olmuşken Haley tümünden bir rahatsızlık içindedir.

Haley, Kemal’i genellikle anılarında olumsuz nitelikleriyle hatırlar. Şu örnekte Kemal adeta yüzyılları yıkan bir insan konumundadır: Çocukken Haley ile Kemal, annelerinin çamaşır yıkadığı bir çayın kenarında oynamaktadır. Kemal’in attığı taş bir kurbağaya denk gelir. Hayvan ağzı açık, göğsü doğru titremeye başlar. Annesinin tepkisi şöyle olur: “*Bax, qarğıyır [lanetliyor] bizi, bax. Niyə vurdun? Naxır*⁴⁸⁰ *keçdi üstünnən, sağ qaldı, sürü keçdi, sağ qaldı. Biz gəldik, öldürdük. Bax, qarğıyır!..*”⁴⁸¹ Azərbaycan halkına zulmeden Sovyet sisteminin temsilcisi konumundaki Kemal Rahimov küçük bir çocukken kurbağalara bile kıymıştır. Bunun karşılığında dua değil kargış alması normal karşılanmalıdır.

Haley, Rahimov’la ilgili kötü düşünceler içindeyken diğer insanlar kolonyal devletin görünür yüzü olan üst düzey memurla ilgili şunları düşünür: “*...Sabah bu gündündən yaxşı yaşayım; bu gün bir verdim, sabah iyirmi alam gərək... hamısı [hepsi] da inanmışdı ki, ‘bu sabah’ deyilən şey ki, var, Kamal Rəhimovun əlindədi, onların sabahlarını necə istəşəydi, elə də eləyərdi...*”⁴⁸²

Rahimov’la ilgili verilen bu alıntı, Foucault’nun iktidarın her yerden kaynaklandığını belirtmesiyle örtüşür. Kolonyal devletin çıkarları doğrultusunda çalışmaları için bazı memurlara sınırsız yetki verildiği görülür. Bu memurlar yoluyla yargısız infaz gibi keyfi uygulamalara izin verilmiş olur. Sovyet Rusya özelinde düşünüldüğünde Kemal Rahimov gibi üst düzey memurlarla Stalin’in tek adam kültürünün etkisi halk üzerinde devam ettirilebilir. Romanda Haley’le dalga geçen çocukları ebeveynleri, uyarmak zorunda kalır. Zira Rahimov’un kendilerini sürgün etme tehlikesi vardır.

Şehirde hayat tüm hızıyla bu şekilde devam ederken Süleymanlı, çareyi yine öze, geleneğe ve köye dönmekte bulur. Baş ağrısı hiç dinmeyen Haley’e doktorunun tavsiyesi şöyledir: “- *Soyuducudan [buzdolabından] heç nə götürüb yemə, yaxşı olar*

⁴⁷⁹ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 341.

⁴⁸⁰ Naxır: Sürü, sığır sürüsü.

⁴⁸¹ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 413.

⁴⁸² Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 451.

ki, televizoru da qoşmayasan [açma]. Hər halda bir dağ kəndinə [köyünə] çıxıb getsəydin, bir neçə aylığa, lap [çox] yaxşı olardı. Hə, elə öz kəndinizə çıx, get.”⁴⁸³

Süleymanlı'nın birinci romanda göçle gelip ikinci romanda yerleşen karakterlerine bakıldığında üçüncü romanda şehir hayatına geçmiş olan Haley'e doktorun "...öz kəndinizə çıx, get." tavsiyesi çok ironiktir. Tarihsel döngü adeta yeniden başlamaktadır.

Öyle ki romanda önemli bir kültür taşıyıcısı olan Umbike Hala, eşi Güler Haley'i terk ettiğinde ona ekmek yapar ve ekmek üzerinden şu derin düşünceyi romana taşır: “Çörək [ekmek] paltar [elbise] deyil ki, pulunu [parasını] verəsən, çörək qan qohumluğu [akrabalığı] kimidi [gibidir]...”⁴⁸⁴

Sisteme ayak uydurmuş ve uyduramamış kardeşlerin yarattığı ikilik romanda önemli bir yer tutar. Kemal ve Haley gibi iki zıt kutupta yaşayan kardeşlere benzer başka bir örnek daha vardır. Geleneğe bağlı Umbike ile İskender'in tüm yasadışı işlerine yardım eden Melike ne yazık ki kardeşdir.

Ses'in önemli kültür taşıyıcılarından bir diğeri de Sak Mödü'dür. Sak Mödü, Göç'teki Koçkarların Bilici Anası gibi kaynayan kazandan su içer, yanmaz. Bu, cezbe halidir ve tarihseldir.

Haley'in hayatında Sak Mödü çok önemli bir yerdedir. Romanda Haley anlatılırken sık sık Sak Mödü'den söz edilir. Sak Mödü sistem henüz halkı fazlasıyla etkilememişken halk için şunları düşünür ve Haley'e şöyle der: “Hər şey alverə qoşulacaq, Allah da... Bax, onnara yazıq, yaranışdan [yaratılıştan] qazandıqlarını birdən itirəcəklər [yitirecekler], qul olacaqlar hamısı [hepsi]: ağıllısı dəli olmalıdı, qorxağı qul...”⁴⁸⁵

Sak Mödü'den etkilenen Haley onun gibi saz çalan bir âşık olmak ister. Ancak babası Haley'i döve döve Rus okuluna gönderir.⁴⁸⁶ Âşıklığa olan tutkusu tükenmeyen Haley büyüdüğünde de bu alanla ilgili okumalarına devam eder. Enstitüden mezun olup fabrikada çalışmaya başlayan Kemal ise Haley'in bu tavrının delirmeyle sonuçlanacağını savunur.⁴⁸⁷

“Meyxana” düzenlendiği bir gün Sak Mödü ve müridleri alınıp götürülür. Ancak kullanılan cümleler, anlamı kapalı olarak verilmiştir. Böylelikle sistemi

⁴⁸³ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 356.

⁴⁸⁴ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 356.

⁴⁸⁵ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 534.

⁴⁸⁶ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 534.

⁴⁸⁷ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 368-369.

yerleştirmede önemli zorlayıcılardan olan sürgün, romanda ilk kez anılmış olur: “... *Müridlər çalıb oxuduğu yerdə hardansa [neredense] gəldilər, hamısını [tümünü] tutub apardılar [götürdüler]. Sak Mödü də onların arasındaydı...*”⁴⁸⁸

Alıntıdan anlaşılacağı üzere gelen şahısların kim olduğu, nereden geldikleri ya da müridleri nereye götürecekleri belirsizdir. Ancak müridlerden Ayşe şöyle bir beddua eder: “*Otun bitib, suyun axmasın, pis adam. Əlin xəmirə [hamurda] olsun, qarnın ac. Üstünə ağır, acı yellər əssin. İt əsnəsin üstünə, pis adam!*”⁴⁸⁹

Alıp götürmeye yetkisi olan devlet görevlisi olacağından buradaki “pis adam” ya tekilleştirilerek mecazımürsel yoluyla yönetime ya da tekilleştirmeden doğrudan yönetimin başındaki kişiye söylenmektedir. Roman 1981 – 1982 yıllarına aittir ve Haley kırk yıl öncesini hatırlamaktadır. Kastedilen zamanın 1930’ların sonu 40’ların başı olduğu söylenebilir. Sak Mödü, götürülürken ölüme gittiğini hisseder. Ölüp gideceği, bu sistemin parçası olanların ekmeğini yemeyeceği için mutludur.

Sak Mödü’den geriye hiçbir şey kalmaz.⁴⁹⁰ Sürgüne gönderilenden geriye bir şey kalmaması önemlidir. Sürgün edilenlerin kökünün kazınması, soyunun tükenmesi istenir. Sak Mödü, İskender ve ailesini Tebriz’den çıkaran Sencer’in amcasıdır. Yolda Sencer, Sak Mödü’den bahseder. Birden korkuya kapılıp susar, pişman olur. Çünkü amcası Sak Mödü gibi kendisini de alıp götürecekleri vehmine kapılır. Sovyet yönetimi sürgüne gönderilenlerle ilgili hiçbir şeyin dile getirilmemesini amaçlar. Gayesi “Kaybolma-Buharlaşıma” başlığında da ele aldığımız gibi sürgüne gönderilenin sanki hiç var olmamış gibi algılanmasını sağlamaktır.

Çocukluğu ve gençliği sırasında her zaman Sak Mödü’ye gıpta etmiş Haley, okul hayatı boyunca Rusça öğrenmesi için babasından baskı görür. Ancak öğrenmemek için direnir. Hatta babası kendi annesini bundan sorumlu tutar. Kadın torunlarına Rus, Ermeni, Türk kimdir diye anlatmasa çocuklar bilmeyecektir. Baba çocuklarının milli kimlikle ilgilenmesini istemez. Baba ailede kolonyal devlete kanmış bir insan profili çizer. Zaten Kemal’i de öyle yetiştirir. Ancak Haley, şöyle düşünmeye devam eder: “...*İranda farsca, Şura hökumətində rusca gündəlik yazan*

⁴⁸⁸ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 413.

⁴⁸⁹ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 413.

⁴⁹⁰ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 407.

Adam, sonrası noldu? Lap iki yüz il yenə keçsin, nolacaq ki? Bu, atamız TARİXİN kiprik qırpımı da deyil.”⁴⁹¹

Alıntıda Süleymanlı'nın kadim Türk tarihini anlatmak için orijinal bir benzetme kullandığını görmekteyiz. İran'ın ve Sovyet Rusya'nın hâkimiyeti tüm Türk tarihi içerisinde düşünüldüğünde bir kirpik kırpımı kadar kısadır.

Hacı'nın hanımının ve İskender'le kardeşlerinin Tebrizli olması sebebiyle romanda İran'dan çokça bahsedilir.⁴⁹² Süleymanlı günün birinde Tebriz'in “Haydi kalk” diyeceğinden söz eder. Tebriz İran'a karşı ayaklanacak ve destek isteyecektir.⁴⁹³ O yüzden İskender gibi karakterler silkinmeli, yardıma hazır olmalıdır.

Romanda Tebrizli İskender de zaman zaman mensubu olduğu Türk tarihine gitmekte ancak para için pis işlerin peşinde koşmaktan da geri durmamaktadır. Rıfat Süleymanlı'nın eşi Süsen de çok paraya sahip olmak ister. Rıfat'sa parayı şöyle değerlendirir: “- ...Sən bu binaya köçənnən tələsirsən, harasa [nereyeyse] can atırsan...Pul [para] pis şeydi...o da bir cür [tür] xəstəlikdi [hastalıktı], çürüdür adamı...”⁴⁹⁴

Burada telaşlanmak, acele etmek anlamına gelen “tələsirsən” üzerine düşünülmesi gereklidir. Süleymanlı ilk romanın başında Göç'ün halkı için parayla ilgili olarak “kendilerinin de haberi olmadan telaşlı telaşlı yaşadıklarını” belirtir.⁴⁹⁵ Bu, yirminci yüzyılın şehir hayatına on dokuzuncu yüzyıldan yapılan bir atıftır.

İskender'in yetişkin aklına sahip olmayan karısı da para tutkunudur: “- ...ölənəcən [ölene kadar] tək – tənha [yalnız] qala bilərəm, pulsuz [parasız] yox.”⁴⁹⁶

İskender işlediği suçlar sebebiyle yakalanır. Zaten daha önce defalarca yakalandığı için korkmaktadır. Ancak karısı Nazlı, İskender'in neden korktuğunu anlayamaz. Zira görünüşte komünist rejimle idare edilmesine rağmen Sovyet Rusya'da para her şeyin çözümleyicisidir. Para hangi yolla kazanılmış olursa olsun yine onun hukuksuzluğunu çözecek olan paradır⁴⁹⁷ ya da insanın yüksek mevkide yasadışı işleri destekleyebilecek bir amcası, dayısı bulunmalıdır. Burada para, İskender gibi kişiler için fasit daire oluşturur. Para elde etmek amacıyla

⁴⁹¹ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 578.

⁴⁹² Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 402.

⁴⁹³ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 462.

⁴⁹⁴ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 369 – 370.

⁴⁹⁵ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 20.

⁴⁹⁶ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 444.

⁴⁹⁷ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 459.

yapılanlardan aklanmak için yeniden paraya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu da bireyi ve sistemi kısır döngüye iter.

Romanın yozlaşmış bir diğer karakteri eski bir devlet görevlisi olan Hacı'dır. Hacı ihbar mekanizmasında yer almış bir komsomoldur. Kolonyal devletin niyetinin tam olarak anlaşılamaması gibi, uzantısı olan Hacı da sürekli karmaşık bir profil çizer. Hacı komsomol görevini görünürde bırakmıştır. Ancak tezimizde "kaybolma-buharlaşıma" başlığı altında incelediğimiz uygulamalar Hacı'nın ruhuna işlemiştir. Hacı "kaybolma-buharlaşıma"nın İskender ve adamlarına da uygulanması hayalindedir. Ancak devlet kendisine, komünizme karşı işlenen suçlar dışındakileri pek de kale almamaktadır. "Kaybolma – buharlaşma" iyice hafızalara kazınmıştır. Hacı, İskender ve adamları için şöyle der: "...*Elə yerə yazaram, iziniz-tozunuz qalmaz.*"⁴⁹⁸

Hacı yaşadıkları binada yapılanlara göz yummakta ve İskender'den bu yolla rüşvet almaktadır. Hacı'ya göre bu bir iştir: "...*mən bu pulu [parayı] özümə halal eləyirəm.*"⁴⁹⁹

Rüşveti kendine helal saydığı gibi İskender'den daha fazla para almanın peşine düşer. Tehditlerini sürdürür. Hiçbir şey karşı gelemeyecek olsa bile doğa İskender'e karşı gelecektir. Hacı binayı bekleyen köpek için şunları dile getirir: "-*Bunu susdurammayacaqsan, bu hürəcək [havlayacak], biz deyilik ki, pul verib ağzımızı yumasan [kapatasın]!*"⁵⁰⁰

"- *Alçaqla-aar! Yerinizi dar eləyir, həə?! Sırrinizi açır, oğurluğunuzu [hırsızlığınızı] deyir, hu? Qorxmuyun, it dili bilən yoxdu, dilini başa düşməyəcəklər [anlamayacaklar]!*"⁵⁰¹

Hacı hırslıdır. Yönetim İskender gibilerin peşine düşmese de Hacı hükümetin yapamadığını yapacaktır: "- *Bilin ki, hökumət yoxdusa, heç olmasa mən varam!*"⁵⁰² Hacı'nın neye istinaden olduğu pek de anlaşılamayan hırsı bir nebze işe yarar. İskender içlerinden birilerinin şikâyetiyle sonunun geleceğini hissetmektedir: "- *...içəridən vur, bizim bayırdan qorxumuz yoxdu, bizə nolacaqsə içəridən olacaq.*"⁵⁰³

Melike'nin kardeşi olan ve ekmek yapıp satarak helal yoldan hayatını idame ettirmeye çalışan Umbike ise kesin çözümü altı katlı binanın yıktırılmasında bulur:

⁴⁹⁸ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 383.

⁴⁹⁹ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 386.

⁵⁰⁰ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 388.

⁵⁰¹ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 392.

⁵⁰² Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 385.

⁵⁰³ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 390.

“...*O vaxt ki, məscidi gözüümüzün qabağında [önünde] yıxdılar, bunu yıxaydılar gərək.*”⁵⁰⁴

Süleymanlı, Ses’in ender temiz kalmaya çalışan kişilerinden olan Umbike’nin ağzından din ve dine ait şeylerin yasaklanıp yerine komünizmin yerleştirilmesiyle oluşan boşluğu hukuksuz işlerin doldurmasını eleştirir. Romanda binanın yıkılacağı dedikodusu çıkar.⁵⁰⁵ Çünkü bina yolu kesmektedir. Ancak yıkılma roman boyunca bir söylenti olarak kalacaktır. Zaten Haley, binanın yıktırılmasının hiçbir işe yaramayacağı görüşündedir:

“- *Nə fərqi var, burdakı toxumdu, başqa yerdə daha yaxşı bitəcək...*

- *Yox, hər şeyin öz yeri, öz havası var...*”⁵⁰⁶ diye karşılık veren Kemal Rahimov’sa kolonyal devletin riyakâr tutumunu devam ettirir.

Kemal Rahimov gibi yöneticilerin bulunduğu toplumda birçok genç, yüzyılın şartlarını destekler hale gelmiştir. Hacı’nın İngilizce öğretmeni olup kayınvalidesiyle aynı fabrikada çalışan gelini, kocasının Hacı’dan para alırken utanmasına sinirlenmektedir. Çünkü yirmi birinci yüzyıl, utanmanın gereksiz olduğu bir yüzyıldır: “...*İndi heç utanan var? Bu gün, sabah iyirmi birinci əsrə giririk, utanmaq lazımdı yəni?!*”⁵⁰⁷ Hacı ise altmış beş yıllık ömründe utanmanın gerekliliği ya da iyiliği, kötülüğü hakkında hiç düşünmemiştir.

Süleymanlı bir yazar olarak toplumun çözülmesinin çaresini öze, geleneğe, köye dönmekte bulmakla birlikte, Ses’te yozlaşmış köylüleri, bozulmuş doğayı ve köyü anlatmaktan geri durmaz.

Ses’te metne yeterince sindirilmemiş, adeta eğreti duran ama sıklıkla dönülüp “kartof satan kişi” olarak anlatılan bir köylü vardır. Bu patates satan adamın güçlü, toprak kokan bedeninden defalarca bahsedilir ve köylü romantikleştirilir. Melike sorduğunda bile adam ismini söylemez. Yazar tarafından bu karaktere isim konmaması karaktere yapılacak eleştirileri tüm köylüler nezdinde genelleştirebilir. Adam evli ve çocukludur⁵⁰⁸ ancak fuhuşa meyleder. Yumru ile birlikte olur. Hatta romanın son bölümlerinde köylülerin en büyük zevklerinden birinin Tokay filmde erotik film izlemek olduğu anlatılır.

⁵⁰⁴ Mövlud Süleymanlı, *Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs*, s. 473.

⁵⁰⁵ Mövlud Süleymanlı, *Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs*, s. 453.

⁵⁰⁶ Mövlud Süleymanlı, *Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs*, s. 458.

⁵⁰⁷ Mövlud Süleymanlı, *Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs*, s. 421.

⁵⁰⁸ Mövlud Süleymanlı, *Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs*, s. 418.

Patates satıcısı, Yumru ile birlikte olduktan sonra altı katlı binayı bekleyen köpek tarafından ısırılır. Oysa artık köpeklerin havlaması bile istenmez: “–İndinin [şimdinin] iti gərək hürməsin [havlamasın]. Şəhərdə nə hürən it? Balıqları akvariumda, heyvanları zooparkda [hayvanat bahçesinde]. İti də gərək hürməsin.”⁵⁰⁹

Kolonyal yönetim, sistemin devamını olumsuz yönde etkileme ihtimalini taşıyan her şeyi sindirme eğilimindedir. Çünkü o ısırın köpeğin özellikleri şu şekildedir:

“– Qarışığı yoxdu, cins-dölək itdi. Belə [böyle] itlərin yaşı bilinməz. Min [bin] ildi [yıldır] bir döldən, bir beldən gəlirlər.

–İnnən belə [şimdiden sonra] qarışacaq daa ... Harda [nerde] yaxşı it var indi?”⁵¹⁰

Bu köpeğin cinsinden anlayanlar yine Göç’ün göçenlerine benzer bir zihniyet ve yaşayış biçimi içerisindedir: “– Bizim heç haramız [yerimiz] yoxdu [yoktur], dağların başı şəhərimiz, ətəyi kəndimizdi [köyümüzdür]”⁵¹¹

Ancak durum tam da “qarışacaq daa” dendiği gibi olur. Köpeğin yavruları sürekli tabak yalar, insanlara sürtünür, kilo alır hatta çocukların sırtlarına binmesine izin verir. Ayrıca altı katlı binanın bayıra bakan kısmında “heyvanxana” olarak anlatılan, hayvanların içinde kapalı tutulduğu bir yer bulunmaktadır. Süleymanlı bir ayıyı “hiçbir yere gitmediği uzun bir yola çıkan” şeklinde anlatarak Göç’ün o özgür hayvanlarının neslinin kafeslerdeki halini şöyle verir: “...Ayı donquldana – donquldana dar qəfəsdə yenə dünyanın ən uzun yolunu başlamışdı, heç yana getməyə – getməyə elə bilirdi, harasa gedir...”⁵¹²

Tilki ise tilki görünümündedir ancak hiçbir şey anlamaz, bilmez. Nerede bulunduğu, o vakte kadar nerede olduğu aklında değildir. Köpeğin sesini duyar ancak donup kalır.

Şehir hayatı insanları ve hayvanları kötü yönde etkilemektedir. Süleymanlı’ya göre şehrin kalabalığı tüm günahları örter hatta meşrulaştırır. Bu durum Melike’nin hayatı için şu şekildedir: “...Elə bildi, asanca [kolay] şeydi, şəhər əlində, istədiyini kimi [gibi] yaşa...”⁵¹³ Süleymanlı ikinci romandan itibaren şehir hayatını bu aymazlığı ön plana çıkararak ele alır. Ceviz Kurdu’nda doktor, evlilik dışı doğum

⁵⁰⁹ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 391.

⁵¹⁰ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 396.

⁵¹¹ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 396.

⁵¹² Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 438.

⁵¹³ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 415.

yapan Esmer'e şehrin Esmer gibilerin şerefini sakladığını söyler. Esmer'e köye hangi yüzle gideceğini sorar.

Oysa Sovyet Rusya yirminci yüzyıl başında oldukça güven telkin etmektedir. İskender'in yedi nesil önceki dedesi Sakat Meydanında darağacında asılmıştır. Babası ve dedesi Settarhan dövüşlerinde ölmüştür. Ölmeden önce İskender'in babası Balaş, İskender ve iki kardeşini İran'ın sınır boyunda anneleri Buta'ya emanet ederken şu sözleri söyler: “ – *Heç nədən, heç kəsdən qorxma, çəkinmə. O tayda [taraf] salamatlıqdı, dinclikdi, şükür, yaşayacaqsan. Uşaqlardan muğayat [mukayyet] ol, elə böyüt ki, buranı unutmasınlar... Şura hökuməti inqilab beşiyidi... Bizim gücümüz-qüvvəmiz orda bərkiyəcək [sağlamlaşacak]. Uşaqları oxut, lap hərbi [askeri] məktəbə qoy...*”⁵¹⁴

Buta hiçbir şey ve kimseden korkmamalı, çekinmemelidir. Sovyet Rusya, insanları güya selamete çıkaracak bir devlettir. Ama çocuklar İran'ı unutmayacakları şekilde büyütülmelidir. İskender ve ailesi Sovyet Rusya'da güçlü olacaktır çünkü orası inkılap beşiğidir. Lenin önderliğinde kurulan komünizm ve Sovyet Rusya'nın birçok birey ve toplulukta heyecan yarattığı bir gerçektir. Balaş da bu heyecana ortak olur. Ancak İskender asker olmayarak babasının isteğini gerçekleştirmemiş olur. Birçok pis işe bulaşır, defalarca tutuklanır, salıverilir, tekrar tutuklanır.

Romanın sonunda İskender, o kast edilen inkılabın tam olarak ne anlama geldiğini düşünür haldedir: “*İnqilabçı olmaq nə deməkdi görəsən?... Heç nə anlaya bilmirdi. Boş yerdən milyonlar qazanmışdı, inqilab deyildimi bu?*”⁵¹⁵

İskender, komünist sistemde yaşayan bir kişiden beklenmeyecek kadar çok para elde etmiştir. Zaman zaman anılarına dalsa da parayı göstererek şöyle der: “- *Odu bax, mənim kəndim [köyüm], diplomatda [çantada].*”⁵¹⁶

İskender, içten içe yanlış işlerde olduğunu düşünmekte ancak bunu dillendirmemektedir. Mesi ise romanda derinlemesine bir tahlile tabi tutulmamış olmakla birlikte durumu açıkça belirtmiştir: “ - ... *məşqçi [antrenör] işləyəndə aldığı pulun [paranın] dadı, hələ də damağımdan getməyib.*”⁵¹⁷ Mesi defalarca dener ve on manat helal paranın yüz manat haram paradan çok olduğuna ikna olur. Ancak ağabeyi İskender'in yasadışı işlerine yardım etmekten de geri durmaz.⁵¹⁸

⁵¹⁴ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 423.

⁵¹⁵ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 574.

⁵¹⁶ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 430.

⁵¹⁷ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 437.

⁵¹⁸ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 434.

Ses'in yozlaşmış en önemli karakterlerinden bir diğeri de Akademisyen Balacahunlu'dur. Balacahunlu Kemal'in eşi Rena'nın babasıdır. Rena'ya göre Balacahunlu'nun en büyük ilmi keşfi Kemal'dir.⁵¹⁹ Rena başka bir erkeği beğenmesine rağmen babası ona Kemal'i uygun bulmuştur. Balacahunlu kendisinin zor şartlarda yükseldiğini düşünür. Kemal'i de kendine benzetir. Oysa Balacahunlu kolonyal devletin çıkarlarına tamamen uygun akademik çalışmalar yapmış, halka komünizmi överek yükselmiş bir memurdur.

Mevlüt Süleymanlı, Haley aracılığıyla Kemal Rahimov gibi halkına yabancılaşmış bir karakter olan Balacahunlu'yu şöyle değerlendirir: *"Balacahunlu öz balacalığına çəkir xalqı... qarışıqdı o, dürəkdi."*⁵²⁰

Alıntıda "mankurt" anlatımı için "karışık, dürek" sözcükleri kullanılmıştır. Dürek, Farsça bir sıfat olup "çeşitli cinslerden meydana gelmiş; melez" manası taşımaktadır. Burada teoride de yer alan melezliğe atıf vardır. Melezlik kolonyal devletin önemli amaçlarından biridir. Balacahunlu'nun ırkında melezlik olup olmadığı romanda yer almamaktadır. Ancak ruhunun melezleşip kolonyal devletin çıkarları doğrultusunda evrildiği açıktır.

Balacahunlu halkı kendi "balacalığına" küçüklüğüne, çocukluğuna çekmeye çalışmaktadır. Burada "hunlu" oluşuna küçüklük eklenerek Balacahunlu'nun üst düzey bir memur olmasına rağmen eksikliği vurgulanmıştır. Balacahunlu ikinci bölümde de karşımıza çıkacak karakterlerdendir.

Romanın ikinci bölümündeki epigraflar *"Sevinə – sevinə atdığın addımdan sonra nə olacağını bilmədiyin üçün sevinc də əbədi deyil..."*⁵²¹ şeklindedir.

Süleymanlı bu epigrafları verdikten sonra Hacı adlı karakter aracılığıyla hiçbir şeyin değişmediğini, rüşvet yiyenin de yedirenin de yerinde olduğunu söyler. Birincinin eli ikincinin boğazında, ikincinin de üçüncünün boğazındadır. Bu durum 1920'de göreve gelenlerden başlayarak bu şekilde devam etmektedir. Dolayısıyla epigrafta Çarlık Rusyası sonrasında komünizmin ilanının halkta sevinç yarattığı ancak bu sevincin çok da uzun sürmediğine atıf vardır.

İkinci bölüme geçilirken altı katlı binayı bekleyen, içine uluyan ancak patates satıcısını ısırarak, İskender ve adamlarına saldıran köpek ölür.⁵²² Ölümünden sonra yavru köpeklerin büyüyüp erişkin olmasından bahsedilir. Ancak romanın ikinci

⁵¹⁹ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 446.

⁵²⁰ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 534.

⁵²¹ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 481.

⁵²² Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 479.

bölümünün bu yeni köpekleri hep dövülmüş et, lüle kebabı gibi yiyecekler yemektedir. Dişleri insana benzer şekilde ince ve bembeyazdır. Hacı onlara köpek değil “sosialist danası”⁵²³ der. Köpekleri insana benzeyen bir yerin insanının neye benzediğini sorar. Artık havlamayı başaran aslında yanlış gidişe karşı çıkan köpek ölmüş, yozlaşmış yavrular romanda ön plana çıkmıştır. Bu durum baskıcı Sovyet sistemine muhalif olanların tasfiyesi, uyum sağlayanların itibar görmesi anlamı taşır.

Yavrular yiyecek verildiğinde sahibinin isteğini yapar. Bir şey verilmediğindeyse miskin miskin yatarlar. Binaya yakın, hayvanların tutulduğu yerden gelen seslerle otobüs ya da araba sesini ayırt edemeyecek kadar kendi doğalarından uzaklaşmışlardır.⁵²⁴

Apartmanın çocukları artık ata değil köpeğe binmektedir. Her ne hikmetse kimse buna şaşırılmaz. Hacı’nın gözünde Demir’in varlıklı hale gelmesi, Melike’nin tüylenmesi nasıl normalleşmişse çocukların köpeğe at gibi binmesi de o kadar normaldir. Göç’ün mekânının geniş bozkırdan bir apartmana sıkışması gibi roman karakterlerinin kadim alışkanlıkları da değişmektedir. Hacı yeni dönemi şöyle değerlendirir: “*Kim oğrudu [hırsızdır], o yaxşı yaşayır, kim yalançıdı, ona inanırlar. Kim təmiz adamdı, gülməli [gülünç] görürükür...*”⁵²⁵

İkinci bölümde altı katlı bina da şu şekilde anlatılır: “*Bina həmin [aynı] binaydı, anaşa, pul [para], rəng, daha doğrusu, gəzəyən qadın görkəmində, yetmiş – səksən ildi [yıldır] nəşə qurur, dağıdır, sökülür, düzürdü...*”⁵²⁶

Bir kadına benzetilen binanın anlatımını şöyle bir paragraf izler: “*...bizdən azca qabaq [önce] durğunluk dövrüymüş, onnan da qabaq şəxsiyyətə pərəstiş [tapma] – hi –hi ha –ha... hər şey düzəlibmiş... bizim də xəbərimiz yox...*”⁵²⁷

1981-82 tarihli romanda anlatılan durgunluk devrinin liderleri Kruşçev ve Brejnev’dir. Öncesinde “şahsiyete tapma” dönemi olarak nitelendirilense Stalin dönemidir. Dolayısıyla önceki paragrafta yetmiş seksen yıldır kuran, dağıtan, söken olarak anlatılan kadın Sovyet Rusya’dır. Burada teoride rastlananın aksine kolonileştirilen bölge değil, kolonyal devlet kadın olarak anlatılmıştır. Oysa teoride genellikle işgal edilen bölge, bakire kadın bedeniyle özdeşleştirilir.

⁵²³ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 481.

⁵²⁴ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 490.

⁵²⁵ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 484.

⁵²⁶ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 481.

⁵²⁷ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 481.

Apartmanı gözleyen Hacı binanın nasıl yıkılmadığını merak etmektedir: “– *Bunu ki, belə talıyırlar [yağmalyorlar] ... bu niyə yıxılmır, nə sirridi ki, şişir elə öz – özüne.*”⁵²⁸

İçinde yaşayanlar binadan gelen seslerden şikâyetçidir. Yetkililerse binanın ısındıkça ses çıkardığını söyler. İnsanlar ne yapacağını bilemez haldedir: “*Yıxılmır... nə altı var, nə üstü, harda dayanıb bilmək olmur?!*”⁵²⁹

Köhnə Sovyet sisteminin sembolü olarak sunulan apartman bozulan rejim gibi çatırdamaya başlamıştır.

Her şeyin yavaş yavaş bozulduğu bir tablo çizdikten sonra Süleymanlı, sadece hava ve suda helalliğin kaldığını söyler. Yoksa artık yaşamaya değmeyecektir. Sistemden bunalan yazar, çareyi doğaya sığınmakta bulur.

İkinci roman Ceviz Kurdu’nda üst düzey bir memur olan Çapık Komiser’in ailesi, evi, malı, mülkü, hiçbir şeyi yoktur. Oysa üçüncü romanın memurları yaptıkları işlerle zenginleşen adamlardır. Hacı, Rahimov’un önemli adamlarından biri olan Demir’i şöyle tasvir eder: “*göz qabağındaca [önünde] kökəlib, enlənən, birdən varlanan sovet adamı*”⁵³⁰

Gençliğinde komünist partisi için çalışmış olan Hacı artık vaktinde bilgi getirmemektedir. Romanda sarışın birinin Hacı’yı sorguya çektiği ve sorgu sırasında ona vurdukları anlatılır. Güya alınan ihbara göre Hacı’nın babası hükümetin sonunun geldiğini, içten içe dağılacığını söylemiştir. Bunun gerçekliği sorulunca Hacı düşünmeksizin kabul eder.

Burada sarışın adama dikkat edilmelidir. Sarışın adam ile konuşurken Hacı’nın ağzına vurulur. Ancak Hacı tokadın nasıl, nereden geldiğini tespit edemez. Şaşkınlık içindeyken ağzının bir yanı eğilir. Dudakları sallanır. Ağlamak ister ancak korkusundan ağlayamaz. Sarışın adam Hacı’yı “Gulag oğlu, gulag!” diyerek tahkir eder. Hacı, babasının değil, kanının son damlasına kadar Şura hükümetinin oğlu olduğu yolunda açıklamalar yapar.

Sorgu yapabilecek kolonyal devlet memuru olduğu anlaşılan bu sarışın adam, bireyin devletin istediği gibi biri olması için tüm acımasız yöntemleri kullanmaktadır. Öncelikle kendisi bir memurdur. Sorguya alınan kişi bir memurla konuştuğunun farkındadır. Şahıs sorgulanmaya başlayınca ardından devreye fiziksel

⁵²⁸ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 482.

⁵²⁹ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 482.

⁵³⁰ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 483.

şiddet girer. Daha sonra kişinin ailesine iftirada bulunulur. Babası “gulag” olmakla itham edilir. Sarışın adamın düşüncesine göre böyle bir oğlun babasını vurmak bile azdır. Sarışın adam gerçekler üzerinden değil nefret duygusu üzerinden hareket etmektedir. Bu baskının altında kişiden tarafını seçmesi istenir. Bu örnekte Hacı ya babasını reddedip devleti baba sayacaktır ya da devlet tarafından “gulag oğlu” yaftası yiyecektir. Hacı meseleyi içselleştirmeden, pragmatist düşünerek devletten yana olduğunu belirtir.

Ancak babasını rüyasında görür. Babası bu hükümetin sonrasının değil, öncesinin olmadığını söyler. Hacı rüyayı uzun süre çözemez. Bir gün işçilerin çöp topladığını görür. İkiye katlanmış ve “Komünizme...” sözcüğü üstte kalmış bir yazı vardır. O an babasının dediğini anlar: “*Yəni fəhlə – kəndli [işçi – köylü] hökumətidə daa, fəhlənin nə əvvəli, fəhlə elə [öyle] fəhlədi...*”⁵³¹

Anlaşıldığı kadarıyla hem Çarlık Rusyası hem Sovyet Rusya devrinde işçi ve köylülerin hakları, yaşam standartları konusunda pek bir gelişme kaydedilmemiştir. İşçi ve köylü, yine aynı işçi ve köylüdür.

Birinci, ikinci romanda hatta üçüncü romanın başında mesajlarını satır arasına gizleyen Süleymanlı’nın, üçüncü romanın sonlarında daha önce rastlanmamış şekilde açık sözlü olduğu söylenebilir. Ses’te Hacı karakteri doğrudan sistemi ve uzantısı hükümeti hedef alır: “– *Şüar [slogan] dəyişir mənim üçün. Şüar dəyişməknən iş düzəlməz, ay yoldaş hökumət, məni dəyiş, görüm bacarırsanmı, “kommunizmə gediriyi...” poz, yaz, “getmirik” nolsun... Əlli ildi [yıldır] belə tərbiyə eləyirsən, əlli ildi yonursan [yontuyorsun], yapırsan, deyirsən əl çal [alkışla], “urra” de, de ki, hər şey yaxşıdı [iyidir]. Onu sat, bunu sat...*”⁵³²

Yukarıdaki cümlelerin kurulduğu zaman komünizme geçileli elli yıl olmuştur. Ancak hala “komünizme gitme” şeklinde sloganlar kullanılmaktadır. Komünizm elli yıla rağmen tam olarak gerçekleşmemiş ancak sloganlarda sürekli dile getirilen bir idealdir. Haley’s sloganların “gedirik” ya da “getmirik” şeklinde bitirilmesini hayatın kendi “kanuna uygunluğunu” bulmasına bağlar. Hayat kendi tarzını bulacaktır.⁵³³

Eski komsomol Hacı bu kez, hızlı biçimde yükselen bir memur olan Demir’le uğraşmaya başlar. Ailesinde halk düşmanı aramaya başlayan Hacı Demir’in

⁵³¹ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 487.

⁵³² Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 495.

⁵³³ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 527.

babasının sakat ayağını görmüştür. Adamın cepheden dönmek için kendi ayağına silah sıktığından şüphelenir. Hacı Demir'in eskileri bilmeye yaşı yetmeyeceğini söyleyerek ekler: “-... *Mən it kimi [gibi] adamam Dəmir, Şura hökuməti çoxunu it elədi, it kimi [gibi] iy [koku] bilirəm indi [şimdi], izə düşürəm...*”⁵³⁴

Romanda köpeklerin neden çok ayrıntılı biçimde anlatıldığı da alıntıdan anlaşılır. Sovyet Rusya demir yumrukla yönettiği geniş coğrafyada insanların çoğunu kendine köpek etmiştir. Bir önceki alıntıdaki “Onu sat, bunu sat.” cümlesinden de anlaşılacağı üzere halkın içinde geniş bir ihbar mekanizması işlemektedir. Kişiler kolonyal devlete yaranma amacıyla birbirlerini ihbar etmekte, başka bir ifadeyle en yakınlarını satmaktadır. Kolonyal devlet de ihbar mekanizmasına çok fazla itibar etmekte, halkı ihbarcılığa yönlendirmektedir.

Rahimov'a beş ilin haberini getiren Demir bu tavrıyla terfi ettirilmesi gereken bir memur olduğu kanaatindedir. Ancak İskenderlerden de bilgi getirmelidir.⁵³⁵ Demir Hacı'ya misilleme olarak Hacı'nın oğluna iftira atmak ister. Ama Hacı başka şeyler de bildiğini iddia eder. Terfi edecek bir memur olduğundan susmak zorunda kalır.

Hacı ile Demir çatışması değerlendirilecek olursa şunlar söylenebilir: Kolonyal devletin boyları birbirine kırdırdığı Göç romanında dile getirilmiştir. Bireylerin birbirinin kuyusunu kazdığı Ses romanında anlatılmıştır. Toplum en küçük parçası olan bireye kadar ayrıştırılmış, birbirine düşman edilmiş, kutuplaştırılmıştır. Artık kolonyal devletin emellerini gerçekleştirmesi çok daha kolaydır. Oğullar babalarına yabancılaşmıştır. Hacı babası hakkındaki suçlamaları hiçbir kanıta dayandırmadan kabul etmiştir. Demir de babasıyla ilgili durumu ne kadar gizlemek istese de gerçeklerin ortaya çıkmasına sinirlenir. Babasını unutulmadığı için lanetler. Adama içinden söyler. Eski bir komsomol olan Hacı hükümeti iyi tanır ve Demir'e şöyle bir kumpas kurar: “-...*Bu hökumət babadan yapışandı, babasınnan yazacam...*”⁵³⁶

Hacı, kendi içinde çatışma yaşayan bir ast grup üyesidir. Yavaş yavaş Allah'ın yalan olduğuna inanır. Allah adına ağzına gelen her şeyi söylemek ister. Söyleyemez. Babasını ihbar eder, savaşa katılır, Ukrayna'dan Berlin'e kadar yol gider. Fabrikada otuz yıl çalışır ancak yıllar sonra hükümetin kimin hükümeti olduğunu sorgulamaya başlar. İçinden “senin hükümetin” diyerek yönetimle kavga etmek ister. Bir yandan

⁵³⁴ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 487.

⁵³⁵ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 456.

⁵³⁶ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 496.

da hükümetin kendisinin olduğunu hissetmektedir. Ast gruplar içinde kolonyal devletin stratejilerinin tam olarak anlaşılamaması durumu devam etmekte, bu durum bireylerin kendi içinde yaşadıkları sorgulamaya, çatışmaya sebep olmaktadır.

Hacı, oğluna hükümet aleyhinde açık açık konuşmamayı yani ağzı sıkı olmayı tavsiye eder: “...*altdan iş g r, yaz... Altdan – altdan yazmaq h kum tin d   r yind ndi... Z ncir uzanır onda. Bir z nciri t rp d nd  yüz adamın başı titr yir.*”⁵³⁷ Ancak eşi ve oğlu Hacı’yla aynı görüşte değildir. Onlara göre Hacı yıllardır hükümet hesabına çalışmasına rağmen aile dişe dokunur bir fayda elde edememiştir.

Hacı’nın uzun ince oğlu Emiraslan’a bakarken Rahimov’un aklına eskiden sorguladığı bir kişi gelir. Her gelenin halka bir bıçak sapladığını ve 37’de babasını Rahimov gibilerin vurdurduğunu söyler: “...* tin d  adı var, qurdun da, amma s n adımacan [adıma kadar] aldın  limn n [elimden] ki, vaxt ke sin  z m  z m  tanımayım...*”⁵³⁸

Bu alıntı adeta tüm sistemin ve Süleymanlı’nın    romanının  zeti mahiyetindedir. Kurtla ikinci roman Ceviz Qurdu’na, k pekke üçüncü roman Ses’e atıf vardır. Sistemin asıl amacı birinci roman G  ’teki topluluk olan Karakellelerden başlayıp ikinci ve üçüncü romanda da toplumun özünün, değerlerinin yitmesini sağlamak, hem kendine hem başkasına yabancılaşmayı tesis etmektir.

Emiraslan “müstemleke, köle, kul” gibi sözcükler söylemek ister ancak cesaret edemez. Oysa dedesi yine bulundukları gibi bir ofiste oğlu (Hacı) için söyle der: “...*Maşallah o c r [tür] oğlan verir m siz ... aparın [götürün] hansı ş kl  ist yirsiz sala bil rsiniz. Sizin oğlunuzdu, o sizin qorxunuza böyüyüb. Amma el  bunlar da yıxacaq sizi. Ata – anasını satanların d vl ti olmaz.*”⁵³⁹ Bu sözleri babası, Hacı için söyler. Torun içinse söylenmeye değer şeyler vaktinde söylenmediği için artık  l d r.⁵⁴⁰

Konuşurken Hacı’nın babasının ağzı kanlıdır. Oğlunun incinmemesi için tüm suçlamaları kabul etmeye hazırdır. Tarih 1937’dir.    nc  romanın ikinci bölümünde daha açık ifadeler kullanan Süleymanlı, işkence sahnesinde de öncekilere kıyasla fazla ayrıntı vermiştir. Oğul Hacı babasının değil, devletin oğludur. Ancak bu komsomol olarak yetiştirilenler gün gelecek devleti yıkacaktır. Romanda  skender

⁵³⁷ Mövlud Süleymanlı,    Roman: K  , Ceviz Qurdu, S s, s. 500.

⁵³⁸ Mövlud Süleymanlı,    Roman: K  , Ceviz Qurdu, S s, s. 505.

⁵³⁹ Mövlud Süleymanlı,    Roman: K  , Ceviz Qurdu, S s, s. 507.

⁵⁴⁰ Mövlud Süleymanlı,    Roman: K  , Ceviz Qurdu, S s, s. 504.

kendi sonunun içlerinden olacağını hissetmiştir. Binada oturanlar da binanın kendi kendine yıkılmakta olduğunu fark eder. Romandaki birçok karakterin hissi aynı noktada birleşir.

Emiraslan'ın aklına Haley gelir. Haley kana atıf yapmaktadır. Bu atıf Gençliğe Hitabedeki “Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda, mevcuttur!” cümlesini akla getirir: “*Ən nizamlı quruluş qanın quruluşudu. Vaxtı, mühiti, təhqiri, içimizdəki qanla duyuruq... Dediğimiz də, demədiyimiz də qanımızdan keçib gələndi... Qanın quruluşu imperiyaları [imparatorlukları] dağıdıb... Qan da belə güclüdü.*”⁵⁴¹ Ancak Haley “yetmiş yıl yaltaklık yapmak mecburiyetinde kalınırsa” kan cisimciklerinin artık uyanmayacağı, tembelleşeceği kanısındadır.

Alıntıda “dediğimiz, demediğimiz” diyerek ast grupların kendilerini ifade edebilmesine atıf vardır. Ast grupların söyledikleri kadar söylemedikleri de kandan geçer ve kan, imparatorlukları dağıtacak kadar güçlüdür.

1937’de babası vurulan o kişi, Rahimov’un odasından çıkarken “*Faşistsiz hamınız [hepiniz], faşistdən də pissiniz.*”⁵⁴² diye Rahimov’a bağırır. Teoride, karşıt olan faşizm ve komünizmin birey bazında, kullandığı teknikler bakımından benzeştiği anlatılmıştır. Burada da yine bu kıyas anılmıştır. O kişinin sesini keserler. Öyle bir şey yaparlar ki gözleri büyüyüp yüzü kadar olur.⁵⁴³ Ancak romanda işkenceyle ilgili fazla ayrıntı verilmemiş olsa da işkencenin büyüklüğü, acımasızlığı belirtilmiştir.

Bu açık sözlerinin karşısında birçok kişi bu oğlanın Lenin rayonunun delisi olduğunu söylemiştir. Oğlan Rahimov’a şöyle sözler sarf etmiştir: “- *Mən də qulam, amma mən ölən qulam, yaşayan yox [değil]. Mən qul kimi [gibi] yaşaya bilmərəm. Sənsə yaşayan qulsan, Rəhimov, özün də qul yetişdirməklə məşğulsan...*”⁵⁴⁴ Bu kişi yaşasa da kendini ölmüş olanlardan saymaktadır. Bin Dokuz Yüz Seksen Dört’te Winston’ın direndiği gibi direnir ve “*...ruhuma ki, gücünüz çatmayacaq [yetmeyecek] ...*”⁵⁴⁵ der.

Romanda yakasını “cıran [yırtan]” oğlan olarak anlatılan bu kişi, bir Ekim Bayramında kendini yakmak istemiştir. Rahimov bu durumu şöyle yorumlar: “*...O cür [tür] ölüm ən sağlam toxumdu, camaatın içinə düşdü, cücərəcək [yeşerecek]. Elə*

⁵⁴¹ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 508.

⁵⁴² Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 508.

⁵⁴³ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 508.

⁵⁴⁴ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 510.

⁵⁴⁵ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 509.

[öyle] eləməyin [yapmanın] özü də bir cür ayağa durmaqdı...⁵⁴⁶ Rahimov'a göre kendini yakmaq protest bir duruş olacağından ölüm de sistemin istediği, uygun gördüğü şekillerde olmalıdır. Haksızlığa uğrayan genç, toplum içinde intihar girişiminde bulunarak kendinden sonra rejime direnecek kişilere örneklik teşkil edecektir.

Haley, Rahimov'a kolhozda ezerek silos (hayvan yemi) hazırladıkları günleri hatırlatır: “– *İndi camaat qanını elə silos kimi gizlədir, basdırır öz içində ki, qaynamasın, daşmasın; ayaqlayır, əzir, sındırır öz – özünü...*”⁵⁴⁷

Rahimov Haley'in bu tarz sözleri nerelerde söylediğini merak ederek sorar. Haley'se şöyle cevap verir: “ ... *Danışmağa [konuşmaya] yer qalıb ki?! Salamat bir yer qoymusuz ki?*”⁵⁴⁸

Haley'in bu çıkışı hem Foucault'yu hem Orwell'ı destekler niteliktedir. İktidarın her yerden kaynaklandığını belirten Foucault'nun söylemi Orwell'ın Bin Dokuz Yüz Seksen Dört'ünde kendini tele ekranlarla gösterir. Ses'te ise bu söylem “konuşmaya izin verilen bir yerin bulunamamasıyla” vücut bulur.

Haley konuşmak için bile rahat bir yer bulamazken küçük komsomollar yetiştirilmeye devam eder. Rıfat ve Süsen çiftinin kızları ders için şunu ezberlemektedir:

*“Lenin, Lenin yolunda,
Qızıl bayraq əlində,
Çalışırıq, vuruşuruq
Lenin baba yolunda...”*⁵⁴⁹

Romanda diğer bir evlat İskender'in oğlu Tokay ise babası yakalanmış olsa da onun kanunsuz işlerini kaldığı yerden devam ettirmektedir. Tokay'ın içi taşlaşmıştır. Toprak, vatan gibi kutsal kavramların manasını anlamamakta hatta bunları gülünç bulmaktadır. Emiraslan sorguya alınınca onun için şunları söyler: “... *deyirlər, hökuməti yıxmaq istəyirmiş, bədbəxt, elə bilir, başqa hökumət olsa qarnı doyacaq, pullanacaq...*”⁵⁵⁰ Alıntıdan anlaşılacağı üzere Tokay'ın yönetim söz konusu olduğunda da tek kıtası karnını doyurmak, dolayısıyla da paradır.

⁵⁴⁶ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 518.

⁵⁴⁷ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 518.

⁵⁴⁸ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 518.

⁵⁴⁹ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 514.

⁵⁵⁰ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 515.

Yönetim sistemi Rahimovlar için de sorun teşkil etmektedir. Aslında Haley ve Kemal kardeşlerin ilişkisinde birçok anlaşmazlık vardır. Bu anlaşmazlıklardan biri de komünizm hakkındadır. Haley her zaman komünizme ihtiyatlı yaklaşırken Kemal ateşli bir savunucudur. Haley bu konuyu fırsat buldukça dile getirir: “...Sizin dini qəbul eləyənlərin adı var daa... Kommunist...”⁵⁵¹

Komünist topluluklarda görülen ateizm meyli tüm topluluğa hızla yayılamaz. Özellikle anne babaları ateist olmayan kuşaklarda ateizmi pratik haline getirmek zor ve belirsizdir. Dini değerlerden uzaklaşmaktan doğan boşluk, ateizm ya da komünizme din gibi inanmayı getirebilir. Alıntıda da Haley, Kemal’in komünizme din gibi inandığını belirtmektedir.

Komünizm eleştirisi söz konusu olduğunda Haley gözünü budaktan sakınmaz. Tam bir mankurt profili çizen Kemal’e şunları açık açık söyler: “...sən mühitə...görə rəngini dəyişməlisən... yuxarılar yanında bir, aşağılar yanında bir rəng...”⁵⁵²

Komünist sistemdeki yerli memur, Süleymanlı’nın kullandığı bir tabir olan “yaltaklık”la⁵⁵³ görevini devam ettirme durumundadır. Buna ayak uyduran sisteme entegre olur ve Kemal Rahimov örneğinde olduğu gibi terfi alır.

Süleymanlı’nın gerçek hayatında olduğu gibi muhite ayak uydurmamış Haley’sse kolonyal devletin yıllardır süren hâkimiyetinin varlığıyla boğuşmaktadır: “...Azadlıq sözü heç nə demir, yüz illərdi [yıllardır]...”⁵⁵⁴

Hacı da bu varlığı sorgulamaktadır. Demir’i beklerken şunları söyler: “...hökumətin özü nədi, nədən ibarətdi? Hökumət onun adamlarıdı, camaatdı hökumət; camaat dilənçidi, demək hökumət de dilənçidi... Hökumət, bax, bizim bu Dəmirədi, üzünü bilməzsən ha tərəfindədi. Mərd hökumətin də mərd adamı olar. Bir quruluş ki, yalançidi, altdan – altdan iş görəndi, onun adamı necə olmalıdı...”⁵⁵⁵

Hacı, sistemin çözülmüşlük ve kokuşmuşluğu üzerine düşünür. Ancak bunun kaynağı ve yönü konusunda kararsızdır. Hükümetin özüne inmeye çalışır. Hükümet cemaattir. Cemaatse dilencidir. Dolayısıyla hükümet de dilencidir. Düşüncesini daha da ileri götürerek cemaatin nasıl dilenci haline getirildiğini sorgular. Hükümet yalancıdır. Mert olsa kadroları da mert olur. Sistemin çözülmüşlüğünün sebebini tabandan tavana irdeleyip arayan Hacı, tekrar tavandan tabana iner.

⁵⁵¹ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 532.

⁵⁵² Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 533.

⁵⁵³ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 573.

⁵⁵⁴ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 537.

⁵⁵⁵ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 544.

Ancak Balacahunlu gibi karakterler oldukça, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*'te bizzat Winston'ın da yaptığı gibi, bilgiler sisteme göre uyarlanacaktır. Sibir (Sibiry) ile Zabrat (Azerbaycan), Şirvan (Siirt), Sarvan (Giresun) gibi yerlerin köklerinin aynı olduğunu savunan Rıfat Süleymanlı'ya Balacahunlu şunları söyler: *“Doqquzuncu əsrə qədər Qafqazda türk olmayıb, Qafqaz sözü də türkce deyil, yadında [aklında] saxla!... Siz, hə, siz türk deyilsiz, elə deməlisiz... Yuxarılardan da bunu tələb eləyirlər.”*⁵⁵⁶

Teori kısmında Marx'ın din ve ırkı ihmal ettiğinden söz edilmişti. Önceki örneklerin birinde komünizme din gibi inanmak söz konusu edilirken bu alıntıda da ırk mevcuttur. Tüm proleterlerin kardeşliği ve birleşmesini savunan Marx'ın ırkı ihmal edişi, Sovyet Rusya'nın komünizm tecrübesinde ırkın reddine taşınmış durumdadır. Yönetimlerde ırklara atıf yapmadan ırklara göre ayrı karar almamakla kişinin ırkını reddetmek arasında büyük farklılık vardır. Alıntıdaki yönetimin isteği doğrultusunda ırkı red, Sovyet Rusya'nın kolonyal pratikler uyguladığını bir kez daha tasdik etmektedir.

Komünizmin ilanından önce Sisyanov adlı bir Rus komutan Azerbaycan topraklarında öldürülmüş ve gömülmüştür. Ancak Balacahunlu bu ölümle ilgili de şöyle davranmıştır: *“– Belə tarix bizə lazım deyil, üstünü asvaltda, izi də qalmasın.”*⁵⁵⁷

Balacahunlu bu örnekte de Sovyet Rusya çıkarlarına uygun hareket etmektedir. Tarihin objektif olarak değerlendirilmesini sağlayacak delilleri ortadan kaldırma amacındadır. Yoksa yanlış siyaseti zarar görecektir. “Kaybolma-buharlaşma” bu sefer bir Rus komutanın mezarına uygulanmalıdır. Yoksa Sovyet Rusya altındaki toplulukların sözde kardeşliklerine zarar gelebilir. Balacahunlu objektif tarihçilikten kaçır, delilleri karartır, Sovyet Rusya'nın neredeyse sistemleştirdiği “kaybolma-buharlaşma”ya hizmet eder.

Ancak Haley'e göre o komutan bir işgalcidir: *“– Axı, o Sisyanov nəyə gəlmişdi? Əfqanıstandakı kimi xalqın köməyinə [yardımına] gəlmişdi bəlkə? Bəlkə özümüz çağırtdırmışdıq ki, tez gəlin, pantürkist tutmuşuq? Balacahunluya qalsa belə də izah eləyəcək.”*⁵⁵⁸

⁵⁵⁶ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 539.

⁵⁵⁷ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 548.

⁵⁵⁸ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 549.

Haley, Balacahunlu'nun gerçekleri karartmak isteyeceğinin farkındadır. Haley'in işgalci olarak değerlendirdiği komutanın mezarı yok edilebilirse Sovyet Rusya'nın iktidarı, şanı zarar görmeyecektir. Hatta Haley'e göre Balacahunlu, Afganistan'da da uygulandığı üzere kolonyal devletin memuru olan Sisyanov'un yardıma geldiğini savunacaktır. Aralarında bir Pantürkist bulunduğu haberini almış gibi davranacaktır. Balacahunlu her hamlesini kolonyal devletin çıkarlarına uygun olarak planlamaktadır.

Üçüncü roman biterken Süleymanlı, Şura hükümetiyle ilgili söylemek istediklerine Tebriz'i de katar: *“Vaxtın elə anı yetişdi ki, Təbrizdəkilərin əlləri hər yerdən üzüldü... qalanlar səslərini, silahlarını atıb yumşala-yumşala özlərini farslara oxşatmaya [benzetmeye] başladılar... Gedənləri tamah aparırmış, tamahın son silahı yaltaqlıqdı, yaltaqlığın sonu da hamının olmaqdı, Şura hökumətinə gedənlər hamının olmuşdu artıq.”*⁵⁵⁹

Bu yaltaklıkla kurulmuş gücün Ses'teki temsili olan altı katlı bina 1900'lerin başında birden zenginleşen bir “Sarı adam” tarafından yaptırılmıştır. Binanın altının boş olduğu ve elbet yıkılacağı söylense de “Sarı adam” yaptırmaktan vazgeçmemiştir.⁵⁶⁰ Binanın tohumu olarak anlatılan sıçanların anılmasıyla roman son bulur.

Kolonyal - Postkolonyal teorisinin dile getirdiği en önemli karşıtlık “beyaz adam - siyah adam” karşıtlığıdır. Süleymanlı özellikle tırnak içinde vererek teoriye “Sarı adam” tabiri getirmiş bulunmaktadır.

Edward Said ve etkilediği yazarların da dile getirdiği üzere “beyaz adam”ın faaliyetleri, yazdıkları, edebiyat dışı eserleri dünyada çok büyük bir yekün tutmaktadır. Ancak “siyah adam” ya “beyaz adam”ın izin verdiği ölçüde üretebilmiş ya da kendi üretimleri “beyaz adam”a benzemediği için gözardı edilmiştir. İşte buradaki “Sarı adam”ın da “beyaz adam”a benzer özellikleri bulunmaktadır.

Ses'te Sovyet Rusya kademeleşmesinin temsili olan altı katlı bina, 1900'lerin başında birden zenginleşen bir “Sarı adam” tarafından yaptırılmıştır. Birden zenginleşme Avrupa'nın kolonyal devletlerine bir diğer ifadeyle “beyaz adam”ın kolonyal faaliyetlerine benzer şekilde gerçekleştirilmiştir. İngiliz, Fransız vb. kolonyal devletler Afrika, Hindistan gibi bölgelerde faaliyet gösterirken Çarlık

⁵⁵⁹ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 573.

⁵⁶⁰ Mövlud Süleymanlı, Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs, s. 575.

Rusyası ve ardından Sovyet Rusya'nın hükmettiği alanlardan biri Orta Asya olmuştur.

“Sarı adam” a binanın altının boş olduğu ve elbet yıkılacağı söylenmiştir. Bu, başta komünizme inandırılmaya çalışılmış toplulukları kastetmektedir. Çünkü topluluklar öz benliklerini komünizm altında dile getirebileceğini düşünmüştür. Ancak komünist sistem devam ettikçe aralarında parlayan topluluk Ruslar olmuştur. Dolayısıyla toplulukların komünizme olan inancı yitmiş, Sovyet Rusya Süleymanlı romanlarının yayımlanmasından yaklaşık on yıl sonra dağılmıştır.



5. SONUÇ

Azerbaycan'ın önemli yazarlarından olan Mevlüt Süleymanlı, şiirle başladığı yazı hayatına hikâye ve romanlarla devam etmiştir. Başarılı bir şekilde senaryo yazarlığı, radyo ve televizyon yapımcılığı görevlerinde de bulunmuştur.

Köyde doğup büyüyen ve günümüzde de kırsal kesimle bağını sürdüren Süleymanlı, eserlerini Azerbaycan topraklarında, Azerbaycan Türklerinin düşünce atmosferinde kaleme alırken uzun bir Türk tarihi ve geniş bir Türk coğrafyasına da ışık tutar.

Halk edebiyatı unsurlarını ustaca kullanan Süleymanlı'nın Azerbaycan kültürüyle yoğrulmuş eserleri, toplumsal ve ahlaki sorunlara eğilir. Yazıldığı dönemin sistemine eleştiriler yönelten eserler, Sovyet komünizmine ters düştüğü gerekçesiyle tenkide uğrar. Yazar, eserlerindeki bazı unsurlar dönemin sosyalist toplumu için zararlı bulunduğundan sancılı süreçlerden geçmiştir.

Süleymanlı'nın ilk üç romanı *Göç*, *Ceviz Kurdu* ve *Ses*'tir. Bu eserlerinden sonra yazar, yirmi sekiz yıl boyunca roman yayımlamaz. Mevlüt Süleymanlı'nın roman dünyasına dönüşü, *Ermeni Adındaki Harfler* adlı romanıyla gerçekleşir.

Süleymanlı'nın eserlerinden özellikle ilk üç romanı, Kolonyal-Postkolonyal teori ışığında değerlendirilmeye elverişlidir. 80'li yıllara ait, birbirini takip eden bu romanların ilki olan *Göç*'te boylar birbirine kırdırılır. Güç kaybeden boylar, devletin kolonyal faaliyetlerine maruz kalmaya başlar. Komünizm kisvesi altında uygulanan kolonyalizm ikinci roman *Ceviz Kurdu*'nda köye, üçüncü roman *Ses*'te ise şehre hâkim olur. Üç roman boyunca komünizmin hayatları yozlaştırması ve kolonyal devletin tüm araçlarıyla coğrafyaya yerleşmesi safha safha anlatılır.

Kolonyal devletin aşama aşama hâkimiyet kurması ve tezimizin Türk Dili ve Edebiyatı sahasında bir ilki teşkil etmesi dolayısıyla Kolonyal-Postkolonyal teori, araçlarıyla birlikte anlatılmıştır.

Teori, sömürünün insanlık tarihinin başından beri görüldüğünü kabul etmekte fakat dünyanın yüzde 84.6'sını kolonyal görünüme getiren yaklaşık üç yüzyıllık süreci ayrı bir yere koymaktadır. Denizaşırı faaliyetler, ateşli silahların yaygın ve etkili bir biçimde kullanılışı dünyayı daha önce rastlanmamış bir görünüme getirmiştir. 1930'lu yıllarda dünyanın büyük bir kısmının kolonyal halde bulunması başta Edward Said olmak üzere araştırmacıları kolonyalizm ve postkolonyalizm üzerine düşünme, araştırma ve yazmaya itmiştir. Teorinin önemli bir kısmını

oluşturan yazılı ürünler tezimizde “Edebiyat” başlığı altında değerlendirilmiştir. Çalışmalarda, Robinson Cruose’daki başkahramanın yanında Cuma’ya da odaklanmak gerektiği fikri ön plana çıkmaya başlamıştır.

Kolonyalizmin önemli araçlarından bir diğeri melezliktir. Kolonyal devletler hükmettikleri sahadaki ırkların gücünü kırmak için melezleştirme yoluna gitmişlerdir. İspanyollar ve Portekizliler daha çok evlenme ya da metres tutmayı tercih etmiştir. İngilizler bu yollara sıcak bakmamıştır. Irk olarak melezleşme sağlanamadığı takdirde örneğin Hintli bir anne babadan doğmuş çocuğun fikir yapısı ve ruhen İngilizleştirilmesine çalışılmış, mankurtlaştırma amaç edinilmiştir. Ancak dünyada ırkçı söylemler karşısında direniş başlamış ve Nelson Mandela, Steve Biko, Malcolm X, Frantz Fanon gibi şahsiyetler önemli aktivistler haline gelmiştir.

“Milliyetçilik” başlığında ise milliyetçiliğin iki yönü üzerinde durulmuştur. Maddi alanda daha çok kolonyal gücün etkisindeki ekonomi, bilim ve teknolojinin getirileri söz konusudur. Manevi tarafı ise kolonileştirilmiş bölgenin dini, gelenekleri ve aile kavramı oluşturmaktadır. Teorinin ilgi çeken bir tarafı daha vardır. Örneğin İngiltere’de bir Hintli, sol hareketin içindeyken aynı kişi kendi ülkesinin sağcısı durumundadır. Dolayısıyla Gandhi de bu şekilde algılanan bir liderdir.

“Can Subaltern Speak?” (Ast Gruplar Konuşabilir mi?) sorusu Kolonyal - Postkolonyal teoride epeyce önemsenmiş ve sorunun cevabı üzerine kafa yorulmuştur. Tezimizde ise “Ast Grupların Kendilerini İfade Edebilmesi” başlığı altında değerlendirilmiştir. Ast grupların konuşup konuşamadığı sorusu Spivak’a aittir. Spivak, cevabı Hindistan’daki “sati”lik üzerinden verdiği astın sesinin çıkmasının imkânsız olduğunu belirtmektedir. Sati, kocası öldüğünde yakılan kadındır ve zaten sesi kesildiğinde yani öldüğünde sati olacaktır.

Teori ve araçları, genel hatları çizildikten sonra Rus komünizmi özeline indirgenmiştir.

1856 Kırım Savaşı sonrası Çar II. Aleksandr’ın dışişlerini yürüten Aleksandr Mihayloviç Gorçakov, Rusya ile diplomatik ilişkilerde bulunan ülkelerin hükümetlerine verdiği muhtırada Rusya’nın kendini “medeni”, hâkimiyet kuracağı toplulukları ise “Orta Asya’da muayyen bir sosyal teşkilatı olmayan, yarı vahşi, göçebe kabileler” olarak ilan eder.

Aynı dönemde ise Avrupa’da Komünist Manifesto yayımlanmış ve Sovyet Rusya’nın kuruluşuna liderlik edecek Lenin, komünizm fikriyle tanışmıştır. Komünizmin yönetim şekli haline geldiği ülkedeki faaliyetleri değerlendiren İngiliz

devlet adamı Sir Olaf Caroe, uygulamaların bir Avrupa devletinin Asya ve Afrika'daki kolonyal faaliyetlerine birebir benzediğini belirtmektedir.

Tezimizde Rus komünizminde kolonyalizm dairesinde de edebiyat, melezlik, milliyetçilik ve ast grupların kendilerini ifade edebilmesi ele alınmıştır.

Edebiyatta daha çok Stalin ve komünizm övgüsü ön plana çıkmaktadır. Sovyet Rusya'da özellikle Stalin döneminde bir Sovyet edebiyat şablonu oluşturulmuş ve bunun dışına çıkılmaması amaçlanmıştır. Ülkenin sınırlarının kapalı oluşu Rus komünizminin dünya tarafından takip edilmesini zorlaştırmıştır. Ancak Aleksander Soljenitsin'in "Gulag Takım Adaları" yayınlanınca özellikle Avrupa'nın komünizm destekçisi entelektüellerinde fikri bir sarsıntı oluşmuştur.

Rus komünizminde de ırkların melezleşmesi amaçlanır. Melezlik konusundaki veriler Kolonyal-Postkolonyal teorideki genel melezlik verileriyle benzerlik göstermektedir. Coğrafyada Ruslaştırma politikası uygulanmış, bu uygulama Rusçanın titizce öğretilmesi gibi faaliyetlerle desteklenmiştir. Böylelikle ırk melezliğinin gerçekleşemediği bireylerde mankurtlaşma devreye girer. Kendi "Asyalı" olsa da ruhu "Rus" bireyler yetiştirmek amaç edinilmiştir.

Rus komünizminde kolonyalizm kavramı altında bulunan bir diğer başlık olan "Milliyetçilik"te Marx'ın milliyetçiliği ihmal ettiği üzerinde durulmuş ve Sultan Galiyev'e odaklanılmıştır. Galiyev Lenin, Stalin gibi liderle birlikte hareket etmiş ancak bir taraftan da "milli komünizm"i geliştirmeye çalışmıştır.

Sovyet Rusya'da ast grupların kendilerini ifade ederken komünist edebiyat şablonuna uygun hareket etmeleri şart koşulur. Ayrıca Foucault'nun düşüncelerinden yola çıkılarak Alman faşizminin, Rus komünizminin ya da İngiliz kolonyalizminin altındaki ast grupların yaşadığı olumsuzlukların benzeştiği sonucuna varılmıştır.

Rus komünizminde kolonyalizm kavramı altında bulunan bir diğer başlık ise "Kaybolma – Buharlaştırma"dır. Bu başlık Kolonyal – Postkolonyal teori içerisinde bulunmamaktadır. George Orwell'in *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* adlı romanından alıntıladığımız tabir, tezimizde Rus komünizmi baskısı altında yaşayanlar için kullanılmıştır. Batı'da *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* ve Doğu'da *Gün Olur Asra Bedel* Sovyet Rusya'yı anlatan iki önemli eserdir. Orwell, *Gün Olur Asra Bedel*'in gidip bir daha dönmeyen karakterlerine benzeyen karakterlerini romanında "buharlaştı" şeklinde anlatmaktadır. Romanlarda sıklıkla rastlanan bu kayboluşlar "Kaybolma-Buharlaştırma" başlığı altında değerlendirilmiştir. Teori çerçevesinde düşünüldüğünde bu başlık, tezimizin orijinal tarafını oluşturmaktadır.

Kolonyal – Postkolonyal teorisinin Türkiye’de tanınmamasının en önemli sebebi son 800 yıldır Anadolu sahasının uzun süreli, sistemli şekilde yabancı bir toplulukla karşı karşıya kalmamış olmasıdır. Dolayısıyla Anadolu kolonyal - postkolonyal süreçlerden geçmemiştir. Bu durum çeşitli örneklerden yararlanılarak “Anadolu Sahası Türk Edebiyatında Kolonyalizm ve Postkolonyalizm” başlığı altında değerlendirilmektedir. İşgal, Anadolu sahası Türk tarihinin sadece kısa bazı dönemlerinde yaşanmıştır.

Kolonyalizm ve postkolonyalizm dairesinde sadece yabancı gücün bu hali yaratmayacağı, yabancı güç sahada olmasa da yerel yöneticilerin eliyle kolonyalizmin gerçekleştirilebileceği dile getirilmiştir. Anadolu toprakları için bu düşünce kabul edilse/edilmese Anadolu’nun yetiştirdiği yazar ve şairler, bu görüş üzerine düşünce geliştirmiş, fikirlerini yazma ve yayımlama şansı bulmuştur. Ayrıca tüm dünyanın geçirdiği kolonyal-postkolonyal süreçlerle de ilgilenmişlerdir. Dolayısıyla bu faaliyetler Anadolu’nun özgürlük ortamını oluşturmaktadır.

Yirminci yüzyıla kadar Anadolu sahası ve Anadolu dışındaki Türk edebiyatları benzer bir seyir izlemiştir. Ancak Sovyet Rusya’nın kurulmasıyla sanatçıların komünist edebiyat şablonuna uygun hareket etmelerinin istenmesi, bu edebiyatlar arasında derin bir farklılığın oluşması “Anadolu Sahası Dışındaki Türk Edebiyatlarında Kolonyalizm ve Postkolonyalizm” başlığında ele alınmıştır.

Verilen bilgiler ışığında Mevlüt Süleymanlı’nın Göç, Ceviz Kurdu ve Ses adlı romanları tahlil edilmiştir. Okurlarına ufuklar açan, onları farklı alanlarda düşünmeye sevk eden, modern Azerbaycan edebiyatının önemli ve dikkate değer eserlerinden olan bu romanlar yorumlanırken alt başlıklar açılmamıştır. Kolonyal devletin kademe kademe yerleşmesinin anlatılabilmesi için romanların seyrine, olayların yazar tarafından anlatılış düzenine uyulmuştur.

Mevlüt Süleymanlı ile ilgili bilgi verildikten sonra yazarın ilk romanı olan Göç ele alınmıştır. Göç, Azerbaycan ve Türkiye’de ilgiyle karşılanmıştır. Bunun en önemli sebeplerinden biri, medeniyeti yerleşiklikle bağdaştıran Batılı araştırmacılara karşı göçerek de medeniyet kurulabileceğini anlatmasıdır. Teoride göçebe halkların sıkça aşağılandığı ve medeniyet kurabilmede başarısız olacakları ön yargısı anlatılmaktadır. Göç, bu ön yargıya bir cevap niteliğindedir.

Göç’te Karakellelerin Ekim Devrimi’ne kadar olan üç yüz yıllık tarihleri anlatılmaktadır. Göçmeye alışmış bu topluluk Eğrikar adlı ata toprağına geri dönüp yerleşir. Ancak orada yaşamakta olan Kanıkoğullarıyla aralarında anlaşmazlık çıkar

ve durum kan davasına dönüşür. Kolonyal devlet de bu yolla yavaş yavaş toplulukların içine sızmaya başlar. Yönetim, kolonyal devletin varlığını desteklemeyen Karakellelere karşı kolonyal devlet yandaşı Kanikoğullarına arka çıkar. Silah yardımıyla bulunur. Böylelikle toplulukların birbirine kırdırılması amaçlanır.

Çıkan sorunlarla hükümetin himayesi, kolonyal devletin varlığının kabulüyle silah korkusu denk hale gelmeye başlar ve böylelikle Karakelleler sindirilir. Yönetim, Kanikoğullarının ise sempatisini kazanmaya başlar. Kolonyal devlet tüm araçlarıyla yerleşmek için uygun ortamı hazırlamış, yerli işbirlikçisi Kanikoğullarını bulmuştur. Daha da güçlenmeyi amaçlayan kolonyal devlet bu kez Avrupalı işbirlikçisi olan kolonyalist Lemse Kurtan'dan faydalanır. Kurtan bölgeye yaptırdığı fabrikaları, evleri, dağıttığı altın paralarıyla büyüleyicidir. Bu yeniliklere kanan boylar Kurtan Ağa'ya işçi olur. Ancak Kurtan her geçen gün topluluklar arasındaki düşmanlığı körükler. Romanın sonunda Karakelleler nüfusu iyice azalmış ve sindirilmiş bir topluluk haline gelir.

Göç'te üslubunu modern bir Dede Korkut anlatısına dönüştüren yazar, Ceviz Kurdu adlı ikinci romanını kaleme almıştır. Göç göçüp yerleşmenin romanı iken Ceviz Kurdu köy yerleşikliğine odaklanmaktadır.

Yazarın kitabına “Ceviz Kurdu” adını verip epigrafta da ceviz kurduna değinmesi okuyucuyu bu temel üzerinde düşünmeye sevk eder. Romanda ceviz ve ceviz kurdu metaforlaşma sürecine girer. Cevizin içine girip yemeye başlayan sonunda ardında kuruyup bitmiş bir ceviz bırakan ceviz kurdu ayrıntılı şekilde tasvir edilir. Romanda kurda defalarca dönülür. Bu dönüşler, ceviz ve kurdu okuyucunun zihninde sembolik bir hale getirir. Cevizin Orta Asya, ceviz kurdunun ise Sovyet Rusya olduğu intibai uyanır. Devletin bölgedeki faaliyetleri ise hırsızlık olarak değerlendirilir.

Romanda komünizm kisvesi altında uygulanan kolonyalizm, köye özellikle Yellemçek Hamza, Çapık Komiser gibi yerli memurlar aracılığıyla yerleşir. Yönetim birbirine düşman iki aileyi sözde barıştırmak istemektedir. Oysa bu faaliyetler, roman kahramanlarının hayatlarına kolonyal müdahaledir. Devlet, nüfuzunu bireylere, zihinlere kadar gerçekleştirmek istemekte, tüm toplumun kılcallarına yayılmayı amaçlamaktadır. Kendisine muhalefet edecek en küçük bir tavır karşısında ise sürgün dolayısıyla “kaybolma-buharlaşıma” tehditini kullanmaktadır.

Kolonyal devlet yaptırdığı yolları, okullarıyla birlikte yeni bir dönemin habercisi olduğunu telkin etmektedir. Bu yeniliklerin içinde eskiye dair hiçbir şey bulunmamalı, gelenekle olan tüm bağlar koparılmalıdır. Dolayısıyla Kara Molla kendi elleriyle köyün mescidini yıkar. Köyün aşığı Ak Âşık ise artık komünizm türküleri söyler. Geçmiş silmeyi amaçlayan kolonyal devlet, anı ve geleceği kendisiyle doldurma emelindedir.

Mevlüt Süleymanlı'nın üçüncü romanı Ses'tir. Göç'te göçüp yerleşme, Ceviz Kurdu'nda köy yerleşikliği anlatılırken Ses şehir yaşamının romanıdır.

Romanın ilk paragrafında altı katlı binanın bodrum katında bulunan köpek çürük kokusu alır. Heybetli bir görünüme sahip olan hayvan ulur. Ancak uluduğunu yanındaki sıçanlar dahi duymaz. Bu ilk paragraftaki altı katlı bina ve Qanıq adındaki köpek, romanı hem gerçek hem mecaz manada yorumlamamızı sağlayacaktır.

Metaforik olarak altı katlı bina komünist sistemdir. Köpek ise bir ast grup üyesidir. Diğer ast grup üyelerini de sıçanlar teşkil eder. Kolonyalizm ile başlamış ardından komünizm adını almış olan kolonyal sistem tüm araçlarıyla roman boyunca anlatılmaktadır.

Komünizm kisvesi altında uygulanan kolonyalizm birçok roman karakterinin hayatını yozlaştırmıştır. İlk iki romanda yer almayan uyuşturucu ve fuhuş Ses'e girmiş, yaygınlaşmış hatta meşrulaşmıştır. Melike, İskender gibi birçok karakter bu yolla hayatını devam ettirir. Oysa komünizm ideal bir yaşam tarzı olarak sunulmaktadır. Kolonyal devlet, komünist sistemin sonuna gelmiş olmasına rağmen gelecekte gerçekleşecek bir rüyayı vatandaşlarına telkin etmektedir. Bu arada üst düzey bir yetkili olan Kemal Rahimov karakterinde “-ov” ekinin kullanımıyla soyadlara kadar nüfuz etmiş bulunmaktadır. Ancak roman sonunda Sovyet kademeleşmesini anlatan bu binadan yıkılacağına dair sesler duyulmaya başlar.

Mevlüt Süleymanlı'nın romanları Kolonyal-Postkolonyal teori ışığında değerlendirildiğinde ast gruba ait bir yazarın komünist Rusya'nın baskıcı edebiyat şablonuna rağmen Türk toplumu ve tarihini anlatabilmesi hatta rejimi orijinal sembol ve metaforlarla eleştirebilmesi açısından edebiyat araştırmaları için önem arz etmektedir.

6. KAYNAKÇA

ACAR Kezban, **Resimlerle Rusya – Savaşlar ve Türkler**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004.

ADIGÜZEL Sedat, “Ölüm Hükümü ve Tarihi Gerçekler”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı 12, Erzurum, 1999.

ADIVAR Halide Edib, **Türk’ün Ateşle İmtihanı**, Can Yayınları, İstanbul, 2016.

AKTAŞ Şerif, **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş**, Akçağ Yay., Ankara, 2000.

AKTEPE Münir, **Mehmet Emni Beyefendi (Paşa)’nin Rusya Sefareti ve Sefaret-namesi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.

AKTULUM Kubilay, **Parçalılık/Metinlerarasılık**, Öteki Yayınevi, Ankara, 2004.

ALKAN Erdoğan, **Sembolizm**, Varlık Yayınları, İstanbul, 2006.

ALTAYLI Seyfettin, **Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü I – II**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1994.

AYGEN Tutku, **Mevlüt Süleymanlı’nın Ceviz Kurdu Romanı Üzerine Bir İnceleme**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2014.

AYTMATOV Cengiz, **Cengiz Han’a Küsen Bulut**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2011.

AYTMATOV Cengiz, **Gün Olur Asra Bedel**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2008.

BAYAT Fuzuli, **Türk Şaman Metinleri**, Üç Ok Yayınları, Ankara, 2005.

Belge No: 1, BƏŞİRLİ Xatirə, “Əbədiyyətə Deyilən Söz”.

Belge No: 2, BƏŞİRLİ Xatirə, “‘Köç’ Romanı Azərbaycan Folklorunun və Etnoqrafiyasının Aynası Kimi”.

Belge No: 3, BƏŞİRLİ Xatirə, “M. Süleymanlının Yaradıcılığında Tarixilik”.

Belge No: 4, BƏŞİRLİ Xatirə, “Sabahlara Söz”.

Belge No: 5, BƏŞİRLİ Xatirə, “Şair Mövludu Nasir Süleymanlıya Qovuşduran Poeziya”.

Belge No: 6, BƏŞİRLİ Xatirə, “Tərtibçidən”.

Belge No: 7, BƏŞİRLİ Xatirə, “Yaddaş Nəsr”.

BENNİNGSEN Alexandre A. – WİMBUSH S. Enders, **Sultan Galiyev və Sovyetlər Birliqinde Milli Komünizm**, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1995.

BİKO Steve, **Siyah Bilinci**, (Çev. Onur Eylül Kara), Dipnot Yayınları, Ankara, 2018.

BORDEN Daniel, DÜJSENS Florian, GİLBERT Thomas, SMİTH Adele, **Başvuru Kitapları Film**, Ntv Yayınları, İstanbul, 2013.

BOZKURT Gülnihal, “Eski Hukuk Sistemlerinde Kölelik”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 1981, 38(1), s. 65-103.

BURAN Ahmet – ALKAYA Ercan, **Çağdaş Türk Lehçeleri**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001.

CAFEROV Nizami, **Klasiklerden Çağdaşlara**, Gri Yayınevi, İstanbul, 2006.

CAROE Sir Olaf, **Sovyet İmparatorluğu – Sömürülen Milletler**, (Çev. Zerhan Yüksel), Kervan Kitapçılık.

CAROE Sir Olaf, **Sovyet İmparatorluğu – Sömürülen Topraklar**, (Çev. Zerhan Yüksel), Kervan Kitapçılık.

CONQUEST Robert, **Sovyet Rusya’da Tarım İşçilerinin Elli Yılı**, Kardeş Matbaası, Ankara, 1971.

ÇETİŞLİ İsmail, **Batı Edebiyatında Edebi Akımlar**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003.

ÇONOĞLU Salim, “Dede Korkut Kitabı Bağlamında Göç Romanı Üzerinde Bir Değerlendirme”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Kış – 2007.

DAĞCI Cengiz, **Korkunç Yıllar**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1995.

DAĞCI Cengiz, **O Topraklar Bizimdi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1994.

DAĞCI Cengiz, **Onlar da İnsandı**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1997.

DAĞCI Cengiz, **Yurdunu Kaybeden Adam**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1996.

DEVELLİOĞLU Ferit, **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi, Ankara, 2005.

DİRLİK Arif, **Postkolonyal Aura**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2010.

DOĞAN İsmail, **Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar**, Pegem Akademi, Ankara, 2010.

DOSTOYEVSKİ Fyodor, **Karamazov Kardeşler**, Can Yayınları, İstanbul, 2018.

DURUKOĞLU Salim – SALİK Sevim, “Türklerin Uğradığı İşkence, Sürgün, Katliam ve Soykırımlar Sözlüğü”, **AKRA Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi**, 3/7, Eylül, 2015, s. 211-258.

EKER Süer, **Çağdaş Türk Dili**, Grafiker Yayınları, Ankara, 2003.

EKİNER Engin – GÖÇMEN Doğan, **Rusya’da Komünistler Ne İstiyor? – Rusya Federasyonu Komünist Partisi Programı**, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1996.

ELÇİN, **Ak Deve**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2015.

ELÇİN, **Ölüm Hükmü**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1996.

ERCİLASUN Ahmet Bican, **Gülnar**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1998.

FANON Frantz, **Siyah Deri Beyaz Maske**, (Çev. Cahit Koytak), Versus Yayınları, İstanbul, 2009.

FEDENKO P., “Yeni Tip Kolonyalizmin – Sovyet Kolonyalizminin Ana Hatları”, **Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü**, 1961.

GOLUBEV Gleb, **Uluğ Bey**, (Çev. Abdrasul İsakov), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

GORKİY, MOLOTOV, VOROŞİLOV, KİROV, JDANOV, STALİN, **1917 Sovyet Devrimi**, (Çev. Alaattin Bilgi), Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2012.

GÖÇMEN Mine, **Mevlüt Süleymanlı’nın Göç Romanı Üzerine Bir İnceleme**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2011.

GÖKA Erol, **Türklerin Psikolojisi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2008.

GÜMRÜKÇÜOĞLU Esra, “Mahatma Gandhi ve Sessiz Direnişi”, **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, 2018, 5 (16), ss. 378-393.

GÜNEŞ Sezai, **Türk Dili Bilgisi**, Çağlayan Matbaası, İzmir, 2004.

GÜNGÖR Bilgin, Postkolonyalizm ve Edebiyat: Türk Edebiyatında Sömürgecilik Bakış, Hece, Ankara, 2018.

GÜNTEKİN Reşat Nuri, **Çalıkuşu**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2007.

HALİDİ Gülay, “Üç Öjeni Distopyası: Kızıl Nehirler, Cesur Yeni Dünya, Gattaca”, **Türkiye Biyoetik Dergisi**, 2017, Vol. 4, No. 3, 111-117.

HEİDARZADEGAN Nazila, **The problem of representation in middle eastern American theatre: A postcolonial approach - Orta doğu kökenli Amerikalıların tiyatrolarında sunum problemleri: Postkolonyal yaklaşım**, (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzurum, 2015.

HUXLEY Aldous, **Cesur Yeni Dünya**, (Çev. Ümit Tosun), İthaki Yayınları, İstanbul, 2015.

İLHAN Attila, **Hangi Sol?**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1970.

İSHAKİ M. Ayas, **Üyge Taba (Eve Doğru)**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1998.

İVANOV Nikolay, **Osmanlı'nın Arap Ülkelerini Fethi (1516 – 1574)**, (Çev. İlyas Kemaloğlu-Rakhat Abdieva), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013.

KADİRİ Abdullah, **Ötgen Künler**, Art Yayınları, İstanbul, 1993.

KARADAĞ Çiğdem Duran, **Colonial and postcolonial representations Africa: A comparative analysis of Joyce Cary's Mister Johnson and Chinua Achebe's Things Fall Apart - Afrika'nın kolonyal ve postkolonyal temsilleri: Joyce**

Cary'nin Mister Johnson ve Chinua Achebe'nin Things Fall Apart adlı yapıtlarının karşılaştırmalı bir analizi, (Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İzmir, 2003.

KARADOĞAN Ahmet, “Türk Ad Biliminde Renk Kültü”, **Milli Folklor Dergisi**, Yıl 16, Sayı 62, 2004.

KARAHAN Abdülkadir, “Şikâyetname”, **Fuzuli'nin Mektupları**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dalı Mezunları Cemiyeti Yayınları, C. II, İstanbul, 1948.

KILDIROĞLU Mehmet, **Kırgızlar ve Kıpçaklar**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2013.

KİDVAİ S. Müşir Hüseyin, **İslam ve Sosyalizm**, (Çev. Semih Çelik), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2017.

KURAT Akdes Nimet, **Rusya Tarihi (Başlangıçtan 1917'ye Kadar)**, TTK, Ankara, 2014.

KÜÇÜKYILDIZ Arslan, “Cengiz Aytmatov ve Orhan Söylemez'in Eseri”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı 21, Erzurum, 2003, s. 339-345.

KÜTÜK Ahmet, “İslam/Türk Devlet ve Toplum Geleneğinde Renkler ve Anlamları”, **Türkiyat Mecmuası**, C. 24/Güz, 2014.

LENİN Vladimir İlyiç, **Devlet ve Devrim**, (Çev. Tonguç Ok), Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2015.

LENİN Vladimir İlyiç, **Sosyalizm ve Savaş**, (Çev. Evrensel Basım Yayın Çeviri Grubu), Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2014.

LİGETİ Lajos, **Bilinmeyen İç Asya**, (Çev. Sadrettin Karatay), Türk Dil Kurumu Yayınları: 527, Ankara, 1986.

LOOMBA Ania, **Colonialism Postcolonialism**, Routledge, 2005.

LOOMBA Ania, **Kolonyalizm Postkolonyalizm**, (Çev. Mehmet Küçük), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000.

LUNİN B. V., **V. V. Bartold ve Rus Oryantalizminde Orta Asya**, (Çev. Cengiz Buyar), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2015.

MÁRQUEZ Gabriel García, **Yüzyıllık Yalnızlık**, (Çev. Seçkin Selvi), Can Yayınları, İstanbul, 2010.

MARX Karl – ENGELS Friedrich, **Komünist Manifesto**, Nilüfer Yayıncılık, Ankara, 2016.

MORAN Berna, **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

MORKOÇ Ayvaz, “Mevlüt Süleymanlı’nın ‘Ermeni Adındaki Harfler’ Romanı ve Tarihi Gerçekler”, **Journal of Human Sciences**, 13(3), 5290-5303.

MORKOÇ Ayvaz, “Sevinç Çokum’un Rozalya Ana Hikâyesinde Kırım Türklerinin Göç Hadisesi ve Vatan Sevgisi”, **Turkish Studies**, Volume 4 / 3 Spring, 2009.

MÜFTÜOĞLU Ahmed Hikmet, **Gönül Hanım**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971.

NASKALİ Emine Gürsoy - ŞAHİN Liaisan, **Stalin ve Türk Dünyası**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2007.

NAZIM Nabizade, **Karabibik**, Bordo Siyah Yayınları, İstanbul, 2005.

ORWELL George, **Bin Dokuz Yüz Seksen Dört**, (Çev. Celal Üster), Can Yayınları, İstanbul, 2008.

ORWELL George, **Dali'den Karakurbağasına Bazı Düşünceler**, (Çev. Begüm Kovulmaz), Sel Yayıncılık, İstanbul, 2016.

ORWELL George, **Hayvan Çiftliği**, (Çev. Celal Üster), Can Yayınları, İstanbul, 2017.

ÖNDEŞ Osman, **2. Dünya Savaşı**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1976.

ÖZBAY Hüseyin, **Aldanışların Penceresinden**, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara, 2011.

PARAS Eric, **Foucault**, Kolektif Kitap, İstanbul, 2016.

POLATÇI Türkan, **Şehdi Osman Efendi Rusya Sefaretnamesi 1757-1758**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2011.

RESULZADE Mehmet Emin, **Bir Türk Milliyetçisinin Stalin'le İhtilal Hatıraları**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2018.

SAİD Edward, **Oryantalizm**, Pınar Yayınları, İstanbul, 1991.

SAMEDOĞLU Yusuf, **Kıyamet Günü**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1995.

SCHWARZ Dr. Fred C., **Komünistler Nasıl Yalan Söyler?**, Birlik Matbaası, İstanbul, 1978.

SOLJENİTSİN Aleksander, **Gulag Takım Adaları**, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1974.

SÖYLEMEZ Orhan, YULDASHEV Marufjon, KASAPOĞLU ÇENGEL Hülya, KALKAN Şaban Mahmutoğlu, UYGUR Ceyhun Vedat, ÖZŞAHİN Murat, TAVKUL Ufuk, DURMUŞ Oğuzhan, ARIKOĞLU Ekrem, **Çağdaş Türk Edebiyatları II**, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2753, Eskişehir, 2013.

SÖYLEMEZ Orhan, **Cengiz Aytmatov**, KaraM Yayınları, Ankara, 2002.

STALİN Joseph Vissarionovich, **Strateji ve Taktik**, (Çev. A. Fırat), Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2012.

SÜLEYMANLI Mevlüt, **Göç**, aktr. Seyfettin Altaylı, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1997.

SÜLEYMANLI Mövlud, **And Olsun Əsrə**, Elm və Tehsil, Bakı, 2012.

SÜLEYMANLI Mövlud, **Gecə Qapı Kimi, Aç...**, Xəzər Universitəsi Nəşriyyatı, Bakı, 2011.

SÜLEYMANLI Mövlud, **Seçilmiş Əsərləri**, “Şərq-Qərb”, Bakı, 2006.

SÜLEYMANLI Mövlud, **Söz İçində Söz**, Ağrıdağ Nəşriyyatı, Bakı, 2006.

SÜLEYMANLI Mövlud, **Üç Roman: Köç, Ceviz Qurdu, Səs**, Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı, 2004.

ŞAHİN İlknur, **Postkolonyal çalışmalar ışığında Afro-Amerikan edebiyatından örnekler (1890-1950) - Examples from Afro-American literature in light of the post colonial studies (1890-1950)**, (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ankara, 2019.

ŞİMŞEK Mikdat - GÜLSOY Ersin, “Ceviz ve İçerdiği Yağ Asitlerinin İnsan Sağlığı Açısından Önemi Üzerine Yapılan Bazı Çalışmalar”, **Iğdır Üni. Fen Bilimleri Inst. Der. / Iğdır Univ. J. Inst. Sci. & Tech.** 6(4): 9-15, 2016.

TEKİN Mehmet, **Roman Sanatı 1 (Romanın Unsurları)**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2008.

TOCQUEVILLE Alexis de, **Sömürge ve Kölelik**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2016.

Toplumbilim Dergisi, Postkolonyal Düşünce Özel Sayısı, Sayı 25, Ekim – 2010.

TOPUZ Engin, **Edebiyatın Haziran Mezarlığı**, Altınordu Yayınları, Ankara, 2019.

TROÇKİ Lev, **Stalin’in Cinayetleri**, (Çev. Maral Berberyan), Yazın Yayıncılık, İstanbul, 2001.

TURHAN Abdullah, **Marksistler**, Erasmus Yayınları, İstanbul, 2017.

ÜNAL Sonay, **Azerbaycan Milli Hükümeti (1945-1946)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2019.

WELLEK René – VARREN Austin, **Edebiyat Teorisi**, (Çev. Ömer Faruk Huyugüzel), Akademi Kitabevi, İzmir, 2001.

WETTER Gusstav A., **Bugünkü Sovyet İdeolojisi**, (Çev. Cemil Ziya Şanbey), Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, İstanbul, 1972.

WHITEHEAD Alfred North, **Sembolizm**, (Çev. Kadir Yılmaz), Şule Yayınları, İstanbul, 2009.

YAKAR Ülker, “1920-1930 Yıllarında Azerbaycan’ın Milli ve Manevi Değerlerine Karşı Sovyet Rusya Tarafından Yürütülen Asimilasyon Siyaseti”, **Vakanüvis**, 2018.

YAKUBOV Adil, **Uluğbey’in Hazinesi**, Selenge Yayınları, İstanbul, 2008.

Yazıcı Dergisi, Mövlud Süleymanlı (özel sayı), Azərbaycan Nəşriyyatı, Bakı, 2003 – Mart.

YALÇINKAYA Alaeddin, **Sömürgecilik – Pan-İslamizm Işığında Türkistan**, Çamlıca Basım Yayım, İstanbul, 2005.

YILDIRIM İrfan Murat, “Kaynaklar ve Teşekkül Bakımından (1921 Yılına Kadar) Azerbaycan Romanı”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı 24, Erzurum, 2004.

YÜRÜKOĞLU Rıza, **Sosyalizmin Çözülüşü Üzerine Üç Makale**, Alev Yayınları, İstanbul, 1993.

ZAİM Sabahattin, **Türk ve İslam Dünyasının Yeniden Yapılanması**, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1993.

ZAMYATİN Yevgeni, **Biz**, (Çev. Algan Sezgintüredi), Versus Yayınları, İstanbul.

ZİNOVYEV G., **Rusya Komünist Partisi Tarihi**, (Çev. İ. Kılıç – A. Yalman), Akış Yayıncılık, İstanbul, 1991.

İNTERNET:

<http://dusuncetarihi.kapadokya.edu.tr/makale/1685-te-ingiltere.html> 01.11.2019

<http://filozof.net/Turkce/edebi-sahsiyetler-kisilikler-biyografileri/17768-thomas-middleton-kimdir-hayati-eserleri-hakkinda-bilgi.html> 01.11.2019

<http://www.filozof.net/Turkce/tarihi-sahsiyetler-kisilikler/16919-pyotr-arkadyevic-stolypin-kimdir-hayati-hakkinda-bilgi.html> 01.11.2019

<http://www.mynet.com/cevaplar/gayatri-chakravorty-spivak-kimdir/5682022>
01.11.2019

<http://www.realitehaber.com/2017/11/30/antonio-gramsci-kimdir-hayati-ve-dusunceleri/> 01.11.2019

<http://www.yorungedergi.com/2019/05/5-soruda-edward-saidin-hayati/> 01.11.2019

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:No_Dogs-Negroes-Mexicans_-
_Racist Sign from Deep South - National Civil Rights Museum -
_Downtown Memphis - Tennessee - USA.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:No_Dogs-Negroes-Mexicans_-_Racist_Sign_from_Deep_South_-_National_Civil_Rights_Museum_-_Downtown_Memphis_-_Tennessee_-_USA.jpg) 01.11.2019

<https://islamansiklopedisi.org.tr/mir-said-sultan-galiyev> 01.11.2019

<https://www.biyografi.info/kisi/grigori-zinoviyev> 01.11.2019

https://www.felsefe.gen.tr/georgi_plehanov_kimdir.asp 01.11.2019

[https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya-forum/2017/10/14/ekim-devriminde-kim-
kimdir/](https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya-forum/2017/10/14/ekim-devriminde-kim-kimdir/) 01.11.2019

[https://www.sozcu.com.tr/2018/gundem/nelson-mandela-kimdir-irkcilikla-
mucadelenin-sembol-ismi-mandela-100-dogum-yilinda-aniliyor-2526518/](https://www.sozcu.com.tr/2018/gundem/nelson-mandela-kimdir-irkcilikla-mucadelenin-sembol-ismi-mandela-100-dogum-yilinda-aniliyor-2526518/)
01.11.2019

[https://www.star.com.tr/acik-gorus/somurgeci-taklit-klise-ve-melezlik-haber-
1202882/](https://www.star.com.tr/acik-gorus/somurgeci-taklit-klise-ve-melezlik-haber-1202882/) 01.11.2019



EKLER

EK 1

Karakellelerde bazı torunlar dede ya da ninelerinin isimlerini taşıdığı için aile bireylerini anlamakta zorluklar çekilebilir. Aşağıdaki tablo doğabilecek karışıklıkları gidermek için verilmiştir.

Karakellelerin Soy Ağacı⁵⁶¹

Dede



Bekil ↔ Çiçek Begüm (Koçkar soyundan)



Alay ↔ Çemen (Kanık evi soyundan)



Bekil, Beyrek, İmir ↔ Hürü Kadın (Karakelle soyundan)



Göğüş ↔ Senem Hatun (Karakelle soyundan)



Bekil, İmir

Karakellelerin belirgin kişileri Dede, Dede oğlu Bekil, Beyrek, Alay, Çemen, Hırsız Oral, Uğur, Göğüş (Keneci), Senem Hatun, Aman, Ardıç, Deli Domrul, Hürü Kadın, Göğüş oğlu İmir, Göğüş oğlu Bekil (Bike), Begüm olarak sıralanabilir.

⁵⁶¹ Mine Göçmen, Mevlüt Süleymanlı'nın Göç Romanı Üzerine Bir İnceleme, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2011, s. 32.

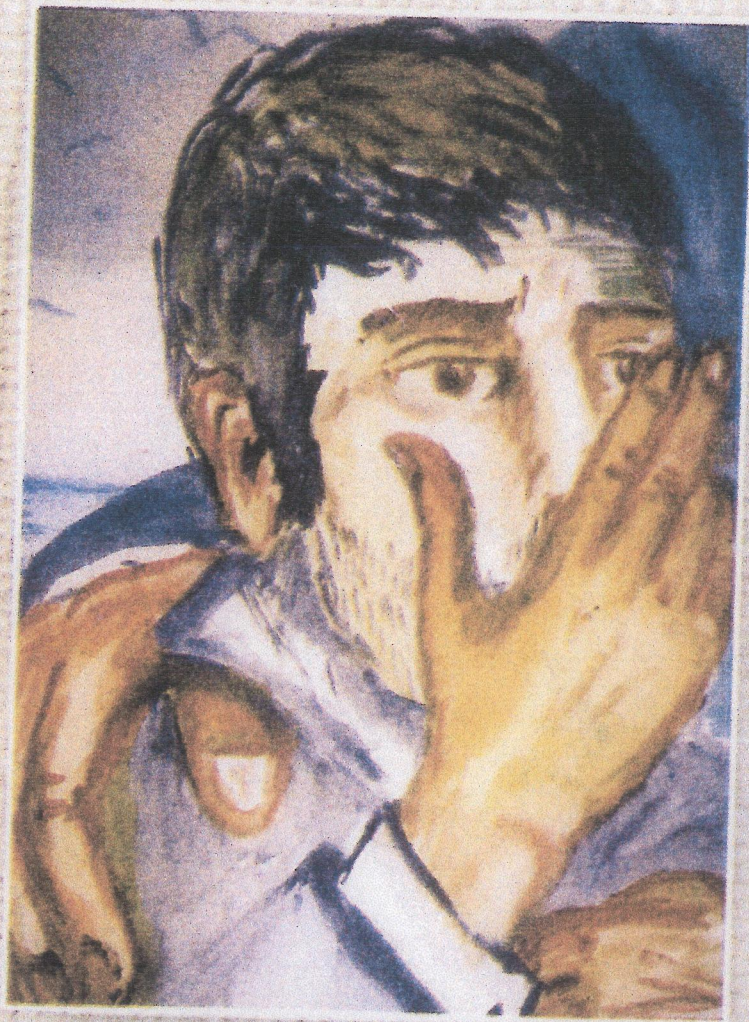


KÖÇ





CEVİZ
QURDU





S&S

